LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

ISSN 1392-0421

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

35

Kaunas, 2003

UDK 947.45/084/
La-148

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

Leidybinė komisija

Balys Gajauskas, Povilas Jakučionis, Andrius Dručkus
Balys Juknevičius
Antanas Lukša (pirmininkas)
Augustinas Švenčionis
Leidinį konsultuoja rezistencinių kovų dalyviai

Redaktorius

Kęstutis Kasparas

Redakcija

Irma Džiugienė,
Violeta Jakučiūnaitė
Vaiva Krikvaitė

IŠLEISTAS RĖMĖJŲ LĖŠOMIS

Dėkojame už paramą

Viršelyje: Partizanė lietuvaitė Ona Lešinskaitė-Akacija, Kęstučio apygardos Žalgirio būrio partizanė 1947-1952 m. J.Ozgirdo nuotrauka

Laisvės kovų archyvas. Istorijos žurnalas, tomas 35. □ © Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 2003. □ SL 176. □ Leidėjas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Laisvės al. 39, 3000 Kaunas, tel. 32 32 14. □ Redakcija, Vytauto pr. 46, 3000 Kaunas, tel. 32 31 79. □ Spaustuvė „MORKŪNAS ir Ko", Draugystės g. 17, Kaunas. □ Užsakymas 3-643. □ Tiražas 2000 egz. 16 sp. l.

Klaipėdos miesto savivaldybės
VIEŠOJI BIBLIOTEKA
Skaitytojų
aptarnavimo skyrius

1-04111673

TURINYS

Atsiminimai, liudijimai
Vakarų Lietuva

Jonas Petkevičius, Vytautas Urbikas. Mirti buvo per anksti 5
Zenonas Rombergas. Prisiminimai apie LLA narių apmokymą vokiečių žvalgybos daliniuose 1944-1945 m. 68

Straipsniai

Irena Montvydaitė-Giedraitienė. Kęstučio apygardos Butageidžio rinktinės Šalnos tėvūnijos Jūros (Žalgirio) būrio partizanų likimai ... 80
Ona Lėšinskaitė-Akacija. Mano partizaninis kelias 98
Petras Girdzijauskas. Kovos tikslas – laisvė ir nepriklausomybė. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio ginkluoto pasipriešinimo pabaigą ir J.Žemaičio paėmimo nelaisvėn 50-metį minint 102
Aurelija Malinauskaitė. LLA Vyties (Vytenio) rinktinė 132

Biografijos

Petras Girdzijauskas. Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės (nuo 1948 m. Atsikūrimo rinktinės) štabo (rinktinės) vadas Vladas Gečas-Tonis 150

Rytų Lietuva

Doc.Kazys Strazdas. Jono Čereškos šeimos tragedija 153
Gražina Zujienė. Dr.Antanas Garmus ir Lietuvos Raudonsis Kryžius pirmosios sovietų okupacijos metais 162

Literatūrinis puslapis

Bronius Valaitis. Tie metai juodi... Kengyro sukilimas 186

Tremties keliais

Sofija Dargužytė-Graužinienė. Tremtyje 207

Naujos knygos. Recenzijos, pristatymai

Andrius Rondomanskis. Ad majorem LLA gloriam 235
Dr.Vincas Žilėnas. Gydytojas, pamynęs žmoniškumą! 241
Asmenvardžių rodyklė 244
Vietovardžių rodyklė 253

SANTRUMPOS

A. – apyrašas
a. – amžius
a.sl. – agentūrinis slapyvardis
apyg. – apygarda
aps. – apskritis
B. – byla
Bb. – Baudžiamos bylos
BDPS – Bendrasis Demokratinis Pasipriešinimo Sąjūdis
d. – diena
dr. – daktaras
egz. – egzempliorius
cil. – cilutė
F. – fondas
g. – gimęs, gimimo
gen. – generolas
GP – ginkluotosios pajėgos
GULAG – Gosudarstvennoje upravlenije lagerej – Centrinė SSSR lagerių valdyba, visas kalinimo vietų tinklas
j. – jaunesnysis
JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos
JKA – Jungtinė Kęstučio apygarda
K. – Kaunas
k. – kaimas
KAM – Krašto apsaugos ministerija
KGB – Komitet Gusudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo komitetas
kpt. – kapitonas
L.,l – lapas
LAF – Lietuvių aktyvistų frontas
LDK – Lietuvos didžioji kunigaikštienė
LIT – Lietuvos išlaisvinimo taryba
LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
LLA – Lietuvos Laisvės Armija
LKA – Laisvės kovų archyvas
LSSR – Lietuvos sovietų socialistinė respublika
ltn. – leitenantas
m. – metai
mėn. – mėnuo
MGB – Ministerstvo Gosudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo ministerija
mjr. – majoras
mstl. – miestelis
MVD – Ministerstvo Vnutrenich Del – Vidaus reikalų ministerija
NKGB – Narodnij Komisariat Gosudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo liaudies komisariatas
NKVD – Narodnij Komisariat Vnutrenich Del – Vidaus reikalų liaudies komisariatas
Nr. – numeris
P., psl. – puslapis
p. – ponas, ponia
plk. – pulkininkas
psk. – puskarininkis
r. – rajonas
red. – redakcija
rn. – rinktinė
sl. – slapyvardis
sr. – sritis
SSRS – Sovietų socialistinių respublikų sąjunga
Š. – šaltinis
T., t. – tomas
TRMA – Tremties ir Rezistencijos muziejaus archyvas
V. – Vilnius
val. – valanda
VGP – Vyriausias ginkluotojųjų pajėgų
VLIK – Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas
vls. – valsčius
vnk. – vienkiemis
vršl. – viršila
ž. – žuvęs
žr. – žiūrėti

Jonas Petkevičius, Vytautas Urbikas

MIRTI BUVO PER ANKSTI

LIETUVOS LAISVĖS ARMIJOS[1] DESANTININKO PRANO VARNO ATSIMINIMAI

Skiriu žmonai Irenai ir gimnazijos suolo draugui Stasiui Jociui, paskatinusiems užrašinėti gyvąją Lietuvos istoriją.

Dėkoju lietuvių kalbos ir literatūros mokytojai Aldonai Žemaitienei, Jurgai Bardauskienei, dailininkėms Irenai Kačenauskaitei ir Irenai Sabaitienei, padėjusioms ruošti atsiminimų tekstą spaudai.

Vytautas Urbikas

Su šių atsiminimų pasakotoju susipažinau 1990 m. Lietuvos demokratų (LDP) partijos tarybos posėdžiuose, vykusiuose Kaune. Jonas Petkevičius buvo LDP Panevėžio skyriaus pirmininkas, o aš – Kelmės. Mus suvedė ir suartino Lietuvos nepriklausomybės idėja – šios partijos aukščiausia vertybė.

1997 m. vyks tant LDP VI suvažiavimui, pertraukos metu Jonas pradėjo pasakoti atsitikimą iš savo patirties. Kaip atsiminimuose matysite, tai buvo jo susikirtimas su Lietuvių savisaugos bataliono vadu kpt.Rusecku. Ginkluotas ginčas vyko dėl lietuvių, tarnavusių vokiečių kariuomenėje, atsisakymo trauktis Vokietijon ir jų apsisprendimo pereiti į Lietuvos Laisvės Armiją (LLA). Labai susidomėjau Jono pasakojimu, tačiau turėjome nutraukti pokalbį – posėdis tęsėsi. Prieš grįždamas į salę, pažadėjau Jonui užrašyti jo atsiminimus.

Ir tik 2000 metų vasaros pabaigoje, svečiuojantis pas mieląjį Joną Panevėžyje, atsirado galimybės ištesėti pažadą, duotą prieš trejus metus.

Atsiminimus rašėme monologo forma. Tik retkarčiais jie vyksta dialogu, kai aš, įsiterpiu, klausdamas ko nors ar norėdamas patikslinti faktus, įvykius, aplinkybes, nuostatas ir pan. O kartais išprovokuoju Joną pasakyti tai, kas man atrodo svarbu, o jis nepasako.

Jonas prisipažįsta, jog dėl senyvo amžiaus (jam jau arti 80 m.) kai kurie faktai, įvykiai bei situacijos gali būti painiojami. Tačiau šiuos trūkumus atperka atsiminimų atitikimas laiko dvasiai. O tai ypač svarbu plačiajam skaitytojų ratui, kuriam, pavyzdžiui, tiksli įvykio vieta nežymi datos paklaida ir panašūs nukrypimai neturi didelės reikšmės.

Atsiminimų pasakotojo kalboje sutinkama karo ir pasipriešinimo metų leksika, kokią vartojo LLA kariai, partizanai ir paprasti žmonės. Vietoje dabar paplitusių žodžių "naciai", "hitlerininkai", "hitlerinė okupacija" ir kt. žmonės sakė "vokiečiai", rečiau buvo vartojami žodžiai "rudmarškiniai", "rudoji okupacija".

Žodis "rusas" tapo "okupanto" sinonimu. Žmonės sakydavo: "atėjo rusai į Lietuvą", "rusai mus "išlaisvino", bet pamiršo išeiti". Sovietiniai saugumiečiai, raudonarmiečiai, atsiųstieji iš Sovietų Sąjungos pareigūnai taip pat buvo vadinami "rusais", nors tarp jų buvo nemažai ir kitų tautybių žmonių. Saugumiečiai dar buvo vadinami "enkavedistais" ir "emgebistais" (pagal santrumpas NKVD, MGB). Didesnioji tų žodžių dalis turėjo neigiamą atspalvį ir kalbiniu požiūriu buvo svetimybės. Jokių kompromisų okupantams daugumą žmonių nepripažino ir palankių žodžių jiems neieškojo. Liaudis dainavo:

Viens raudonas kaip šėtonas,
Kitas rudas kaip šuva. –
Neišskirsi nė iš formos,
kur Berlynas, kur Maskva.

Paprastai atsiminimuose objektyviai pasakojama apie faktus, įvykius ir dalyvius istorinių raštų (apybraižų) stiliumi. Tokie atsiminimai yra vertinga archyvinė medžiaga istorikams ir kitiems tyrinėtojams. Tačiau paprastas skaitytojas juose pasigenda gyvo žmogaus. Mes siekėme, kad šie atsiminimai būtų medžiaga istorijos mokslui ir būtų skaitiniai visuomenei. Turėjome ir švietėjiškų tikslų: bent kiek aptarti 1940-1945 metų politinę padėtį Lietuvoje ir pasaulyje,

leistis į polemiką su Lietuvos okupantais ir viso pasaulio imperialistais, globalistais, tautų Laisvės ir Nepriklausomybės priešais, norėjome teisybę (iškarpomą tada ir dabar) apie partizanus, LLA desantininkus ir kitus Laisvės kovotojus papasakoti jų pačių lūpomis.

Atsižvelgiant į pasakotojo patirtį ir ne vieną tikslą, negalėjome apsiriboti tik istorinių raštų stiliumi. Vaizduodami įvykius bei faktus, nevengėme buitinių scenų, veiksmo aplinkybių aprašymo, stengėmės atskleisti įvykių dalyvių vidinį (dvasinį) pasaulį: mintis, jausmus, nuotaikas, išgyvenimus, religinius, visuomeninius, politinius įsitikinimus ir moralinius principus.

Prisipažįstame, jog šiuose komentaruose išvardintus mūsų tikslus galutinai suformulavome tik patys tapę savo atsiminimų skaitytojais. Rašėme ne spaudai (skaitytojui, redaktoriui), ne istoriniams archyvams (mokslininkams, tyrinėtojams), o tarytum patys sau vadovaudamiesi savo intuicija ir moksliniu bei estetiniu pasitenkinimu, ir, žinoma, pasakotojo patirtimi.

Atsiminimus laikome beletrizuotais. O kadangi to laikotarpio visuomeninis ir politinis gyvenimas bei įvykiai pasakojami Laisvės kovotojo lūpomis ir vertinami iš Lietuvos Nepriklausomybės pozicijų, tai manome, jog galima juos vadinti ir politizuotais (gerąja prasme). Taip pat prašytume skaitytojus šiuos atsiminimus vertinti kaip gyvosios Lietuvos istorijos nedidelį fragmentą ir rašytinį paminklą LLA desantininkams, kovojusiems už Lietuvos Laisvę ir Nepriklausomybę.

Vytautas Urbikas

ESU IŠ LIETUVOS VIDURIO LYGUMOS

Aš, Jonas Petkevičius (sl.Pranas Varnas), gimiau 1923 m. Panevėžio aps. Naujamiesčio vls. Nevėžininkų k. Buvau pakrikštytas Jonu Upytės bažnyčioje. Esu mažažemės valstietės (8 ha) Rozalijos Janėnaitės ir darbininko Kosto Petkevičiaus sūnus. Mano tėvas buvo statybininkas ir stalius. Buvo darbštus, gabus, turėjo auksines rankas. Žmonės gėrėdavosi jo darbais ir girdavo jį patį kaip gerą ir sąžiningą meistrą. Šeimoje buvome trys vaikai: aš (vyriausias) ir dvi seserys.

Mano senelis Jonas Petkevičius buvo kaimo daraktorius[2] ir knygnešys[3]. Iš Tilžės į Lietuvą gabendavo lietuviškas knygas. 1904 m.

❒ Jonas Petkevičius-Pranas Varnas

(paskutiniais lietuviškų knygų draudimo metais) buvo caro žandarų peršautas, kai nešė per sieną knygas. Mirė 1915 metais.

Kaimynystėje gyveno du broliai Eidrigevičiai, lenkuojantys dvarininkai, užjautę paprastus žmones ir visokeriopai rėmę lietuvių tautą. Dar caro laikais pamiškėje jie pastatė mokyklą, kad pasirodžius caro žandarams, vaikai su lietuviškomis knygomis galėtų pabėgti į mišką. Daraktoriui iš savo dvaro paskyrė 2,5 ha žemės, kad jis galėtų išsilaikyti karvytę ir ūkiškai gyventi. Toje mokykloje ir daraktoriavo mano senelis. Vėliau Eidrigevičiai sulietuvino savo pavardes – tapo Eidrigais ir pradėjo kalbėti lietuviškai. 1917-1918 metais jie perėjo nepriklausomos Lietuvos pusėn, nors daugelis Lietuvos bajorų tuo metu simpatizavo Lenkijai ir buvo priešiški Lietuvos valstybingumui.

Vyresnysis tėvo brolis Alfonsas buvo Lietuvos savanoris kūrėjas. Netoli mūsų tėviškės iš Eidrigų dvaro jis gavo 10 ha žemės už dalyvavimą Lietuvos nepriklausomybės kovose. Jauniausias tėvo brolis Antanas buvo kariškis, turėjo jaunesniojo leitenanto laipsnį, tarnavo Lietuvos kariuomenės artilerijoje Raseiniuose. Kadangi Antanas Petkevičius buvo proletariškos kilmės, sovietiniai okupantai, naikindami Lietuvos kariuomenę, nepaleido jo iš karinės tarnybos, ir jam teko nueiti karo kelius iki pat Berlyno. Namo grįžo su raudonosios armijos kapitono antpečiais. Senoji mano giminės karta turėjo daug įtakos mano visuomeninėms, politinėms pažiūroms ir moralinėms, dvasinėms vertybėms formuotis.

Upytės pradinėje mokykloje baigiau šešis skyrius. Vėliau dar mokiausi eksternu, bet viso gimnazijos kurso nebaigiau. Būdamas 16 metų, tapau šauliu rėmėju, sulaukęs 17 metų buvau pervestas į šaulius rikius. Prieš pat užeinant rusams, užėmiau šaulių būrio ginklininko pareigas. Ir nuo to laiko visa mano jaunystė tapo susieta su

ginklais ir karišku gyvenimu.

Savo gimtine laikau Upytės kraštą. Jis yra Lietuvos Vidurio lygumoje, kurios sostinė Panevėžys. Mano tėviškė – tiesiog Panevėžio pašonėje. Todėl save vadinu panevėžiečiu. Vidurio lyguma – tai žydinčios pievos, gražūs, lygūs laukai, vešlūs mišrūs miškai, daugybė upių upelių didelių ir mažų, o Nevėžis jų tėvas. Pavasariais paupiais gausu baltai žydinčių ievų, bitėmis dūzgiančių liepynų. Vienas iš jų vadinamas Kalnelių mišku, mat, žemė ten nelygesnė, kalvotesnė negu kitur aplinkui. Upytės kraštas – tai besisukantys vėjiniai malūnai, o tie, kurie nebesisuka, stovi stovi tartum apmirę, sukryžiuotais sparnais, daug matę regėję, tartum dūmas dūmoja apie žilą senovę.

Kai kas mano, jog lygumų kraštai neįdomūs. Mane augino, lepino, savo grožiu kerėjo lygumų gamta, auklėjo ir mokė Upytės žemės praeitis, jos žmonių pasakojimai ir legendos apie tą kraštą. Aš džiaugiuosi, kad likimas lėmė išvysti šį pasaulį Upytės žemėje.

GELBĖJOME IR RAUDONOJO, IR RUDOJO TERORO AUKAS

Pirmąją rusų okupaciją mūsų šeima sutiko Upytėje (Panevėžio raj.). Tėvas buvo proletariškos kilmės ir tokios pat socialinės padėties – darbininkas. Bet nei aš, nei tėvas į jokius sovietinės valdžios organus nėjome. Išsilaikėme neutralūs. Tėvas buvo pakankamai politiškai apsišvietęs. Jis turėjo tris gerus draugus: smulkų ūkininką, kumetį ir statybininką stalių. Jie bendrai užsisakydavo laikraščių, susiėję pas kurį nors juos skaitydavo, sekdavo įvykius, analizuodavo vietinę ir pasaulinę politiką. Nors aktyviai tėvas politikoje nedalyvavo, bet nukentėti už ją teko. Buvo taip. Užėjus rusams, Upytės seniūnu tapo šiek tiek pažįstamas siuvėjas, tėvo draugo svainis. Kai sovietai rengė rinkimus, seniūnas ėmė tėvo prašyti, kad sukaltų urnas ir kabinas, pasiūlė 300 litų (o gal rublių – nepamenu). Darbas buvo menkas, o pinigai – dideli.

– Oho! Čia pasakiški pinigai! Nauja valdžia už politiką darbininkams gerai moka! Padarysiu! – sutiko tėvas pajuokavęs.

Darbas buvo padarytas, pinigai gauti, bet, atėjus vokiečiams, teko aiškintis dėl bendradarbiavimo su bolševikais ir pasėdėti keletą mėnesių už grotų.

Dar Smetonos laikais tėvas buvo susidraugavęs su turtuoliu

Antanu Činiku, Upytės malūno ir lentpjūvės savininku. Kai tėvas neturėdavo darbo (ypač žiemos metu), Činikas visados jį įdarbindavo savo lentpjūvėje arba kur nors kitur. Juodu vienas kitam jautė simpatiją. Činikas buvo neišpuikęs, aukštos moralės, nuoširdus žmogus. Tai kad jis buvo turtingas, netrukdė draugauti su paprastu žmogumi. Mano tėvas taip pat nejautė jokios "klasinės" neapykantos. Jokios politinės pažiūros jų santykiams neturėjo įtakos. Tai buvo "proletaro" ir "buržujaus" abipusė draugystė žmoniškumo, moralinių ir dvasinių vertybių pagrindu.

Antrosios sovietinės okupacijos metais Činikas buvo įtrauktas į tremiamųjų sąrašus. Mano tėvas jam padėjo pasislėpti: pakinkė porą arklių ir išvežė jį į Tryškius. Ten Činikas įsidarbino lentpjūvėje. Vaikai buvo palikti Upytėje ir išdalinti geriems pažįstamiems. Tėvas antrąkart nuvažiavo į Tryškius – po kurio laiko nuvežė ten Činikų vaikus.

A.Činikas tremties neišvengė: buvo atpažintas, įskųstas ir išvežtas. Kai sugrįžo iš tremties, visų pirma aplankė mano tėvą. Ir juodu tapo dar geresniais draugais, padėdavo vienas kitam kaip tikri giminės. Kai kas nors mirdavo iš mūsų artimųjų, A.Činikas dalyvaudavo laidotuvėse ir suteikdavo paramą, o vestuvių, giminės jubiliejų progomis – nešykštėdavo dovanų.

1941 m. pavasarį sugriaudėjo karas. Vokiečiai tęsė savo protėvių žygį į Rytus (Drang nach Osten) lengvai, nesutikdami didesnio pasipriešinimo. "Eina rankoves atsiraitę", – stebėdavosi žmonės, nes Lietuvos kareiviai uniformos taip nevilkėdavo. Matyt, tai reiškė ir didžiulį vokiečių pasitikėjimą savimi. Lietuvoje rusai nepajėgė pasipriešinti. Žydai nespėjo susivokti ir įvertinti mirtinos grėsmės. Jie nei priešinosi, nei traukėsi. O kai pradėjo varyti juos į getus[4], masiškai šaudyti visoje okupuotoje Lietuvoje, tėvas, pamatęs gete žydus su geltona žvaigžde ant nugaros arba kur nors varomus (dažniausiai šaudyti), sakydavo:

– Už ką tie vargšai pasmerkti? Kiekvienas Dievo tvarinys turi teisę gyventi pasaulyje.

Tėvas nusistatė prieš vokiečius todėl, kad jų politika buvo fanatiška, žmogžudiška ir nežmoniška.

Netoli Upytės ir mūsų namų buvo tankūs krūmynai. Vasarą jie buvo sužaliavę, sulapoję, nepermatomi, niekieno nelankomi. Mes pastebėjome, kad ten dieną ir naktį laikosi kažkokie žmonės. Nuė-

jome pažiūrėti. Radome besislapstančią žydų Juterių šeimą: du berniukus, mergaitę ir našlę motiną. Jie Upytėje turėjo nusipirkę seną karčemą iš raudonų plytų ir krautuvėlę. Mes juos šiek tiek pažinojome. Jiems trūko maisto ir geriamo vandens.

– Kiekvienam gyvam padarėliui, žmogui ir nežmogui reikia maitintis, – aiškino tėvas visai mūsų šeimai.

Ir mes pradėjome juos globoti. Nešdavome maistą pasikeisdami: tėvas, aš ir vyresnioji sesuo. Kad nebūtų įtartina, eidavome į krūmus skirtingu laiku ir ne iš tos pačios pusės. Kai kartą aš atnešiau maisto ir vandens, Juterių motina su ašaromis akyse manęs paklausė: "Ui, Jonai, ką mums dabar daryti?" Bet ką aš jiems galėjau padėti ar patarti – pats buvau tik vaikėzas be gyvenimo patirties.

Vis dėlto kažkam ta mūsų globa užkliuvo, ir mes buvome įskųsti hitlerininkams. Juterius tuoj pat uždarė į getą, o mūsų šeimą po dviejų dienų pėsčiomis nuvarė į Panevėžio kalėjimą. Areštavo ne tik mus, bet ir mūsų gimines. Pakliuvo niekuo nekaltas tėvo brolis Alfonsas, savanoris kūrėjas, Lietuvos Nepriklausomybės kovų 1918-1920 m. dalyvis. Mano seserį paleido namo, o visi vyrai likome uždaryti Panevėžio kalėjime. Mus kaltino ne tik žydų globa, bet ir bendradarbiavimu su bolševikais. Mat, tėvas buvo sumeistravęs jų rinkimams urnas ir kabinas. Bolševizmą ir priklausymą žydų nacijai arba bent bendradarbiavimą su jais hitlerininkai laikė "didžiosiomis nuodėmėmis". Šios dvi, suplaktos į vieną, grėsė mirties bausme.

Tardyti vesdavo naktimis. Išvestasis retai kada grįždavo į kamerą. Vis veždavo į Žaliąją Girią ir ten sušaudydavo. Turint tik 18 metų, sunku būdavo laukti kiekvienos ateinančios nakties.

Kalėjime teko išbūti keletą mėnesių. Trūko maisto. Dienai duodavo pusę kepaliuko duonos bei kavos (tokio birzgalo). Ir daugiau nieko. Kažkas pradėjo vogti iš dėdės Alfonso Petkevičiaus duoną. Pradėjome aiškintis, kas tai daro. Ir paaiškėjo. Buvo į kamerą įleistas provokatorius (kalinių šnipas). Jis gaudavo tokią pat kalinio maisto normą. Ėmė vaginėti duoną, nes jautėsi saugiai ir drąsiai. Nieko nebijojo. Kalėjimo viršininkams skųstis buvo beprasmiška, nes vagišius buvo privilegijuotas. Teismą ir egzekuciją reikėjo įvykdyti patiems nukentėjusiems. Kručas *(tarmiškai vagis – V.U.)* buvo užkluptas nusikaltimo vietoje. Todėl nereikėjo aiškinti įkalčių ir skelbti nuosprendžio.

Egzekucija buvo įvykdyta nedelsiant: dėdės bato kulnim žybte-

lėjau jam į dantis. Už lašinius, kiaušinius ir sviestą batus dėdė buvo gavęs iš vokiečių kareivio. Jų batai būdavo ne tik su pakaustytomis kulnimis, bet dar ir padai prikalinėti vinių plačiomis, stambiomis galvomis, kad ilgiau laikytų nesudilę. Dantų skaičius, žinoma, sumažėjo. Tai buvo atsiskaitymas ne tik už duonos vogimą, bet ir už kalinių šnipinėjimą. Nuo to laiko Bedančiui pakakdavo ir savos duonos porcijos. Egzekutorius pateko į karcerį – tokią trikampę spintą, kurioje išsitiesus atsigulti buvo neįgyvendinama svajonė, o atsisėsti galėdavai tik surietus kojas per kelius. Toje dėžėje išsikankinau, rodos, tris paras be poilsio, be duonos, gyvas tik vandeniu.

Kartą kalėjimą vizitavo vokiečių karo komendantas[5]. Labai nustebau, kai pamačiau, jog jį lydi mano vaikystės dienų draugas Lietuvos kariuomenės pulkininko Slapšinsko sūnus Vytukas. Jis atvažiuodavo į Upytę pas savo dėdę praleisti vasarų. Vytukas be ceremonijų priėjo prie manęs, padavė man ranką ir paklausė:

– Už ką tu čia?

– M-n... žydams maistą nešiau... – pradėjau jam aiškinti varžydamasis. Bet vokiečių komendantas buvo nepatenkintas tokiu familiariu savo vertėjo elgesiu su kaliniu ir sumurmėjo:

– Sprechen sie mit den Gefangenen nicht! (Nesikalbėti su kaliniais!)

Ir mūsų pokalbis nutrūko. Mes buvome pastatyti į savo vietas: jis – į arijų kilmės pasaulio užkariautojo pagalbininko – vertėjo, o aš – į nusikaltėlio kalinio padėtį.

Atstumas tarp arijo ir ne arijo, vokiečio ir ne vokiečio dažniausiai buvo išlaikomas pedantiškai (smulkmeniškai). Vytukas mandagiai ir švelniai kažką pasakė nueinančiam komendantui – galbūt pavadino mane vaikystės draugu.

Kitą naktį tėvą išvedė tardyti. Tėvukas su visais atsisveikino – nebesitikėjo sugrįžti. Beveik visada, labai dažnai taip būdavo – nebegrįždavo... Likome labai nuliūdę, nelaimingi. Tačiau dar prieš aušrą tėvukas pasirodė. Sunku būtų nusakyti mūsų džiaugsmą bei nuostabą.

Negana to, vokiečiai mus tardė dar apie savaitę ir paleido. Niekados daugiau neteko sutikti Vytauto Slapšinsko (po karo jis išėjo į partizanus ir žuvo kovose su sovietiniais okupantais) ir aš negalėjau sužinoti, kaip jis pasiteisino vokiečių karo komendantui ir ką pasakė

apie mus. Bet mes visi buvome įsitikinę, kad tąsyk mūsų likimą lėmė tik jis, Vytukas.

Mes buvome suimti šienapjūtės pradžioje, o kai pėsti grįžome iš Panevėžio, jau buvo iškritęs sniegas. Upytėje žydų nebebuvo. Juterius taip pat sušaudė.

VOKIEČIŲ KARIUOMENĖJE (VERMACHTE)[6]

Artėjant žiemai, frontas nutolo kažkur į rytus, Maskvos link. Nebesigirdėjo patrankų gausmo ir žemės dundesio. Retai kur galėjai pamatyti vokiečių kareivius, nebent traukiančius į frontą. Lietuvoje buvo palyginti ramu.

Po visų bėdų, patirtų Panevėžio kalėjime, susirgo mūsų tėvukas. Gulėjo Panevėžio ligoninėje. Tekdavo jį lankyti. Kartą mane, grįžtantį iš ligoninės, gatvėje užklupo latvių SS[7] bataliono kariai. Jie, netikėtai pasirodę Panevėžyje, gaudė vyrus į kariuomenę. Į tas gaudynes patekau ir aš. Sugaudytus vyrus nuvarė į Pajuostės kareivines netoli Panevėžio. Ten mūsų niekas griežtai nesaugojo – net išleisdavo į miestą. Buvo galima pabėgti, bet kas iš to? Svarbiausia – nenorėjau, kad dėl mano pabėgimo nukentėtų tėvai, taip pat norėjau išvaduoti visą mūsų šeimą iš tos nemalonės, į kurią vokiečių okupacinei valdžiai buvome patekę dėl žydų globos. Be to, kur bėgti? Pas raudonuosius partizanus į Baltarusiją (Lietuvoje tada dar jų nebuvo) man buvo nepakeliui... Geriau padėti vokiečiams sumušti bolševikus, vykdžiusius žiaurias žudynes Rainiuose, Pravieniškėse, Panevėžyje, Zarasuose, Rokiškyje ir dar daug kur kitur Lietuvoje, daug žmonių įkalinusių, sušaudžiusių ir ištrėmusių pražūčiai į Sibirą. Tai buvo mano motyvai, padiktuoti mūsų šeimos humanistinių pažiūrų. Tikrieji politiniai motyvai (kova su raudonaisiais ir rudaisiais okupantais dėl Lietuvos nepriklausomybės atstatymo) atsirado šiek tiek vėliau.

Nutariau tapti vokiečių veikiančiosios kariuomenės (Vermachto) kareiviu. Nuvežė mus į Kauną. Stovėjome Lietuvos kariuomenės kareivinėse Juozapavičiaus prospekte. Aprengė vokiška Vermachto uniforma, tik ant kairės rankovės virš alkūnės turėjome įsiūtus lietuviškos Trispalvės skydelius. Pradėjome intensyvų karinį apmokymą ir baigėme jį Prienuose.

Pagal Vermachto kario paruošimo reikalavimus ir programą išėjome rikiuotės, ginklų, šaudymo, taktikos ir kitų dalykų kursą, įgi-

jome kariškos drausmės įgūdžius, užsigrūdinome fiziškai ir psichologiškai. Ypač daug fizinių ir dvasinių jėgų reikalavo kovinės pratybos ir manevrai. Žiemos metu su pilna kautynių apranga reikėdavo įveikti 30 km nuotolį, atliekant įvairius pratimus gulint, šliaužiant, bėgant, stovint. Po tokių pratybų norėdavosi gulėti kelias dienas kojas ištiesus. Karinį paruošimą ir grūdinimą gavau tikrai gerą, aukšto lygio.

Po mokymų patekau į krašto apsaugos junginio (Landesschutzverband) geležinkelio apsaugos batalioną, kuris buvo dislokuotas Baltarusijoje. Jo štabas stovėjo Lydoje. Visi karininkai – tik vokiečiai. Kareivių batalione buvo per 1 200, lietuvių tik 5-6. Mano skyriuje buvo 32 kariai, lietuvis – aš vienas. Mūsų būstinė buvo sename geležinkelio sargo namelyje, stovėjusiame prie pervažos, kuria geležinkelis Vilnius-Minskas kirto kelią. Namelis su kiemu buvo apsuptas 2 m aukščio siena, ją sudarė dvi eilės gulsčių rąstų, tarpas tarp jų pripiltas žemių. Įtvirtinimo sienose buvo šaudymo angos. Kampe virš sienų stovėjo sargybos bokštelis su čekoslovakišku "Brno" markės kulkosvaidžiu. Sargybinis tame bokštelyje paprastai stovėdavo tik naktį. Mediniai įtvirtinimai aplink būstą turėjo saugoti nuo netikėtų užpuolimų.

Mūsų skyrius prižiūrėjo 5 km geležinkelio ruožą į vieną ir kitą Lydos pusę. Mes turėjome saugoti, kad raudonieji partizanai neužpultų važiuojančių sąstatų, nesuardytų, neužminuotų ir nesugadintų geležinkelio. Pagrindinis mūsų darbas vis dėlto buvo apsaugoti geležinkelį nuo sprogdinimų. Iš pradžių raudonieji partizanai minuodavo bėgius. Užvažiavus garvežiui, mina sprogdavo. Vėliau apsaugos batalionas sugriežtino minų ieškojimą kontroliniais aparatais ir traukinių eismas pasidarė gana saugus. Tada raudonieji partizanai pakeitė taktiką – pradėjo užpuldinėti važiuojančius sąstatus su kamikadzėmis[8] (žūnant užminuotojui). Artėjant traukiniui, tarp bėgių jie padėdavo miną su pritvirtinta vytele, kurią važiuojantis garvežys palenkdavo. Vytelė išsprūsdavo į vagonų tarpą ir įvykdavo sprogimas. Bet užminuotoją, besiartinantį prie traukinio arba bėgantį nuo jo, dažniausiai nušaudavo ešelono sargyba arba kiti važiuojantys traukiniu Vermachto kareiviai. Žmogus rizikuodavo savo gyvybe. Tokį atvejį man pačiam teko stebėti iš tolo.

Minų eidavome ieškoti su kontroliniais aparatais,vadinamaisiais "zirzekliais". Ieškotojų komanda dažniausiai susidėdavo iš dviejų

ieškotojų su "zirzekliais" ir trimis apsauginiais, ginkluotais vokiškais automatais (Machinenpistolen), karabinais, lengvuoju kulkosvaidžiu, rankinėmis granatomis.

Kol frontas nebuvo priartėjęs ir partizanų veikla nesuaktyvėjo, kartais nueidavome į kaimus. Aplink Lydą buvo daug lietuviškų kaimų – susikalbėdavome gimtąja kalba. Dažniausiai ten eidavome prieš šventes arba nusipirkti lašinių, norėdami pajvairinti maistą. Kartą nusipirkome tokį produktą, kurio net pavadinimo nežinojome (gal skilandis, gal užtrinas, gal dar kaip nors kitaip): didelė pūslė, prikimšta kiaulės papilvės riebalų, pasūdytų, su česnaku, pipirais bei kitokiais prieskoniais, išrūkyta, beveik sulydyta. Tą didelę apvalią pūslę perrėžėm per pusę. Vieną dalį pasiėmėme mes, kareiviai, o kitą perleidome bataliono vadui. Jis labai gyrė tuos taukus. Sakė, kad jie esą geresni ir skanesni net už sviestą; o mums pasidarė palankesnis, kadangi mes mokame parinkti gerus produktus. Nuo to laiko jis mus lengviau išleisdavo pasivaikščioti į kaimus.

Kartą prieš Velykas su mūsų bataliono kariu lietuviu Samuoliu nutarėme nueiti kur nors į kaimą. Bataliono vadui reikėjo parašyti pareiškimą, kad leistų išeiti už dalinio dislokacijos ribų. Sutiko. Išklausinėjo, kur eisime, ką veiksime ir pan.; kad žinotų, kur mūsų ieškoti, jeigu kas nors atsitiktų. Bataliono vadas – išmintingas žmogus ir patyręs karys: išleisdamas mudu į kaimą pasirūpino ir mūsų saugumu – parašė raštelį ginklininkui, kad išduotų mums trumpuosius ginklus. Pasiėmėme porą kiaušininių granatų ir po pistoletą su dviem apkabom. Uniformos buvo vokiškos su visais atributais, o ginklų neva neturėjome. Šventiškai nusiteikę išėjome.

Paėję kokius 3 km, užsukome į sodybą. Mus kieme pasitinka sutrikusi ir išsigandusi moteris, žvilgteli į mūsų trispalvius skydelius ant rankovių ir lietuviškai klausia, ko mums reikia. Sakome – kiaušinių Velykoms. Duodame pinigus – neima, bet nueina trobon atnešti kiaušinių. Paskui ją įmokliname į prieangį. Ji neleidžia, stumia lauk. Įsibrauname į trobą, pasisveikiname. Žmonių daug, bet niekas neatsako. Ginklai sustatyti kampe. Mus mato, bet visiškai nereaguoja į mūsų pasirodymą. Moters atneštus kiaušinius sudedu į Samuolio pilotę ir liepiu jam išeiti iš trobos, kad nesudaužytų kiaušinių, jeigu prasidėtų "linksmoji" susitikimo dalis. Pats laikau kišenėje užčiuopęs granatos žiedelį: jeigu jie griebsis ginklų, granatą pasiųsiu vidun, uždarysiu duris, o pats – į kojas. Bet barzdylos liko

santūrūs iki galo. Galėjo būti ir kitoks variantas: granatomis užvirti "jovalą" iš tų girtų barzdylų ir "susvilinti" juos su visa troba. Šaltas protas užprotestavo: lietuviškas kaimas, lietuvė moteris... jos šeima... Be to, ir priešai nekelia ginklų prieš mus. Kam tas kraujas, tos beprasmės mirtys.

Parėję namo, pasisakėme bataliono vadui, ką patyrėme kaime. Jis iš karto apsiniaukė, surūstėjo, bet netrukus nusijuokė ir nusikeikė: "Oh! Donnerweter! Zum Teufel!" (O! Po perkūnais! Velniai griebtų!).

– O vis dėlto, ar teko panaudoti ginklą. Jeigu taip – prieš ką, kodėl, kada?

– O kaipgi... Niekuomet nepakėliau ginklo nei prieš moterį, vaiką, nei prieš senelį. Neturėjau tikslo žudyti žmones. Net priešo pirmam neteko užpulti. Jeigu pakėlė ginklą prieš mane, aišku – gyniausi.

Frontui priartėjus prie Lydos, buvo toks atvejis-užpuolimas. Pasirodė daug raudonųjų partizanų, perėjusių fronto liniją ir atsidūrusių vokiečių pusėje, užnugaryje. Jie ėjo išilgai fronto ir jų buvo labai daug. Žmonės sakė, kad praėję keliolika tūkstančių. Vienas tos masės sparnas kliudė ir Lydą.

Grįžę iš mūsų saugojamo baro, ruošėmės poilsiui. Buvo šiltas pavasario pavakarys. Iki pusės nusirengę prausėmės, nerūpestingai vaikštinėjome, sėdinėjome. Kiti mūsiškiai buvo išėję į barą. Netikėtai iš miesto centro išgirdome šūvius. Supratome, kad jie iš rusiškų, o ne iš vokiškų automatų – kažkas puola Lydą. Vieni metėsi prie ginklų, o aš, nieko nelaukdamas, pasileidau prie sargybos bokštelio. Įkopiau ir matau: priartėjo kažkokia uorė* , pilna šieno, o iš jos šoka ginkluoti užpuolikai ir supa mus, o toliau artėja dar dvi uorės, pilnos "šieno" ar "šiaudų". Suvokiau: jų tikslas kuo arčiau priartėti prie mūsų stovyklos, kad mes neturėtume kur dingti. Ir tokį atstumą pirmoji uorė jau buvo pasiekusi. Dar kelios minutės – ir jie visomis pajėgomis ir ugnimi galėjo mus pradėti atakuoti. Pirmiausia paleidau seriją iš kulkosvaidžio per arklius: sustojo artimoji uorė, o paskui sustabdžiau ir dvi tolimesnes. Tada visas serijas leidau į uores. Iš tolo atrodė, kad uorės pilnos šieno, neva važiuoja nekalti valstiečiai iš pievų ar iš kur nors kitur, o iš tikrųjų ten sustoję ir

* Uorė – tai Rytų Aukštaitijoje ir Gudijoje tokie vežimai, naudojami šienui bei vasarojui vežti: labai aukšti šonai, nuo aukštutinio iki žemutinio skersinio ištampytos vielos.

suklaupę su paruoštais ginklais slėpėsi rusų partizanai.

Nuo užpuolikų gynėmės įvairiais ginklais. Svarbiausią vaidmenį suvaidino čekų gamybos kulkosvaidis sargybos bokštelyje. Jis turėjo darbo gerą pusvalandį. Teko keisti įkaitusius šaudymo vamzdžius. Buvo paklota daugiau nei 20 užpuolėjų. Sužeistas į ranką tik vienas mūsiškis.

Stovėjome pačiame Lydos pakraštyje. Aukų turėjome miestelio centre. Buvo sudeginta net bataliono štabo būstinė.

Mūsų skyriuje aš buvau pats jauniausias. Visi kiti – paskutinės mobilizacijos vokiečiai, gana senyvo amžiaus. Be to, aš buvau už juos geriau paruoštas kareivis, išėjęs karinį parengimą pagal naujausius Vermachto reikalavimus. Jie vieningai teigė, kad kautynių su partizanais sėkmė priklausiusi daugiausia nuo manęs. Aš tiksliai susiorientavęs situacijoje, teisingai viską numatęs ir tiksliai, šaltakraujiškai veikęs. Todėl mano dėka jie visi liko gyvi. Aš maniau ir sakiau, kad jie man priskiria pernelyg daug nuopelnų, kurių nesu vertas. Savo nuomonę apie mane jie pranešė bataliono vadovybei. Po trijų dienų buvau iškviestas į štabą ir man buvo suteiktos 10 parų atostogos. Išvykau namo pas tėvus.

Iš Vilniaus vykau traukiniu iki Panevėžio. Įlipęs į kariškiams skirtą vagoną ir pažvelgęs į pirmą pasitaikiusią kupe, matau – sėdi vienintelis žmogus. Sulenkiu kelius ir aš ant laisvo suolelio. Važiuojam. Prieš mane sėdi senis, toks stambus, kaulėtas, civiliai apsirengęs. Rymo, pasirėmęs rankom ant storos lazdos riestojo galo. Nekalba. Aš irgi jo nekalbinu. Žvilgčioja į mane. Mano uniforma vokiška, tik ant rankovės lietuviškas ženklelis. Pastebi jį. Pasižiūri vis taip nepiktai į tą skydelį su lietuviška Trispalve, bet kažko lyg nepatenkintas. Pagaliau, berymodamas ant tos savo lazdos, senis užsnūsta. Kaustytais batais į kupe įkaukši vokiečių kareivis su kabančia žemai ant krūtinės, vos ne ant pilvo skarda. Tai žandarmerijos (karo policijos) ženklas. Tikrina mano dokumentus. Viskas tvarkoje. Atsisuka į senį – tas kaip snaudė, taip ir tebesnaudžia. Žandaras jam su automatu bakst bakst kažkur į petį ir pašonę. Senis įsižeidęs ūmai pakyla ir kad pasiunta vokiškai ant žandaro rėkti (aš nespėju suvokti) ir vis ploja lenktuoju lazdos galu per tą jo "skardą". Mane suėmė toks juokas, bet susilaikiau. Kareivis, nors ir ginkluotas, dingo iš kupe, bet netrukus atsivedė savo viršininką. Juokai nesibaigia: senis rodo dokumentus – vokiečių karininkas pažvelgia į juos (kas gi čia

Naujosios Lydos miesto savivaldybės
VIEŠOJI BIBLIOTEKA
Skaitytojų
...vimo skyrius

A-04 1.1.1673

dabar!?), išsitempia, kariškai pasisveikina. Tada ir aš sužinojau iš jų pokalbio, kad čia ne paprastas senis, o generolas Plechavičius, apie kurį buvau daug girdėjęs, bet nebuvau matęs.

Vokiečiai išėjo. Traukinys pajudėjo. Važiuojame vėl. Generolas pažiūrėjo į mane ir trumpai, kariškai paklausė:

– Kieno pusėje būtum buvęs?

"Jeigu būtų reikėję", – mintyse užbaigiau jo klausimą ir, įsivaizduodamas galėjusią susiklostyti situaciją, atsakiau:

– Nežinau... Kadangi jis jus įžeidė, tikriausiai būčiau užstojęs jus.

Aš juk irgi buvau ginkluotas ne tik automatu, bet ir šaltuoju ginklu.

Toks buvo generolas Povilas Plechavičius, Lietuvos Vietinės rinktinės kūrėjas ir vadas: orus, bebaimis ir principingas santykiuose su Lietuvos okupantais vokiečiais, Lietuvos Laisvės ir Nepriklausomybės kovų ideologas ir organizatorius.

– Kaip tuo metu Jūs pats vertinote savo tarnybą Vermachte?

– Tarnyba Vermachte man buvo kova su bolševikais, Lietuvos priešais, o ne erdvės užkariavimas vokiečių tautai, naujoji tvarka Europoje, žydų bei kitų ne arijų rasės žmonių naikinimas ir pan. Tai buvo trečiojo Reicho[9] interesai ir tikslai. Tokia politinė orientacija padėjo kare man išlikti žmoniškiu: nepakelti ginklo be reikalo, prasmės ir tikslo, nebūti beatodairiškai agresyviu priešui ir teroristu beginkliams žmonėms.

Sunku yra ir bus suprasti mus, tarnavusius Vermachte, o buvusius ištikimus Lietuvai. Taip atsitiko todėl, kad tuo metu Lietuva nebebuvo valstybė ir nebeturėjo savo kariuomenės.

GINKLĄ PAKĖLIAU UŽ DRAUGĄ IR LLA

1944 m. vasarą frontas gana sparčiai ritosi į Vakarus. Per 10 dienų mano atostogų rusai užėmė dalį Rytų Lietuvos. Grįžęs po atostogų, turėjau ieškoti savo bataliono štabo: iš Lydos jis jau buvo persikėlęs į Vilnių. Radau jį Antakalnio gatvėje, buvusiuose Lietuvos kariuomenės ginklų arsenalo patalpose. Frontas jau griaudėjo visai arti Vilniaus.

Mūsų batalionas buvo išformuotas. Vokiečių tautybės kareiviai nukreipti į frontą, o lietuvius pasiuntė į 6-ąjį Lietuvių savisaugos dalinių[10] batalioną, kuris tuo metu buvo sustojęs Vievyje. Tuo metu

Vievio ir Kaišiadorių apylinkėse savo bazes turėjo lenkų Armija Krajova (AK)[11]. Su jais porą kartų teko susiremti. Mūsų bataliono vadovybė iš gyventojų gavo pranešimą, kad Kaišiadorių rajone, pelkyno zonoje, laikosi AK kariai. Jie žudė ir terorizavo vietinius gyventojus lietuvius, sudarė grėsmę ir mums. Buvo suformuota grupė kovinei operacijai vykdyti. Į numatytą vietą vykome geležinkeliu. Sulipome į platformas žemais bortais ir privažiavome nurodytą mišką. Traukinys sumažino greitį, atsidarėme bortus ir nušokinėjome žemyn. Taip buvo saugiau. Atsidūrėme priešingame miško pakraštyje nuo AK kareivių stovyklos. Atsargiai, išsidėstę tam tikrais intervalais, perkopėme geležinkelio pylimą ir išskleista rikiuote patraukėme mišku pirmyn. Maždaug už 1,5 km radome miške namą, kuriame jie laikėsi. Priderinome lengvuosius minosvaidžius, pasiruošėme smūgiui. Paprašėme, kad iš trobos išeitų civiliai žmonės. Išėjo senutė ir grįžo atgal. Tada atidengėme minosvaidžių ugnį. Sukalėme į tą vietą dėžes minų. Troba subyrėjo į šipulius, kilo gaisras. Nieko gero ten nebeliko. Net jų ginklų neberinkome.

Antras susidūrimas su AK buvo atsitiktinis – prabėgom apsišaudę, išsiskyrėme. Nežinau, ar buvo nuostolių jų pusėje. Mes neturėjome jokių.

– Kodėl lietuviai ir lenkai vokiečių okupacijos metais buvo taip susipriešinę, užuot siekę vienybės prieš bendrus priešus? – teiraujuos Jono.

– Dėl Vilniaus krašto. Lietuviai Vilnių pripažino istorine, amžinąja savo sostine, o jo kraštą – Lietuvos valstybės dalimi. Lenkai priešingai: neatsisakydami 1920 m. okupacijos, Vilniaus kraštą laikė savo teritorija, o Lietuvą – savo vasalu. Šiuo politiniu pagrindu prasidėjo ginkluoti konfliktai tarp AK ir Lietuvių savisaugos dalinių bei gen.P.Plechavičiaus Vietinės rinktinės. AK siekė panaikinti lietuvių administraciją Vilniaus krašte, vykdė terorą prieš lietuvių tautybės gyventojus, žudė žmones nacionaliniu pagrindu: vien dėl to, kad jie buvo lietuviai. Pirmiausia nukentėjo lietuviai inteligentai ir savivaldos pareigūnai. Savo ruožtu lietuvių kariniai daliniai vykdė operacijas prieš AK ir jos aktyvistus bei rėmėjus.

Vokiečiai Vilniaus krašte vykdė dvilypę politiką. Oficialiai AK buvo jų priešas, o neoficialiai jie teikė AK ginklus ir jos nepersekiojo, leido laisvai terorizuoti lietuvius, kuriems keršijo dėl to, kad nesuformavo SS legiono, nevykdė mobilizacijos į Vermachtą, o ypač už tai, kad gen. P.Plechavičiaus vadovaujama Vietinė Rinktinė nepakluso vokiečių

vadovybei. AK veiksmai prieš Vietinę rinktinę bei lietuvių savivaldą vokiečiams buvo naudingi: jie žarstė žarijas svetimomis rankomis.

Lietuvių ir lenkų konfliktas dėl Vilniaus krašto buvo žalingas abiem tautom: vienybės stoka sudarė sąlygas bendriems priešams (vokiečių ir sovietų okupantams) lengviau sutriuškinti abi rezistencijas, siekiančias to paties tikslo – savo valstybių nepriklausomybės.

Vievyje buvome įsikūrę mokykloje prie ežero. Kartą teko stovėti sargyboje ir saugoti tą teritoriją. Be kitokių ginklų, turėjau kulkosvaidį. Atėjo naktis. Žiūriu – kažkas bėga iš mūsų teritorijos. Kilo mintis: gal AK kenkėjas, gal koks vietinis lenkas, jų rėmėjas, padėjo mums kur nors miną ir nori pabėgti. Komanda "stok"– nestoja, trumpa serija iš kulkosvaidžio į viršų – nestoja, ilga serija į priekį – sustabdau. Susigrąžinu teritorijos pažeidėją atgal. Jam priėjus atpažinau savo bičiulį Samuolį, kuris puolė prie manęs piktai keikdamasis. Aš jam sakau: "Ar savo draugo neatpažinai? Juk slaptažodį žinai! Reikėjo prieiti prie manęs ir tartis kaip žmogui. Aš šiuo atveju elgiuosi kaip kareivis, esu sargybos poste ir statutas man yra statutas. Nesišakok – geriau eik gulti! Rytoj aš turėsiu aiškintis dėl nakties triukšmo". Samuolis buvo žemaitis, rodos, nuo Mažeikių (jo tėviškė dar nebuvo užimta rusų). Jis norėjo iš bataliono pasišalinti ir pasiekti savo namus. Netrukus (kaip pamatysime Mikytuose) jis taip ir pasielgė.

Spaudžiant raudonajai armijai, Vievį turėjome apleisti kartu su besitraukiančiu Vermachtu. Mes nebuvome frontininkai, nedalyvavome mūšiuose, bet iki Kauno buvome su frontu susieti. Tai buvo paskutinis mūsų atsitraukimas kartu su vokiečiais.

Kauno prieigose apsikasėme – žadėjome padėti Vermachtui stabdyti rusus, bet vokiečių vadovybė paskelbė, kad Kaunas būsiąs atiduotas be mūšio. Mums, lietuviams, iškilo klausimas – kodėl? Vokiečių kėslai bei pažadai buvo neaiškūs, migloti. Sklido gandas, kad vokiečiai žada Lietuvai pripažinti Nepriklausomybę. Tas pažadas jau nebeturėjo realaus pagrindo: frontas nesulaikomai ritosi į Vakarus. Buvo aišku, kad hitlerinė Vokietija nebeturi tokių tarptautinių diplomatinių galių ir nebeturės. Todėl toks pažadas buvo melaginga ir apgaulinga paskata Lietuvos vyrams ateiti Vermachtui į pagalbą. Jis reiškė: organizuokitės ir kovokite už tą savo nepriklausomybę patys, mums rūpi tik jūsų pagalba. Vieną pažadą vokiečiai vis dėlto išpildė – Kaunas buvo atiduotas be mūšio.

Mūsų batalionas buvo sukeltas ant kojų ir vedamas Tilžės plentu palei Nemuną. Dalis vyrų jau buvo išbėgioję, pasitraukę į namus. Iš 1200 buvo likę turbūt tik pusė. Pasitraukdavo tie kariai, kurių namai buvo šiapus fronto. Tie, kurių giminės buvo atsidūrusios sovietų užimtoje teritorijoje, ėjome pirmyn. Kadangi Panevėžys jau buvo užimtas rusų, aš iškart įsijungiau į būsimų kovotojų su sovietų okupacija gretas.

Artėdami prie Tilžės, vis dažniau laužėme galvas: kas mūsų laukia. Buvome girdėję, kad Tilžėje lietuvių savisaugos dalinius nuginkluoja ir išformuoja. Mūsų ginklai buvo ne tik vokiški, bet ir belgiški, prancūziški, rusiški. Šovinių kalibras ir kiti matmenys buvo skirtingi – apsirūpinti šoviniais neįmanoma, fronte baro laikyti mes negalėjome. Svarstėme, kur galėtų mus po to dėti: gal pasiųs kur nors prie Prancūzijos į Vakarų frontą prieš anglus ir amerikiečius, gal išskirstys po vokiškus dalinius čia, rytų fronte. Nei vieno, nei kito mes nenorėjome tiek pragmatiniais, tiek politiniais sumetimais. Žinojome, kad yra susikūrusi ir Žemaitijos miškuose bazuojasi (vėliau sužinojau, ltn.K.Veverskio vadovaujama) Lietuvos Laisvės Armija (LLA), pasiryžusi vesti partizaninį karą su bet kokiais okupantais už Lietuvos Nepriklausomybės atstatymą. Žinojome, kad ltn.K.Veverskio-Senio politiniam kursui pritaria mūsų mėgiami ir gerbiami vadai ltn.Barzda ir ltn.Morkus bei kiti. Iš dalies todėl ir ėmė vyrauti simpatijos LLA mūsų tarpe.

Galvojome: kaip avinus mus kažkur veda, konkrečiai nepaaiškindami kur ir ko. Mus slėgė neaiškumas ir nežinia. Iškilo problema: eiti ar neiti į Vokietiją. Žygio draugo, kilusio iš okupuotos Aukštaitijos, paklausiau:

– Jei ne į Vokietiją, tai kur?

– Į Žemaitiją! Į LLA! – atšovė jis trumpai.

Pavargę, suprakaitavę, alkani pasiekėme Mikytus. Matyti Tilžės kaminai. Už tilto per Nemuną – Rytprūsiai, Vokietija. Čia mus pavedėjo iš plento Nemuno link ir krūmingoje pievoje išrikiavo. Bataliono vadas kpt.Ruseckas išėjo prieš rikiuotę ir paklausė:

– Kas nenorite eiti į Vokietiją, išeikite tris žingsnius į priekį!

Vos tik prieš rikiuotę žengtelėjo mano draugas Samuolis, kapitonas išsitraukė iš dėklo parabelį ir šovė į jį. Kairioji Samuolio rankovė paraudonavo, nuo pirštų galų lašėjo kraujas. Peršautą vietą Samuolis sugniaužė sveikąja ranka. Aš labai pasipiktinau tokiu

draugo moraliniu ir fiziniu pažeminimu, bet protas išliko šaltas. Iš greta stovėjusio kito skyriaus kario griebiau rankinį kulkosvaidį ir paleidau trumpą serijikę virš kapitono galvos. Rikiuotė nejudėjo, tylėjo. Aš iškelta aukštyn laisvąja ranka mostelėjau kapitonui Tilžės link: ten tavo Vokietija – dink! Kapitonas staigiu rankos mostu griebėsi ginklo vėl. Nespėjus jam ištraukti parabelį iš dėklo, purptelėjau antrą seriją kažkur pro šalį. Kapitonas sutriko, susivaldė: nepajudėjo iš vietos – matyt, laukė kitų karininkų reakcijos, bet jos nebuvo. Tada lėtai pasisuko plento pusėn ir sunkia, jam neįprasta eisena ėmė tolti nuo mūsų rikiuotės. Aš atidaviau ginklą kulkosvaidininkui ir pats išėjau prieš rikiuotę, kuri vis dar stovėjo tyliai, nepajudėjusi iš vietos. Tariau:

– Jeigu jūsų norai ir valia kitokie negu mano – teiskite mane karo lauko teismu čia pat ir tuoj pat.

Kuopų vadai ir visi kiti karininkai suėjo būrin. Aš stovėjau ir laukiau. Netrukus ltn.Barzda žengtelėjo arčiau rikiuotės ir tarė:

– Mūsų kelias tėra vienas – į Žemaitiją, į LLA.

Rikiuotė suūžė, sugriaudėjo: "Į Žemaitiją!.. Į Lietuvą!.. Pas partizanus!" Rikiuotei buvo leista pasklisti panemunės pievoje poilsio prieš žygį. Nematoma slogi našta, slėgusi karius, dingo. Visi buvo jauni, linksmi ir nerūpestingi. Kaune mes atsiplėšėme nuo fronto linijos, o Mikytuose išsilaisvinome iš vokiečių vadovavimo bei priklausomybės jiems.

Kelias į Žemaitiją ir LLA tapo laisvas.

Kpt. Ruseckas buvo tikras kariškis: gerai pasirengęs kariškam gyvenimui ir karo reikalams, principingas, griežtas ir sumanus vadas. Jo palankumo priežastis vokiečiams galbūt buvo jo vokietė žmona, galbūt jis kitaip suprato ir numatė karo eigą ir politinius įvykius negu lietuviškos orientacijos karininkai. Kpt. Ruseckas norėjo susieti savo likimą su Vokietija, o mes – su Lietuva, nežiūrint kas mums būtų lemta.

ŽEMAITIJOJE. LLA JUNGINYJE

Pievoje prie Nemuno poilsiavome neilgai. Mažu smėlėtu keleliu vėl išėjome į didžiųjų kelių (plentų) sankryžą – Mikytus. Čia stabtelėjome, susirikiavome ir pasiruošėme žygiui. Su kai kuriais žygio draugais Mikytuose atsisveikinome: jie atsiskyrė nuo mūsų ir nuėjo

savo keliais, daugiausia į tėviškes, į namus, laukti, kol paaiškės padėtis pasaulyje ir Lietuvoje, kol Tėvynė Lietuva pašauks vėl. Iš bataliono pasitraukusių (pradedant Vieviu ir dar anksčiau) buvo žymiai daugiau negu pasilikusių rikiuotėje, tačiau jie nebuvo praradę Lietuvos kario dvasios. 1944 m. pabaigoje ir vėliau jie išėjo į miškus pas partizanus arba dalyvavo neginkluotoje rezistencijoje prieš sovietinius okupantus. Pasilikusių rikiuotėje tėviškės buvo anapus fronto. Mano – taip pat. Mums nebuvo kito kelio grįžti namo į Lietuvą – tik per LLA: miškuose praleisti frontą ir gimtosiose vietovėse pradėti partizaninį pasipriešinimą. Galutinai mūsų politinė orientacija susiklostė jau LLA gretose. Vėliau ji formavosi ir keitėsi priklausomai nuo istorinių įvykių ir pasaulinės politikos bei diplomatijos.

Mūsų rikiuotė (keli šimtai karių) pajudėjo Karaliaučiaus-Rygos plentu Žemaitijos link. Numatytas mūsų maršrutas buvo Mikytai-Tauragė-Kryžkalnis-Kelmė-Bubiai. Ant juodo asfalto saulė svilino be pasigailėjimo. Trūko maisto – buvome alkani kaip vilkai. Dalijomės tarpusavyje sauso davinio likučiais. Troškulys – nežmoniškesnis už alkį bei saulę (karštį). Ardome rikiuotę – atakuojame pakelių šulinius mažomis grupelėmis, kad ilgai neužtruktume gerdami. Beveik kiekvienoje sodyboje vyrai dar gauna šio bei to užkąsti: skanios žemaitiškos duonos riekę su pienu, sūrio su medum ir pan. Kažkur apie Tauragę mus, kelis žygio draugus, pasitinka savo senoviškoje sodyboje senas šeimininkas. Pasisveikiname gryna lietuviška kalba. Nustebo, bet suprato, kad mes visi lietuviai (gal kokie šeši buvome).

Įdėmiai nužvelgęs mūsų uniformas ir vokiškus automatus, pasišaipo:

– Tai už Reichą, vyrai, guldysite galvas?

Mūsiškis atsikerta:

– Ne! Ne už Reichą. Už Nepriklausomą Lietuvą!

Gavę leidimą, iš ręstinio šulinio semiame tyrą, šaltą vandenį. Kibirą pasistatome ant trinkos. Visi ištroškę. Geria ilgai – kas su puoduku, kas iš viso kibiro. Laukiantys savo eilės leidžiasi į didžiąją politiką:

– Bus "kaput" (galas) ir vokiečiui, ir rusui... Lietuva bus laisva. Lietuvišką kariuomenę kursim. Amerikonai ateis į pagalbą.

Trečias užbaigia:

– Uniformos ir ginklai – vokiški, o galvas guldysim už Lietuvą...

Senasis sodybos šeimininkas (praleidęs caro, kaizerio, Smetonos,

bolševikų ir Hitlerio valdžias) surimtėja, susimąsto. Gal ir jis eitų už Lietuvą, jei jaunas būtų, nes liūdnai palinguoja galva ir palinki:

– Na, padėk, Dieve, jums, vyrai...

Jau ruošėmės apleisti sodybą, pasukti atgal į plentą. Žiūrime – iš klėties atskuba šviesiaplaukė mergina, prisirpusi kaip uoga, nešina pilna prijuoste kiaušinių, atkiša juos vienam iš mūsų, o tasai taria:

– Ne, ačiū! Mes ne vokiečiai. Mes lietuviai. Mums duonos ir lašinių...

Nuotaka, švystelėjusi iš po sijono basomis kojomis, tekina pasileidžia bėgti klėtin ir tuoj vėl atneša didžiulį kepalą duonos ir bryzą lašinių.

– Čia ta je... – taria mūsiškis žemaitis.

– Linkime jums greit ištekėti, gerą vyrą gauti, daug vaikų turėti... – palinkėjau aš savo gryna lietuviška panevėžietiška tarme.

Praėjo pusė amžiaus (daugiau kaip 50 metų). Senąjį tėvą ir šviesiaplaukę merginą, nešančią kepalą duonos ir bryzą lašinių Lietuvos kareiviams su vokiškomis uniformomis, matau kaip gyvus. Kažin koks jų likimas? Ar ji pagimdė daug vaikų, ar vyras neprasigėrė kolūkyje, ar nepalūžo morališkai ji pati?.. O gal tėvą ir ją sovietinis saugumas sunaikino ar sužalojo jų gyvenimus kalėjimuose, lageriuose, Sibire?..

Mažai kur sustodami poilsio, traukėme per Kryžkalnį, Kelmę, kol pasiekėme Bubius. Čia iš didžiojo kelio pasukome Užvenčio link. Kieme augo didelis medis (nepamenu koks, tikriausiai klevas). Po juo būtų buvę galima paslėpti kuopą kareivių nuo aviacijos antskrydžio. Netoliese buvo keli tvenkiniai, į kuriuos eidavome praustis ir maudytis. Ilgoje troboje su dviem galais įsikūrė mūsų štabas. Kareiviai miegojo po atviru dangumi, po senais šimtamečiais lapuočiais, apglėbusiais visą sodybą, arba eidavo į mišką, dunksantį čia pat. Ten stovėjome neilgai. Štabas turėjo daug organizacinių darbų. Jam reikėjo erdvesnių patalpų, ir po 2-3 dienų patraukėme į Užventį. Mokykla tapo štabo būstine (buvo mokinių atostogos). Kareiviai išsidėstė klasėse, koridoriuose, pas žmones trobose ir laisvose miestelio patalpose.

Užventyje štabas rūpinosi naujos kilmės formuotės kūrimu, įsijungimu į LLA. Visų pirma turėjome priimti LLA priesaiką, kuriai reikėjo pasiruošti: susipažinti su LLA organizacija, jos istorija, programa, priesaikos turiniu ir pan.

LLA štabas Bubiuose. *Dailininkė I.Sabaitienė*

LLA buvo įkurta ltn.Kazio Veverskio 1941 m. Vilniuje kovai su Lietuvos okupantais (ir sovietų, ir nacių). Jai vadovavo buvę Lietuvos kariuomenės karininkai, o jos nariais buvo daugiausia kariškiai. Programa skelbė, kad LLA yra slapta, karinė ir politinė organizacija, kurios tikslas – Laisvės iškovojimas ir Nepriklausomybės atstatymas. Be to, LLA programa deklaravo, kad ji Lietuvos likimo nesieja su jokia kita valstybe ir tinkamiausią būdą Nepriklausomybei atgauti laiko karines pajėgas bei ginkluotą kovą. LLA priesaikos pagrindinį turinį sudarė programoje skelbiami tikslai. Už priesaikos sulaužymą – mirties bausmė. Aš tam buvau pasiryžęs.

1944 m. LLA buvo padalyta į 2 sektorius: veikiantjį (VS) ir organizacinį (OS). LLA VS vadinosi Vanagais. Jie buvo ruošiami ginkluotai partizaninei kovai ir dislokavosi miškuose. Organizacinio sektoriaus (OS) nariai laikėsi namuose, gyveno legaliai. Tai buvo Vanagų rezervas, sėslieji partizanai. Jis teikė Vanagams (partizanams) informaciją apie padėtį apylinkėje, krašte, vykdė ryšininkų pareigas, rūpinosi maisto, rūbų, vaistų ir kt. tiekimu Vanagams. Mes

įsijungėme į Vanagų sektorių, gyvenome stovykloje, buvome ginkluoti. Mūsų junginio vadas buvo aktyvus ir senas LLA veikėjas ltn.Barzda, o jo dešinioji ranka – ltn.Morkus.

1944 m. rusai jau buvo gerokai įbridę į Lietuvą. Vasarą sustiprėjo raudonosios armijos puolimas Šiaulių kryptimi. Sedos ir Viekšnių apylinkėse formavosi savanoriška, savarankiška ir savivaldi Lietuvos kariuomenės užuomazga – Tėvynės apsaugos rinktinė (TAR). Ją dar vadinome Sedos pulkais bei Lietuvos savanorių divizija. Šis lietuviškas junginys nebuvo pavaldus Vermachto vadovybei, veikė savarankiškai. Vokiečiams buvo naudinga TAR pagalba, už kurią jie teikė ginklus ir nurodė gynybos ruožą fronto linijoje. TAR daliniai ruošėsi priešintis raudonosios armijos puolimui, buvo frontininkai, o mes, Vanagai, dar tik laukėme savo eilės, savo misijos – partizaninės kovos laikotarpio užnugaryje. Mūsų naujasis LLA junginys turėjo padėti Sedos frontininkams. Vienas iš pirmųjų mūsų veiklos žingsnių buvo maisto tiekimas jiems. Iš kur mes galėjome gauti maisto? 1941 m. į Vokietiją repatrijavę Lietuvos vokiečiai (Volksdeutsche) buvo sugrąžinti ir okupacinės civilinės valdžios įkurdinti dvaruose ir dideliuose ūkiuose. Artėjant frontui, jie vėl pasitraukė į Vokietiją. Anot žmonių, jie bėgo kaip avys nuo vilko, viską palikdami. Iš repatriantų ūkių surinkdavome raguočius, arklius ir juos varydavome į Sedą. Man neteko gyvulių varyti, tik dalyvauti tose rekvizicijose. Buvo dar vasara – ganiavos laikas. Varovai pakelėse stovyklaudavo, nakvodavo ir ganydavo gyvulius. Žmonėms leisdavo pasimelžti karves. Tuos apleistus ūkius gerokai "iššluodavome". Smulkiuosius gyvulius (kiaules, avis), paukščius ir kilnojamąjį turtą išdalydavome žmonėms, kad neliktų ateinantiems rusams. Visų pirma aprūpindavome neturtinguosius. Elgėmės lyg kokie "svieto lygintojai". Buvo ištuštintas Kurtuvėnų dvaras ir kiti stambūs vokiečių ūkiai aplinkinėse Žemaitijos vietovėse.

Man ši veikla nebuvo prie širdies. Labiau patiko vykdyti visuomenės švietimo misiją. Vaikščiodami po kaimus, susitikdavome su žmonėmis, pasakodavome jiems, kas yra LLA, kokie jos siekiai, nušviesdavome įvykius pasaulyje ir Lietuvoje. Patys tikėjome ir žmonėse palaikėme viltį, kad Lietuva bus laisva ir nepriklausoma. Tais laikais Nepriklausomybės šalininkų netrūko.

Kadangi LLA programa numatė ginkluotos kovos kelią, atkuriant Lietuvos Nepriklausomybę, apsiginklavimas ir ginklų kaupi-

mas partizaniniam karui iš anksto tapo mums pirmaeiliu uždaviniu. Tuo tikslu LLA vadovai buvo užmezgę ryšius su vietinėmis komendantūromis ir Vermachto vadovybe Lietuvoje. Telšių komendantu dirbo plk.Budraitis. LLA vadų prašomas jis išrūpino iš vokiečių didelį kiekį lengvųjų ginklų. Jų įsigijimo smulkmenų aš, eilinis kareivis, nežinojau. Man teko dalyvauti jų paslėpimo operacijoje. Mano rankomis buvo perkilnota du sunkvežimiai ginklų, juos paslėpėme Alsėdžių-Platelių miškų zonoje. Šie ginklai buvo skirti LLA Vanagų partizaninei kovai. Ginklams paslėpti parinkome tinkamą vietą. Nuo Platelių Alsėdžių link pavažiavę miško keliuku keletą kilometrų, privažiavome V raidės pavidalo kryžkelę: viena keliuko atšaka ėjo į Alsėdžius, kita – Plungės link. Šalia kryžkelės visai netoli kelio augo sena, stora, galinga pušis. Buvo lengva iškrauti arba paimti ginklus iš slėptuvės, nes jie buvo užkasti čia pat už keleto žingsnių nuo kryžkelės. Nereikėjo išvažinėti arba labai išmindžioti vietovę. Buvo lengva paslėpti pėdsakus, kad kam nors nekiltų įtarimas, jog čia kas nors paslėpta. Toje pusėje, kur buvo slėpinys, pušies šone juodu tušu nupiešėme kryželį, kad po kurio laiko lengviau atsektume savo lobį. Pušį nufotografavome, bet kažin ar tie daiktai buvo atkasti ir panaudoti. Mane likimas nuvedė kitais keliais, plk.Budraitis ir ltn.Barzda netrukus žuvo, o senosios pušies tikriausiai taip pat nebėra. Medžiai, kaip žmonės, gimsta, auga ir miršta...

– Jūs labai palankiai minite plk. Budraitį. Kodėl? Koks jo likimas?

– Pažinojau daug Lietuvos karininkų, kurie vilkėdami vokiškas uniformas dirbo Lietuvai, laukė palankaus momento su ginklu rankoje atstatyti Lietuvos Nepriklausomybę. Toks buvo plk.Budraitis. Išimčių, t.y. tarnavusių Reichui be išskaičiavimo Lietuvos naudai, buvo tik vienas kitas. Plk.Budraitis – išskirtinis žmogus, asmenybė, Lietuvos patriotas. Bendraudamas, kalbėdamas ar kartu dirbdamas su juo, jautei nuoširdų tikėjimą Lietuva, jos ateitimi, žmonėmis ir mumis, LLA kariais. Jo laikysena, elgesys su mumis, jo žodžiai ir mintys nuteikdavo kovai už Lietuvą Tėvynę nebijant jokių vargų, sunkumų, nesigailint gyvybės.

Plk.Budraičio likimas tragiškas. Frontui artėjant, rusai nuleido daug savo parašiutininkų, gerai aprūpintų ginklais, amunicija ir pinigais. 1944 m. vasarą Lietuvoje jie buvo labai drąsūs ir pasidarę tarsi raudonosios armijos padaliniu užfrontėje, bet vadinosi tarybiniais partizanais.

Žudė lietuvių savivaldos pareigūnus, plėšė, terorizavo ir šaudė gyventojus, įtarę juos nepalankumu sovietams. Nuo jų rankos žuvo plk. Budraitis, jo sūnus leitenantas ir Telšių apskrities policijos viršininkas, berods Kontvainis. Jie važiavo tarnybine mašina ir buvo nušauti, o automobilis sudegintas. Rietavo kapinėse juos visus palaidojome greta. LLA žmonėms tai buvo netektis ne tik karine-kovine prasme, bet ypač dvasine-moraline. Buvo labai skaudu atsisveikinti su jais... visais trimis.

VOKIETIJOJE. DESANTININKŲ MOKYKLOJE

1944 m. vasara buvo karšta visais atžvilgiais: gamtiniu, kariniu, politiniu. Liepos 12 d. raudonoji armija užėmė Vilnių. Į Lietuvą sugrįžo abu okupantai: ir rusai, ir vokiečiai frontininkai. Vermachtas dar kelis mėnesius laikėsi Vakarinėje Lietuvos dalyje. Žemaitija tapo LLA placdarmu, o rusų užimtoje Rytų Lietuvoje prasidėjo partizaninis pasipriešinimas. Mikytuose mes atsikratėme vokiečių vadovybės, tačiau dabar vėl atsirado reikalų su jais, bet tai buvo 1944 m. vokiečiai, patyrę daug nesėkmių fronte, kariškai ir moraliai palūžę. Vermachto kareiviai Lietuvos žmonėms sakydavo: "Hitler kaputt!" (Hitleriui galas!). Tik politinė vadovybė tebebuvo arši, agresyvi.

Vermachto vadovybė iš anksto planavo, traukdamasi iš Lietuvos, palikti Raudonosios armijos užnugaryje partizanų ir diversantų grupes. Ji pakeitė savo ankstesnį nepalankų nusistatymą lietuvių atžvilgiu ir ėmė laikyti mus potencialia jėga partizaninėje kovoje su rusais. 1944 m. LLA buvo tokia jėga, su kuria vokiečiai panoro skaitytis ir užmegzti su ja ryšius. Su LLA vadovais Vermachto karinės žvalgybos *(Abvero*[12] *– V.U.)* karininkai ėmė tartis kaip lygūs su lygiais. Pradžioje tam prieštaravo jų politiniai sluoksniai bei represinės struktūros (Gestapas[13], SS, SD[14], Civilfervaltungas[15]). Jos reikalavo visiško lietuvių karinių formuočių pavaldumo ir kovoti su bolševikais tik Vermachto, SS ir kitų vokiečių dalinių gretose. Mūsų karininkai jiems aiškino, kad kartu su vokiečiais (Vermachtu) ne savo teritorijoje ir ne už Lietuvos Nepriklausomybę lietuviai su bolševikais nekariaus. Vokiečių politikai įsižeidė dėl tokios lietuvių drąsos bei atvirumo. SS buvo paruošusi įsakymą – šaudyti kiekvieną sutiktą ginkluotą lietuvį vietoje, bet rusams suaktyvinus ofenzyvą ir

pradėjus lipti vokiečiams ant kulnų, Vermachto generolai ir jų karinės žvalgybos (Abvero) karininkai susitarė su LLA abiem pusėm priimtinomis sąlygomis.

– 1944 m. vokiečiai buvo pasikeitę lietuvių atžvilgiu. Kokie jie buvo 1941 metais?

– 1941 m. jie parodė Lietuvai daug nepalankumo ir priešiškumo: neatsižvelgė į gen.S.Raštikio ir daugelio mūsų žymių žmonių prašymą nežudyti žydų tautybės Lietuvos piliečių, nutraukė Laikinosios vyriausybės, paskelbusios Lietuvos Nepriklausomybės atstatymą, veiklą. Nepaisydami susitarimų, lietuviškus dalinius stengėsi panaudoti savanaudiškiems tikslams. Vokiečių klastingumo, savivalės ir įžūlumo pavyzdys – Lietuvos Vietinės rinktinės (LVR)[16] sutriuškinimas. Pažeisdami sutartį, vokiečiai norėjo perimti iš gen. P.Plechavičiaus vadovavimą, rinktinės dalinius įjungti į SS gretas ir pasiųsti už Lietuvos ribų ten, kur jiems reikės. Pasipriešinus gen.P.Plechavičius ir plk.Urbonas bei kiti karininkai buvo uždaryti į Salaspilio (Latvija) koncentracijos stovyklą, apie 100 karių buvo sušaudyti vietoje (daugiausia prieš rikiuotę), apie 3000 išvežti į Vokietijos priešlėktuvinės gynybos tarnybą (Luftwaffe)[17].

– O vis dėlto, kodėl LLA vadovai ir jūs, kariai, sutikote "eiti obuoliauti" su tokiais velniais kaip vokiečiai?

– Mes buvome įsitikinę, kad Lietuvos Nepriklausomybei atgauti neužteks anglų ir amerikonų užtarimo – bus reikalingi ginklai, kuriuos mums vokiečiai jau buvo pradėję tiekti (plk. Budraičio pavyzdys). LLA turėjo programą, organizacinę struktūrą, karinius statutus, patikimus kadrus. Lietuvoje vyrai keletą metų nestojo šaukiami į vokiečių kariuomenę. Tada vyrų Lietuvoje netrūko. Tik ginklų.

– Kuo remdamiesi jūs tikėjote, kad Lietuva bus laisva ir nepriklausoma?

– Sužinoti, kas dedasi pasaulyje, susidaryti nuomonę, įsitikinimus bei apsispręsti mes, eiliniai kareiviai, savarankiškai negalėjome. LLA gretose visi karininkai buvo tik lietuviškos orientacijos, bet kai kuriuos iš jų mes tiesiog mylėjome. Jie mums buvo ne tik vadai, bet ir kovos draugai. Labai pasitikėjome ltn.J.Barzda ir ltn.K.Morkumi bei kitais karininkais ne tik kariniuose reikaluose, bet ir politikoje kaip dorais, sąžiningais ir atvirais žmonėmis. Jų dėka mes žinojome ir tai, kas buvo slepiama nuo vokiečių kareivių. 1944 m. liepos mėn. buvo įvykdytas pasikėsinimas prieš Hitlerį. Vokietijoje veikė antinacinė demokratinė

opozicija, kuri kreipėsi į anglus ir amerikiečius, siūlydama sudaryti separatinę (atskirą – V.U.) taiką, siūlė tęsti karą Rytuose bendromis jėgomis. Frontas tada būtų pasisukęs 180 laipsnių kampu iš Vakarų į Rytus. Tokia karo eiga atrodė mums palanki atgauti Nepriklausomybę, bet paaiškėjo, kad anglosaksai kartu su rusais siekė Vokietijos besąlyginės kapituliacijos. Vokiečiai buvo priversti kariauti iki galo, tačiau mes vis dar tikėjome, kad Vakarų ir Rytų konfliktas neišvengiamas. Niekam net į galvą neatėjo, kad didžiosios Vakarų demokratijos leistų Maskvai įsigalėti Rytų bei Vidurio Europoje. Komunizmą mes vadinome "tautų vėžiu". Tikėjome, kad antroji sovietinė okupacija ilgai neišlaikys: Vakarai vykdys Atlanto Chartijos pažadus (sugrąžinti Nepriklausomybę tautoms, netekusioms jos dėl karo kaltės), bet manėme, kad okupantus turėsime varyti lauk iš Lietuvos ir savo pačių ginkluota jėga bei kraujo kaina. Mes tikėjome Atlanto Chartijos pažadais, Vakarų ir Rytų konflikto neišvengiamumu bei Taikos konferencijos teisingumu.

Mūsų junginio vadas ltn.J.Barzda LLA vadovybės buvo įgaliotas tartis su Vermachto karo žvalgybos (Abvero) karininkais. Vokiečiai, lyg žinodami LLA programą, pasiūlė mums dalyvauti partizaninėje kovoje. Vermachto atstovai sutiko apginkluoti LLA dalinius tuoj pat, o ateityje lėktuvais tiekti ginklus mums į rusų užnugarį. Ginklai buvo mūsų svajonių svajonė. Dėl jų mes galėjome "eiti obuoliauti" su pačiu Liuciferiu, velnių karaliumi. Jie mums buvo reikalingi tuoj pat ir numatomoms kovoms dėl Nepriklausomybės po karo.

Desantininkų mokyklose, kurias mums siūlė vokiečiai, buvo ruošiami radijo ryšių ir žvalgybinės bei diversinės veiklos specialistai. Tokių kadrų, ypač radistų bei radijo aparatūros, labai reikėjo LLA ir būsimai Lietuvos kariuomenei.

Mums, būsimiems desantininkams, buvo labai svarbu, kad vokiečiai mus turėjo išmesti Lietuvoje ir tik nurodytose vietovėse. Grupės buvo formuojamos maždaug pagal gimtąsias vietas. Tai buvo vienintelė galimybė sugrįžti į Lietuvą, pasiekti gimtuosius namus ir veikti žinomose vietovėse tarp pažįstamų žmonių.

Savo ruožtu rusų užnugaryje mes turėjome organizuoti partizaninį karą, vokiečių naudai atlikti aktyviąją karinę žvalgybą: tiekti žinias apie raudonosios armijos dislokaciją, jos judėjimą keliais ir geležinkeliais, kareivių skaičių, ginkluotę, karinę pramonę, gyventojų politines nuotaikas, okupantų represijas, taip pat vykdyti di-

versinę veiklą: sprogdinti traukinius su kareiviais ir karine technika, tiltus, geležinkelį, įrengimus, pramonės objektus ir pan.

Partizaninio karo organizavimas buvo LLA programinis tikslas. Karinė žvalgyba prieš raudonąją armiją mums irgi buvo naudinga, nes buvo nukreipta prieš sovietinius okupantus, mūsų didžiausią priešą. Tačiau LLA vadovybė, kai jau buvome išmesti Lietuvoje, neleido mums sprogdinti svarbių objektų, reikalingų būsimai nepriklausomai Lietuvai; ir aš nežinau nė vieno diversijos akto, įvykdyto LLA desantininkų.

Vokiečių ir mūsų interesai sutapo tik karinėje srityje. Derybose nei vokiečių, nei mūsų politiniai interesai (Lietuvos Nepriklausomybė) nebuvo net minimi. Vokiečiai savo interesą Lietuvos teritorijai ir jos valstybingumui jau buvo palaidoję toli Rytų fronto laukuose (galimas dalykas jis galėjo atgimti, mes tam ruošėmės). Mūsų karinis interesas tarnavo ir politiniam, t.y. savarankiško valstybingumo atstatymui. Tokiu būdu karinė žvalgyba vokiečiams ir partizaninio karo organizavimas mums buvo ir karinis, ir politinis interesas, o vokiečiams – tik karinis. Vokiečių sąlygos ir pasiūlymai tiesiog pralenkė mūsų lūkesčius ir atrodė net vylingi. Žinodami jų klastingumą praeityje, mūsų karininkai stengėsi apsidrausti visokeriopai. Desantininkai esminiuose dalykuose privalėjo klausyti tik savo karininkų, t.y. LLA vadovybės (ryškus pavyzdys – diversinės veiklos nevykdymas). Kiekvienoje desantininkų mokykloje buvo numatytas ryšių karininkas, turėsiąs atstovauti lietuvių interesams ir prižiūrėti sutarčių vykdymą bei mokymo procesą, palaikyti ryšį su LLA vadovybe Lietuvoje.

– Daug kas Lietuvoje laiko jus vokiečių samdiniais ir kolaborantais[18]*, jų desantininkais... Kaip paaiškinti, kas jūs buvote iš tikrųjų? Kokios buvo jūsų politinės nuostatos stojant į Abvero mokyklas?*

– Gal kas ir mano, kad mes ryžomės būti išmetami su parašiutais, vaikščioti skustuvų ašmenimis, būti supami mirtinų pavojų, vargų, sunkumų dėl to, kad troškome kažkieno kraujo, mirčių ar iš godumo kruvinų pinigų?.. Taip galvoti yra juokinga, kvaila arba klastinga. Mes buvome jauni, ir mūsų pasiryžimas mirtinai kovai negalėjo būti įkainotas jokiomis materialinėmis vertybėmis, jokiu auksu. Mus skatino ir vedė vienintelis troškimas – Lietuvos Laisvė ir Nepriklausomybė, kova su kiekvienu jos priešu.

Mano, kaip ir visų LLA karių, politinės pažiūros atitiko to laiko

dvasią, LLA politinę ideologiją ir gen.P.Plechavičiaus politinę-karinę strategiją (esant reikalui, pasipriešinti ginklu ir rusams, ir vokiečiams). Mūsų politiniai tikslai (nepriklausomas valstybingumas ir kt.) niekada nesikeitė, nebent veiklos ir kovos taktika. Stodami į desantininkų mokyklas, LLA idėjoms ir duotai priesaikai mes likome ištikimi. Žinoma, laikui bėgant, iškildavo vis naujų praktiškesnių, realesnių politinių reikalų. Karo pabaigoje tikėjomės permainingos situacijos. Buvo manoma, kad Lietuvoje gali susiklostyti padėtis, panaši kaip 1918-1920 metais, kai reikėjo kariauti su bolševikais, lenkais ir bermontininkais. Jeigu Vakarų ir Rytų konflikto atveju būtų į Lietuvą sugrįžę vokiečiai ir turėję pretenzijų į Lietuvos valstybingumą, jų mums duotus ginklus kovai su rusais būtume atsukę ir prieš juos.

Buvo aišku, kad partizaninis karas vokiečių nebeišgelbės nuo pralaimėjimo, o mums bus naudingas kovojant su sovietiniais okupantais. Bolševikai buvo mūsų su vokiečiais bendras priešas tik laikinai, tik iki hitlerinės Vokietijos žlugimo. Mes politiškai nepriklausėme nė vienai kovojančiai pusei, kovojome tik už savo Lietuvą. Bolševikai mums buvo okupantai ir priešai Nr.1, o vokiečiai – Nr.2. Mes tik laikinai kartu su vokiečiais kovojome prieš Lietuvos okupantą Nr.1. Vokiečiams mes nebuvome nei idėjiniai, nei politiniai sąjungininkai, nei kolaborantai. Mūsų politinė sąžinė Lietuvos Nepriklausomybės atžvilgiu buvo rami ir švari, o kuo kažkas mus laiko – tai jų sąžinės, piktos valios arba tamsumo (nežinojimo) reikalas. ***Mes buvome ne vokiečių, o LLA desantininkai.***

Esant tokiai politinei situacijai pasaulyje ir Lietuvoje, turint tokius susitarimus su vokiečiais frontininkais, be jokių kompromisų vadovaujantis LLA nuostata dėl Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo bei tikint Lietuvos ateitimi, buvo pradėtas LLA Vanagų savanorių verbavimas į Abvero mokyklas Vokietijoje.

Buvo jau 1944 m. rugpjūčio pradžia. Mūsų stovykloje grupę formavo ltn.J.Barzda ir ltn.K.Morkus. Buvo pageidaujami turintieji vokiečių kariuomenės karinį parengimą, Lietuvos kariuomenės karininkai, puskarininkiai, ryšininkai, radistai ir kiti patikimi lietuviškos orientacijos vyrai. Surinktąją grupę sudarė 13 žmonių (S-13 LLA; S – spec. grupė, t.y. su kariniu paruošimu). Stodami į LLA narius buvome priėmę priesaiką žodžiu. Dabar tą pačią priesaiką pakartojome raštu. Vokiečiams jokios priesaikos nedavėme. Sutarties su

vokiečiais teksto nebuvome matę: pasitikėjome savo vadais ltn. J.Barzda ir ltn.K.Morkumi.

Mūsų grupė buvo surinkta rugpjūčio 8-10 dienomis. Jos formavimas buvo lengvas ir spėrus: vyrų, turinčių karinį parengimą netrūko, idėjiškai bei politiškai taip pat buvome pasikaustę iš anksto. Jau nuo 1940 m. buvome pasiruošę guldyti galvas už Lietuvą. Nebuvome ir vien idealistai: pragmatinį tikslą teturėjome vienintelį – būti parskraidintiems ir nutupdytiems į tėvynę, į gimtinę.

Pirmiausia atvykome į Varšuvą. Miestas labai sugriautas, tarp griuvėsių stovėjo vieniši sviedinių ir bombų apdaužyti namai, kuriuose dar glaudėsi žmonės. Apsistojome barakuose. Nežinau, kam jie buvo pastatyti, gal karo belaisviams. Čia išbuvome labai neilgai. Trumpai susipažinę su sprogstamosiomis medžiagomis bei sprogdinimo technika, nuošaliuose griuvėsiuose atlikome praktiką. Daugiau čia nieko nesimokėme, išvykome į Poznanę. Mokykla buvo miesto pakraštyje šalia geležinkelio, taip pat barakuose. Pradėjome mokytis radijo ryšių: Morzės abėcėlės, šifravimo, radijo technikos bei darbo su ja. Prie zumerio Morzės abėcėlę kaldavome po 8 valandas.

Laisvo laiko turėdavome nedaug, bet, gavę leidimus, pasivaikščiodavome po miestą. Man didelį įspūdį paliko botanikos sodas, jo augmenija ir pats pastatas – toks didžiulis, stiklinis. Aplinkui buvo nemažai sugriautų namų, o botanikos sodas puikavosi sveikas. Matyt, jo pagailo bombardavusiems lakūnams.

Persikėlę į Štargardą (apie 40 km nuo Dancigo), vėl mokėmės radijo ryšių, nes karinį parengimą visi buvome praėję anksčiau ir kitur. Instruktoriai pastebėjo mano polinkį į šifravimą-dešifravimą. Tai tapo mano specializacija. Vėliau buvau pripažintas geru radistu-šifruotoju.

Instruktoriais (dėstytojais) dirbo Vlasovo armijos karininkai, ukrainiečiai. (Raudonosios armijos generolas Vlasovas su savo kariuomene buvo perėjęs į vokiečių pusę). Jų dalinys stovėjo netoli Štargardo, sename dvare. Turėjo net ginklų arsenalą.

Aš nešiojau mažytį 6,32 kalibro šešių šūvių pistoletą "Damskij", turėjau tik tris šovinius. Instruktoriai pradėjo jį iš manęs vilioti: matyt, jie turėjo kur tokį ginklą panaudoti, pritaikyti. Pasibranginęs sutikau ir savo "mažylį" išmainiau į puikų "Valterį" su dviem šovinių apkabom.

Iš Štargardo mus pervežė į Konicą. Tokie dažni mėtymai iš vietos į vietą atėmė nemažai laiko. Galėjome greičiau išeiti tuos mokslus ir sugrįžti į Lietuvą. Konice daugiausia dėstė irgi vlasovininkai. Buvo ir lietuvių. Vienas dėstė radijo techniką. Pavardžių neatsimenu, gal ir nežinojau. Konice pasibaigė intensyvus radijo ryšių mokymas. Desantininkų mokyklos kursas buvo baigtas.

– Ar tik radijo ryšių tesimokėte?

– Dar teko mokytis topografijos (azimuto, orientavimosi vietovėje pagal žemėlapį ir kompasą), kovinės savigynos, žvalgybos ir partizaninės veiklos metodų, sprogdinimų technikos ir praktikos. (Karinį parengimą aš jau turėjau.)

– Kaip vadinosi jūsų mokykla? Kam ji buvo pavaldi? Gal ką nors daugiau papasakotumėte apie mokyklos vadovus, instruktorius, dėsčiusius jums, LLA atstovus (ryšių karininkus) ir kitus žmones, sutiktus desantininkų mokyklose.

– Tai buvo vokiečių Abvero veikiančiosios kariuomenės (Vermacho) karinės žvalgybos mokykla. Ji buvo žvalgybinio-diversinio profilio. Aš priklausiau radistų grupei. Kiekviena žvalgybinė-diversinė grupė turėjo bent po vieną radistą, vykdžiusį ryšių paslaugas. Man atrodo, kad specialios mokyklos, ruošusios tik radistus, galėjo ir nebūti, nes mano grupę kilnojo ir glaudė prie įvairių mokyklų, įvairiose vietose. Girdėjau, kad mano grupės mokykla buvo pavaldi tankų divizijos vadui gen.Modeliui, kad jo divizija turėjo žvalgybos mokyklą. Šios žinios gali būti netikslios, nes aš nei Abvero struktūromis, nei jų pavaldumu nesidomėjau, kaip ir tuo, kas Abvero mokykloms vadovauja, kas dirba instruktoriais ir pan. Laikėmės konspiracijos: nesakėme savo tikrųjų vardų ir vengėme klausinėti kitų. Aš tik žinojau, kad aukščiausioji mano vadovybė yra LLA, jos atstovai – karininkai J.Barzda, K.Morkus bei kiti, o desantininkų mokyklose esu tiktai laikinas svečias, kursantas. Pagrindinis mano uždavinys – gerai išmokti radijo ryšių specialybę ir pateisinti LLA pasitikėjimą manimi.

Be to, tai seni laikai. Daug kas išdilo iš atminties. O jeigu ir žinočiau ką nors apie žmones, dirbusius Abvero struktūrose, kažin ar norėčiau pasakoti. Tai, mano supratimu, būtų neetiška, nepadoru. Jeigu žmogus tebėra gyvas, gal pasikeitus laikams jam būtų nemalonu bei nesaugu, nors Niurnbergo procese Abveras nebuvo pripažintas nusikalstama organizacija. Gal mano informacija būtų netiksli ir užgauli. Jei miręs – gal sudrumsčiau ramybę jo vaikams ir kitiems giminaičiams...

Paskutinė mūsų apsistojimo vieta buvo Rytprūsiuose, netoli Karaliaučiaus. Mus išmėtė mažomis grupelėmis po dvarus ir stambius ūkius. Čia turėjo aprūpinti mus patalpomis ir maistu. Mano grupelė pateko į dvarą netoli Damerau bažnytkaimio. Čia atlikome radijo ryšių praktiką. Iš pat ryto, būdavo, užšifruojam radiogramą ir perduodam ją kitai mūsų grupelei, esančiai kaimynystėje. Jis mums atsako tuo pačiu.

Mes turėjome mažyčius (vizitinės kortelės formato) asmens pažymėjimus (Ausweise), kurie mums suteikdavo teisę pasivaikščioti po apylinkes, nuvykti ir į aplinkinius didesnius centrus bei miestus. Niekas mūsų nevaržė, nekontroliavo. Gyvenome laisvai. Turėjome net ginklus. Aš visada kišenėje nešiojau pistoletą, kiti – viešai ant diržo. Rūbai vienų buvo kariški, kitų – civiliai.

Bažnytkaimis Damerau buvo už kokių 3 km nuo mūsų dvaro. Kartą vietiniai gyventojai atkreipė į mane dėmesį. Pastebėję ant mano rankovės trispalvį ženklą, pašnekino lietuviškai. Tai buvo repatriantai iš Lietuvos (Volksdeutsche), klaipėdiečiai. Pakvietė į svečius, pavaišino. Susipažinau su šeimininkų dukra Ema (18-19 metų). Nuo to laiko aš ten dažnai ėmiau vaikščioti. Ema mane laikė savo vaikinu. Jos tėvai buvo palankūs mūsų draugystei, rūpinosi manimi, net globojo. Visada pavaišindavo, nors maisto visiems trūko – vyko karas. Man einant namo, visada įduodavo vaišių mano draugams: keptos paukštienos, nes laikė daug naminių paukščių. Draugai ėmė piktnaudžiauti draugyste su Ema: siųsdavo mane į Damerau jos aplankyti, o iš tikrųjų parnešti keptos paukštienos.

Artėjo atsisveikinimo metas. Ema žinojo, kad nuleistas parašiutu Lietuvon į rusų užnugarį negalėsiu nešioti vokiškos uniformos, todėl mano sudėvėtą kareivišką uniformą ji iškeitė į naujus civilius rūbus, atitinkančius mano ūgį, padovanojo dar kelias poras apatinių baltinių bei keletą viršutinių marškinių. Išvažiuodamas į aerodromą, nuėjau atsisveikinti su Ema ir jos tėvais. Tėvas glėbesčiavo mane kaip tikrą sūnų. Susigraudino, apgailestavo:

– Jus meta mirčiai ... tiesiai ant rusų durtuvų... Jei liksi gyvas, po karų atvažiuok aplankyti mūsų...

Čia Jonas nutyla, susikaupia, susimąsto.

– Likau gyvas, – po ilgos pauzės prabyla jis, – bet gerojo žmogaus

priesako neišpildžiau...

– Tai vokiečiai jus laikė mirtininkais?

– Ne, mes nelaikėme savęs mirtininkais. Mirtininkas eina mirti per prievartą arba nesąmoningai, o tas, kuris pasiryžęs savo noru... už Tėvynės laisvę – nėra mirtininkas.

Desantininkai buvo kovotojai savanoriai dėl Lietuvos Nepriklausomybės. Mirti dėl idėjos, už Lietuvą mums buvo garbinga pareiga.

Artėjant išskridimui į Lietuvą, visokeriopai patikrino mūsų sveikatą, atliko tyrimus, tikrino širdį, nervų sistemą, kraujospūdį ir kt. Apžiūrėjo mus ir chirurgai. Kai kam buvo nurodyta, prieš šokant parašiutu susibintuoti kūną arba atskiras jo dalis. Kodėl – paaiškinti negaliu. Man tada gydė ir užtaisė kiaurus dantis. Plombos laikė 40 ir daugiau metų. Medikai mums buvo labai atidūs, rūpestingi ir nuoširdūs. "Miške, vyrai, daktarų nerasite", – sakė jie mums.

Buvo gruodžio mėnesio pati pradžia. Iš dvaro šalia Damerau mus išgabeno į Vormdito lauko aerodromą. Ten apie dvi savaites laukėme įsakymo skristi į Lietuvą. Kodėl mokyklos vadovybė taip ilgai delsė atsiųsti lėktuvą – nežinau. Gal dėl oro sąlygų, gal dėl kitų priežasčių. Buvo suvežta daug grupių, daug žmonių. Visi labai nerimo, kažko jaudinosi. Gal skubėjo patirti, kas bus likimo lemta? Nuobodžiavome. Parašiau Emai laišką, sulaukiau atsakymo, kurį dar paminėsiu ateity. Neturėdami ką veikti, ėmėme ruoštis Kalėdoms. Iš eglišakių nupynėme vainiką ir juo papuošėme šviestuvą laukimo salėje. Iš popieriaus darėme papuošalus ir visur kabinome. Norėjome išsiblaškyti. Sulaukusius žinios skristi apimdavo net džiaugsmas. Veikla turėjo malšinti nerimą.

Pagaliau 1944 m. gruodžio 14 d. apie pirmą valandą nakties mūsų nuostabai ir džiaugsmui netikėtai pasirodė ltn.J.Barzda ir ltn.K. Morkus (iš anksto nežinojome, kad jie skris su mumis). Ltn.Barzda ir ltn.K.Morkumi labai pasitikėjome ir gerbėme, su jais buvome pasiruošę šokti į patį pragarą. Su jais ir, žinoma, už Lietuvą.

Lėktuvas buvo transportinis ne keleivinis, matyt, paruoštas desantininkams skraidinti: palei šonus stovėjo suolai, palubėje – geležinis strypas, ant kurio kabojo laisvai slankiojančios virvės (kaip langų užuolaidos). Prie jų buvo prisegami parašiutai. Iššokus iš lėktuvo virvė ištempia parašiutą ir jis sklandžiai išsiskleidžia automatiškai. Pačiam parašiutininkui nieko nereikia daryti. Anksčiau pats šokantysis turėjo traukti specialų žiedą ir tai jam sudarydavo papil-

domą rūpestį bei jaudulį.

Susėdome ant suolų: viena grupė vienoje pusėje, kita – kitoje. Mus lydėjo ir globojo instruktorius vokietis – parašiutizmo meistras, priklausąs lėktuvo ekipažui. Jis labai kruopščiai tikrino, kaip buvome užsidėję parašiutus: atsega – užsega, atsega, suvaržo ypač šlaunų diržus, kad besiskleisdamas parašiutas nesužalotų kūno.

Skrendame. Pro iliuminatorius[19] nesižvalgome, bet pastebime, kad aplink lėktuvą blykčioja šviesuliai, kažkas sproginėja. Tai zenitiniai pabūklai medžioja mus, bet nepataiko. Nors lėktuvas skrenda lėtai (gal apie 400 km per valandą), tačiau greitai nutolstame nuo zenitinės artilerijos atakos, nuo fronto linijos. Skrendame vis gilyn į Lietuvą, vis artyn prie tikslo. Mūsų vadai ltn.J.Barzda ir ltn.K.Morkus pagal žemėlapius su lakūnais tikslina maršrutą. Artėjame prie Platelių ežerų – mūsų maršruto pabaigos. Sėdime tylūs, susikaupę, susimąstę, susirūpinę: šokame į nežinią – gal pataikysime ant rusų kariuomenės; šokame į mišką – gal užstrigsi medyje ir, krisdamas žemėn, susilaužysi kojas ar kitaip susižalosi. Nežinia, ką likimas tau paruošė. Be to, mokykloje nė karto nesame bandę šokti su parašiutu iš lėktuvo. Viską bandai vaizduotėje sudėlioti eilės tvarka į savo vietas – nuo šuolio pro lėktuvo duris iki nutūpimo žemėn. Rūpesčio pilna galva, o jaudulio – širdis. Ausyse skamba jos dūžiai. Girdime - lakūnai komanduoja, o instruktorius kartoja: "Orientyras matyti! Pasiruošti!" Mes nesidairome pro iliuminatorius – nesigėrime užšalusiais, blausiai tviskančiais gruodžio naktį ežerais. Instruktorius prie virvių tvirtina mūsų parašiutus ir mus pačius. Lėktuvas skrenda pirmą kartą virš ežerų – žvalgosi, paskui apsisuka ir grįžta atgal. Išmėtys pirmą grupę. Nutūpusieji turės signalizuoti kišeniniais žibintuvėliais, kad lakūnui sugrįžus antrąkart į tą patį oro taką, būtų mėtomi parašiutininkai kuo arčiau jau išmestųjų žemėje bei vienoje linijoje su jais.

Lėktuvo durys jau atdaros. Švilpdamas, ūždamas veržiasi vėjas. Mano grupė šoks pirmoji. Sustojame eilės tvarka: ltn.J.Barzda paskutinis, aš – prieš jį. Pradedam. Pirma šoka žmogus, paskui metamas asmeninis jo bagažas. Žodžiu, žmogus – maišas, žmogus maišas ir t.t. Instruktorius kiekvieną skubina, kad ten, žemėje, būtų kuo mažesnis atstumas tarp nusileidusiųjų. Kai kurį jis net švelniai, tėviškai stumteli, ranka paliesdamas šokančiojo petį arba nugarą (vis tik nepavyko nusileisti greta vienas kito). Kas šoka, kas žengte žengia į

grėsmingą, tamsią nežinią. Žengiu ir aš. Vėjas švilpia ausyse, kaukia, svaigina...

Viskas tartum išnyksta. Galvoje dar spėja tvykstelti mintis: gal parašiutas iki pat žemės taip ir neišsiskleis. Tik dabar galiu be jaudulio pasakoti, kas tada dėjosi. Šoki iš kokių 800 m aukštumos (toks galėjo būti lėktuvo aukštis), 200-300 metrų krenti kaip akmuo, kol išsiskleidžia parašiutas. Virvei velkant iš nugaros (iš įpakavimo) parašiutą, girdi jo plazdėjimą. Švilpesys bei ūžesys liaujasi, tave stipriai timpteli, net pakelia aukštyn.

Parašiutas išsiskleidė. Pamažu leidžiuosi žemėn. Naktis. Tamsa. Nelabai orientuojuosi situacijoje. Rodos, po kojom ežero ledas sužvilgėjo, bet parašiutą laviruoti per vėlu.

Staiga vos ne iki kaklo panirau į vandenį – šviežias ledas neatlaikė. Velniškai šaltas vanduo kausto kūną, gniaužo širdį, bet kojomis pasiekiu dugną. Aš gyvas! Aš tik ežero pakrašty! Tų akimirkų geriau nė nebandysiu nupasakoti...

Bandau išsikapstyti ant ledo. Neatlaiko. Kabinuosi į nendres, vargais negalais artėju prie kranto. Įveikti lūžtantį ledą sunku. Lengviau tirštame nendryne. Ten ledas akytas: vėjo siūbuojamos nendrės apie save paliko tik silpnai užšalusias (arba visai neužšalusias) akeles.

Pagaliau krantas. Išsikapstau visas šlapias, kepurė ir ta šlapia. Kalenu dantimis. Ūmai išgirstu iš ežero vidurio sklindantį žmogaus balsą, šaukiantį, rodos, pagalbos. O Viešpatie! Tai ltn.J.Barzdos balsas! Per daug aiškiai suvokiu pačią situaciją ir jos tragiškumą, bet neprarandu vilties, nepametu proto. Antai už krūmų nakties sutemoje dunkso sodyba. Klupdamas, griūdamas, keldamas bėgu per krūmus į ją. Pasiekęs beldžiuosi į duris, į langą, prisikeliu šeimininką. Atiduodu jam parašiutą (nors tai daryti saugumo sumetimais griežtai draudžiama) – šeimininkas be žodžių supranta, kas aš ir iš kur. Prašau pagalbos: ežere skęsta žmogus. Šeimininkas geraširdis, matyt, krikščioniškos moralės. Padės! Galvojame, kaip įveikti silpną ledą. Kopėčiomis! Velkame prie ežero dvejas kopėčias: vienas ilgas, kitas trumpesnes. Ant vienų stovėsime, kitas guldysime į priekį ir, taip jas kaitaliodami, pasieksime nelaimingąjį. Atsinešę guldome kopėčias ant ledo – nelaiko, lūžta. Kopėčios buvo paguldytos ant šoninių karčių; apverčiame – guldome ant pakopų skersinukų, kad būtų daugiau atramos taškų. Gal laikys? Deja, tas pats.

Lūžtame. Nuo nevilties nusvyra rankos: nebėra kas daryti, nerandame išeities. Stovime, tylime. Tik dabar susiprotėjome pasiklausyti, ar tebešaukia žmogus. Ne! Žmogaus balsas nutilo...

Likau vienas. Arti išmestų draugų nebepasitaikė. Saugumo sumetimais nuo nusileidimo vietos reikėjo nutolti. Pasitraukiau gilyn į mišką. Išaušo. Dienos metu į susirinkimo vietą taip pat neisi apsikarstęs ginklais bei manta ant nugaros. Girdėjau trumpą susišaudymą miške. Galbūt mūsiškiai buvo susidūrę su rusais. (Kaip vėliau paaiškėjo, buvome išmesti visai jų panosėje). Naktį asmeninio bagažo nė neieškojau. Dieną, kai buvo ramu, slapstydamasis, atsargiai sugrįžau išmetimo vieton. Radau savo maišą, išmestą parašiutu. Jis buvo apie 3 m ilgio, 0,6 m storumo, cigaro formos, iš žalsvos palapinių medžiagos. Kas jame buvo, nežiūrėjau. Manau – amunicija, konservai, drabužiai, radijo detalės, ginklai. Krūmeliuose augo sena, pasvirusi eglė nusvirusiomis iki žemės šakomis. Po ja ir pagrūdau savo maišą -"cigarą", apmečiau žagarais ir palikau. Amžinai. Daugiau ten niekada nebenuvykau. Jį galėjo rasti žmogus, padėjęs gelbėti ltn.J.Barzdą; jam buvau užsiminęs apie maišą (geriau būtų radęs jis, o ne enkavedistai), bet vietos nebuvau parodęs. Vėl pasukau miško glūdumon laukti vakaro. Stengiausi kuo daugiau vaikščioti. Buvo šalta. Ant kūno pamažu džiūvo drabužiai.

Vakarėjant pagal žemėlapį ir kompasą nusistačiau ėjimo kryptį link visų susirinkimo vietos – trobelės miške už 4-5 km. Kai pamiškių sodybose žmonės sudegė lempas, pajudėjau miško trobelės link. Apie 22 val. vakaro miško laukymėje pamačiau žiburį. Priėjau arčiau. Pasirodo, ten būta mažo, vos 3 sodybėlių, kaimelio, bet kitose trobose žiburių jau nebebuvo. Kad negąsdinčiau žmonių, pasikabinau automatą ant tvoros iš vidaus (reikalui esant, patogiau ir greičiau pasiimti), užtaisiau pistoletą, įsidėjau jį į atvirą kišenę ir įėjau vidun. Ogi pilna troba mūsiškių! Aš atėjau paskutinis. Nebuvo tik ltn.J.Barzdos... Vyrai linksmi, patenkinti, kad sėkmingai pavyko nusileisti, atrodė, visi (leitenantas vėluoja – dar ateis), bet netrukus aš paaiškinau, kas atsitiko. Visi ūmai nutilo, nuliūdo, susimąstė. Keletą minučių patylėjome. Tai buvo paskutinė mūsų pagarba žuvusiajam – gabiam vadui, ištikimam draugui, mielajam ltn.J.Barzdai. Ypač artimas buvo jis man, o aš jam.

Kartu su ltn.J.Barzda žuvo daug visos mūsų grupės vertybių: didelė suma pinigų (kiekvienam buvo skirta po 30 000 rb.), fiktyvių

(išduotų net NKVD[21] darbuotoju vardu) dokumentų, reikalingų pogrindinei veiklai ir kt.

– Koks galėjo būti ltn.J.Barzdos likimas? Ar jo ieškojo, ar jį surado enkavedistai?

– Parašiuto virvės labai ilgos. Nemanau, kad ežero gylis galėjo būti daugiau kaip 15 metrų. Skenduoliui pasiekus dugną, parašiutas galėjo ilgai plūduriuoti ežero paviršiuje. Rusų kareivius galėjo pasiekti žinia apie tokį radinį. Netoliese stovėjo jų dalinys. Tik jei tai buvo ne saugumiečiai, o frontininkai, galbūt nebuvo labai suinteresuoti mūsų ieškoti: ištraukę iš ežero leitenanto palaikus ir suradę mūsų netikrus dokumentus, jie nebūtų nieko pešę: negalėtų nustatyti nei jo, nei mūsų asmens tapatybės. Mūsų legendos buvo gerai paruoštos, konspiracija aukšto lygio. Lietuvoje aš buvau Petkevičius, Vokietijoje – Penknė, o grįždamas į Lietuvą – Pranas Varnas. Visas netikras pavardes pateisino legendos ir geri fiktyvūs dokumentai.

*Ieškodamas archyvuose savo bylos, tikėjausi užtikti kokius nors pėdsakus apie ltn.J.Barzdos likimą. Nepavyko. Todėl man intuicija sako, kad parašiutas, paplūduriavęs vandens paviršiuje, nugrimzdo į dugną ir iki šiol ten tebetrūnija kartu su mūsų neužmirštamu ir godojamu ltn.J.Barzda.**

GINKLO PRIEŠ BEGINKLĮ NEPAKĖLIAU

Sodybos šeimininkė buvo svetinga ir dosni. Ji išvirė tikrų barščių su mėsa. Sočiai prisikirtome. Artėjo vidurnaktis. Ošė nerimo vėjuje ilgakamienės pušys ir šimtametės skarotos eglės. Miškas teikė dvasinę ramybę ir saugojo nuo pavojų. Jautėmės saugūs, bet protas prieštaravo: uždelsti negalima, reikia nešdintis toliau. Jau ryto metą, kai mes dar slapstėmės nusileidimo aplinkoje, už 4 km Platelių mies-

*Vėliau, kai Jono Petkevičiaus atsiminimai jau buvo parašyti, Plungės rajono laikraštyje "Kibirkštis" (1980 m. liepos 26 d) perskaičiau, kad 1944 m. pabaigoje Iešnalės ežere buvo rastas nuskendęs desantininkas. Paaiškėję, jog tai buvęs leitenantas Juozas Barzda. Bet kas galėjo jį atpažinti?!

Dar vėliau, užrašinėdamas to paties LLA desantininkų grupės dalyvio Leandro Saltono atsiminimus, apie ltn. J.Barzdos žūtį bei jo atpažinimą sužinojau naujų paliudijimų, kurie numatyti paskelbti "Laisvės Kovų archyve". – *V.U.*

telyje žmonės kalbėję, jog naktį buvę išmesti desantininkai, tik nežinoję, kieno jie. Spėlioję, kad galbūt amerikonų. Taigi galėjo apie mus žinoti ir rusai. Vis dėlto nutarėme truputį pamiegoti: buvome labai išvargę nuo fizinio ir emocinio krūvio. Iš daržinės prisinešėme šiaudų ir sugulėme ant grindų. Neilgai, bet saldžiai pamiegojome. Visi sukilome dar tamsoje, šeimininkei sumokėjome už barščius, nes buvo neturtinga, o mes kiekvienas turėjome po 10 000 rb. ir, padėkoję už pastogę, išėjome.

Paryčiais priėjome pamiškės sodybą. Apsistoję tarp miško ir daržinės, ištempėme anteną ir radistas Saltonas perdavė radiogramą į centrą Vokietijoje. Pranešėme, kur nusileidome ir kokius patyrėme nuostolius. Ltn.J.Barzdos žūtis buvo didelė netektis ir mums, ir jiems tenai, Vokietijoje.

Pamiškėje persiskyrėme į dvi dalis. Viena grupė pasuko į savo veiklos zoną Mažeikių link. Mes, ltn.K.Morkaus grupė, nuėjome Šatrijos kalno (netoli Luokės) link. Ltn.K.Morkus norėjo susipažinti su savo veiklos rajonu, susirasti buveinę, pradėti kurti bazę partizaninei kovai. Be to, jis norėjo pamatyti savo merginą, gyvenusią toje pačioje Šatrijos kalno papėdėje ir dirbusią mokytoja.

Aš turėjau kitokią LLA vadovybės užduotį: legalizuotis, o ne tęsti partizaninę kovą, pasilikus su ltn.K.Morkaus grupe. Nutariau visų pirma pasiekti namus. Todėl mano maršrutas ėjo Panevėžio link. Pradėti kelionę nutariau su ltn.K.Morkaus grupe. Buvome keliese: ir drąsiau, ir saugiau pirmą kartą pradedant pasivaikščiojimą priešo užnugaryje. Be to, iš pradžių man buvo su jais pakeliui.

Mūsų maršruto galas – Šatrijos kalnas. Susirandame jį žemėlapyje. Naudodamiesi kompasu, eisime pagal nusistatytą azimutą: aplenksime Telšius pro Viešvėnus ir kitas gyvenvietes. Matyt, užtiksime nemažai miškingų vietovių, kurios, einant dienos metu, mums labai reikalingos. Kelionę pradedame taip pat mišku. Stengiamės eiti keleliais, kad nepaliktume pėdsakų. Jais beeidami nuklystame nuo pagrindinės krypties, kurią koreguodami vietovėje, brendame tiesiai per mišką be kelelių, žvėrių takais ir be jų. Dienos buvo labai trumpos. Skubėjome. Norėjome kuo daugiau sukarti kelio šviesiu paros metu.

Mano pasakojimas nebūtų pilnas, jeigu nepaminėčiau prisnigto miško grožio ir jo poveikio mūsų dvasinei būsenai.

Miške tiesiog pamiršdavome, kas mes esame ir kokie pavojai

mūsų tyko. Vos tik miškas baigėsi, mes ir patyrėme juos – buvome pažadinti lyg iš gražaus sapno.

Žygį pradėjome pailsėję, sotūs, gerai nusiteikę, bet mūsų fizinė energija greitai ėmė sekti. Vis dėlto ėjome gruodžio mėnesį: reikėjo bristi per sniegą, kad ir negilų. Pačiu laiku priėjome miško pakraštį. Pamiškėje išvydome sodybą-vienkiemį. Gerai, kad vienkiemis: bus saugiau negu tirštame kaime. Buvome pavargę ir išalkę. "Reikia užeiti į trobą atsipūsti", – pasiūlė mūsų leitenantas. Suėjome vidun. Žemaitijoje virtuvė – svarbiausia ir didžiausia patalpa. Ilgas stalas su sukryžiuotomis kojomis, iš abiejų pusių suolai, už galų – krėslai be atkalčių. Ant galinės sienos – aprūkęs, pajuodavęs paveikslas "Šv.Jurgis kerta žaltį", matyt, saugojęs ne vieną šios žemaičių šeimos kartą. Susėdome ant suolų už stalo, lyg būtume į vaišes užkviesti. Mažai kalbame, tylime, ilsimės. Pasižvalgome pro langelį: baltuoja apsnigti laukai, kelelis pamiške iš kažkur ateina ir pro sodybą nueina. Šeimininkė besanti nuovoki (mes tikriausiai esą išalkę) ir geros širdies:

– Tai ką valgot, vyrai?

– Viską! – beveik choru užgiedojome.

– Gerai, kad neišrankūs, – sako šeimininkė, – paprasto maisto užtenkame... pieno, mėsos, duonos patys užsiauginame,... bet pinigėlių tai stokojame. Kai vyrelis žuvo, neturime iš kur kapeiką paimti... druskai, žibalui, muilui...

– Ne bėda, šeimininkėle! – sako kažkuris iš mūsų ir, pasikuitęs po kišenę, teškia červoncą *(dešimtrublinę – V.U.)* ant stalo. Moters akys sublizga džiaugsmu. Pinigų tuoj pat neima, bet paspartina ruošą: neša šviežiai iškeptą duoną, lašinius, rauginto pieno pilną puodynę. Iškeps dar ir kiaušinienės.

Keletas vaikučių, užmiršę viską pasaulyje, žiūri į mus lyg stabo ištikti: nė krust, akis išplėtę, o berniukas – tik į ginklus, net prasižiojęs. Vienas mūsiškių leidžia pačiupinėti ir pakiloti ar sunkus automatas.

– Ar būsi kareivis? – paklausė automatininkas vaiko ir susizgribo pasitaisyti – Lietuvos?

Berniukas pritariamai palingavo galva. Padrąsėjo ir motina:

– O jūs, vyrai, kieno būsite?.. Iš kalbų lyg ir miškiniai būtumėte, bet jie pinigų neturi ir nemoka...

– Lietuvos! Šeimininke, mes – vyrai Lietuvos, – patvirtino mūsų automatininkas.

Tarp ūžiančių miškų,
Šimtamečių ąžuolų
lietuvis prisiglaus,
kai jį prispaus ...

Miškas – ir mūsų namai, ir šventovė. *Dailininkė I.Kačenauskaitė*

Aš irgi norėjau savo trigrašį įkišti: "Mes – Dievo paukšteliai, mes – nutūpę iš dangaus... Lietuvos desantininkai, Lietuvos Laisvės Armija!"– bet, žinoma, susilaikiau. Per ilgos būtų kalbos. Geriau nesiskelbti, kas mes.

Šeimininkei, žinoma, neaišku, iš kur vyrai Lietuvos (miškiniai) gali turėti pinigų ir kažin ar jie tikrai miškiniai. Nesuprasi. Dabar tokie laikai: visokių apsimetėlių visur pilna.

Pradėjome kirsti lašinius su duona ir raugintais agurkais. Po pauzės mūsiškiai tęsia pokalbį su šeimininke:

– Tai kur vyrelis žuvo?

– Fronte... neseniai žuvo. Buvo paimtas į raudonąją armiją.

Moters akyse sublizga gailios ašaros. Nusisuka, pabraukia kumščiu akis – eis kepti kiaušinienės. Stojo užjaučianti, liūdna tyla. Godžiai kertame lašinius.

– Rusai!.. – šūktelėjo mūsiškis, atsitiktinai žvilgtelėjęs pro langą į kelelį.

Šokame kaip iš ugnies: mes už ginklų, šeimininkė nukraustinėja stalą. Keleliu važiuoja pilnas vežimas rusų kareivių su karininku. Gal neužsuks, pravažiuos?! Kur tau! Sustoja, lipa lauk, ateis čia. Pasišalinti per vėlu, pasipriešinti suspėsime. Tegul ateina! Šeimininkė stalo nukraustyti nesuspės. Nieko baisaus: daug vaikų, jie valgo ištisą dieną be perstojo. Visi sulendame už lentinės pertvaros. Užtaisome automatus, paruošiame rankines granatas, atsagstome suomiškų peilių makštis ir... nė krust. Rusai suvirto į vidų ir susėdo ant tų pačių suolų, nuo kurių ką tik pakilome mes. Našlė jaudinasi,vis tvarko virtuvę, maišo verdantį puodą. Darkyta rusų kalba šiaip taip susikalbėjo su "politruku", išsiaiškino, kad jos vyras žuvęs fronte jų pusėje. Rusai darosi palankesni, geraširdiškesni. Įtampa mažėja, padėtis palengvėja. Mums – nė kiek. Išvargusius, sušalusius šiltoje troboje ima kankinti čiaudulys. Laikomės iš paskutiniųjų, kad nepraskleistų audeklinės durų užuolaidos ir neišvystų mūsų. Susirėmimo nebijome. Persvara būtų mūsų pusėje: mes apmokyti kovinės savigynos, pasiruošę kovai granatomis, automatais, suomiškais peiliais. Netikėtumo ir psichologinis faktorius taip pat būtų mūsų naudai: kol jie susigriebtų, viskas būtų baigta ir troba pavirstų pelenais, bet... našlė ir trys maži vaikai!..

Iškentėme. Rusai netrukus išvažiavo. Ir kas stebėtina! Paprastai rusai, įkišę nosį, apžiūri visus kampus. Šįkart to nepadarė. Būtume

priversti priešintis, tikriausiai jų nelaimei. Ko gero, tai buvo Dievo dovana, geroji lemtis visiems ten buvusiems: ir jiems, ir mums, ir našlei su vaikais.

Mano ir kitų desantininkų požiūris į gyventojus buvo humaniškas. Tos kruvinos skerdynės su nekaltų žmonių aukomis būtų buvusios bereikalingos ir beprasmiškos. "Žmogus yra aukščiausias Dievo ir gamtos tvarinys", – tai mano tėvo žodžiai, visada skambėdavę ausyse, kai atsirasdavo reikalas pakelti ginklą prieš žmogų. Net būtino reikalo atveju man tai daryti buvo sunku. Humaniškas pažiūras paveldėjau iš tėvo kaip šeimos tradiciją. Atimti neginkluotam, nekariaujančiam žmogui gyvybę yra didžiausias nežmoniškumas ir baustinas nusikaltimas. Niekados nepakėliau ginklo prieš beginklį.

Taip, raudonarmiečiai mūsų priešai. Su frontininkais mes kovojome ne ginklu, bet karinės žvalgybos metodais. Tik raudonarmiečiai, pasiųsti į Lietuvą vykdyti represijų, buvo mirtini mūsų priešai.

Mes ruošėmės ateities kovai su okupacine Lietuvos valdžia ir jos jėgos struktūromis (NKVD, stribais[22], MVD[23] ir kt.). Organizaciniu požiūrius dar nebuvome pasiruošę prasmingai, partizaninei kovai: tik trečia diena kaip nusileidome fronto užnugaryje, žvalgėme tik savo teritoriją, pakeliui tirdami gyventojų politines nuotaikas. Mes dar nieko nenuveikėme Lietuvos labui. Morališkai buvome pasiruošę žūti tikslingoje kovoje su okupantais, žūti, bet ne beprasmiškai. Mirti mes nebijojome, bet mirti mums buvo per anksti.

PASIVAIKŠČIOJIMAI SKUSTUVO AŠMENIMIS

Numatytas maršrutas veda pietryčių kryptimi. Platelių ir Alsėdžių miškų masyvai baigėsi, prasideda tikroji kalvotoji Žemaitija: balti, apsnigti kalneliai, kalvos, laukai, krūmynai, gojeliai giraitės, keliai, keleliai. Daugėja gyvenviečių. Atviros vietovės ir diena – mums ne draugai.

Mūsų globėjai – miškai ir naktis. Kai jų neturime, keliaujame atsargiai, o mūsų globėjais tampa gyventojai. Be jų paramos negalėtume nei iki Šatrijos nueiti, nei ateityje kovoti su okupantais. Prieš užeidami pas žmogų, iš sodybos išvaizdos spėjame, ar šeimininkas tikras lietuvis, ar bus palankus mums. Šis žvalgybos būdas nepasiteisina: mums prijaučiančių žmonių, sąmoningų Lietuvos patriotų randame ir turtingose, ir vargingose sodybose. Tai mums labai svar-

Prano Varno ir LLA desantininkų grupės kelias Iešnalio ežeras-Šatrija
△ trumpalaikė stovykla
. . . . kelias pėsčiomis

bu, nes neturtinguosius sluoksnius suvilioti ir apmulkinti sovietiniai (raudonieji) okupantai stengėsi 1940-1941 metais, stengsis ir dabar skirstyti žmones į liaudies priešus ir darbo liaudį, nacionalistus ir tarybinius (internacionalistus), buržujus ir proletarus.

Supriešinti visuomenę, smaugti Lietuvą pačių lietuvių rankomis – sena Kremliaus politika. Mes turėsime kovoti ne tik ginklu, bet ir intelektu.

Susitikimai su žmonėmis stiprina mus dvasiškai, palaiko mūsų optimizmą, tikėjimą ateitimi, sutvirtina mūsų ryžtą vykdyti priesaiką, duotą LLA: nesigailėti jėgų ir gyvybės, kovojant dėl Lietuvos Nepriklausomybės.

Užeiname pas gyventojus dvejopais sumetimais: sužinoti ar sau-

gus mūsų kelias ir ar tebėra jie ištikimi Lietuvai, kartais, žinoma, pailsėti ir pavalgyti. Jokių žvalgybinių bei diversinių užduočių, reikalingų vokiečių karui prieš Sovietų Sąjungą, kol kas nevykdome. Užėję pas žmogų, pradedame pokalbį apie paprastus, buitinius dalykus. Iš pirmųjų "nekaltų" pasisakymų galima suvokti jo politinę sąmonę ir nusistatymą mūsų atžvilgiu. Tampa aišku, kokiu būdu ir lygiu išdėstyti LLA programą. Taigi vykdome šiokį tokį idėjinį-politinį visuomenės švietimą.

Priartėjame prie geležinkelio linijos Telšiai-Klaipėda. Žmonių klausiame, ar kareiviai nesaugo ruožo, kurį mums reikės pereiti, ar apylinkėse (ypač pakeliui mums) nėra rusų kariuomenės. Sužinoję, kad aplinkui visur ramu, rusų nėra, einame drąsiai pirmyn. Žmonės dar niekada mūsų nebuvo apgavę. Tikime jais.

Dar ne vakaras, bet diena blausi – matomumas menkas. Prieiname geležinkelio pylimą, apsidairome, kertame jį. Už kokio puskilometrio randame mažą, bet tankų kaimelį. Jo pakraščiu einame toliau. Šiek tiek nukrypstame nuo savo azimuto. Kaimeliui pasibaigus pasuksime kairėn – atstatysime kryptį. Vos praėjus paskutinius trobesius, kairėje prieš mus išdygsta rusų patrankos, vilkikai ir ištisa stovykla kareivių. Nei sustot, nei bėgt. Per vėlu. Nustembame, išsigąstame, bet nepasimetame. Be žado, tylėdami, "drąsiai" einame pirmyn jų link. Mus pasitinka patruliai. Stabtelėjame visi kaip vienas. Sveikinamės kariškai rusiška maniera: ištiestais penkiais pirštais paliečiame kepurės snapelį ties smilkiniu:

– Zdrastvujte! (Sveiki!)

– Zdrastvujte! – atsako mums patruliai.

Laikomės ir veikiame vieningai kaip iš anksto susitarę. Kalbasi ltn.K.Morkus – jis laisvai kalba rusiškai. Aš taip pat buvau šiek tiek pramokęs tos kalbos, tarnaudamas Vermachte Baltarusijos krašte. Į pokalbį įterpiu vieną kitą žodelį – neva visi mokame rusiškai – visi esame rusai. Pokalbis turi būti trumpas. Iškart prie reikalo: kur apsistojęs mūsų (ne tik jūsų) artilerijos diviziono štabas. Frontininkai pavargę ir abejingi. Į klausimą atsako be emocijų ir parodo ranka, kur ieškoti štabo. Ltn.K.Morkus mesteli vienintelį žodį "spasibo" (ačiū) ir mes pasukame nurodyta kryptimi, nors mums ir nepakeliui. Eisena mūsų atsipalaidavusi – mes nieko nebijome, mes savi, bet per ilgai delsti negalima, kad koks nors politrukas nesumanytų pasidomėti tokia įdomia mūsų kompanija: civiliai apsirengę, o gin-

kluoti iki dantų. Vis einame štabo link ir galvojame, kaip išsisukti iš tos keblios padėties – bijome per daug priartėti prie štabo ir ten sutikti griežtesnius patrulius.

Kiek šone nuo mūsų krypties pamatome daržinėlę. Pasukame už jos ir, pasinaudoję kaip priedanga, pakankamai nutolstame nuo rusų artileristų, galėjusių mus susemti arba pakloti vietoje. Įsitikinę, kad jie mūsų matyti nebegali, pasukame mums reikiama kryptimi. Tada jau atsipeikėjame nuo antros akistatos su mirtimi, patirtos per vieną dieną.

Tai buvo atsitiktinumas: gyventojai neišdavė ir neapgavo mūsų. Rusų artilerijos divizionas to kaimo pašonėje buvo sustojęs poilsiui tik vienai nakčiai, vykdamas į frontą.

Išsikapsčius iš tos "vilkduobės"[24], mus apėmė didžiulė nuostaba. Aš ir dabar, po daugelio metų, negaliu atsistebėti, kodėl patruliai nepasidomėjo, kas mes tokie buvome ir kodėl mus lengvai praleido. Juk mes buvome civiliai apsirengę, ginklai vokiški, tik batai kerziniai, kareiviški, rusiški kaip ir jų. Nemanyčiau, kad jie taip elgėsi iš žioplumo ar paikumo. Gal iš nuovargio? Gal frontas atbukina žmogų? Gal palaikė mus sovietiniais partizanais? Bet tikriausiai jų orientaciją suklaidino mūsų drąsa: ateiname, kreipiamės, nieko nebijome – vadinasi, savi. Taip – drąsa! Kare ji dažnai padeda laimėti ir išlikti.

Diena sparčiai artėja prie pabaigos. Saulės danguje nematyti, bet viską parodo laikrodžiai, kuriais buvome "apdovanoti" kartu su ginklais bei manta, prieš išskrisdami iš Vokietijos. Dalis tos ekipuotės kabojo ant kaklo bei diržo: vokiškas automatas, pistoletas, suomiškas peilis, granatos. Kita dalis sudarė mūsų mantą kuprinėse. Manojoje buvo: radijo siųstuvas, atsarginės jo dalys, baterijos, šoviniai, granatos, sprogmenys, apatiniai drabužiai, maisto davinys (konservai, šokoladas) ir kt. Vien tik kuprinė svėrė ne mažiau 20 kg. Šis svoris buvo santykinis, nes kelyje jis darėsi vis sunkesnis ir sunkesnis. Su kiekviena dešimčia kilometrų jis padidėdavo, sakykim, 3-4 kg. Taigi dabar mūsų pečius jau sveria koks 30 kg. Batai permirkę, autai šlapi, marškiniai ant nugaros taip pat – nuo prakaito. Sustojus garuoja pro apykaklę. Eidami pamirštame, tiesiog nebejaučiame, kad esame alkani ir ištroškę. Viską pajuntame, viską suvokiame sustoję.

– Tamsta leitenante, kap gera būtų atsipūsti. Vo, a mata tun trobalį

unt kalnali? – pamėgdžiodamas žemaičius, kreipiasi tikras aukštaitis, grupės bendražygis.

Leitenantas atsakyti neskuba, tempo nelėtina. Jis – priekyje, mes – žąsele paskui jį brendame per šviežią, purų sniegą. Pagaliau leitenantas, ilgai galvojęs, sugalvojo atsakymą:

– Už Lietuvą, už Tėvynę
Srėbsma jūdą ruputynę...

Tai posmelis 1918-1920 metų Lietuvos savanorių dainos, girdėtos kažkada pačioje Žemaitijoje. Posmelio potekstę mes privalėjome suprasti taip: jokių sunkumų nebosime, jokių atsipūtimų nebus – Tėvynė šaukia!

Visi nusišypsojome ne tik dėl jumoristinio dainos atspalvio, bet ir mielojo leitenanto patriotizmo, kurį šioje situacijoje siejome tik su jo širdimi, palikta kažkada Šatrijos kalno papėdėje.

Nesustodamas jis iš planšetės išsitraukia žemėlapį ir kažko jame ieško, svarsto. Po to, sąmoningai žemaičiuodamas "iškilmingai" apreiškia:

– Atsipūsti nabgalėsma – dyna su galu ir kels su galu. Šatriją pasiekti mes turime, kol žmonės nenuėjo gulti. Esame praėję Viešvėnus, netrukus išeisime į vieškelį, patogiai tiltu forsuosime Virvytę ir "runka padūti" – Šatrija. Žemėlapis rodo tik 3-4 km iki jos.

Pokalbio iniciatorius "liūdnai" palinguoja galva: prieš vėją nepapūsi, vadas yra vadas – privalu jo klausyti. Jis, kaip ir visi kiti, puikiai supranta tą leitenanto pakilią nuotaiką, įkvepiančią ir mus – tą begalinę jo dvasinę ir fizinę stiprybę bei atkaklumą siekiant tikslo. Tokia leitenanto dvasinio polėkio priežastimi yra Šatrijos papėdės fėja, jo mylimoji kaimo mokytoja Birutė.

Mes reikšmingai susižvalgome ir "pritariamai" bei "liūdnai" vieningai palinguojame galvomis (leitenantas priekyje – ir mūsų "sąmokslo" nemato) ir toliau velkame pirmyn savo sunkią naštą ant pečių.

Dar prieš Virvytę ima rodytis trobų žiburiai: žmonės uždega žibalines lempas. Jau gana vėlu. Taupo žibalą, kurio karo metais trūksta. Perėję tiltu upę, šiek tiek paėjome vieškeliu. Štai ir leitenanto "laimės žiburys", o mūsų kelio galas – Šatrija. Ji boluoja iš tolo, galingai iškilusi virš teritorijos, savo didybe pranokdama visą aplinką.

Žiemos vakaras prie Šatrijos. *Dailininkė I.Kačenauskaitė*

Sukame tiesiai jos link . Einame miško pakraščiu, o paskui – krūminga vietove. Kalno papėdėje neaiškiai dunkso sodyba. Leitenantas paaiškino, kad tai yra mūsų maršruto pabaiga. Priartėjame prie jos. Daržinė ir tvartas užstoja kiemą ir trobą. Aplenksime juos iš dešinės. Vos praėję tvarto kampą, kieme išvystame stovinčias rusų kariškas mašinas. Atsitraukiame atgal už tvarto.

– Po perkūnais! Ir vėl pasivaikščiosime "britvos" ašmenimis, – sako staiga pavargęs mūsų leitenantas. – Kur beeitum – visur rusai. Jų prigrūsta visa Lietuva. Šatrija – toks pasaulio užkampis! Čia rusų galėtų ir nebūti.

– Geriau vaikščioti "britvos" ašmenimis, negu nukristi iš lėktuvo ant rusų durtuvų, – optimistiškai replikuoja kažkas iš mūsų.

Tariamės, ką daryti. Vienas eis į žvalgybą ištirti situacijos. Stovime – laukiame jo. Šlapi nuo prakaito marškiniai pradeda vėsti ant nugaros, batai permirkę – šąla kojos. Krečia šaltis. Žvalgui pamojame ranka – eik šen. Sugrįžęs praneša, kad kieme sargybos nėra: abiejuose trobos galuose matęs žiburius. Tik viename trobos gale langai užtemdyti, o kitame – ne. Stovi mašinos: "viliukas" (kariška lengvoji), amerikoniškas "studebekeris" ir rusiški sunkvežimiai "GAZ"

markės. Nutariame eiti į tvartą ir laukti, kol šeimininkas ateis nakčiai šerti gyvulių.

Vengdami sugirgždinti tvarto duris, atsargiai sulendame vidun. Tamsu, bet mes turime kišeninius žibintuvėlius. Daug gyvulių: raguočių, arklių, avių. Šilta. Gyvulių ir pašarų kvapai nustelbia mėšlo smarvę. Bandome įsitaisyti kur nors atsisėsti. Ant karvių ėdžių skersai užmetame surastą lentgalį ir ant jo pasodiname leitenantą. Lenta trumpa. Ant jos sėdės jis vienas. Jam pavyko: vieta ir garbinga (su paaukštinimu), ir šilta. Keturios ramiai gulinčios ir svajingai atrajojančios karvės pučia šiltą orą į leitenantą. Šiluma iš jų šnervių pučia kaip iš pakuros *(krosnis jaujoje linams ir javams džiovinti – V.U.)*. Kiti surenkame iš arklių ėdžių šieno bei šiaudų išėdas ir, susiradę laisvą sienos dalį, storai jas pasikreikiame.

Susėdame arti vienas kito, kad būtų šilčiau. Nugaromis atsiremiame į apvalių, netašytų rąstų sieną, sustatome priešais save kelius, o ant jų skersai paguldome automatus. Sušylame, garuojame: džiūsta ant nugaros šlapi marškiniai, o ant kojų – autai ir kojinės. Apima snaudulys. Galva kniumba žemyn. Pasidedi ją ant ginklo kaip ant pagalvės.

Po kokių poros valandų prasiveria tvarto durys ir, atkišęs prieš save "liktarną" *(žibalinį žibintuvą – V.U.)* įeina žmogus. "Antanai, čia aš,"– prisistato mūsų leitenantas savo mylimosios broliui, būsimam svainiui. Pašokame iš savo vietų ir mes. Antanas nežino, kas per rusai pas juos: gal pafrontės čekistai, gal poilsiaujantis frontininkų štabas. Esą nepriekabūs, ramūs, rytoj žada išvažiuoti. Rusai užėmę gerąjį trobos galą, o prastąjį palikę jiems, šeimininkams. Rusai vaikštą vidun iš gerosios namo pusės per verandą, o iš kiemo pusės – šeimininkų įėjimas. Antanas mus po vieną vedžioja užkampiais trobon, kad, sutikęs rusą, galėtų pristatyti kaip kaimyną (vieną pristatysi, bet ne kelis iškart). Visa šeima namuose. Mokytoja Birutė linksma ir laiminga. Mama (apie 50 metų) išsigandusi, rūpestinga: liepia jaunesniajai dukrai gimnazistei uždangstyti langus iš vidaus. Greitai įsivyrauja maloni svetinga nuotaika tarp šeimininkų ir svečių. Mama atspėja, jog mes išalkę "kaip girios vilkai". Tylime, neprieštaraujame. Ji turinti vakarienei išvirusi kunkolynės (pieniškos sriubos), bet tai – ne patiekalas svečiams. Mums kepsianti kiaušinienės, virsianti kavos...

"Bazuojamės" gerojoje troboje (svetainėje). Ginklus sudedame

ant lovos ir uždengiame lovatiese. Pistoletus pasiliekame su savimi, su suomiškais peiliais taip pat niekada nesiskiriame. Nusiauname batus, džioviname kojines, autus. Po švarias grindis vaikštome basi. Ramu. Saugu, nors čia pat už sienos mirtinas pavojus. Antanas ir Birutė sakė saugosią mus nuo visų atsitiktinumų. Šiltoje troboje mus įveikia nuovargis ir miegas. Rodos, kristum ant plikų grindų prie krosnies ir nieko daugiau nebereikėtų, bet... esame svečiai, turime laikytis etiketo, būti kultūringi, kad mokytojos akyse nesugadintume savo, o ypač leitenanto prestižo. Pro praviras duris iš virtuvės sklinda kepamos kiaušinienės su lašiniais kvapas. Miegas ir alkis – neįveikiami mūsų priešai, bet tvardomės. Pagaliau ant stalo sukrauna valgius: kiaušinienę, raugintus kopūstus, dešros, kumpio, sviesto, kavos ąsotį... Sunešė, o pati kažkur dingo. Antanas grįžo pašėręs gyvulius, bet tuoj vėl nubėgsiąs pas kaimyną parnešti buteliuko krūminukės, ten esą šviežios, neseniai išvarytos. Leitenantas griežtai paprieštaravo. Mes pritarėme. "Negaiškime – geriau pradėkime kirsti tai, ką turime ant stalo". Žinoma, to mes nepasakėme, bet tokia buvo visų slapta mintis.

Netrukus ateina mama su balta išeigine skarele ant galvos ir gražiu nauju megztiniu; atsisėda už stalo galo. Pareiškė nepasitenkinimą sūnumi Antanu, kad šis neparnešęs buteliuko.

Atsikėlė, atidarė senoviškos indaujos viršutines dureles ir ėmė kraustyti visokius butelius. Pasiėmė vieną, tokį tamsų, nepermatomą ir tarė:

– Čia, vyrai, daiktas tikras... grynas spiritas ir dar nuo valerijonų. Tai stebuklingas vaistas... nuo peršalimo ir visų ligų.

Sūnus Antanas pirmam ltn.K.Morkui tų "valerijonų" ėmė pilti į stiklinaitę. Leitenantas buvo principingas: per du pirštus ir nė lašo daugiau. Mes palaikėme vado normą. Pakartoti atsisakėme: juk tai vaistai! Mama pašoko iš vietos ir, atsidariusi apatines indaujos dureles, ėmė kilnoti butelius vėl. Vienas jų buvo su rupūže, o kitas su pilkai juoda gyvate ant dugno. Mes tiesiog pasišlykštėjome: tokių bjaurybių niekada nebuvome ragavę. Nejaugi dabar teks gerti? Vienas už kitą garsiau ėmėme šaukti: "Ne, ne, mamyte! Ne, tai jau ne!" Bet mamytė nepaisė mūsų protesto: pildama sau iš storakaklio butelio tamsiai rudą skystį, įsakmiai ir nepalikdama vietos mūsų abejonėms bei prieštaravimams, pasakė:

– Čia, vyrai, vaistas iš dvidešimt septynerių ir daugiau žolelių. Jis

vadinasi "Žemaitiškos trejos devynerios". Žolelės surinktos Šatrijos kalne ir jo apylinkėse, taip pat mergaičių darželiuose. Čia vaistas, vyrai, ne tik nuo visų ligų, bet ir nuo pačios giltinės, kad ji nepristotų prie jūsų.

Buvome sužavėti, pritrenkti, nugalėti mamytės iškalbingumu ir tokia pagarba mums, o svarbiausia – nebereikės gerti rupūžinės ir gyvatinės (tų bjaurybių!). Nutilome. Antanas pripylė mums po leitenantišką normą, o mamytė sau – šiek tiek daugiau ir atsistojusi paskelbė tostą:

– Na, vyrai, kokie visi jūs jauni, stiprūs ir gražūs! Už jus, už jūsų sunkius kelius... Nežūkite! Visados lauksime jūsų gyvų ir sveikų! Už mūsų Lietuvą, jos Laisvę ir Nepriklausomybę!

Mamytė mauktelėjo savo pusę stikliuko, mes – taip pat. Atgavome dvasines ir fizines jėgas. Rodos, įveikėme ne tik alkį ir šaltį, bet ir nuovargį. Birutė sėdėjo stalo gale su Mamyte. Ji nei gėrė, nei ragavo "stebuklingųjų" nuo visų ligų ir pačios mirties vaistų, mažai kalbėjo, tik šypsojosi, kartais nuoširdžiai kvatojosi. Žydėjo kaip Šatrijos kalno gėlė. Ltn.K.Morkus nesėdėjo šalia jos, o kažkur tarp mūsų. Jo akys glamonėjo jos plaukus, veidą, akis, krūtinę, kaklą, apnuogintas rankas. Matėsi, kad juodu jaučiasi kaip devintame danguje, pamiršę visus šios žemės rūpesčius, vargus ir mirtinus pavojus. Mes buvome tik tylūs liudytojai jų jausmų darnos. Savo mylimąsias praradome besitrankydami karo keliais, tolimuose kraštuose, bevaikščiodami skustuvo ašmenimis. Buvome vieniši savo mylimosios Lietuvos kareivėliai...

Vakaras pas nuotaką Birutę buvo nuostabus.

Po vakarienės seseris suguldė vienoje lovoje, į kurią buvome susidėję ginklus. Leitenantą mama nuvedė į savo lovą atskirame mažame kambarėlyje. Ji pati su sūnumi Antanu atsigulė priemenėje ant šilto, neseniai kūrento, duonkepės krosnies. Mums paklojo ant grindų prie krosnies gerojoje troboje. Šalia pasiguldėme automatus, po pagalvėmis pasikišome pistoletus, suomiški peiliai liko prie diržų, nes miegojome su viršutinėmis kelnėmis – ne laikas bus kelnėtis, kai pavojus užklups. Kritome guolin ant grindų kaip akmenėliai ir iškart užmigome. Buvo šilta. Miegojome kietai, saldžiai ir ilgai.

Ryto metą suūžė subirzgė kieme mašinos – kareiviai išvažiavo. Taikus sambūvis po vienu stogu su rusų frontininkais nebuvo sudrumstas.

Pavakare atsisveikinau su draugais ir vienas patraukiau Panevėžio link. Su jais niekada daugiau nebesusitikau. Manau, jog toje Šatrijos papėdės sodyboje jie turėjo galimybę įkurti vieną iš savo slaptaviečių. Nežinau, ar anais neramiais ir nežmoniškais laikais ltn.K.Morkui ir mokytojai Birutei pavyko atšvęsti vestuves. Abejoju.

KELIAS Į TĖVŲ NAMUS

Vykdydamas LLA užduotį, privalėjau pasiekti namus. Ten man buvo palankiausios aplinkybės legalizuotis. Reikalui esant, galėjau susirasti gimimo metrikus ir išsiimti tikrą pasą. Mano tėvo proletariška kilmė ir darbininkiška padėtis šiam reikalui taip pat buvo tinkama. Be to, vokiečių okupacijos metais mudu buvome patekę į kalėjimą už žydų globojimą. Žinoma, buvo dalykų, kuriuos kaip nors reikėjo nuslėpti: tarnybą Vermachte ir LLA bei desantininkų mokyklos laikotarpį. Tam buvau paruošęs tinkamą legendą, kurią papasakosiu vėliau.

– *Kodėl vis dėlto legalizuotis buvote numatytas Jūs, o ne kas nors kitas iš ltn.K.Morkaus grupės?*

– *Pagrindinė legalizavimosi priežastis buvo karinė specialybė. Radistų ir radijo siųstuvų iki mūsų paruošimo Vokietijoje LLA labai stokojo. Tai buvo deficitinė specialybė. Radijo ryšiai buvo reikalingi ne tik tuometinei partizaninei kovai, bet ypač ateities kovoms po karo numatomam Lietuvos kariuomenės branduoliui. Radistų paruošta buvo mažai ir juos reikėjo išsaugoti. Be to, ne tik saugumas, bet ir radijo ryšių specifika reikalavo sėslesnių darbo sąlygų. Radistui nepatogu būti susietam su vieno partizanų būrio veikla bei jo judriu ir pavojingu gyvenimus. Jam labiau parankus atsiskyrėliškas, legalus sėslaus partizano būvis keičiant buveinę pagal reikalą.*

Legalizavimosi aplinkybes man lengvino sužalota ranka. Tarnaujant Vermachte, Baltarusijoje teko susidurti su raudonaisiais partizanais ginant geležinkelio liniją. Minos skeveldros sudaužė automatą ir sužalojo ranką. Aš pats miške stovėjau už storo medžio ir likau gyvas. Dėl sužeistosios rankos turėjau būti atleistas nuo karinės prievolės raudonojoje armijoje.

Grįžtu po trejų metų. Toks laiko tarpas žmogaus gyvenime atrodo neilgas, bet jaunystėje trys metai – tai daug, o kare – dar dau-

giau. Ten jie labai ilgi ir sunkūs. Tačiau ir namuose karas nesibaigs: gimtinėje manęs laukia netikėtumai ir nežinia. Tokių minčių slegiamas tolstu nuo Šatrijos kalno vienas. Mano maršrutas paprastas ir aiškus: Šatrija-Užventis-Kelmė-Tytuvėnai-Baisogala-Upytė. Iš viso iki namų tiesia kryptimi apie 140 km.

Gruodžio naktis tamsi ir ilga. Ji mane lepina, globoja – leidžia žygiuoti geresniais ir viešesniais keliais. Jeigu prireikia pėdinti be kelių, kryptį kontroliuoju kompaso, žemėlapio ir, žinoma, kišeninio žibintuvėlio pagalba. Už Užvenčio pradėjo aušti. Būtų gera pailsėti ir užkąsti.

Tolokai nuo vieškelio matau miškelį, o dar toliau ir šalia jo – didelio ūkio sodybą. Nutariu užeiti. Pasuku iš vieškelio – gal miške rasiu kur paslėpti mantą ir ginklus. Be didelio vargo tokią vietą suradau. Vos pasiekęs miškelio pakraštį, žiūriu – vėjovarta: žiemos vėjų paguldyta sena vešli eglė, su šaknimis išplėštas didžiulis plotas velėnos. Po išverstu kelmu mantos nėra kur pakišti, nes labai atvira vieta. Užeinu iš vidinės pusės ir po kamienu, prie šaknų pakišu savo turtą, bet kaip paslėpti pėdas? A-a! Neslėpsiu! Apeinu porą kartų aplink eglę – neva žiūrėjau, kam ji tiks: gal malkoms, gal lentoms ar dar kam nors. Užuot slėpęs pėdas, sumėčiau jas. Be to, ilgai juk netruksiu. Užkąsiu pas žmogų, pasiteirausiu ar apylinkė ir kelias Kelmės link saugūs, ar nestovi kur nors arti rusų kariuomenė, ir sugrįšiu. Dienos metu toli nebeisiu – susirasiu nuošalią sodybą, įlįsiu slapčia į daržinę ir šiene arba šiauduose pamiegosiu, prakiūtosiu iki vakaro.

Per užsnigtą arimą tiesiai pėdinu didelės sodybos link. Priėjau keliuką, vedantį į ją. Eisiu juo. Jokio pavojaus nenumatydamas, priartėju prie pastatų ir kieme išvystu rusų kareivius ir sugaudytus rekrūtus į raudonąją armiją. Kareiviai kaip ant delno mato mane, ateinantį keliuku. A-a! Patekau į naujokų gaudynes. Vienas kareivis pasitinka mane ir įsako pakelti rankas aukštyn. Pakeliu. Apčiupinėja iš šonų, priekio bei nugaros. Dar atidžiau apspaudo kišenes. Tarp kojų ląsti nedrįsta: nepatogu, gėda. Gerai! O ten paslėptas dabar vienintelis mano ginklas – pistoletas "TT". Jis prisegtas tarp kojų kojinių prisegamomis gumomis. Pistoletas numatytas blogiausiam atvejui: jeigu būtų prireikę ginklo, norint išsilaisvinti ir pabėgti. Pasiprašai į tualetą atlikti gamtinių reikalų ir, net stebint sargybiniui, iš tarpukojo išsiimi ginklą ir netikėtai atsisuki ginkluotas. Laimei,

LLA desantininko Prano Varno kelias Iešnalės ežeras-Memenčiai

nekalto rusų kareivėlio neprireikė žudyti.

Automatininkas, baigęs apžiūrą, paprašo dokumentų. Jokių dokumentų neturiu. Fiktyvūs dokumentai šioje teritorijoje ir šiuo atveju yra negaliojantys, ir jie paslėpti mantoje. Aš turiu tik legendą ir tik savo galvoje. "Kaip man tau ją parodyti? – juokauju pats su savimi. – Geriau aš ją pateiksiu tavo viršininkui". Kažkoks kipšas mane pakurstė pakvailioti:

– A kak že, jestj dokumenty, no tolko na litovskosm jazyke!.. (O kaip gi turiu dokumentus, bet tik lietuvių kalba!..)

– A on (načialnik) umejet po litovski! (O jis (viršininkas) lietuviškai moka!).

Ir aš kareiviui paduodu Lietuvos vokietaitės, repatriantės Emos iš Damerau laišką, rašytą man lietuviškai. Einame vidun. Kareivis laiko kairėje rankoje mano "dokumentus", dešiniąją prilaikydamas ant peties automatą, nukreiptą į mane. Galvoju: būtumei čia vienas, aš tave ir tavo viršininkus sudoročiau tavo paties automatu ir dingčiau iš čia, bet kieme daug kareivių. Paklusniai žengiu trobon. Senas, samanotas šiaudinis stogas, ranka pasiekiamas. Ties slenksčiu palenkiu galvą, kad neprasiskelčiau pakaušio į durų staktą. Prie ilgo stalo stovi karininkas ir keli sugaudytieji rekrūtai. Be ceremonijų atsisėdu už stalo – lauksiu, kol kareivis pristatys savo viršininkui.

Šeimininkas žiūri į mane išvertęs akis: tokio šiose apylinkėse nėra matęs, be to, žiema, o aš su vienu švarkeliu. Sudrumsčiu nustebusį, įsmeigtą į mane šeimininko žvilgsnį – prašau ko nors užkąsti. Ne bėda! Barščiai neseniai išvirti, dar karšti. Lupu bulves, srebiu barščius, kertu mėsą, o šeimininkas (toks ūsuotas, apsiavęs medinėmis klumpėmis, apsivilkęs pilkomis milinėmis kelnėmis ir tokio pat milo švarku) nenuleidžia nuo manęs akių, kažką pats sau galvoja. Valandėlei dingęs iš akių, ateina kartu su storule žmona ir atneša man kailinius, o šeimininkė – drobinę terbelę su duona ir didžiuliu gabalu lašinių bei keliom galvelėm svogūnų. Kailiniai seni, kai kur susiuvinėti, kai kur suplyšę, bet vis dėlto kailiniai. Susijaudinu dėl tokio žmonių gerumo ir nuoširdumo. Nesugebu net tinkamai padėkoti.

Taigi dabar aš jau pavalgydintas, sotus ir aprengtas. Kareivis atiduoda mano "dokumentus" karininkui, šis paskaito, paskaito ir grąžina man. "Chorošo!"(Gerai!) – sako jis. "Koks tu žioplys, kad nesupranti, jog čia ne dokumentas, o mergos laiškas," – pagalvoju aš.

Netrukus man teko pataisyti nuomonę apie rusų karininką. Visų pirma turėjau jam įrodyti, kad netinku karinei tarnybai. Parodžiau sužalotą dešiniąją ranką ir visokiais būdais demonstravau jos netinkamumą judesiams bei nepaklusnumą veiksmams. Karininkas tuo patikėjo ir ne be pagrindo. Nors kai ką suvaidinau: ranka atrodė išties blogai, bet šaudyti su ja aš galėjau. Karininkas gi nusprendė, kad raudonajai armijai iš manęs jokios naudos nebus.

Paskui jis privertė mane pasiaiškinti, kas aš toks ir kur einu. Labai įtikinamai išdėsčiau savo legendą: buvau prievarta išvarytas Vokietijon arkliais gabenti besitraukiančių vokiečių sužeistuosius, amuniciją ir kitokią kareivišką mantą. Žinoma, nevengiau leistis į smulkmenas.

Mano tėvai buvę neturtingi: jie neturėję nei arklio, nei vežimo. Iš turtingo ūkininko buvo paimta pastotė, bet senas ir sergantis šeimininkas negalėjęs važnyčioti, todėl aš buvau paimtas aptarnauti besitraukiančius frontininkus. Seku pasaką toliau: Vokietijoje, kažkur netoli Kionigsbergo (Karaliaučiaus) besitraukiančiųjų koloną stipriai bombardavo raudonosios armijos lėktuvai. Mums, keliems važnyčiotojams, pavyko, palikus arklius su vežimais, pabėgti iš to pragaro ir pasileisti namų link. Karininkui nupasakojau ir savo mar-

šrutą: einu Kelmės, Tytuvėnų, Baisogalos, Panevėžio link. Tada karininkas pasakė: "Chorošo, my vas podveziom! (Gerai, mes jus pavežinsim!). Išsigandau. Visų pirma man tokios paslaugos visai nereikia, nes negaliu palikti savo paslėptos mantos. Antra – kur jie mane galėtų dėti? Nejaugi tikrai pavežins ir paleis eiti savais keliais?

Sunkvežimio kėbule mane su rekrūtais sutupdė ant grindų. Saugojo keli automatininkai: vieni su paruoštais ginklais stovėjo nugaromis atsirėmę į kabiną, kiti sėdėjo ant suolų palei bortus. Visą kelią mano mintys sukosi, kaip pabėgti, bet jokios galimybės surasti negalėjau. Iš tolo išvydus Kelmės bažnyčios bokštus, mane kankino mintis: kur jie mane dės? Ar tik neatiduos į enkavedistų rankas išaiškinti mano asmenybės?

Taip besvarstydamas atsidūriau Kelmėje. Pervažiavome beveik visą miestelį. Prieš tiltą per Kražantės upę sunkvežimis pasuko kairėn ir sustojo prie raudonplyčio namo. Karininkas man pasakė:

– Slezaite! Idite svojej dorogoj! (Išlipkite! Eikite savo keliais!)

Sunkvežimis įriedėjo į aptvertą ir sargybinių saugomą teritoriją.

Kadangi aš privalėjau eiti "savo keliais", pasukau per Kražantės tiltą Tytuvėnų link. Tiltą saugojo du sargybiniai. "A-a! Jeigu tiltas saugomas dieną, tai naktį tuo labiau", – pagalvojau. Sargybiniai manęs nestabdė ir netikrino. Įkopęs kalnelin, iš vieškelio pasukau dešinėn ir nuėjau palei upę. Reikėjo susirasti brastą arba lieptą, kad naktį čia sugrįžęs galėčiau pereiti upę nesusidurdamas su tilto sargyba. Netrukus priėjau malūną, o prieš jį – lieptą per upę. Šalia liepto buvo brasta – upę kirto mažas kelelis. Patogiai lieptu perėjau upę, o mažuoju keleliu pasiekiau miestelį. Šalutinėmis gatvelėmis, aplenkdamas Kelmės centrą, išėjau į takus ir kelius, vedančius Užvenčio link. Jau nebesislapstydamas nė dienos metu, geru vieškeliu apie 18 km grįžau pasiimti savo mantos. Pasiekęs gerojo žmogaus sodybą, norėjau užeiti ir padėkoti jam už kailinius, barščius ir proviziją, bet buvo jau vėlu: trobos languose buvo matyti žiburiai. Nenorėjau gaišti – praėjau pro šalį.

– *O kodėl sodybos šeimininkas buvo toks palankus – dovanojo net kailinius? Juk jūs su juo niekada nebuvote net matęsis?*

– *Manau, jog kai kada žmogus žmogų gali suprasti ir be žodžių. Šeimininkas pamatė, kad aš esu nepažįstamas, ne to krašto žmogus, kalbąs svetima, aukštaitiška tarme. Jis, be abejo, pagalvojo, kad esu*

vargstančios Lietuvos vaikas, blaškomas karo audros: gal miškinis, gal pabėgęs nuo vokiečių ar rusų persekiojimo... Jis buvo Lietuvos patriotas ir užjautė savo tautiečius. Tokių žmonių Lietuvoje tada sutikau daug.

Baisiogalą praėjau naktį. Už kelių kilometrų ilsėjausi daržinėje, šiauduose. Snūstelėjau – labai sušalau.

Kitas mano maršruto punktas – Vadaktai, bažnytkaimis, už kurio prasideda Panevėžio rajonas, mano gimtieji kraštai. Žemėlapyje išmatuoju atstumą nuo Vadaktų iki Upytės – tiesia linija apie 20 km. Užeinu pas žmones pasiteirauti, ar negaudomi vyrai į armiją, ar nėra rusų kariuomenės ir kitokių pavojų man pakeliui. Įsitikinu, kad Vadaktai – ramių ramiausias kampas; net tarybinė valdžia, jeigu ir esanti, tai dar nieko neveikianti, žmonėms nieko blogo nedaranti. Drąsiai einu dienos metu. Užeidamas pas žmones, mantą kartais slepiu, kartais ne – kuprinė nieko neišduoda: nedaug kas gali suprasti, kad ji kariška, o jeigu ir supranta, nieko tai dar nepasako. Vokiškas automatas kompaktiškas – lengvai telpa po mano sudriskusiais kailiniais. Tuo metu nedorų žmonių, sukčių, apsimetėlių, kriminalistų į kaimus mažai atsibastydavo. Tokiu manęs nė karto niekas nepalaikė. Šitaip kapstydavosi namo daugelis žmonių, išvežtų į Vokietiją priverstiniams darbams; bėgliai, nespėję pasitraukti į Vakarus, juos užklupus Vokietijoje raudonajai armijai ir palikus šiapus fronto linijos; išlaisvintieji iš vokiečių koncentracijos lagerių kaliniai ir kitokie karo nublokšti Lietuvos gyventojai. Vienu iš tokių "karo vaikų" žmonės mane ir palaikydavo.

Vadaktus priėjau vakarėjant. Visą dieną valgiau tik lašinius su sausa duona ir svogūnais. Buvau sotus, bet labai kankino troškulys. Liežuvis sudžiūvęs į ragą. Užeinu pas žmones į trobelę, randu pusamžę moteriškę, nuolankiai kreipiuosi:

– Ar negalėčiau gauti stiklinės vandens atsigerti?

Šeimininkė lietuviškai – nė žodžio, tik lenkiškai oficialiai ir trumpai kaip kirviu kerta:

– Nic nie wiem! *(Nieko nesuprantu, nežinau! – V.U.)*

Vadaktai – lenkų kraštas. Lenkų ir sulenkėjusių senbuvių pašalys. Kitoje troboje toks pat sutikimas ir atsakymas. Gal tik kiek švelnesnis tonas. Bandau laimę trečią kartą.

Pavyko! Pradžioje išgirdau tą patį atsakymą "nic nie wiem", o paskui senyvas žmogus lenkų kalba patarė eiti pas mokytoją, gyvenantį kažkur miestelio pakraštyje.

Mokytojas sutiko mane šaltai, nepatikliai: atėjo kažkoks nepažįstamas, valkatiškos išvaizdos, apžėlęs, apiplyšusiais kailiniais ir dar tokiu metu, kai visi žmonės ruošiasi Kūčių ir Kalėdų šventėms – niekas po pasaulį nesibasto. Be to, ten toks paprotys: nepažįstamus priimti atsargiai, bet mokytojas greitai perprato ir suvokė mano padėtį. Jis suprato, kad aš ne kriminalinis, o politinis, vargstantis dėl Lietuvos. Aš taip pat supratau, kad mokytojas yra Lietuvos patriotas ir prisipažinau jam, kad esu LLA karys, iššokęs parašiutu, keliauju namo, tėviškėn į Upytę. Norėjau sužinoti, kaip žmonės žiūri į mus ir vertina mūsų veiklą. Netrukus mudu su mokytoju galutinai suartėjome.

Švenčių proga buvo iškūrenta pirtis. Mokytojas nuvedė mane išsiperti. Nusirengdamas stebtelėjau, susimąsčiau: kur dėti pistoletą? Kadangi šeimininkas buvo man palankus ir atrodė patikimas, surizikavau prisipažinti, kad turiu pavojingą daiktą... Ir parodžiau jį šeimininkui.

Šeimininkas jį padėjo ant laukųjų durų staktos viršaus šalia gegnės. Lubų čia nebuvo. Iš ten pistoletas buvo greitai ir patogiai pasiekiamas.

Po pirties pavaišino šventiniais pyragais ir kitokiais valgiais. Visą vakarą mokytojas buvo man malonus ir svetingas. Mano pasitikėjimo jis neapvylė: neįskundė rusų saugumui, išlaikė paslaptyje visa, ką buvo iš manęs sužinojęs. Priešingu atveju enkavedistai būtų su šunimis atsekę iš paskos pėdomis. Mokytojas buvo tikras lietuvis. Dar kartą įsitikinau, kad be gyventojų paramos neįmanoma jokia pogrindinė veikla bei ginkluota kova ir kad tarp Lietuvos gyventojų yra daug žmonių, pritariančių kovai su sovietiniu okupantu. O sužinoti gyventojų nuomones buvo vienas iš mano pasivaikščiojimų tikslų.

Visą kitą dieną pailsėjęs pas mokytoją, pavakare patraukiau Vadaktėlių link, vis arčiau ir arčiau tėvų namų. Pasiekiau Nevėžį. Virš Vadaktėlių senojo malūno užtvankos pylimo pastatytas lieptas per Nevėžį. Per jį eina svarbus pėsčiųjų takas Vadaktai-Vadaktėliai-Čiūrai-Tarnagala-Upytė. Juo žmonės vaikšto įvairiausiais reikalais: vieni pas kitus, į bažnyčią, šventes atlaidus, jomarkus, turgus ir pan. Perėjęs lieptu Nevėžį, patenku į Čiūrų kaimą. Čia jau man gerai pažįstamos vietos ir net gyventojai. Užeinu pas Antaną Čiūrą, pažįstamą dar nuo vaikystės laikų, bet jis manęs nepažįsta! Aš irgi

Nebetoli namai gimtieji. *Dailininkė I.Kačenauskaitė*

nepasisakau, kas esu. Nesigilindamas į mano reikalus ir asmenybę, Antanas Čiūra pasiūlė nakvynę, patarė per mišką neiti, nes pereitą vakarą ten buvęs partizanų ir enkavedistų susišaudymas. Galinčios būti paliktos pasalos, sargybos; apylinkėse siautėja kareiviai. Reikia palaukti, kol viskas nurims.

Mielai sutikau pasilikti nakvynei. Nežinau, kuo Antanas galėjo mane palaikyti: gal to susišaudymo dalyviu, gal šiaip paprastu keleiviu, einančiu savo keliais. Galbūt siūlydamas man nakvynę, Antanas vadovavosi tik krikščioniškosios moralės principais bei Šventojo rašto mokymu: alkaną papenėk, trokštantį pagirdyk, pakeleivingą priimk į namus. Guolį man pataisė po langu ir atkabino jo kablius, kad pavojaus atveju būtų galima iššokti lauk ir pasišalinti. Buvo sustumti du suolai, ant jų patiestas čiužinys, padėtos pagalvės ir patalai. Po dienojimų daržinėse ir miegojimo šiauduose arba šiene šis guolis – tiesiog karališkas.

– Kada viskas nurims, kariuomenė pasitrauks, aš pažadinsiu tave, – pasakė Antanas, palikdamas kambaryje mane vieną.

Antanas, matyt, budėjo visą naktį – sekė, kas dedasi apylinkėje. Apyryčiu apie 4-5 valandą jis pažadino mane:

– Dabar ramu. Galite eiti.

Paskubomis pakilau, padėkojau jam ir išėjau. Tikrai nuoširdžiausias ačiū Antanui Čiūrai! Ir šiandien tebejaučiu didžiausią dėkingumą žmonėms, padėjusiems man sunkiame ir pavojingame kelyje iš Vokietijos iki namų.

Keliu per mišką patraukiau į Tarnagalos kaimą. Jo gale, naujoje sodyboje, gyveno mano teta iš mamos pusės – Marija Abloževičienė. Nuo Čiūrų iki Tarnagalos tebuvo kokie 3 km.

Šį kartą, eidamas mišku, nejaučiau tokios palaimos kaip paprastai. Nebuvo jauku ir saugu, nes žinojau, kad neseniai čia siautėjo rusų kareiviai. Tetos sodybą pasiekiau dar gerokai prieš aušrą; iki jos neužtrukau nė valandos. Pasibeldžiau į duris, bet niekas neatėjo jų atidaryti.

Pagalvojau: dar tebemiega arba bijo įsileisti vidun. Tada priėjau prie lango ir, švelniai belsdamas į stiklą bei rėmus, ėmiau garsiai prašyti: "Teta Marija, teta Marija! Įleiskite! Čia Jonas grįžo..." Netrukus lange pasirodė teta, prikišo veidą prie stiklo ir tylėdama ėmė mane tyrinėti akimis: kas iš tikrųjų atėjo tokiu laiku. Naktis nebuvo labai tamsi, o sniego fone buvau dar geriau įžiūrimas. Tačiau

atrodžiau keistai: vietoj jauno šaunausVermachto kareivio teta matė kažkokį barzda apžėlusį tipą, vilkintį apskarusiais kailiniais, civiline kepure, su kuprine ant nugaros ir kabančiu automatu ant krūtinės. Be to, per karo metus aš buvau gerokai pasikeitęs: ir suvyriškėjęs, ir išvargęs.

Teta, žinoma, tuoj pat atpažino (ypač iš balso) ir įsileido vidun. Džiaugėsi, stebėjosi mano išvaizda, glėbesčiavo savo Jonelį (ji vis dar pagal seną įprotį norėjo su manimi elgtis kaip su vaiku). Nors dar buvo tamsu, bet visi buvo išėję į Upytę (apie 1,5 km) klausyti pirmąjį šv.Kalėdų anksti rytą laikomų Piemenėlių mišių. Namuose buvo likusi tik viena gausios Abloževičių šeimos motina, teta Marija. Ji mane paliko vieną, o pati išbėgo bažnyčion pranešti naujieną mano tėvui, taip pat pusseserėms ir pusbroliams Abloževičiams. Po Piemenėlių mišių, daugiau niekur nebegaišdami, visi parskubėjo namo. Visi džiūgavo kaip beišmanydami, sveikino sugrįžusį. Be abejo, ir tėvas buvo laimingas, sulaukęs manęs iš karo gyvo ir sveiko, bet iš prigimties uždaras ir santūrus, nemėgo demonstruoti jausmų: su manimi pasisveikino lyg tik kelias dienas būtume nesimatę. Aš, žinoma, jaučiausi laimingas ir saugus: "už tėvo kaip už pečiaus".

Pas tetą pašventėme šv.Kalėdas iki saulės laidos. Vakare vienas iš pusbrolių Abloževičių pakinkė arklį į roges, ir mes išvažiavome trise: tėvas, aš ir pusbrolis Petras. Mane apvilko "burka" (ilgas, milinis kelioninis apsiaustas, dėvimas kai lauke dargana arba sninga, šalta), gobtuvą užmovė ant galvos. Žodžiu, buvau aptūlotas taip, kad negalėjau nei sušalti, nei būti atpažintas. Rogėse po sėdyne paslėpta keliavo mano manta, suplyšėliai kailiniai ir automatas. Sėdėjau viduryje tarp tėvo ir važnyčiojusio arklį pusbrolio. Tėvai tuo metu gyveno Marinpolio dvare už 5 km nuo Upytės Panevėžio link. Rodos, labai neseniai mačiausi su namiškiais per savo kareiviškas atostogas, bet atrodė, kad tai buvo įvykę prieš daugelį metų, nes per tą laikotarpį buvo daug išgyventa bei pamatyta, daug mirtinų pavojų patirta. Susitikimas su namiškiais buvo jausmingas ir įsimintinas visam gyvenimui.

Mama apsiverkė iš džiaugsmo. Sunku būtų pasakyti, kas dėjosi jos ir kitų artimųjų širdyse.

Tai buvo sugrįžtuvės iš karo, bet karas nei pasaulyje, nei man dar nebuvo pasibaigęs. Karui pasibaigus Europoje (1945 05 09) ir pa-

saulyje (1945 09 02) man, kaip ir daugeliui Lietuvoje, jis tęsėsi ilgus metus iki Lietuvos Nepriklausomos valstybės atkūrimo (1990 03 11) ir net iki šiol...

VIETOJ EPILOGO

Sugrįžus pas tėvus, pavyko legalizuotis – įsidarbinti Upytės tarybiniame ūkyje buhalteriu. Vėliau baigiau Salų žemės ūkio mokyklą – įsigijau veterinaro specialybę. Dirbau kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose įvairiose pareigose. Daug ko patyriau. Turėjau daug konfliktų su vietiniais komunistų partijos bei sovietų administracijos pareigūnais, nes stengiausi dirbti žmonėms, o ne valdžiai.

Nuo 1962 m. buvau saugumo organų ir sovietinės valdžios sekamas, persekiojamas, atleidinėjamas iš darbo, metamas net iš buto. Tačiau griežtesnių represijų (kalinimo, trėmimo) nepatyriau, nes bendražygiai manęs neišdavė, – ir sovietinis saugumas negalėjo surasti man įkalčių.

Mums, legalizuotiesiems LLA desantininkams, kartu su partizanais teko išgyventi nusivylimą Vakarais ir vilčių dėl Nepriklausomybės atstatymo praradimą. Apie 1947 metus paaiškėjo, jog pasaulinių įvykių raida kovotojams dėl Laivės tapo nepalanki, nėra galimybės iškovoti Nepriklausomybę. Partizanams buvo lemta kovoti iki galo ir žūti, o neginkluotos rezistencijos laukė kova be konkrečių Nepriklausomybės atkūrimo perspektyvų. Kadangi mes išlikome gyvi, mumyse išliko gyva ir Nepriklausomybės idėja – iki pat jos atkūrimo.

Pasaulinė užsienio politika ir diplomatija karo pabaigoje ir pokario metais pakrypo Lietuvos ir kitų pavergtųjų tautų nenaudai. Teherano, Jaltos ir Potsdamo konferencijose Vakarai išsižadėjo Atlanto Chartijos ir kitų duotų pažadų. Neįvyko ir Taikos konferencija, kurios mes laukėme ir iš kurios tikėjomės palankių sprendimų Lietuvos Laisvei ir Nepriklausomybei. Tada nežinojome ir negalėjome žinoti, kad anglosaksai jau 1943 m. Teherano konferencijoje buvo pripažinę Pabaltijį Stalinui. Jie vykdė vadinamąją "dviejų standartų" politiką: viešai nepripažino Lietuvos okupacijos, o iš tikrųjų paliko Sovietų Sąjungai turėtas prieš karą teritorijas su nerealiomis išlygomis (plebiscitas[25], Taikos konferencija[26]), kurių niekas nepaisė ir nevykdė. Jos buvo niekinės.

Anglosaksų[27] diplomatija leido Sovietų Sąjungai įvesti komunistinius režimus didelėje Vakarų Europos teritorijoje. Ten ir kitur komunizmo nusikaltimai žmonijai yra pralenkę fašizmą, bet jam antrojo Niurnbergo nebuvo ir vargu ar bebus.

Dėl didžiųjų Vakarų demokratijų politikos bei diplomatijos net jau po karo Europoje ir ypač Pabaltijyje buvo žudomi, terorizuojami, kalinami, tremiami šimtai tūkstančių žmonių.

Tačiau nusikalstama to laikotarpio Vakarų politika net nebandoma įvertinti. Kas bešališkai paaiškins to laikotarpio istorinius bei politinius procesus, nešusius kančias ir mirtį milijonams žmonių. Ar atsiras tokių filosofų, istorikų, mokslininkų ir kitų tyrinėtojų, kurie išdrįs objektyviai analizuoti, vertinti bei demaskuoti ne tik Sovietų Sąjungos imperialistų, bet ir didžiųjų Vakarų demokratijų (anglosaksų globalistų) nusikaltimus žmonijai?

Kas pasakys teisybę, reikalingą ne tik mums, ne tik dabarties, bet ir ateities žmonijai?

Paaiškinimai

[1] **LLA** – Lietuvos Laisvės Armija. Politinė karinė organizacija, kovojusi dėl Nepriklausomybės su Lietuvos okupantais 1941-1945 m.

[2] **Kaimo daraktorius** – slaptai mokęs vaikus skaityti ir rašyti spaudos draudimo metais (1864-1904).

[3] **Knygnešys** – slaptai iš užsienio gabenęs lietuviškas knygas, kai rusų caro valdžia jas buvo uždraudusi Lietuvoje.

[4] **Getas** (it. ghetto) – miesto dalis, skirta žydams priverstinai apgyvendinti.

[5] **Komendantas** – ginkluotųjų pajėgų pareigūnas (karininkas), atsakingas už karinę drausmę ir karinės tarnybos vykdymą įgulos (karinės stovyklos) teritorijoje.

[6] **Vermachtas (vok.Wehrmacht)** – hitlerinės Vokietijos ginkluotosios pajėgos.

[7] **SS (vok.die Schutzstaffeln)** – esesininkai; nacių partijos rinktinės (partijos policija); nusikalstama sukarinta organizacija; smogikai, žmonių naikinimo grupės.

[8] **Kamikadzė** – II pasaulinio karo laikotarpio japonų karo aviacijos lakūnas mirtininkas.

[9] **Reichas** (vok.das Reich – valstybė, imperija) – Vokietijos valstybė.

LIETUVOS ARCHYVŲ DEPARTAMENTAS

LIETUVOS YPATINGASIS ARCHYVAS

ARCHYVO PAŽYMĖJIMAS

1998.11.16 Nr. 3055-P

Vilnius

Jonui Petkevičiui
Tulpių 10-82
Panevėžys

Dėl veiklos 1944 m.

Lietuvos SSR Valstybės saugumo komiteto (KGB) nepilnai išlikusio archyvinio fondo operatyvinių bylų abėcėlinės kartotekos kortelėje yra žinios, kad LSSR KGB Panevėžio raj. skyriuje 1962 09 21 buvo užvesta operatyvinio stebėjimo byla, kurioje įrašytas buvo ir Petkevičius Jonas, Kosto g. 1923 m. Panevėžio apskr. Nevežninkų km. ir gyvenęs Panevėžio m., adresu - Tulpių g. 10-82. Dokumente įrašyta, kad "1944 m. rugsėjo mėn. Petkevičius buvo užverbuotas vokiečių žvalgybos ir pasiųstas į agentų-radistų mokyklą (miestas nejskaitomas). 1944 m. gruodžio mėn. užbaigus mokyklą, su grupe buvo permestas per fronto liniją su diversine užduotim. Petkevičius įvykdyti užduotį atsisakė ir grįžo namo".

Dokumente pažymėta, kad dėl sveikatos būklės operatyvinio stebėjimo byla 1978 m. liepos mėn. buvo atiduota į LSSR KGB archyvo operatyvinį fondą.

PAGRINDAS. Operatyvinių bylų abėcėlinės kartotekos kortelė.

Direktorius O.Ilčeris

Skyriaus vedėja V.Ektytė

D.Burba, 65 88 68

[10] **Armija Krajova (AK)**, (lenk.krajow – nacionalinis, visos tautos) – ginkluota organizacija, kurios tikslas – atkurti prieškarinę Lenkijos valstybę su okupuotomis Rytų Lietuvos (Vilniaus krašto), Vakarų Gudijos ir Ukrainos žemėmis; lenkų partizanai, veikę ir Vilniaus krašte.

[11] **Lietuvių savisaugos dalys arba Lietuvos apsaugos dalys (LAD)** – vokiečių sąjungininkai, kovoje su bolševikais siekę tapti Lietuvos kariuomene, bet hitleriniai okupantai sutrukdė jiems šį tikslą pasiekti.

[12] **Abveras** (vok.die Abwehr) – karinė (Vermachto) žvalgyba.

[13] **Gestapas** (vok.die Gestapo – Geheime Staatpolizei) – slaptoji valstybinė policija hitlerinėje Vokietijoje.

[14] **SD** (vok. das Sicherheitsdienst) - partinė saugumo tarnyba (politinė policija).

[15] **Civilfervaltungas** (vok.die Zivilverwaltung) – civilinė administracija; hitlerinės Vokietijos okupacinė valdžia.

[16] **Lietuvos Vietinė rinktinė** – karinė organizacija Lietuvos valstybei atkurti ginkluota jėga; jos vadas gen.Povilas Plechavičius.

[17] **Luftwaffe** – Vokietijos priešlėktuvinės gynybos tarnyba.

[18] **Kolaborantas** – tėvynės išdavikas, bendradarbiavęs su okupantais.

[19] **Iliuminatorius** – lėktuvo, laivo sandarus langas.

[20] **Enkavedistas** – NKVD organų pareigūnas, tarnautojas, kariškis.

[21] **NKVD** (rus.Naronyj komisariati vnutrennych del – Vidaus reikalų liaudies komisariatas) – Sovietų Sąjungos represinių tarnybų struktūra.

[22] **Stribai** (rus.isrebitelnyje bataliony – naikintojų batalionai; istrebiteli – naikintojai, žmonių buvo vadinami "stribais", "skrebais" ir pan.; vėliau juos okupacinė valdžia pavadino "liaudies gynėjais") – ginkluota sovietinių okupantų atrama daugiausia iš vietinių gyventojų.

[23] **MVD** (rus.Ministerstvo vnutrennich del – Vidaus reikalų ministerija (VRM) – Sovietų Sąjungos represinė struktūra ("organas").

[24] **Vilkduobė** – gili duobė, iškasta vilkams gaudyti; į ją įkritęs vilkas neišlipdavo (šiuo atveju – kebli situacija).

[25] **Plebiscitas** – visuotinis balsavimas kokiu nors svarbiu visam kraštui klausimu, referendumas; dažniausiai daromas vykdant tautos apsisprendimo teisę dėl valstybės suvereniteto (nepriklausomybės).

[26] **Taikos konferencija** – tarptautinis pasitarimas, šaukiamas po karo valstybių sienų, suvereniteto ir kt. problemoms išspręsti.

[27] **Anglosaksai** – anglai ir amerikonai.

Zenonas Rombergas

PRISIMINIMAI APIE LLA NARIŲ APMOKYMĄ VOKIEČIŲ ŽVALGYBOS DALINIUOSE 1944-1945 M.

1944 m. birželio pradžioje, kai mūšiai vyko prie Pakuonio, mūsų pirmasis Kauno LLA būrys, vadovaujamas Algirdo Sinkevičiaus (jo brolis Vytautas 1943 m. per susišaudymą su vokiečių žandarmerija buvo sunkiai sužeistas ir gestapo rūsiuose mirė), gavo K.Veverskio-Senio įsakymą vykti į Veliuoną, iš ten, gavus nurodymą – į Dotnuvą, o pasirengus – į Platelių miškus, kur formavosi Vanagų rinktinė.

Veliuonoje 14 žmonių būrys apsistojome pasitraukusios policijos patalpose. Čia, laukdami nurodymų, pragyvenome apie 10 dienų. Aleksandrui Abišalai (buvusio Lietuvos premjero dėdei) apleistoje sodyboje suradus rusišką sunkvežimį, gavę įsakymą patraukėme Dotnuvos link.

Tuo metu visi keliai ir keleliai buvo užkimšti besitraukiančių vokiečių. Pasiekę Šimkaičius, patekome į rusų lėktuvų bombardavimą. Miestelyje kilo gaisrai, žuvo ir buvo sužeisti miestelio gyventojai. Man įsakė nugabenti pranešimą į kaimą, buvusį prie Dotnuvos, ir ten turėjau gauti tolimesnius nurodymus. Atlikęs užduotį, buvau priskirtas prie grupės, kuri turėjo vykti į Vokietijos žvalgybos dalinį apmokymui, po to desantu grįžti į Lietuvą. Taigi Kostas Drąsutis, Vytautas (pavardės nežinojau) ir aš vokiečių mašina pasiekėme FAK-210 fronto žvalgybos dalinį, vadovaujamą leitenanto Lėmano.

Kostą Drąsutį pažinojau gerai. Jis buvo Vytauto Didžiojo universiteto pirmojo kurso studentas. Atsitiktinai sutikęs Kaune, pasiūliau prisijungti prie mūsų. Kartu nuvykome į Veliuoną. Grįžęs iš lagerių sutikau Pramoninės statybos projektavimo institute. Baigęs Kauno politechnikos instituto elektrotechnikos fakultetą, dirbo konstruktoriumi elektrotechnikos skyriuje. Tai buvo 1961-1962 m. Aš tuo metu dirbau instituto statybos skyriuje. Apie pogrindžio veiklą Drąsutis vengė kalbėti ir jokio džiaugsmo mane sutikus jo veide nemačiau. Įtariau, kad jis nusileidęs pasidavė.

FAK-210 susitikome dar keturis lietuvius. Dėl mums nesuprantamų priežasčių kartu su daliniu buvome vežiojami po Rytprūsius. Vėliau traukiniu nuvežė į Koniną (apie 100 km nuo Lodzės) ir apgyvendino miesto parke esančiame pastate. Po savaitės perkėlė į mies-

tą. Gavome maisto korteles maitinimuisi valgykloje. Daugelis turėjome ostmarkių, už kurias vietos turgavietėje pirkdavome labai geras daržoves, draugiškai papildydami gana skurdų valgyklos maistą. Visą tą laiką mus lankė pagyvenęs dalinio FAK-10 viršila.

Beveik po mėnesio atvyko grandinis Klausas. Prasidėjo radiotelegrafijos apmokymai. Jokios karinės tvarkos iš mūsų nereikalavo. Vilkėjome civiliais drabužiais. Santykiai su vokiečiais buvo draugiški. Po užsiėmimų laiką leidome kaip kas išmanėme.

Nerimą kėlė ilgai besitęsiantis nieko neveikimas. Radiotelegrafijos užsiėmimai negalėjo patenkinti kovingai nusiteikusių žmonių, pasirengusių būsimai kovai.

Pagaliau mus perkėlė į Konino rajone pastatytus barakus. Maitinomės dalinio valgykloje. Išdavė karišką aprangą (civilinę aprangą paliko). Įvedė šiokią tokią karišką tvarką. Gavome leidimus išeiti į miestą. Tai tęsėsi iki rugpjūčio pradžios.

Staiga visa grupė su viršila Klausu traukiniu išvykome į Dancigo koridoriuje esantį dvarą "Klengabel" (apie 6 km nuo Štargardo). Čia radome dar 15 lietuvių, vadovaujamų kapitono Igno Vyliaus.

Mokymai vyko rusų ir lietuvių kalbomis. Žvalgybos, diversiniai darbai, tiltų bei kitų objektų sprogdinimas, įvairių ginklų naudojimas. Gavome asmeninius ginklus. Galėjome dėvėti uniformas ir civilinę aprangą. Bet pagrindiniai užsiėmimai – tai radiotelegrafija ir radiogramų šifravimas. Nesugebančius dirbti Morzės raktu rengdavo šifruotojais. Netoliese esančiame dvare ruošė kovotojus diversantus – FAK-204, kuriam vadovavo leitenantas Nisenas. "Klengabelyje" liko tik radistai, šifruotojai ir žvalgai. Grupė žmonių buvo ruošiami radistais-šifruotojais ir žvalgais.

Maždaug rugsėjo viduryje, kai radiotelegrafijos ir kiti mokslai buvo baigti, visus išvežė į Rytprūsių miestelį Liebenfelde. Įvažiuojant į miestelį pasitinka užrašas "Liebenfelde", o apačioje smulkesniu šriftu skliausteliuose "Meillauken". Net Hitleris nesiryžo panaikinti prūsiško pavadinimo. Miestelio kapinėse daug senų paminklų su prūsiškais užrašais. Sutikome senuką, su kuriuo susikalbėjome lietuviškai.

Čia radome visą FAK-210 dalinį. Jo vadas leitenantas Lėmanas žuvo fronte. Prisistatęs naujasis vadas buvo draugiškas. Apgyvendino mokykloje. Vyko įvairūs partizaninio karo apmokymai.

Po savaitės dalinio viršila paklausė, ar moku mašinraščio. Gavęs

teigiamą atsakymą, nuvedė į 3-ios armijos štabą ir pristatė pulkininkui Žukovskiui. Pulkininkas prakalbo lietuviškai. Paklausė, ar sutinku spausdinti partizaninio karo vadovėlį, kurį jis vertė iš rusų kalbos, papildydamas vokiečių sukurtomis instrukcijomis. Dirbome 10 dienų. Poilsio minutėmis, mano nuostabai, gerdavome erzackavą su sausainiais ir draugiškai kalbėdavomės.

Tuo metu rusų armija nuo Varšuvos puolė Rytprūsių, Čekijos ir Austrijos kryptimis. Rizikuodamas prasitariau, kad sprendžiant apie padėtį frontuose, Vokietija karą jau pralaimi. Pulkininkas, įdėmiai pažvelgęs, šyptelėjo ir sutiko, kad gal ir taip. Bet dar Vokietija netarė paskutinio žodžio – "fergeltugsvafe" (keršto ginklas), turėdamas omenyje atominę bombą. Jos laukia visa Vokietija, tikėdama, kad ji atneš pergalę. Jo atsidusimas ir veidas bylojo, kad pats tuo netiki.

Lietuvių nuotaikos buvo aiškios – kova su tautos priešais. Vokiečių užduotys tik tam, kad gautume ginklų, ryšio priemonių, kitų būtinų reikmenų ir rusiškų pinigų.

Visus labai prislėgė leitenanto Leono ir kapitono Vyliaus areštas Lietuvoje. Be to, pirmieji jau išlaipinti desantai dingdavo arba jų pranešimai būdavo įtartini. Pakvipo išdavyste. Tik grįžęs iš lagerių sužinojau, kad visų nesėkmių kaltininkas buvo aviacijos majoras Mikuckas, kurį Jonas Pyragius rekomendavo vokiečiams instruktoriumi. Jis ruošė partizanus ir tarybinį žvalgybos tinklą apie kiekvieną desantą pranešdavo tarybinei kontržvalgybai, tuo pačiu sužlugdydamas visą darbą. 1940 m. jį užverbavo tarybinės žvalgybos.

Pagal gautus išlaipintų desantų pranešimus, vokiečiai, numetę ginklų ir kitų reikmenų, ruošdavo kitas desanto grupes. Dažnai tie pranešimai buvo suredaguoti bolševikų kontržvalgybos, panaudojant sugautus mūsų radistus (taip pat rusus, paruoštus vokiečių žvalgybos mokyklose).

Gruodžio mėnesį vokiečiai nuleido grupę rusų. Netrukus buvo gautas pranešimas, kad nusileido sėkmingai, bet prie Tryškių pateko į lietuvių partizanų dalinį. Dalinys prašo atsiųsti ginklų, sprogmenų, rūbų, avalynės, pinigų ir kitų reikmenų. Vokiečiai, pakrovę "Henkelį" konteineriais, išmetė sutartoje vietoje. Atskriejo padėka ir prašymas partizanų vadovavimui atsiųsti lietuvių grupę.

1944 m. gruodžio antroje pusėje buvo sudaryta grupė iš FAK-204: broliai Henrikas ir Vytautas Chaleckai, Algis Kapturauskas ir aš. Grupės vadas – buvęs mokytojas Henrikas Chaleckas. Aš – grupės

radistas ir žvalgas. Mūsų grupė, aprūpinta šifro raktu "Lietuva", turėjo nusileisti Tryškių valsčiaus Pakepštinės kaimo apylinkėse, tarp keturių signalinių laužų. Prisistatyti ūkininkui Vaclovui Karpinskui. Slaptažodis – "Raudonoji aguona".

Grupę perkėlė į Worumdit miesto (Rytprūsiuose) apylinkės miškuose esančią vilą. Apie tris savaites praleidome studijuodami būsimos veiklos rajono topografinius žemėlapius, numatydami atsarginius susitikimo punktus tam atvejui, jei nusileidimo metu tektų išsisklaidyti, pasimesti ar užpultų priešas.

Pagaliau naktį iš sausio 20 į 21 d. "Henkeliu" pakilome iš Worumdit aerodromo. Buvau ypač apkrautas: ant krūtinės – radijo siųstuvas su atsarginėmis baterijomis, "Kalašnikovo" automatas su atsarginiu disku, šimtas šovinių, pistoletas "Walter" su atsargine apkaba ir šoviniais, dvi ginamosios granatos, civilinė apranga, virš jos rusiška leitenanto uniforma ir maskuojamasis chalatas. Taip pat 15000 rublių ir dviejų dienų maisto atsargos. 50 kg svorio krovinių paketas ant atskiro parašiuto, sujungti virve su parašiuto juosmens diržu. Parašiutai automatiniai.

Tik perskridus fronto liniją pasigirdo komanda: "Pasiruošti!" Atsidarė grindų liukas. Jokių laužų nesimatė. Skridome debesyse, dideliame aukštyje nemažindami lėktuvo greičio ("Henkelio" greitis apie 500 km/val.).

Vokietis stačiai išstūmė Henriką, paskui jį iššoko Vytautas ir Algis. Nedelsdamas ir aš išmečiau paketą ir iššokau pats. Atsidarant parašiutui smūgis buvo labai stiprus, tačiau paketo parašiutas neatsidarė. Virvė išsitempė vertikaliai. Leidausi neleistinai dideliu greičiu. Sugriebęs virvę ėmiau trankyti ir purtyti. Pagaliau išgirdau atsidarančio parašiuto pokštelėjimą – virvė atsipalaidavo. Po kelių sekundžių dribtelėjau į gilų sniegą aikštelėje tarp eglių. Šaltis – apie 15-18 laipsnių. Apsidairęs ir nieko nematydamas, kaip buvome sutarę, pradėjau staugti vilku. Tyla. Pradėjau signalizuoti žiebtuvėliu. Nieko. Matyt, neišsiskleidus paketo parašiutui, leisdamasis dideliu greičiu atsiskyriau nuo grupės keliais ar net keliolika kilometrų.

Užmaskavęs tankumyne parašiutus ir paketą, pagal kompasą patraukiau į šiaurę. Maždaug už kilometro išėjau į pamiškę. Patraukiau prie esančios sodybos. Visai prie miško stovėjo klojimas. Apie 20 minučių stebėjau aplinką. Vėjas pūtė į miško pusę. Šuo manęs neužuodė. Nematydamas ir negirdėdamas jokių pavojų keliančių

ženklų, atsargiai atplėšiau klojimo lentą ir įlindau tiesiai į šieną. Nedelsdamas įsirausiau gilyn. Jaučiausi pavargęs. Dar pasiklausęs užmigau. Prabudus laikrodis rodė 11 val. ir 15 min. dienos. Išlindau lauk ir savo pėdsakais grįžau į nusileidimo vietą. Jokių kitų pėdsakų nesimatė. Patraukiau į pietus, lėktuvo skridimo kryptimi. Išklampojau visą dieną. Veltui. Jokių draugų pėdsakų neradau. Vakare grįžau į tą pačią sodybą.

Švietė vienas pirkios langas. Palaukęs, ar kas nepasirodys, pabeldžiau į duris. (Būtinai reikėjo nustatyti, kur esu.) Sulojo šuo. Pasigirdo vyriškas balsas:

– Kas ten? Ko nori naktį?

– Savas, atidarykit. Paklydau ir ieškau kelio.

Po kelių minučių durys atsidarė.

– Nebijokit, aš ne rusas.

Pamatęs iki dantų ginkluotą rusų karininką, žmogus neteko žado. Surizikavau.

– Esu lietuvis. Pereitą naktį nusileidau parašiutu iš Vokietijos. Paklydau, pasimečiau su draugais ir noriu žinoti, kur esu.

Moteris, stovinti prie viryklės, sukliko:

– O, Jėzau, kas dabar bus!?

– Nieko nebus. Aš tuoj išeisiu, tik pasakykit, koks čia valsčius ir kaimas.

Šeimininkas lengviau atsikvėpė ir pasakė, kad praeitą naktį, išgirdęs lėktuvo ūžesį, pagalvojo, kad vokiečiai ką nors nuleido desantu. Pakvietė prisėsti. Po truputį išsikalbėjome. Pasiūlė barščių su kaimiška duona. Širdis atsigavo po visų vokiškų margarinų ir erzacų. Kaimo pirkia, šiluma, lietuviškos duonos kvapas... Palaima.

Pasirodo, mus išmetė Tauragės apskrities Žygaičių miške. Tai apie 100 kilometrų nuo tikslo. Džiaugsmo nedaug. Davę patalynę, apnakvydino tame pačiame klojime. Rusų kaimuose nėra. Nedidelis dalinys yra Žygaičiuose. Iš ūkininkų reikalauja didelių mokesčių ir pyliavų.

Ankstų rytą rogėmis nuvykome į mišką. Parodžiau, kur parašiutai. Pasiėmę paketą, grįžome pas ūkininką. Atsisveikindamas šeimininkei palikau 3000 rublių. Išsiskyrėme kaip geri draugai.

Desantininkai teikė žmonėms viltį ir tikėjimą būsima laisve. Žmonės tikėjo Amerika ir Anglija ir bet kokiais gandais apie ga-

limą naują karą ir bolševikų sutriuškinimą. Tas tikėjimas mūsų tautai brangiai kainavo...

Ūkininkų padedamas, pasiekiau Karklėnų valsčiaus Karklėnalių kaimą prie Pašilės bažnytkaimio. Stambaus ūkininko sūnus slapstėsi netoli sodybos įrengtame bunkeryje. Ten keletui dienų apsistojau ir aš.

Užmezgęs ryšį su centru, pranešiau apie susidariusią padėtį. Kito ryšio metu gavau nurodymą skubiai vykti į Pakepštinę pas Karpinską. Šeimininkų sūnus Jonas nutarė vykti kartu. Vadovaudamiesi topografiniu žemėlapiu, pasiekėme pirmą susitikimo punktą Skirpsčių eiguvoje. Atsisveikinę su šeimininku, apsižvalgę, po geros valandos pabeldėme į eigulio pirkią. Išgirdome sambrūzdį. Žengiau vidun, pamačiau atdarą langą ir tris vyrus, bėgančius į mišką. Ant stalo mėtėsi kortos. Nedelsdamas išsigandusiam eiguliui pasakiau, kad esu desantininkas ir turiu susitikti su broliais Chaleckais ir dar vienu vaikinu. Eigulys lengvai atsiduso. Pakvietė prisėsti ir, pasakęs, kad tuojau grįš, išėjo. Po keleto minučių į pirkią įžengė Vytautas Chaleckas ir Algis Kapturauskas. Nuoširdžiai apsikabinome. Supažindinau juos su Jonu. Netrukus parėjo ir trys bėgliai. Vytautas pranešė, kad Henrikas išėjęs į namus Kuršėnuose ir greit turi pasirodyti.

Pasisotinę kepta stirniena, persikėlėme į šiltai iškūrentą pirtį. Išsikalbėjus paaiškėjo, kad jokio partizaninio dalinio apylinkėse nėra. Visur pilna rusų kariuomenės. Čia Kuršo fronto artimasis užnugaris. Jonas labai nusivylė, gal išsigando ir nutarė patraukti namo. Neatkalbinėjome, nes padėtis buvo tikrai abejotina.

Ryto metą, po pusryčių, eigulys pasiūlė persikelti į sodybą, esančią kitoje miško pusėje, kur mūsų lauks ir padės pasiekti tikslą.

Priėję sodybą atsisveikinome su Vytautu, kuris skubėjo į Kuršėnus pranešti Henrikui, kad aš atsiradau. Beje, kaip ir maniau, Chaleckai ir Algis nusileido už 11-12 kilometrų nuo manęs, Vytautas keletą valandų pakabojo medyje, kol jį suradęs Henrikas padėjo nusileisti. Algis nusileido už poros kilometrų nuo Henriko. Nedovanotinas lakūnų poelgis.

Drąsiai įžengę į pirkią buvom pritrenkti pamatę du rusus. Jų ginklai gulėjo ant stalo.

– Ruki v verch! (Rankas aukštyn!) – surikau ir paleidau automato seriją į grindis.

Išbalę rusai pakluso. Algis pasiėmė ginklus ir apieškojo kišenes. Vienas iš rusų – leitenanto uniforma. Šeimininkas spruko į kitą kambarį. Liepiau grįžti ir paklausiau, iš kur rusai. Tai prieš porą valandų įsibrovę kariuomenės dezertyrai.

Pagal partizaninio karo ir žvalgybos nuostatus privalėjome juos likviduoti. Bet ne taip lengva žudyti net ir priešą. Leitenanto nuotrauka dokumente visiškai neatitiko stovinčio prieš mane asmens. Iš tikrųjų jis buvo ukrainietis – Taras Potapenko, eilinis Maskvos gyventojas. Pabėgę iš Kuršo mėsmalės, nes norėjo likti gyvi. Susidarius tokiai situacijai su šeimininku kalbėjau griežtai (norėdamas jį apsaugoti nuo galimų nemalonumų). Palikęs Algį saugoti dezertyrų, išėjau į klojimą pranešti į centrą apie padėtį. Iki ryšio laiko buvo likę 1,5 valandos. Užšifravau radiogramą ir kaip tik laiku perdaviau. Grįžęs į pirkią pamačiau sunerimusį Algį, šeimininką ir nusigandusį Potapenko. Pasirodo, prieš gerą valandą Algis išleido rusą savo reikalui ir šis dingo.

Ką padarysi, Algiui tik 17 metų. Vien drąsos ir jėgos slaptajame kare neužtenka.

Potapenko puolė ant kelių, prašydamas nežudyti, priimti į savo dalinį, kuriam prisiekinėjo ištikimybę ir paklusnumą. Nemaloni situacija. Likti čia negalėjome: bet kuriuo laiku galėjo pasirodyti kontržvalgybos ar kitos rusų pajėgos. Mirktelėjęs šeimininkui, aprėkiau. Skubiai užkandę duonos su pienu apleidome sodybą.

Vakarėjo. Palaukę sutemų, patraukėme į šiaurę. Sunkiai apsikrovus, esant giliam sniegui, kariuomene knibždančioje teritorijoje pėsčiomis toli nenukeliausi – kaip mat gali įkliūti. Išeitį pasiūlė Potapenko. Pakelės sodybos pilnos poilsiui iš fronto pasitraukusių karių, visur laukia pakinkytos rogės. Palikę Algį su manta pakelės eglynėlyje, su Potapenko patraukėme į sodybą, iš kurios sklido girtų dainos, o kiemas buvo pilnas pakinkytų rogių. Potapenko pirmasis žengė į pirkią, aš, paruošęs "Valterį" kišenėje – iš paskos. Viduje pilna geriančių ir dainuojančių kariškių. Į mus nelabai kas kreipė dėmesį. Potapenko pašnekino vienas leitenantas, sušnekau ir aš, prisidengdamas kaukazietišku akcentu, kurį buvau įsisavinęs FAK-210 – nebuvau panašus į rusą. Išgėrę po gerą dozę degtinės, apsikabinę ir paploję per pečius išėjome į kiemą. Nužiūrėję geresnį arklį, sėdome į roges ir patraukėme pas laukiantį Algį.

Sėkmingai pervažiavę Raudėnų pervažą, vadovaudamiesi to-

pografiniu žemėlapiu miško keliuku pasukome pažymėtos sodybos link. Ją pasiekėme po poros valandų. Gilus sniegas ir vos surandamas kelias trukdė greitai važiuoti. Pasiekę sodybą ir apsidairę, pabeldėme į duris. Po ilgų įkalbinėjimų ir aiškinimų mus įsileido. Sukilę šeimininkas ir jo žmona buvo išsigandę. Vargais negalais nuraminau ir įspėjau, kad iki mūsų išvykimo niekur neišeitų. Paprašius pavalgydino lašiniais, duona ir arbata. Sumokėjau 1000 rublių. Kalba tapo rišlesnė. Kur tik buvau – visur baimė ir vargas.

Iki Pakepštinės liko 6 kilometrai. Paklausiau ar šeimininkas pažįsta Vaclovą Karpinską.

Išgirdęs teigiamą atsakymą, paprašiau, kad nuvažiuotų apsižvalgyti ir, jei viskas ramu, pasakytų, kad jo laukiami partizanai vakare atvažiuos.

Grįžęs šeimininkas pranešė, kad Karpinskas nudžiugo, nes partizanai labai mūsų laukia. Sutemus išvykome. Privažiavę sodybą, Algį palikome prie pirtelės. Roges su visa manta – prie pirkios. Namo langinės buvo uždarytos, pro plyšį matėsi blausi šviesa. Įžengę į tamsią priemenę, pabeldėm į duris.

– Prašome, – išgirdau atsakymą. Peržengęs aukštą slenkstį, po kojomis pamačiau puspilnį maišą, į kurį ir nukreipiau dėmesį. Tuo metu pajutau į šonus įremtus ginklus ir riksmą:

– Ruki v verch!

Pakėlęs akis, pamačiau pilną kambarį rusų kariškių. Potapenko sugriebę nutempė į kambario gilumą ir pradėjo mušti. Mane nuginklavę, automatą pastatė prie krosnies, ties durimis. Pistoletą perdavė vienam iš kariškių. Leitenantas, įrėmęs naganą į šoną, liepė stoti prie lango. Priėjo majoras.

– Nebijokite. Kur jūs tas dvi savaites buvote? Jūs mums reikalingas.

Taip kalbėdamas pridegė cigaretę ir pasiūlė man, tačiau rankų nuleisti neleido. Paklausė, kada mes išskridome, kur kiti ir kaip pas mus pateko tas dezertyras. Atsakiau, kad mus išmetė už 100 kilometrų, pasimetėme, kur kiti – nežinau. Stengiausi kalbėti garsiau, kad išgirdęs rusų kalbą Algis spėtų pabėgti. Tačiau tuo momentu pasigirdo ilga automato serija tiesiai į langą, prie kurio stovėjau. Rusai su keiksmais krito ant grindų. Aš visa jėga spyriau į stalą, kuris kartu su lempa apvirto. Vienu šuoliu griebiau automatą ir pa-

leidau seriją į grindis. Pasisukęs užkliuvau už to prakeikto slenksčio ir visu ilgiu išsitiesiau tamsioje priemenėje. Automatas išlėkė iš rankų į tamsą. Jo ieškoti nebuvo kada. Šokau lauk, Potapenko paskui mane. Už pirtelės kampo laukė Algis. Tik pradėjus bėgti į čia pat esantį mišką, išgirdome šūvius ir riksmą:

– Stokit, svolačiai, vis tiek nepabėgsite!

Bėgome, kiek leido jėgos ir gilus sniegas. Vis girdėjosi šaudant, bet niekas nesivijo. (Iš "Litovcų" bylos, esančios Ypatingajame Archyve, sužinojau, kad vienas kariškis buvo nukautas ir trys sužeisti. Toje pat byloje yra Pabaltijo kontržvalgybos susirašinėjimas su Abakumovu, tuo metu "Smerš" vadu ir Stalino pavaduotoju. Pabaltijiečiai išsisukinėjo ir melavo – neva mūsų buvo būrys. Sakėsi organizavę didelius būrius mūsų gaudynėms. Gal ir gaudė. Bet veltui.)

Arklys su rogėmis, Algiui pradėjus šaudyti, pabėgo. Blogai. Netekome radijo ir visos mantos. Tapo aišku, kad gruodį nuleista rusų desantinė grupė dirbo tarybinei kontržvalgybai. Buvome įduoti dar neišskridę. Jei būtume nusileidę sutartoje vietoje, būtume žuvę kovodami. Geriausiu atveju – sužeisti.

Grįžti pas eigulį į Skirpsčius buvo rizikinga. Tikėjau, kad Chaleckai, grįžę į sodybą, bus atsargūs ir viską sužinoję, pradės veikti savarankiškai.

Apsižvalgydami patraukėme Karklėnalių link. Trečią naktį pabeldėm į Pašilės klebono duris. Įleido. Prisistačiau, viską papasakojau ir paprašiau pagalbos. Klebonas paguodė, pavalgydino, apnakvindino ir pažadėjo padėti. Paryčiais išėjome – kol kas į Jono bunkerį. Ten visa šeima buvo labai nusiminusi, tik džiaugėsi, kad Jonas grįžo namo.

Po kelių dienų persikėlėme į kitą sodybą, kurios klojime po šienu buvo įrengtas bunkeris. Tapome našta ir taip sunkiai gyvenantiems žmonėms.

Po kelių dienų sodybos ščimininkas perdavė iš klebono gautą slaptažodį ir partizanų, kovojančių prie Alsėdžių, adresą. Potapenkai pasiūliau keliauti į Ukrainą. Algis su manimi vykti nesutiko, sakė, palauksiąs čia, jei aš tikrai pasieksiu kokius nors partizanus.

Pakeitęs aprangą į kaimišką rudinę ir milą, įsispyręs į klumpes, per Varnius patraukiau Alsėdžių link. Kelionė buvo sunki. Nuolat sutikdavau kariškius. Gelbėjo valstietiška apranga, kvaila veido išraiška, žemaitiška tarmė ir velniška sėkmė.

Po dviejų dienų nakties metu pasiekiau reikiamą sodybą. Išgirdęs slaptažodį, šeimininkas greit apsirengė ir nuvedė į Plokštynės miške esantį bunkerį. Čia sutikau desantininką Algirdą Šertvytį-Stumbrą. Kiti keturi bunkerio gyventojai – vietiniai, besislapstantys nuo karinės tarnybos vaikinai. Sutiko nuoširdžiai. Man buvo labai svarbu pranešti centrui apie desanto išdavystę. Stumbras pasakė, kad du jų turimi siųstuvai sugedę. Tačiau jis ras būdą, kad mano pranešimas pasiektų adresatą. Užšifravau radiogramą, užrašiau šifrą, šaukinius ryšio laiką ir bangos ilgį. Po kelių dienų Stumbras pasakė, kad radiograma perduota. Tai buvo paskutinis ryšys. Matyt, vokiečiams jau buvome ne mes galvoje.

Po kelių dienų aplankėme Plokštynės pamiškėje ūkininko partizano Špoko sodybą. Joje gerai po krosnimi užmaskuotą landa vedė į erdvų dviejų patalpų bunkerį. Čia dalinys laikė savo atsargas.

Retkarčiais mus aplankydavo čekisto rūbais apsirengęs pogrindininkas, slapyvardžiu Nurmis. Atveždavo naujienų, pažadų ir vilties. Tačiau jis man simpatijų nekėlė.

Pavasarėjo. Naktį iš kovo 31 į balandžio 1 d. apie 12 žmonių grupė patraukėme į Špoko bunkerius papildyti atsargų. Buvo mėnulio pilnatis. Šviesu kaip dieną. Žygiavome vorele. Nuėjus apie 150 metrų kairėje nuo kalnelio, apaugusio beržais, pasigirdo kulkosvaidžio ir automatų šūviai.

Staigiai sukritome ir, prisidengdami krūmais, pasiekėme dešinėje nuo sodyboje esantį gana gilų griovį. Šaudė ir nuo sodybos. Mes atsišaudėme. Aiški išdavystė ir pasala.

– Aš sužeistas į koją, – šalia pasigirdo ramus Stumbro balsas. Greit du vaikinai, sugriebę Stumbrą už pažastų, patraukė miško link. Liepė jiems nešaudyti. Mes, keletas vyrų, pridengėme atsitraukimą, nukreipdami dėmesį nuo besitraukiančios Stumbro grupės. Pagaliau pasiekėme mišką.

Stribai nesirodė ir nesivijo. Girdėjosi pavieniai šūviai.

Gerai, kad pasalai vadovavo neišmanėlis. Jei būtų leidęs į apšviestą, be priedangos aikštelę, nė vienas nebūtume likęs gyvas.

Ši nesėkmė sudavė daliniui stiprų smūgį. Visiems reikėjo apleisti dislokacijos vietą. Kasdien keitėme stovyklavietes. Pasiekdavome Sedos girią, Papartynę ir kitus Šiaurės Vakarų Lietuvos miškus. Kai kada susirinkdavo 2-3 būriai kartu. Tačiau didesnį dalinį išmaitinti buvo sunku. Kąsnis įstrigdavo gerklėje, kai nakties metu iki dantų

ginkluoti dėdės išsigandusių, išplėtusių akutes vaikučių akivaizdoje ryja gal paskutines skurdžios šeimynos atsargas.

Dabar be skausmo širdyje sunku prisiminti tuos išgyvenimus.

Pasibaigė karas. Prabudo viltis, kad anglai, amerikiečiai tuoj pradės Europos ir Lietuvos išvadavimą. Šventas naivume...

Kas vyko toliau, patyrėme savo kailiu.

Netrukus pasirodė rusų divizijos. Miškuose pasidarė pavojinga. Išsiskirstėme būriais. Ryšys nutrūko. Aš su būriu patraukiau į Papartynės miškus, netoli Kalvarijos. Visiška nežinia. Apie kokią nors partizaninę veiklą neteko galvoti, nes trūko maisto, atsirado ir tokių, kurie siūlė jėga apiplėšinėti ūkininkus. Laimė, keli vietiniai vaikinai gelbėjo padėtį. Tačiau pasitaikė savivalės atvejų. Drausmę palaikyti buvo vis sunkiau. Būryje iš kažkur atsirasdavo "naminės", prasidėdavo lėbavimai.

Tikėdamasis, kad pasiseks užmegzti bent kokį ryšį per Kalvarijos kleboną, per atlaidus nuėjau į kleboniją. Sutiko draugiškai. Kartu su dvasininkais papietavau. Po pietų klebonas surengė susitikimą su vyskupu Borisevičiumi. Išdėsčiau padėtį ir paprašiau paramos bei patarimo ir, jei įmanoma, ryšio, iš kur galėčiau gauti nurodymus tolimesnei veiklai. Pašnekesys truko neilgai. Manimi nepatikėjo. Padėkojęs už audienciją, pabučiavau vyskupo žiedą. Klebonas buvo paruošęs nemažą maišelį maisto produktų. Bent tuo pradžiuginau vaikinus.

Vieną dieną būryje atsirado Kalvarijos gyventojas Povilas Jundulas. Jis grįžo iš Vokietijos, perėjo Virbalio filtracijos punktą ir gavo leidimą grįžti į namus. Tačiau jis pasirinko mišką. Girtuoklis, blevyzga ir apskritai atgrasus tipas.

Susidarius beveik nevaldomai padėčiai, pasiūliau būriui laikinai išsiskirstyti ir išlaukti palankesnio partizaninei veiklai meto. Jundulas man pasiūlė savo pažymą. Neturėdamas jokių dokumentų, paėmiau. Vienas geras vietinis vaikinas pasiūlė savo išeiginę aprangą. Ji tiko. Ir taip liepos 25 dieną, švintant patraukiau Papilės link, kurioje gyveno mano sesuo ir iš Kauno atvykusi motina.

Visų kelionės nuotykių nepasakosiu. Netoli Akmenės geležinkelio stoties patekau stačiai rusams į rankas. Vežime gulėjo du partizanų lavonai, ant kurių susidėję kojas sėdėjo NKVD dalinio kareiviai. Mane išgelbėjo Jundulo pažyma, tvarkingi rūbai, šaltas kraujas bei natūrali šypsena veide. Paklausinėję grąžino pažymą ir paleido.

Pasiekęs Papilę, sužinojau, kad sesuo iš namų išsikėlė į Šiaulius pas kitą seserį. Kaimynai davė adresą.

Nakties metą prekiniu traukiniu pasiekiau Šiaulius. Mama, pamačiusi mane, nualpo. Aš jau buvau palaidotas ir už mano vėlę atlaikytos šv.Mišios.

Su Jundulo pažyma įsidarbinau darbų vykdytoju Šiaulių statybos treste. Tresto valdytojo ruso Šmygovo žmona, dirbusi kariniame komisariate, išdavė "baltą bilietą", su kuriuo pasų stale gavau laikiną pasą. Vadovavau Joniškio pieninės ir Šiaulių avalynės fabriko "Elnias" statyboms. Darbo rezultatais tresto vadovai buvo patenkinti.

1946 m. gegužės 13 d. išėjęs pro vartus, buvau areštuotas ir nugabentas į Joniškio saugumą. Mane kaltino Kalvarijos žydų šaudymu. Tai mane pritrenkė. Prisipažinau, kas esąs. Papulkininkis išpūtė akis, pasiėmęs sąjunginės paieškos knygą, surado mano pavardę ir viską apie mane.

Geriau būti sušaudytam negu gyventi su žmogžudžio ir niekšo vardu.

Nuo čia prasideda kalinio kančių keliai...

Irena Montvydaitė-Giedraitienė

KĘSTUČIO APYGARDOS BUTAGEIDŽIO RINKTINĖS ŠALNOS TĖVŪNIJOS JŪROS (ŽALGIRIO) BŪRIO PARTIZANŲ LIKIMAI

TRYS PAMINKLINIAI KRYŽIAI

Tauragės rajone, Žygaičių seniūnijos apylinkėje, 7-8 km spinduliu išsidėstę maždaug 8 metrų aukščio trys paminkliniai kryžiai. Lyg iš padebesių Nukryžiuotojo atvaizdas žvelgia į šias apylinkes ir kiekvie nam iš mūsų primena tuos laikus, kada raudonieji okupantai trypė mūsų kraštą, o jaunieji sūnūs ir dukros stojo į nelygią kovą. Kulkos varpė jų kūnus, krauju mirko žemė...

Atkūrus Nepriklausomybę, pradėta įamžinti tas vietoves, kuriose vyko laisvės kovos. Lietuva – krikščionių kraštas, tad ir žūties bei kančios vietos dažniausiai pažymimos kryžiais.

Jonas Ozgirdas – Tauragės gyventojas, Laisvės kovų dalyvis, savanoriškosios KASP narys, gimtosiose Žygaičių seniūnijos apylinkėse savo lėšomis ir rankomis pastatė 3 metalinius kryžius. Prie kiekvieno kryžiaus pritvirtino lenteles su kovotojų pavardėmis, gimimo bei žūties datomis. Žuvusieji – tai buvę J.Ozgirdo bendraamžiai, draugai, šio krašto jaunuoliai. Jie tikėjo, kad kova verta aukos, ir už idealus aukojo jaunystę.

Jonas Ozgirdas augo gausioje šeimoje ir nuo mažens mėgo metalo darbus. Žvelgdamas į pusšimčio metų senumo nuotraukas, prisimena ne tik savo apylinkių jaunuolius, bet ir jų kepurėse įsegtus savo pagamintus Vyties ženklus. Turėjo fotoaparatą ir nuotraukų negatyvus išlaikė iki šių dienų. Jo tėviškė prigludusi prie miško, todėl buvo patogu bendrauti su partizanais. Kieme esančioje kalvėje buvo daromi Vyčio kryžiaus ženklai, o gyvenamojo namo palėpėje – nuotraukos.

Kai J.Ozgirdas buvo areštuotas ir pateko į Klaipėdos saugumo rankas, pamena, kaip tardytojų kabinetuose ant spintų buvo sudė-

❒ Jonas Ozgirdas prie savo gimtųjų namų 1951 m. Mažajame pastatekalvėje buvo liejami Vyčio ženklai, o gyvenamojo namo pastogėje daromos nuotraukos, kurios išliko iki šių dienų

❒ Paminklinis kryžius žuvusiems partizanams Budviečių k., Žygaičių sen., Tauragės r., prie plento Tauragė-Žygaičiai. Autorius ir statytojas Jonas Ozgirdas. 1994 m.

tos Lietuvos kariuomenės uniforminės kepurės su blizgančiais Vyčio kryžiaus ženklais. Laukė papildomų tardytojų smūgių. Laimei, nebuvo įskųstas, o enkavedistai neįtarė, kad paprastas kaimo bernelis gali taip profesionaliai pagaminti.

KRYŽIUS ŽUVUSIEMS PARTIZANAMS BUDVIEČIŲ KAIME

Žygaičių sen., Tauragės r., prie kelio Tauragė-Žygaičiai, 12 km nuo Tauragės

Kryžius pastatytas **Alfonso Sačausko-Sakalo**, g.1925 m. Palolyčio k., Žygaičių vls., ūkininko šeimoje, žuvimo vietoje. 1950 m. įstojo į Jūros būrio partizanų gretas. Neišbuvęs nė metų partizanuose, žuvo 1951 02 18. Balsavimo metu buvo sustiprinta apsauga, siautė kareivių pulkai. Du partizanai važiavo į roges kinkytu arkliu. Buvo daug sniego, šviesi mėnesiena. Kareivių mašina, pastebėjusi važnyčiotojus, pradėjo vytis. Gindamiesi abu partizanai žuvo.

1951 02 18 kartu su Alfonsu Sačausku-Sakalu žuvo **Antanas Bartušis-Vytenis**, g.1930 m. Dirvėnų k., Žygaičių vls., ūkininkų šeimoje. Į Jūros būrio partizanų gretas dvidešimtmetis jaunuolis įstojo 1950 m.

Be šių partizanų, kryžiuje įrašyta dar 20 pavardžių.

Vincas Eičas-Laimutis, g.1920 m. Budviečių k. Į partizanus įstojo 1948 m. Buvo skyriaus vadas. Žuvo išduotas 1950 11 28 Ceikiškėje, Tauragės r. Nuėjo pas batsiuvį atsiimti sutaisytų batų. Pasaloje prie sodybos nukautas. Beveik parą buvo saugomas kareivių su šunimis. Kai atsiuntė mašiną išvežti palaikams, buvo neįmanoma atpažinti: šunys nugriaužė veido odą, pirštus. Mat enkavedistų šunys buvo pripratinti prie žmogienos. Daugelis prisimena, kaip Tauragės Šubertinėje šunys buvo šeriami sukapotais kovotojų kūnais.

Izidorius Šlimas-Kęstutis, g.1927 m. Budviečių k., ūkininkų šeimoje. Partizanauti pradėjęs 1947 m. Žuvo 1949 m. apsupties metu Vainuto apylinkėse Tauragės vls.

Juozas Savickas-Jurginas, g.1925 m. Pabudviečių k., Žygaičių vls. Partizanauti pradėjęs 1947 m. Žuvo 1949 m. Žemaičių Naumiesčio apylinkėse.

Penki Jūros būrio partizanai, žuvo buvusio vado, bendražygio Fridriko Gaubsčio-Vytauto, tapusio agentu-smogiku, surengtoje pasaloje Vaitkiškės kaime.

Zenonas Noreika, dirbęs Tauragės mėsos kombinato realizacijos skyriaus viršininku, patekęs į saugumo rankas, tapo MGB agentu Šimkumi, Granitu. Ir toliau dirbdamas tose pareigose, palaikydamas ryšius su Kęstučio apygardos kovotojais, išdavė daug vadų, partizanų, ryšininkų. Po kai kurių vadų žūties Z.Noreika būdavo įtariamas, tačiau tik dabar jo išdavystes paliudija NKVD archyvinės pažymos.

1950 m. balandžio 9 d. agento Šimkaus pastangomis F.Gaubstys-Vytautas, P.Trijonis-Jaunutis ir Z.Paulikas, apnuodijami ir užmigdomi pas Tauragės gyventoją L.Jokubauskaitę. Atsibudo Pagėgių čekistų rankose. Prasidėjus tardymams, F.Gaubstys iš karto palūžo. Pats buvęs partizaninio Karo lauko teismo pirmininkas, dalyvavęs vykdant teismo mirties nuosprendžius, norėdamas likti gyvas, sutiko "išpirkti" savo "kaltę" bendražygių krauju.

Apie Šalnos tėvūnijos vadų suėmimą nebuvo žinoma nei partizanams, nei ryšininkams. Tad F.Gaubstys pradėjo darbuotis iš peties. Praėjus keletui dienų po suėmimo, jau balandžio 13 dieną, F.Gaubstys į susitikimą Obelyno miške pakviečia tris Aušrelės būrio partizanus: P.Pipirą-Dumčių, Matutį-Lakūną ir Z.Čepą-Klevą. Pasalos metu P.Pipiras-Dumčius žuvo, o kiti du partizanai suimti gyvi. Po dviejų dienų, t.y. balandžio 15 d., Gaubstys jau su smogikais suorganizuoja susitikimą su Kęstučio apygardos štabo viršininku Pranu Briedžiu-Jūra. Briedis atvyko su partizanais Vladu Mišeikiu-Tarzanu ir S.Žickumi-Vasariu. Iš F.Gaubsčio suruoštos išdavystės pasiseka išsigelbėti tik V.Mišeikiui-Tarzanui.

Nors F.Gaubsčio išdavystės išaiškėjo ir jam partizanai paskelbė mirties nuosprendį, tačiau ir toliau jam sekėsi tęsti išdavikiškus darbus. Balandžio 25 d. išduoda Aušrelės būrio skyriaus vadą V.Vitkų-Žvirblį. Gegužės pradžioje F.Gaubstys atėjo pas ryšininką Kazimierą Gužauską-Slapuką, gyvenusį Vaitkiškės k., Žygaičių vls., ir pasakė, kad nori susitikti su Jūros būrio partizanais.

Vykdydamas vado nurodymus, ryšininkas suorganizavo susitikimą gegužės 7 d. Vaitkiškės k., prie senųjų Stirbaičių kapinaičių. Nieko neįtardami partizanai susiruošė į susitikimą. Tik jauniausias Jūros būrio partizanas Danielius Lukočius suabejojo, ar nepavojinga visam

❒ Pusbroliai Danielius ir Vladas Lukočiai

❒ Jonas Ozgirdas.1950 m.

❒ Danielius Lukočius-Maironis ir Antanas Sudeikis-Darius

❒ Vladas Lukočius-Mėnulis, Zigmas Šatkus-Šaltis, Šiaurys

❒ Danielius Lukočius-Maironis, Vladas Lukočius-Putinas, Alfonsas Šatkus-Dobilas, Vincas Eičas-Laimutis

❒ Sėdi: Alfonsas Šatkus-Dobilas, Jonas Altaravičius-Nykštukas, Juozas Bučinskas-Jurginas, stovi: Vladas Lukočius-Putinas, Mėnulis, Zigmas Šatkus-Šaltis, Šiaurys

❒ I eilėje: Danielius Lukočius-Maironis, Vincas Eičas-Laimutis, II eilėje: Alfonsas Šatkus-Dobilas ir Vladas Lukočius-Putinas, Mėnulis

❒ Zigmas Šatkus-Šiaurys (skyrininkas), Alfonsas Šatkus-Dobilas, Juozas Bučinskas-Jurginas, Vladas Lukočius-Putinas, Jonas Altaravičius-Nykštukas

būriui eiti kartu. Tačiau vyresnieji partizanai Danielių, neturintį nei septyniolikos metų, pavadino nieko neišmanančiu piemeniu. Apie 24 val. įvyko susišaudymas. Iš pasalos gyviems pasisekė pasitraukti: Danieliui Lukočiui, Vincui Eičiui-Laimučiui ir Onai Lešinskaitei-Akacijai. Žuvo:

ryšininkas **Gužauskas-Slapukas**, g.1929 m. Vaitkiškės k., Žygaičių vls. gyventojas;

Zigmas Šatkus-Šiaurys, Šaltis, g.1926 m., partizanauti pradėjo 1947 m.;

Alfonsas Šatkus-Dobilas, g.1929 m., partizanauti pradėjo kartu su, trejais metais vyresniu broliu Zigmu;

Vladas Lukočius-Mėnulis, Putinas, g.1923 m. Pryšmantų k., Žygaičių vls., į partizanų būrį įstojęs 1948 m. pavasarį;

Juozas Bučinskas-Jurginas, g.1929 m. Kęsčių k., Tauragės vls.

Išdavikas F.Gaubstys išliko gyvas. Pasikeitęs pavardę gyveno Jonavoje, vėliau – Kaliningrado srityje.

Tarp žuvusių Jūros būrio partizanų įrašyta ir **Alekso Miliulio-Algimanto, Neptūno** pavardė. Tai buvęs Žygaičių vls., Budviečių mokyklos mokytojas. Vienas pirmųjų partizaninių organizacijų steigėjas Žygaičių vls. Partizanų vadovybės štabo narys – būrio, kuopos vadas. Leido pogrindinį laikraštį "Laisvės varpas".

1945 m. Aukštupių k., Žygaičių vls., ūkininko Silvestro Bučinsko sodyboje, tvarte po avių gardais buvo įrengtas bunkeris. Įėjimas iš malkinės pusės, pamato apačioje.

Įėjimo anga slepiama užkraunant malkas. Nors slėptuvėje gyvenimo sąlygos nepavydėtinos, tačiau spaustuvė slėptuvėje veikė iki 1947 m. rudens. Spausdinamo laikraštėlio "Laisvės varpas" apipavidalinimas – paveikslai ir pavadinimas – taškučiais. "Spauda, kurią skaitydavome beveik kiekvienas, buvo platinama ir tarp vietinių gyventojų", – prisimena Jonas Ozgirdas.

1947 m. rudenį partizanai buvo išduoti, tačiau spėjo pasitraukti

← Kęstučio apygardos Butageidžio rinktinės Šalnos tėvūnijos (buv. 2-os kuopos) Jūros (Žalgirio) būrio partizanai. Į visus automatus J.Ozgirdo įdėtos buožės, kepurėse jo nulieti Vyčio kryžiaus ženklai. Nuotraukas darė J.Ozgirdas 1949 m. rudenį Tyrelių miške. Atspausta iš išsaugotų negatyvų

❒ Kęstučio apygardos štabas su 3-os kuopos partizanais. III eilėje, 3-as iš kairės apygardos vadas Aleksas Miliulis-Neptūnas. II eilėje, 1-as iš kairės Robertas Gedvilas-Remigijus

ir išsinešti spausdinimo įrangą. Tuo metu tose apylinkėse suėmė daug gyventojų. Iš Bučinskų šeimos suėmė penkis: tėvą, tris sūnus ir dukrą. Svarbiausia tai, kad Bučinskų sūnūs Alfonsas ir Bronius buvo istribiteliai. Didžiausias smūgis atiteko jiems, kai enkavedistai sužinojo, jog tarp jų yra "banditų". Net ir vėliau sovietai neleido Broniui grįžti į Lietuvą. Mirė Komijos respublikoje.

Julija Bučinskaitė, gyvenanti Tauragėje, dar ir dabar atsimena vardus ir slapyvardžius partizanų, kurie gyveno jų bunkeryje. Daugelis jų ateidavo trumpam, pabūdavo ir vėl išeidavo. Daugiausia lankydavosi Simas Gavienia-Drąsutis, būrio vadas, kilęs iš Sakalinės k., Tauragės vls., Aleksas Miliulis-Neptūnas, kilęs iš Batakių k., Tauragės vls., Ona Miliulienė, Simas Masaitis-Sakalas ir Timinskas-Balandis, kuris vėliau išvažiavo gydytis, legalizavosi ir tapo išdaviku.

1948 m. liepos mėn. A.Miliulis jau vadovavo Aukuro rinktinei. Būdamas rinktinės vadu, jis įsteigė Tauragėje pogrindžio organizaciją "Raketa", į kurios sudėtį įėjo keli rusai bei dirbantieji repre-

sinėse struktūrose. Šiai pogrindžio organizacijai priklausė virš 23 narių. Iš jų partizanai gaudavo žinias apie sovietų saugumo planuojamus veiksmus.

Tauragės mėsos kombinato realizacijos skyriaus viršininkas Zenonas Noreika – MGB agentas Šimkus – turėjo ryšius su Kęstučio apygardos Aukuro-Butageidžio rinktinės štabais. Šimkui pasisekė į Kęstučio apygardos štabą įterpti MGB agentą Plutoną, atsiųstą iš Vilniaus. Abu agentai apytikriai sužinojo Kęstučio apygardos vadavietę, esančią Tauragės r., Kaziškės kaimo miške. 1949 m. birželio 7 d. pavakarėje vadavietė buvo apsupta tankiausia grandine. Per "šukavimą" į apsupimą pakliuvo A.Miliulis, R.Gedvilas, S.Venskaitis ir A.Norkus. Kelis kartus bandė prasiveržti pro apsuptį, tačiau vis nepavykdavo. Kitos dienos vakarą žuvo A.Miliulis, S.Venskaitis, o gegužės 9-osios rytą ir partizanas A.Norkus. Robertas Gedvilas-Remigijus sužeistas pateko į nelaisvę. Iš pradžių laikėsi, paskui palūžo. Tų pačių metų rugpjūčio mėnesį tapo agentu Aleksandru, o jau gruodžio mėnesį išdavė A.Miliulio iniciatyva įkurtą Tauragės pogrindžio organizaciją "Raketa".

Kęstučio apygardos vado A.Miliulio palaikai gulėjo išniekinti Tauragės Šubertinės kieme. Manoma, kad ten jie ir buvo užkasti.

1948 m. birželio 14 d. į Lauksargiuose buvusią MGB kariuomenės kuopą (Tauragės) atvyko kolūkio pirmininkas Jonas Naujokas ir pranešė, kad Kęsčių k. yra apie dešimt partizanų. Jie ūkininko Emilio Kviauko sodyboje buvo pasilikę dienoti. Net neįtarė, kad okupantų tarnas trokšta jų kraujo. Į nurodytą kaimą buvo išsiųsta 40-50 smogikų. Įvyko kautynės, kuriose žuvo 9 partizanai. Trims iš jų, tarp jų ir Jūros būrio vadui Stasiui Sadauskui-Bijūnui, pavyko pasitraukti.

Netrukus kolūkio pirmininkas J.Naujokas už išdavystę buvo nuteistas mirties nuosprendžiu.

Kęsčių kaime žuvo partizanai:

1. Fabijonas Abromas-Pušelė, g.1920 m. Pryšmantų k., Žygaičių vls. Į partizanų sąjūdį įstojęs 1948 metais.

2. Jonas Jančas-Lakūnas, g.1923 m. Aukštupių k., Žygaičių vls. Veržėsi iš apsupties, buvo sužeistas į galvą. Padedant draugams, nubėgo į Budviečių mokyklos rūsį. Prisiartinus kareiviams nusišovė, kad nepatektų priešui į rankas.

3. Pranas Kakta-Šturmas, Šarūnas, g.1925 m. Ringinių k.,

Žygaičių vls. Pradėjęs partizanauti 1947 m., buvo būrio štabe. 1950 m. lapkričio 3 d. prie jo sodybos išmestas Juozo Lukšos-Skirmanto desantas. 1949 m. pavasarį Kaktų šeima buvo ištremta į Sibirą. Sodyboje gyveno kiti gyventojai.

4. Antanas Toleikis-Uranas, g.1925 m. Visbutuose, Tauragės vls., ūkininko šeimoje. Partizanauti pradėjęs 1947 metais.

5. Pranas Ozbergis-Drugelis, g.1924 m. Ringinių k., Žygaičių vls., ūkininko šeimoje. Partizanauti pradėjęs 1948 metais.

6. Augustinas Galinaitis-Nevėžis, g.1924 m. Suvalkijos ūkininko šeimoje. Į partizanų gretas įstojęs 1947 metais.

Jurgis Ėrkis (buvo vadinamas Jurgaičiu) – vokiečių tautybės Klaipėdos krašto gyventojas. Nepanorėjęs palikti savo gimtojo krašto ir evakuotis, įstojo į Lietuvos partizanų gretas, kad bendromis jėgomis galėtų kovoti su raudonuoju okupantu. Žuvo 1948 m. vasarą nuo Žygaičių stribo Juozo Jako kulkos. Palaikai užkasti Žygaičių žvyrduobėje. Statant namus, žvyrduobė užpilta žemėmis. Jis liko amžiams giliai gulėti po žeme.

Leonas Pocius-Šilas, kilęs iš Raseinių. Atrodo, buvo milicininku Lauksargiuose, Tauragės r. Perėjo į Jūros būrį partizanauti. Žuvo Kasbarynų miške, Skaudvilės vls.

Aleksas Vaičiulis-Kęstutis, g.1928 m. Žvingių k., Šilalės vls. Siuvėjas. Vengdamas tarnauti sovietų armijoje, 1950 m. įstojo į Vaičiulių sukurtą partizanų skyrių. Vėliau kovojo Jūros būryje. 1953 m. rugpjūčio 29 d. žuvo išduotas Petro Lukočiaus sodyboje Rukų k., Pagėgių r.

Petras Rokaitis-Mindaugas, g.1925 m. Reksčių k.,Tauragės vls. Žuvo 1953 m. kovo 28 d. Gaudaičių k., Žygaičių vls., J.Jonelienės sodyboje. Buvo sužeistas, sudaužė automatą ir nusišovė, kad nepatektų gyvas priešui į rankas.

Antanas Petrikas-Ryklys, g.1925 m.Trakimiškės k., Tauragės vls. Jūros būrio štabo narys. 1949 m. liepos 7 d. Reksčių k. apsupties metu, kad nepatektų gyvas priešui, bandė nusišauti. Šovėsi į smilkinį ir pataikė į abi akis. Be sąmonės pateko į nelaisvę. Kalėjo Sibiro lageriuose. Grįžusiam Lietuvoje neleido gyventi. Apsigyveno Tilžėje (Sovietske). Tik po Nepriklausomybės atkūrimo persikėlė į Panevėžį pas seserį. Mirė 1990 metais. Apdovanotas Vyčio kryžiumi.

Tų pačių kautynių metu žuvo būrio vadas **Stasys Sadauskas-Bijūnas, Svajūnas**, g.1919 m. Rekstukų k., Tauragės vls.

KRYŽIUS ŽUVUSIEMS LIETUVOS PARTIZANAMS TYRELIŲ MIŠKE (PRIE DAUBRUPINIŲ KELIO)

Šis kryžius pastatytas **Danieliaus Lukočiaus** žuvimo vietoje. Nors amžiumi buvo jauniausias Žygaičių seniūnijos partizanas, tačiau stambiausias ir aukščiausias. Kautynėse pasižymėjo nepaprasta drąsa. Būrio vado Vinco Stonio-Žalgirio asmeninis sargybinis. Tą lemtingą 1950 m. rugpjūčio 8 d. apie 5 val. ryto, eidami vingiuojančiu keliuku per Tyrelių mišką, keturi partizanai pateko į pasalą. Danielius atidengė ugnį į priešus ir sudarė galimybes pasitraukti bendražygiams. Pasibaigus drąsiojo kovotojo šoviniams, priartėjus NKVD kariaunai, paskutinį šūvį paleido tiesiai sau į širdį. Šiam jaunuoliui prieš mėnesį buvo suėję vos septyniolika metų. Palaikai per dieną pragulėjo žuvimo vietoje, saugomi 4 sargybinių. Sutemus nuvežti į Tauragės Šubertinės kiemą ir numesti, šalia padėti du kulkosvaidžiai, kepurė, pilna tuščių šovinių tūtelių, o ant jos padėtas "Parabelum" šautuvas. Kur palaikai užkasti, iki šiol nežinoma.

Česlovas Dikavičius, g.1926 m. – Žygaičių seniūnijos Budviečių mokyklos mokytojas. Kartu vienoje mokykloje dirbo su būsimuoju Kęstučio apygardos vadu Aleksu Miliuliu-Neptūnu. Vieną 1948 m. liepos mėn. rytą Tyrelių miško pakraštyje įvyko mūšis su okupantais. Č.Dikavičiui buvo pašautos kojos. Kurį laiką kovos draugai nešė, tačiau priartėjus prie kanalo, paprašė, kad paliktų. Liko ištikimas Lietuvos partizanų priesaikai – kad nepatektų gyvas priešams – nusišovė.

Tą ankstyvą rytą Jono Ozgirdo tėvai ruošėsi į turgų vežti parduoti braškes. Enkavedistai, pamatę pakinkytą arklį, įsakė Jono tėvui važiuoti. Nesulaukęs grįžtančio tėvo, Jonas dviračiu važiavo pažiūrėti ir papuolė į kareivių apsuptį. Buvo tardomas, mušamas, kodėl taip anksti važiavo. Kaimo jaunuolis, nesuprasdamas okupantų kalbos, negalėjo pasiaiškinti. Tik surastas tėvas, šiek tiek mokėjęs rusų kalbą, paaiškino ir Joną paleido. Į tėvo vežimą įmestus Česlovo Dikavičiaus palaikus nuvežė į Tauragės Šubertinės kiemą. Tikriausiai ten ir užkasė.

Antanas Lukočius-Rūtelė, g.1890 m. Batakių k., Tauragės vls. Lietuvos nepriklausomybės metais buvęs Tauragės miesto policininkas. Tai vyriausias Jūros būrio partizanas. Nuo jaunystės dienų bu-

vęs artimas Jono Ozgirdo tėvo pažįstamas. Mėgdavo juokingus anekdotus, visada linksmas. Nešiodavosi trumpą vokišką "Parabelum". Gal dėl solidaus amžiaus, kad būtų lengviau?.. Kai buvo išduoti, partizanų stovykla buvo vakariniame Tyrelių miško pakraštyje,Visbarų kaimo pusėje. Kautynės tęsėsi nuo ryto iki vėlaus vakaro. Šūvių garsai girdėjosi ir Ozgirdų sodyboje. Kitos dienos rytą Jonas su broliu, eidami į Žygaičių bažnyčią, matė valsčiaus kieme numestus A.Lukočiaus palaikus. Batai numauti, rūbai išdraskyti, peršautos kojos. Manoma, kad pats persišovė galvą, nenorėdamas gyvas patekti į budelių rankas. Palaikai užkasti Žygaičių žvyrduobėje. Partizanai slapta iškasė ir palaidojo kapinėse. Atgavus Nepriklausomybę, pastatytas paminklas.

Jonas Marozas, g.1925 m. Ringių k., daugiavaikėje eigulio šeimoje. Žuvo 1949 m. išduotas Vaidelių k., Makarų sodyboje.

Alfonsas Kučinskas-Briedis, g.1923 m. Pabudviečių k. Vokiečių okupacijos metais mokėsi Vilniaus amatų mokykloje. Po karo pašauktas į sovietų armiją. Atsisakęs tarnauti okupantams, pasirinko partizano kelią. Organizavo į partizanus Žygaičių valsčiaus jaunuolius. 1948 m. žuvo nelaimingo atsitikimo metu: krisdamas iššovė automatas ir pataikė tiesiai į širdį. Palaidotas netoli ūkininko sodybos. Prasidėjus atgimimui perlaidotas Žygaičių kapinėse į šeimos kapą.

Partizanavo ir jo sesuo Elena Kučinskaitė-Voveraitė, kurią suėmė 1946 m. Grįžusi iš lagerių apsigyveno Pryšmantų k., Žygaičių vls. Mirė 1997 m.

Jonas Altaravičius-Nykštukas, g.1909 m. Alijošiškėse, Šilalės vls. Ūkininkas. Turėjo 40 ha žemės. Nuo 1946 m. Jūros būrio partizanas. Visada vaikščiodavo civiliai apsirengęs. Partizanų žvalgas. Nors amžium vyresnis už bendražygius, tačiau vikrus ir greitas. 1951 m. vasario 18 d. Kaupių k., Tauragės vls. ūkininko sodyboje apsuptas kareivių Altaravičius pasislėpė bulvių rūsyje. Atradę pradėjo šaukti: "Bandit, zdavaisia!" (Bandite, pasiduok!). Partizanas atsakė automato šūviais. Kareiviai į rūsį įmetė granatą. Partizanas žuvo...

❒ Žygaičių seniūnija. Kryžius Tyrelių miške žuvusiems partizanams atminti. Kryžiaus autorius Jonas Ozgirdas

❒ Antanas Sudeikis-Girėnas, Alfonsas Puidokas-Dobilas, Stasys Sakalauskas-Labutis (tapo agentu-smogiku), Zigmas Sudeikis-Darius.

ATMINIMO KRYŽIUS PUTOKŠLIŲ K. (PRIE KELIO Į DEGUČIUS)

Šis kryžius pastatytas būrio vado **Vinco Stonio-Žalgirio** ir jo žmonos **Onos Jogminaitės-Stonienės** žuvimo vietoje. Čia jie žengė paskutiniuosius savo gyvenimo žingsnius. Ankstesnėse kautynėse Vincas Stonys buvo sužeistas, slapčia gydėsi ūkininko Genio sodyboje. Tauragės MGB per agentus sužinojo partizanų slapstymosi vietą. Buvo surinktas būrys smogikų, vedliu paimtas gerai žinantis Putokšlių kaimo apylinkes Pagėgių milicininkas Chormauskas. Pastebėjo einančius partizanus. Kautynių metu V.Stoniui užsikirto ginklas. Tuo pasinaudojęs Chormauskas automato serija nukovė būrio vadą. Atsišaudant Stonienė buvo sužeista. Kad nepaimtų gyvos, šoviniams pasibaigus ir priartėjus enkavedistams susisprogdino granata. Palaikai pradžioje buvo niekinami Pagėgių saugumo kieme, paskui atvežti į Tauragės Šubertinės kiemą ir užkasti nežinia kur.

Vincui Stoniui-Žalgiriui žuvus, jo slapyvardžiu buvo pavadintas būrys, o vadu paskirtas Antanas Sudeikis-Girėnas, 1948 m. įstojęs į partizanų gretas. Žuvo 1952 m. gegužės 21 d. Tyrelių miške Žygaičių seniūnijoje, eidamas būrio vado pareigas. Kartu žuvo ir metais jaunesnis jo brolis Zigmas Sudeikis-Darius. Išdavystė buvo dviguba. Agentui Tyreliui pasisekė įkalbinti ryšininką, kuris padėjo susitikti su partizanais. Pabendravęs juos palydėjo iki Tyrelių miško 96 kvartalo ir... nuskubėjo į Tauragės MGB. Apytikrę Jūros būrio partizanų buvimo vietą pranešė ir kitas agentas, slapyvardžiu Jūra. (Jono Ozgirdo prisiminimai papildomai pagal "Šilalės kraštas-3" surinktą archyvinę medžiagą, psl.352.)

1952 m. gegužės 21 d. apsupama Tyrelių miško vakarinė dalis, Visbarų kaimo pusėje. Iš visos Žemaitijos buvo sutraukta apie tūkstantis smogikų. Miško dalis apsupta keliais žiedais kas du metrai: stribai, milicininkai, kareiviai. Partizanai, mėgindami ištrūkti iš apsupties, susišaudydavo su užkarda, tačiau vėl tekdavo pasitraukti į apsuptą teritoriją. Atrodė, kad per tokią apsuptį nei pele pasivertęs nepralįstum. Tačiau kai kurie partizanai perėjo keliais, alkūnėmis šliuoždami į Aukštupių kaimo pagirį. Apie 19 val. persekiotojai užklupo ties paskutine apsupties grandine. Įvyko susišaudymas. Nelygioje kovoje ties Ambrozaitienės sodyba žuvo broliai **Antanas ir Zigmas Sudeikiai**. Į nelaisvę pateko Julija Stirbienė, išbuvusi būryje vos du mėnesius (jos vyras jau kalėjo lageriuose). Sulaukus nak-

❒ Kryžius partizanų būrio vado Vinco Stonio-Žalgirio ir jo žmonos žuvimo vietoje. Paminklo pašventinimo iškilmės 1996 11 03

❒ Irtmonas-Žiogas (buvo du broliai), neatpažintas, Aleksas Vaičiulis-Kęstutis, Antanas Šimašius-Radvilas, 5-6-as neatpažinti, Antanas Armonas-Tigras, 8-as neatpažintas. J.Ozgirdo nuotrauka 1950 m.

ties, šešiems partizanams pavyko prasiveržti iš apsupties. Padrikai šaudydami baudėjai patys nušovė Pagėgių MGB jaunesnįjį leitenantą Medelį.

1950 m. sausio 12 d. buvo žuvęs ir vyriausias Antano ir Zigmo brolis **Albinas Sudeikis-Algirdas**, g.1923 m. Jų tėvai – pasiturintys ūkininkai, turėjo 40 ha žemės. Tėvai ir trys seserys buvo ištremti į Sibirą. Trys sūnūs pasirinko partizanų kelią. Sudeikių šeima artimai bendravo su Ozgirdų šeima. Įamžindamas kovotojų atminimą, šalia kitų pavardžių J.Ozgirdas įrašė ir trijų žuvusių brolių Sudeikių pavardes. Jis atsimena, kaip 1950 m. sausio 12 d. Balčių k. Ramanauskų sodybą apsupus NKVD kariaunai, Albinas šoko per langą. Stribas Karnukovas paleido iš automato seriją į kojas. Albinas bandė pistoletu atsišaudyti, tada rusų kareivis šovė tiesiai į veidą iš automato. Vėliau, pamatęs, kad Albino pistolete nebebuvo nė vieno šovinio, papylė laviną rusiškų keiksmažodžių, apgailestavo šovęs, nes būtų galėję paimti gyvą. Nors paniekinimo, patyčių užteko ir žuvusiam.

Kitos dienos rytą broliai Ozgirdai, eidami į Žygaičių bažnyčią, matė, kaip stribai kieme prie valsčiaus statė sušalusį lavoną ant galvos, ant kojų... Rūbai išdraskyti, batai nuauti, veide šautinės žaizdos...

Būrio vadui A.Sudeikiui-Girėnui žuvus, Jūros būrio vadu paskiriamas Antanas Šaltis-Šalčiūnas. Tų pačių 1952 m. rugsėjo 5 d. Jūros būrio partizanai nukovė 3 stribus, kurie saugojo Stokaičių kaimo kolūkio būstinę, ketvirtą sužeidė.

1953 m. vasario 1 d. NKVD kariaunai darant kratas Jokubaičiuose, Stanislovo Dambrausko sodyboje, svirne po grindimis rastas bunkeris, kuriame buvo būrio vadas Antanas Šaltis-Šalčiūnas ir Antanas Armonas-Tigras. Čekistai į bunkerį pasiuntė šeimininkų dukrą Onutę Dambrauskaitę, kad perduotų partizanams siūlymą pasiduoti. Partizanai su Dambrauskaite susisprogdino.

Po Šalčio-Šalčiūno žūties būrio vadu paskiriamas **Petras Rokaitis-Mindaugas**, g.1925 m. Rekščių k., ūkininko šeimoje. Deja, tą patį mėnesį ir jis žuvo išduotas: Žygaičių vls. gyventoja P.Juckienė pranešė Tauragės MGB, kad įtarianti to paties kaimo gyventojos Jonelienės šeimą. Jos dukra Žygaičių parduotuvėje pirkusi cigaretes, tačiau rūkančių šeimoje nėra. Vaikai stebi ateinančius kaimynus. 1953 m. vasario 28 d. gerai pasirengusi MGB kariauna apsupo J.Jonelienės sodybą. Trauktis buvo vėlu. Nors slėptuvė gerai užmaskuota,

anga palaistyta žibalu, kad neužuostų šunys, kareiviai, atkakliai ieškodami, bunkerį rado. Įvyko mūšis. Slėptuvėje buvo P.Rokaitis-Mindaugas ir A.Juraška-Galiūnas. Kareiviai pasiuntė pas partizanus Jonelienės dukrą Eleną, kad įtikintų pasiduoti. Ji pamatė negyvą Mindaugą ir sužeistą Galiūną, kuris paaiškino, jog Mindaugas sudaužė automatą ir nusišovė. A.Juraška-Galiūnas pateko į nelaisvę. Iškentėjęs tardymų ir lagerių kančias (teistas 25 m.), grįžo į Lietuvą ir gyvena Šilutėje.

Po Petro Rokaičio-Mindaugo žūties Jūros būrio vado pareigos patikėtos **Stasiui Butrimui-Gediminui**. Tų pačių 1953 m. spalio 12 d. per įvairias MVD kombinacijas ir išdavystes, Vainuto vls. Gorainių k. ūkininko daržinėje žuvo S.Butrimas-Gediminas.

Jūros būryje partizanavo du broliai Stoniai iš Butkų k., Žygaičių vls., ūkininkų šeimos. **Jonas Stonys**, g.1929 m., partizanauti pradėjęs 1950 m., žuvo 1951 m. sausio 7 d., išduotas Lapkasių k., Žygaičių vls., Šimašių sodyboje. **Antanas Stonys-Delfinas**, g.1928 m., į partizanų gretas įstojęs 1950 m., žuvo 1952 m. balandžio 4 d. Graužų k., Šilalės vls.

Alfonsas Abromas, g.1929 m. Žuvo 1951 m. Lapkasių k., Žygaičių vls., Bartkų sodyboje.

Į partizanų gretas buvo įstoję ir trys Mockų šeimos nariai. Žuvo 1947 metais. Petras Mockus, g.1920 m., Stanislava Mockutė, g.1925 m., ir Elena Mockutė, g.1925 m. Du broliai ir tėvai mirė tremtyje.

Nors partizaninės kovos silpo, blėso viltis, tačiau 1953 metais Jūros būrio gretas papildė keturi jaunuoliai: **Česlovas Milajus-Viktoras, Valteris Pupkulis-Laimutis, Alfonsas Gečas-Jogaila ir Bronius Vaitkus**. Tačiau ir jiems buvo lemta kovoti vos metus.

Paskutinius Jūros būrio partizanus išdavė saugumo patikėtinis, kurio pavardė nežinoma. 1954 m. kovo 29 d. jis pranešė, jog Žygaičių vls., Putokšlių k. Onos Marozovienės sodyboje slepiasi "banditai". Vakare, apie 21 val. apsupama sodyba. Marozovienės šeimos nariams leido iš namų išeiti. Pastiprinimui iškviestas pulkas čekistų. Kitos dienos rytą, apie 10 val., prasidėjo pragariška ugnis: griuvo namo sienos, prakirto gegnes, įgriuvo stogas. Žuvo **Vincas Bučinskas, Stasys Jakštas-Karžygis** ir paskutinis Kęstučio apygardos Butageidžio rinktinės Šalnos tėvūnijos būrio vadas **Antanas Šimašius-Radvila**.

Ona Lešinskaitė-Akacija*

MANO PARTIZANINIS KELIAS

Mano mama Cecilija Šatkutė 1922 m. ištekėjo už mažažemio amatininko – siuvėjo Juozo Lešinsko. Gyvenome Kaupių k., Tauragės vls. Po poros metų pasimirė tėvukas. Mama liko našlė, man tada ėjo antrieji metukai ir toliau pasilikome gyventi Kaupių kaime. Čia praleidome rusų-vokiečių okupacinius metus. Kaimas buvo didelis, gyveno apie 30 šeimų. Per kaimo vidurį iš Tyrelių miško tekėjo upelis Elbentas. Dabar tame kaime liko tik trys sodybos ir liūdni prisiminimai.

Artėjant antrajai rusų okupacijai, traukdamiesi vokiečiai iš gyventojų atiminėjo gyvulius, maistą, rūbus. Likome ir mudvi su mama be arklio ir šiltų rūbų.

Mama persikėlė gyventi į tame pačiame kaime buvusį tuščią vokiečių ūkelį. 1946 m. žiemą pas mus pradėjo lankytis jau anksčiau Tyrelių miške įsikūręs partizanų būrys. Tų pačių metų vasarą pasiprašė mamos leidimo ūkyje įsirengti slėptuvę, kurią išsikasė daržo gale. Čia laikydavosi Kęstučio apygardos Lydžio rinktinės 3-iosios kuopos vyrai: kuopos vadas Aleksas Miliulis-Algimantas, Neptūnas, Petras Balčinas-Pušis, Mečys Dargužas-Aras, Simas Gavėnia-Sakalas. Vyrai turėjo slėptuvėje rašomąją mašinėlę ir radijo imtuvą, leido laikraštėlį "Laisvės varpas", spausdino atsišaukimus, turėjo lietuvišką vėliavą, ginklus. Štabo vyrai visą laiką slėptuvėje nebūdavo, eidavo lankyti kitus būrius. Be to, turėjo atsarginę slėptuvę Tyrelių miške.

1947 m. vasario 8 d., balsavimo dienos išvakarėse, mūsų namuose įvyko kautynės. Aš buvau išėjusi budėti į apylinkės būstinę. Štabo vyrai išėjo aplankyti kitų partizanų. Buvo likę tik apsauginiai: Zigmas Šatkus-Šaltis, Česlovas Dikavičius-Maironis ir Antanas Petrikas-Ryklys.

Dviems partizanams būnant troboje, įėjo rusų kareiviai ir paprašė parodyti dokumentus. Partizanai išėjo į kitą kambarį. Karei-

---

* Autorės pavardė šaltiniuose minima skirtinga. Tėvų pavardė rašoma Lešinskai, jos pačios Lešinskaitė, rusų tardytojai įrašė Leščinskaitė. – *Red. pastaba.*

❒ Ona Lešinskaitė-Švedienė prie paminklo žuvusiems bendražygiams. Šimkaičiai, Jurbarko r., 2003 05 30.

❒ Vladas Lukočius-Putinas, Mėnulis, Alfonsas Šatkus-Dobilas, Zigmas Šatkus-Šaltis, Šiaurys, Ona Lešinskaitė-Akacija,stovi: Danielius Lukočius-Maironis, Jonas Altaravičius-Nykštukas, Juozas Bučinskas-Jurginas

viai, nesulaukdami jų išeinant, atidarė duris. Prasidėjo susišaudymas. Buvo nušautas vienas kareivis, kitas sužeistas. Žuvo mano mama Cecilija Lešinskienė, sėdėjusi ant lovos krašto. Partizanai pasitraukė net neuždarę slėptuvės angos. Buvo paimta spausdinimo įranga, dokumentai. Grįždama namo visa tai sužinojau iš kaimynės. Bijodama patekti į čekistų rankas, namo nebegrįžau. Po poros dienų įstojau į Prano Kučinsko-Briedžio partizanų būrį.

Prabėgo ketveri su puse partizanavimo metų... Mano mamos kūnas išbuvo lauke nepalaidotas penkias paras, kol NKVD davė kaimynui leidimą laidoti. Į kapines net kunigas nelydėjo. Aš taip pat negalėjau atsisveikinti su brangiausiu žmogumi. Gal todėl ji man vis sapnuodavosi sėdinti tamsioje kertelėje.

Ne kartą pasisekė pasitraukti iš kautynių lauko. 1949 m. birželio 18 d. per pirmininko J.Naujoko išdavystes iš 9 partizanų likome gyvi tik trys. Tada mūsų būrys buvo apsistojęs Kviaukų sodybos daržinėje. Po pusryčių vyrai valė ginklus, lošė kortomis. Aš segiau supintas kasas, kai išgirdau motoro ūžesį. Pro durų plyšį pamačiau, kad iš sunkvežimio šoka kareiviai. Sušukau: "Vyrai, mus supa!" Atsidarę duris bėgome į priešingas puses, kalvos link. Kai kurie čekistai stengėsi užbėgti už akių, kiti vijosi iš paskos ir šaudė. Kadangi bėgome per tuščią lauką, kalvelėje ties liepa buvo nukauti 5 partizanai: Fabijonas Abromas-Pušelė, Pranas Kakta-Šturmas, Antanas Toleikis-Uranas, Pranas Ozbergis-Drugelis ir Augustinas Galinaitis-Nevėžis. Partizanas Jonas Jančas-Lakūnas, besiveržidamas iš apsupties buvo sužeistas į galvą ir nubėgęs į Budviečių mokyklą pasislėpė rūsyje. Kareiviams prisiartinus, kad nepatektų gyvas, nusišovė. Likome gyvi: aš, Ona Lešinskaitė-Akacija, Zigmas Šatkus-Šiaurys ir Stasys Sadauskas-Bijūnas. Mus vijosi per Ežeruonos upelį iki Tyrelių miško, kuris paslėpė nuo persekiotojų.

1949 m. rudenį, Geležinio Vilko būryje Žemaičių Naumiesčio vls. 10 partizanų miške pasistatę palapines ilsėjomės. Tekant saulei sargybinis skaitė maldaknygę, nepastebėjo kareivių ir buvo nušautas. Tada apytikriai šnipo nurodytą teritoriją, kur buvo partizanai, apsupo keli šimtai kareivių. Du partizanai žuvo, du buvo sužeisti, o kitiems pasisekė prasiveržti pro užkardą. Pamenu, ėjau tiesiai į tamsaus gymio kareivį, tiesiai į mirtį... Mūsų akys susitiko ir nepajutau, kaip atsidūriau jo užnugaryje. Porą dienų slėpiausi miške. Po to vėl grįžau į savo kraštą, į Jūros būrį.

Likimas lėmė, o gal su Dievo pagalba pasisekė gyvai išlikti ir 1950 m. gegužės 8 d. kautynių metu per buvusio bendražygio Fridriko Gaubsčio-Vytauto išdavystes prie senųjų Stirbaičių kapinaičių. Tų kautynių metu žuvo Kęstučio apygardos Butageidžio rinktinės Jūros būrio partizanai: Zigmas Šatkus-Šaltis, Alfonsas Šatkus-Dobilas, Vladas Lukočius-Mėnulis, Juozas Bučinskas-Jurginas.

Gyvi likome tik trys partizanai: aš, Danielius Lukočius-Maironis ir Vincas Eičas-Laimutis. Tada sprogstamosios kulkos skeveldra buvau sužeista į kairįjį šoną. Gydžiausi slapstydamasi Pryšmantuose, Lešinskų sodyboje.

Kadangi partizaninė kova silpo, retėjo partizanų gretos, man buvo parūpintas pasas. Apsistodavau kituose rajonuose, apsigyvendavau šeimose kaip tarnaitė, duktė ar giminaitė. Partizanai sakydavo: "Mes žūsime, gal tu išliksi gyva, papasakosi apie mūs gyvenimą, kovas..."

1951 m. gegužės mėnesį mane suėmė Vainuto vls., Buikiškės k., pas ūkininką-kolūkietį Jasaitį. Mane išdavė ryšininkas. Buvau civiliai apsirengusi, o šeimininkas, lyg nujausdamas nelaimę, paslėpė ginklą. Tada šeimininko nesuėmė, nes jis neprisipažino žinojęs kas aš. Man prasidėjo tardymo kančios. Pasisekė provokatorei, įmestai į mano kamerą. Kartą, grįžusi į kamerą po egzekucinių tardymų, draugiškai pasiguodžiau: "... O mano ginklo jie neras..." Padvigubėjo tardymų kančios. Toliau, kaip ir kitų tokių likimo – Sibiras, lageriai...

Užrašė Irena Montvydaitė-Giedraitienė

Petras Girdzijauskas

KOVOS TIKSLAS – LAISVĖ IR NEPRIKLAUSOMYBĖ

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio ginkluoto pasipriešinimo pabaigą ir J.Žemaičio paėmimo nelaisvėn 50-metį minint

IŠKILMĖS ŠIMKAIČIUOSE

2003 m. gegužės 30 d. Šimkaičiuose paminėjome lietuvių tautos ginkluoto pasipriešinimo baigties prieš bolševikinę imperiją penkiasdešimtmetį. Tuo metu lietuvių tauta grūmėsi su ypač klastingu ir šimteriopai gausesniu priešu, tikėdamasi išvengti kolchozų, Sibiro tremtinio dalios ir moralinio nužmoginimo. Iki dantų ginkluoti čekistai plėšė Lietuvos žmones, verbavo juos, versdami sekti ir skųsti kaimynus ir gimines, gundydami klastingais pažadais arba grasindami Sibiro speigais ir artimųjų netektimis, geisdami atimti iš jų moralinę atspirtį.

Tautiečiai susirinko į Šimkaičius, kad pagerbtų tuos, kurie kovėsi ir žuvo mūšio lauke, kurie buvo kankinti ir nužudyti, kurie buvo kalinami, tremiami, žuvo požemiuose ir už speigračio, o jų palaikai Sibiro upėmis išplaukė į Ledjūrį, kurie žuvo Sibiro taigoj, kaip Šimkaičių apylinkių rezistentė Bronė Kasčiukaitytė, kurie nešė partizaninio karo naštą, okupantų moralinį smurtą ir nepalūžo – išsaugojo gerą tautos vardą sau, Europai ir pasauliui.

Tautos vardu išreikšti pagarbą prie Šimkaičių šventovės susirinko partizanų apygardų, tremtinių ir visuomenės atstovai, Seimo nariai, vietos savivaldos pareigūnai ir jauniausioji karta – moksleiviai su savo mokytojais ir vadovais, mūsų valstybės pasididžiavimas – kariai, kariūnai, karininkai ir jų vadovybė, Jono Žemaičio Karo akademijos kapelionas ir kariūnų choras, Šimkaičių bažnyčios klebonas.

50-ies metų senumo įvykių Šimkaitinėje ir Šimkaičiuose neaplenkė biblinė Judo lemtis. Judo vaidmuo atiteko Pranui Narbutui-Rolandui, Vaidoto rinktinės skyriaus vadui, kuris išdavė savo jaunystės ir Lietuvos valstybės idealus, parsidavė čekistui Nachmanui Dušanskiui, klastingai apkabino savo bendražygį ir generolo Jono Žemaičio

❒ Šimkaičiai. Ginkluoto pasipriešinimo pabaigos 50-mečio minėjimas 2003 05 30. Žuvusiųjų pagerbimas Šimkaičių parapijos kapinėse

❒ J. Žemaičio Karo akademijos kariūnų choras Šimkaičių bažnyčioje gieda mišiose už žuvusius partizanus

❒ Šimkaičiuose prie paminklo žuvusiems. Kalba Petras Girdzijauskas

❒ Karinis paradas ir iškilmių eisena

adjutantą J.Palubecką-Simą, užlaužė šiam rankas ir atidavė čekisto savivalei. Tai įvyko Šimkaitinėje per Sekmines... Išdavystės pasekmė: Jonas Žemaitis, partizanų generolas, pogrindyje išrinktas Lietuvos prezidentu (taip teigė mūsų priešas Lavrentijus Berija), prieš 50 metų pateko į čekistų nelaisvę Šimkaičių miške.

Paminklas Lietuvos laisvės kovotojams Šimkaičių miške pastatytas Lydžio rinktinės pirmosios kuopos teritorijoje. Kuopą sudarė 5 būriai: Paupio-Kulkio, Pavidaujo-Bitino, Butkaičių-Gintaro, jam žuvus – Jogailos ir rinktinės štabo apsaugos būrio – Railos. Tuomet operatyviniam skyriui vadovavo kpt.Juozas Kasperavičius-Šilas, Visvydas, vėliau tapęs pirmuoju JKA vadu.

Paminkle įvardinti žuvusieji: iš Rolando būrio – 5, iš Railos – 3, iš Saturno – 1, iš Kulkio – 1, iš Mikučio – 1, Iš Gintaro – 1, iš Jogailos 2, Vytenio – 1, Aušrelės – 1, Panteros – 1, Bataliono – 1, Trijų lelijų – 1 ir Kęstučio apygardos skyriaus vadas. Iš jų trys žuvę neginkluoti – sušaudyti.

Keturi partizanai, sužeisti mūšyje, čekistams nepasidavė – nusišovė. Vienas žuvo, kai grįžo į mūšio lauką išnešti sužeisto vado.

Spėjama, kad šio miško pakraštyje užkasta dar kelios dešimtys neatpažintų partizanų. Lydžio rinktinės veiklos erdvė – visa Tauragės apskritis ir Raseinių aps. Šimkaičių ir Nemakščių valsčiai. Rinktinė, vėliau pakeitusi pavadinimus į Aukuro ir Butageidžio, gyvavo iki 1951 m. spalio mėn. Po to likusius padalinius apygarda prijungė prie Vaidoto rinktinės.

Nuo 1946 m. rugsėjo Lydžio, Žalčio ir Šerno rinktinės susijungia į Jungtinę Kęstučio apygardą. Šerno rinktinei tada vadovavo kpt.J.Žemaitis-Matas. Rinktinės, tapusios vienos organizacijos nariais, aktyviai bendradarbiavo.

1947 m. gegužės mėn. apygardos vadų pasitarime Paupinėje prie Gėgių kaimo J.Žemaitis išrenkamas JKA vadu. Nuo tada jis energingai vykdo partizanų vadovybės centralizavimo darbą: 1948 m. gegužę įkuria Jūros sritį ir tampa jos vadu. Po mėnesio, perdavęs Jūros srities vadovavimą Milaševičiui-Ruoniui, rūpinasi tik centrinės vadovybės įkūrimu ir 1949 m. vasario mėn. šį tikslą įgyvendina.

1947 m. gegužę J.Žemaitis, perduodamas apygardos vadovavimą H.Danilevičiui-Vidmantui, savo paskutiniame įsakyme apygardai rašė: "Aš didžiuojuos, kad esu kilęs iš kęstutėnų, iš aplinkos, kuri

savo tėvynei davė tokius didvyrius kaip Visvydą ir kitus, kurių didvyriški žygdarbiai ir vardai dar ne visiems žinomi, bet jų darbus įvertins ir amžiais atmins atgimusi Lietuva".

JONAS ŽEMAITIS-VYTAUTAS (1909 03 15-1954 11 26) – LIETUVOS LAISVĖS KOVOS SĄJŪDŽIO PREZIDIUMO PIRMININKAS, PARTIZANŲ GENEROLAS

Jonas Žemaitis gimė 1909 m. kovo 15 d. Palangoje, Jono ir Petronėlės Žemaičių, grafo Tiškevičiaus dvaro pienininkystės meistrų, šeimoje. Turėjo seserį Kotryną. 1910 m. Žemaitis išvyko į Lomžą (Lenkija), kur išgyveno iki 1917 m., ir vėl grįžo į Lietuvą pas brolį Antaną prie Šiluvos. Po metų šeima išsikraustė į Raseinius. Raseinių valstybinėje gimnazijoje Jonas baigė 6 klases. 1926-1929 m. mokėsi Kauno Karo mokykloje ir baigė ją leitenanto laipsniu. Buvo paskirtas į antrąjį artilerijos pulką kuopos vadu.

1936 m. J.Žemaitis, išlaikęs konkursinį egzaminą, išvyko mokytis į Fontenblo artilerijos mokyklą Prancūzijoje. 1938 m. baigęs mokslus Prancūzijoje, grįžo į savo dalinį ir buvo paskirtas pirmojo artilerijos pulko vadu. Netrukus jam suteikė kapitono laipsnį, o valstybės atkūrimo 20-ųjų metinių proga apdovanojo Lietuvos Nepriklausomybės medaliu.

1939 m. Klaipėdą užgrobė nacinė Vokietija. Lietuviškos įstaigos, taip pat ir pirmasis artilerijos pulkas, kuriame tarnavo kapitonas J.Žemaitis, turėjo palikti Klaipėdos kraštą. Kapitonas J.Žemaitis buvo paskirtas į 4-tą artilerijos pulką, dislokuotą Šiauliuose, mokomosios baterijos vadu.

1940 m. SSRS okupavus Lietuvą, jos kariuomenė buvo likviduota. Kapitonas J.Žemaitis paskirtas į 29 šaulių korpuso 184-osios divizijos 617-ąjį artilerijos pulką.

Šiuo neramiu metu J. Žemaitis susituokė su Elena Valionyte. Karo pradžioje J.Žemaitis pasiliko Lietuvoje. Vokiečiams tarnauti atsisakė. Apsigyveno Kaune, dirbo Energetikos valdyboje. Gimus sūnui šeima grįžo į kaimą prie Šiluvos. J.Žemaitis įsidarbino Šiluvos Žemės ūkio kooperatyvo vedėju ir dirbo ten iki 1944 m. kovo mėn. Dirbdamas Šiluvoje, J.Žemaitis dalyvavo pasipriešinime okupantams. Gen. S.Zaskevičiaus iniciatyva buvo sukurta pogrindinė Laisvės Šaulių organizacija, kurioje J.Žemaičiui pavestos Šiluvos

bataliono vado pareigos. Žlugus šiai iniciatyvai, raseiniškis kpt. P.Gužaitis ėmė kurti savarankišką pogrindinę organizaciją – Vytauto Didžiojo sąjungą. Šiluvos vyrams vadovavo J.Žemaitis.

1944 m. vasario 16 d. gen. Povilas Plechavičius paskelbė apie Vietinės rinktinės organizavimą. Jau anksčiau J.Žemaičio ir P.Gužaičio pakelti kovai vyrai sudarė savo kuopą ir iššygiavo į Seredžių, kur buvo dislokuotas 310 batalionas, kurios vadu 1944 m. kovo 15 d. paskirtas J.Žemaitis. Gegužės 9 d. vokiečių karinė vadovybė įsakė Vietinės rinktinės batalionams pereiti jų dispozicijon, o kai rinktinės vadovybė vokiečiams nepakluso, jos štabo karininkai gegužės 15 d. buvo suimti.

Tuo metu J.Žemaitis atostogavo Kaune, čia ir sužinojo apie Vietinės rinktinės likvidavimą. Iš Kauno J.Žemaitis grįžo į Šiluvą ir slapstėsi, vengdamas okupantų represijų.

1945 m. sausio pabaigoje pas J.Žemaitį atėjo Lietuvos laisvės armijos (LLA) narys P.Bartkus. Jis siūlė stoti į LLA ir imtis vadovauti partizanų junginiui. Tačiau J.Žemaitis, būdamas ištikimas priesaikai, laukė nurodymų iš Vytauto Didžiojo Sąjungos vadovų. Su P.Bartkumi sutarė, kad mėnesį palauks. Supratęs, kad VDS žlugusi, 1945 m. balandžio pabaigoje įstojo į LLA ir davė priesaiką šios organizacijos atstovui. Birželio 2 d. J.Žemaitis prisistatė Žebenkšties rinktinės vadui kapitonui J.Čeponiui ir buvo paskirtas šios rinktinės štabo viršininku. Tų pačių metų liepos 22 d. Virtukų miške vadovavo pirmajam dideliam mūšiui su čekistine kariuomene. Išanalizavęs mūšio eigą ir pasekmes, J.Žemaitis suprato, kad partizanams pozicinis karas su okupacine kariuomene nepriimtinas. Partizanai privalo persiorganizuoti į nedidelius mobilius būrius, tapti priešui sunkiai ar bent sunkiau aptinkami. 1946 m. liepos 6 d. Pyragių miške J.Žemaitis vėl vadovavo kautynėms. Jo sumanaus vadovavimo dėka partizanams pavyko išvengti žymių nuostolių – žuvo tik vienas partizanas.

Po Virtukų mūšio J.Žemaičiui buvo pavesta Šiaulių ir Kėdainių apskrityse iš veikiančių partizanų rinktinių organizuoti Žaibo apygardą. Tačiau dėl NKVD kariuomenės veiksmų ir nesutarimų Žebenkšties rinktinės vadovybėje šis užmojis liko neįgyvendintas. Po Pyragių mūšio Žebenkšties pavadinimas buvo pakeistas į Šerno ir jos vadu paskirtas J.Žemaitis-Matas. 1946 m. rugsėjo 12 ir 21 d. Lydžio, Šerno, Žalčio ir Vytauto Didžiojo rinktinių atstovų

posėdžiuose rinktinės susijungė ir įkūrė Jungtinę Kęstučio apygardą (JKA). 1946 m. lapkričio 23 d., kariuomenės dieną, J.Žemaitis-Matas Šerno rinktinės pavadinimą pakeitė į Savanorio. Vadovaudamas rinktinei, J.Žemaitis ypatingą dėmesį skyrė partizanų rezervui – organizacinio sektoriaus nariams (OS), kurių 1946 m. pabaigoje buvo 452 (partizanų būriuose – 73) ir organizavo jų apmokymą pagal 32 val. programą. 1947 m. vasario 16 d. JKA vadas J.Kasperavičius J.Žemaitį-Matą apdovanojo pasižymėjimo ženklu už išmintingą vadovavimą.

Savo ruožtu J.Žemaitis visokeriopai palaikė J.Kasperavičiaus pastangas telkti apygardą. J.Žemaitis neprieštaravo, kad buvusios LLA Šiaulių apygardos centras pasislinko į Pietų Žemaitiją Dar daugiau – pasistengė, kad tos rinktinės, su kuriomis jis buvo užmezgęs ryšius, t.y. Povilo Lukšio, Genio ir Žalioji, įstotų į JKA sudėtį.

1947 m. balandžio pradžioje žuvo JKA apygardos vadas J.Kasperavičius. Partizanų vadų pasitarime Paupio miške prie Gėgių k. gegužės 20-25 d. JKA vadu buvo išrinktas J.Žemaitis. Kaip apygardos vadas daug dėmesio skiria ryšiams su kitomis apygardomis, pagyvina organizacinį darbą ir spaudą. "Laisvės Varpas" išleidžiamas 800 egz. tiražu, be to, dar dauginamas rinktinėse.

Iššifravus į BDPS įsiskverbusį provokatorių J.Markulį-Erelį, Tauro apygardos vadas A.Baltūsis-Žvejys atkūrė naują BDPS prezidiumą ir surengė alternatyvų partizanų vadų suvažiavimą. Vienintelė apygarda, iš karto palaikiusi A.Baltūsio-Žvejo iniciatyvą, buvo JKA ir šios dvi apygardos suvaidino lemiamą vaidmenį demaskuojant MGB provokacijas ir tęsiant partizanų vadovybės centralizaciją.

JKA vadas J.Žemaitis su kitais apygardų vadais laiškais aptarinėja Vyriausiosios partizanų vadovybės kūrimo klausimą. Mėgina įkurti Rambyno rinktinę Klaipėdos krašte. Tuo pat metu J.Žemaitis kuria vieningos pasipriešinimo organizacijos struktūrą, iškelia veiklių štabų idėją. 1948 m. balandžio mėn. jo iniciatyva įkuriama Prisikėlimo apygarda, o gegužės 1 d. iš JKA, Žemaičių ir Prisikėlimo apygardų suformuojama Jūros sritis. J.Žemaitis išrenkamas šios srities vadu. Išrinktas iškart pradeda kurti Vyriausiąją partizanų vadovybę, nes BDPS pirmininkas A.Baltūsis-Žvejys buvo žuvęs ir ryšiai su Pietų Lietuva nutrūkę.

1948 m.lapkričio 10-12 d. Dukto miške J.Žemaitis sukvietė Vakarų ir Rytų sričių vadų posėdį, kuriame laikinai buvo patvirtintas

senojo BDPS statuto galiojimas bei pogrindžio vyriausios vadovybės schema, J.Žemaitis išrinktas ginkluotųjų pajėgų vadu, jam laikinai pavestos ir BDPS prezidiumo pirmininko pareigos. Išrinkti: J.Kimštas – ginkluotųjų pajėgų štabo viršininku, J.Šibaila – Visuomeninės dalies viršininku, P.Bartkus – prezidiumo sekretoriumi.

Žiemojo J.Žemaitis Prisikėlimo apygardos bunkeriuose ir visą žiemą ruošė vyriausios vadovybės veiklą reglamentuojančius dokumentus.

1949 m. vasario pradžioje į Radviliškio apylinkes, Vakarų srities štabo viršininko Vytauto Gužo-Kardo lydimi, atvyko Pietų Lietuvos srities atstovai – l.e. Pietų Lietuvos srities vado pareigas Dainavos apygardos vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas ir Tauro apygardos vadas Aleksandras Grybinas-Faustas. Prisikėlimo apygardos bunkeriuose jau buvo susirinkę visų likusių Lietuvos sričių įgaliotiniai. Tuomet prasidėjo Lietuvos partizanų aukščiausios vadovybės Tarybos sesija. Oficialūs posėdžiai prasidėjo vasario 8 d. Prisikėlimo apygardos štabo bunkeryje tarp Radviliškio ir Baisogalos esančiame Minaičių kaime. Čia susirinko aštuoni aukščiausi partizanų formuočių vadai. Be paminėtų Pietų Lietuvos atstovų, Vyriausių Lietuvos partizanų vadų Tarybos sesijoje dalyvavo: l.e. BDPS prezidiumo pirmininko pareigas Jonas Žemaitis-Vytautas, l.e. BDPS Visuomeninės dalies viršininko pareigas (kartu ir Didžiosios Kovos, Vytauto ir Algimanto apygardų įgaliotinis) Juozas Šibaila-Merainis, Vakarų srities štabo viršininkas Vytautas Gužas-Kardas, Prisikėlimo apygardos vadas Leonardas Grigonis-Užpalis, tos pačios apygardos štabo viršininkas Bronius Liesis-Naktis, l.e. BDPS prezidiumo sekretoriaus pareigas Petras Bartkus-Žadgaila.

Jau pirmajame posėdyje Bendras Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdis pervadintas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžiu, t.y. priimtas dar J.Kasperavičiaus-Visvydo siūlytas ir Žemaičio-Vytauto remiamas pavadinimas.

Sesijos posėdžiuose aptarta Sąjūdžio ideologija, kovos taktika, Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo strategija ir parengti reikiami Sąjūdžio dokumentų projektai. J.Žemaitis pabrėžė būtinybę tausoti jėgas, stengtis išsaugoti tautą ir laisvės kovotojus lemiamam išlaisvinimo momentui. Buvo nutarta nedidinti veikiančių partizanų skaičiaus, stengtis išsaugoti štabus ir ryšių tinklą, plačiau išvystyti visuomeninę veiklą. J.Žemaitį išrinko LLKS Tarybos prezidiumo pir-

mininku, jam suteiktas partizanų generolo laipsnis. Sesijos metu vasario 16 d. LLKS taryba paskelbė politinę Deklaraciją. Šios Deklaracijos tekstas skelbia:

– LLKS Taryba okupacijos metu yra aukščiausias tautos politinis organas, vadovaująs politinei ir karinei tautos išlaisvinimo kovai;

– atstačius Lietuvos Nepriklausomybę, ligi susirenkant Seimui, Lietuvos Respublikos prezidento pareigas eina LLKS Tarybos prezidiumo pirmininkas, kuris privalo sudaryti Laikinąją Vyriausybę ir organizuoti demokratinius rinkimus į Seimą;

– LLKS Taryba, prisidėdama prie kitų tautų pastangų sukurti teisingumu ir laisve pagrįstą pastovią taiką, prašo visą demokratinį pasaulį pagalbos savo tikslams įgyvendinti – atkurti Nepriklausomą Lietuvos Respubliką.

Politinė Deklaracija užtikrino Lietuvos Respublikos valstybingumo tęstinumą (nors jau ėjo penktieji okupacijos metai), pabrėžė demokratinius principus, racionalius socialinių problemų sprendimus bei Lietuvos valstybės teisinę gynybą tarptautinėse institucijose*.

Partizanų vadų suvažiavimas įvyko partizaninei kariuomenei sunkiu metu. Partizanų veiklos sąlygos vis sunkėjo. Tačiau J.Žemaitis, tapęs partizaninių karinių struktūrų ir besipriešinančios valstybės vadovu, 1950-1951 m. susitikinėja su visų sričių ir apygardų vadais, derina su jais LLKS dokumentus, tobulina juos.

Jis suformuoja statute nurodytas visas vyriausios vadovybės institucijas, baigia rengti dar neparengtus dokumentus. Be visų šių pareigų, jis – ir dvasinė atrama išvargusiems kovotojams nuo žiauraus karo. Įvairiais būdais stengiasi padrąsinti viltį praradusius: lanko juos, rašo laiškus, siunčia įgaliotinius. Tuo tarpu nežino, kaip sekasi jo sūneliui. Vos porą kartų per penketą metų pavyko pasimatyti su juo. J.Žemaitis numatė okupacijos užsitęsimą, todėl per partizaninę spaudą priešinosi bolševikinei propagandai ir taip stengėsi išsaugoti tautos savimonę, palaikyti tautiškumą, suteikti žinių apie padėtį už geležinės uždangos. Partizanai visomis išgalėmis kovojo prieš krašto kolonizavimą, rusinimą, varymą į kolchozus ir vienkiemių naikinimą.

---

* Lietuvos Respublikos Seimas Deklaracijos paskelbimo 50-ųjų metinių proga paskelbė šį dokumentą Lietuvos Respublikos teisės aktu (LR 1999 01 12 įstatymo Nr.VIII-1021). – *P.G.*

Saugodamas gyventojus nuo represijų, J.Žemaitis papildė partizaninio karo nuostatas. Nuo šiol partizanai sustiprina ideologinį pasipriešinimą. LLKS tampa gerai organizuotų štabų, galinčių veikti savarankiškai, organizacija. LLKS prezidiumą J.Žemaitis nutarė išskirti į tris sekcijas, vadovaujančias kiekviena savo teritorijai (sričiai) ir galinčias veikti savarankiškai. Vykdant naująją strategiją, 1951 m. išėjo ne tik visi periodiniai leidiniai ir atsišaukimai, bet ir partizanų maldynas "Rūpintojėlis", trys tomai partizanų dainų ir eilėraščių "Kovos keliu žengiant".

Sunkios LLKS prezidiumo pirmininko ir vyriausio kovinių pajėgų vado naštos J.Žemaitis neišlaiko. 1951 m. gruodžio 8 d. jį ištinka insultas ir dalinis paralyžius. Liga padarė kūną nejudrų, bet paliko blaivų protą. Tai įvyko Kęstučio apygardos Vaidoto rinktinės Mindaugo tėvūnijos J.Palubecko-Simo bunkeryje, Šimkaičių miško 46 kvartale. Net pašlijus sveikatai J.Žemaitis neapleidžia svarbiausių savo pareigų, rūpinasi, kad organizacija neliktų be vadovo. Laikinai prezidiumo reikalus paveda tvarkyti Jūros srities vadui A.Bakšiui. 1952 m. vasario pradžioje A.Bakšys gavo dokumentus: "šiandien dėl ligos nustojau vykdyti pareigas". Kitu aktu J.Žemaitis savo pavaduotoju paskyrė Nemuno ir Jūros sričių vadus S.Staniškį ir A.Bakšį, Prezidiumo pirmininku siūlė išrinkti A.Ramanauską – Gynybos pajėgų vadą.

Per žiemą J.Žemaitis gulėjo bunkeryje be medicininės pagalbos. 1952 m. pavasarį jo slaugyti buvo pakviesta gailestingoji seselė Marytė Žiliūtė. Partizanų vadą ji slaugė ištisus metus. 1953 m. pavasarį jo sveikata pagerėjo ir jis toliau ėjo savo pareigas. Balandžio 10 d. J.Žemaitį aplankė Kęstučio apygardos štabo viršininkas, Vaidoto rinktinės vadas Jonas Vilčinskas-Algirdas. Jis kartu su P.Morkūnu-Rimantu, Kęstučio apygardos vadu, atnešė išleistą "Laisvės varpo" 176 numerį, kuriame rašoma apie JAV senatoriaus Kersteno pastangas priminti pasauliui užgrobtus Baltijos kraštus. Girdint tokias naujienas stiprėjo vado valia, gerėjo sveikata. Kilo didelis noras dar kartą pralaužti geležinę uždangą ir vėl pranešti pasauliui apie kovojančią Lietuvą.

Tačiau šiems užmojams nelemta išsipildyti. Čekistinė kilpa veržėsi apie vyriausiąją partizanų vadavietę. 1953 m. vasario-kovo mėn. MGB iš suimtųjų ir per karines operacijas paimtų dokumentų apytikriai nustatė, kad J.Žemaitis slapstosi Šimkaičių miške. Taip pat

žinojo, kad jis serga ir kartu su juo yra J.Palubeckas-Simas, todėl pradėjo suiminėti visus Simą pažinojusius žmones: Skrickius, O.Skrickytę, J.Bakšaitį, O.Dapkienę, Povilą Birgilą ir kt. Sulaikytuosius tardė ir verbavo, kamerose juos sekė šnipai. Daugiausiai "kompromituojančios" medžiagos turėjo apie J.Bakšaitį-Artoją-Dešrių, todėl jam buvo daromas ypatingas spaudimas. Jis užsiverbavo ir, tapęs MGB agentu Karpiumi, buvo paleistas. Buvo verbuojami plačios apylinkės gyventojai, ypač gyvenantys prie miškų. Užverbuoti aplinkinių medicinos punktų felčeriai, o prie tų, kurie nesileido verbuojami, pristatyti slapti agentai akylai juos sekė, ar netiekia vaistų J.Žemaičio gydymui.

Čekistai apie Šimkaitinės mišką rezgė visas įmanomas, pačias niekšiškiausias provokacijas: vertė apylinkės gyventojus šnipinėti, išdavinėti. Į Šimkaičių mišką buvo paleisti medžiotojais apsimetę MGB agentai: apylinkės pirmininkas J.Gerulaitis, kolūkio pirmininko pavaduotojas A.Statkus ir kt.

Balandžio pradžioje J.Palubeckas po ilgos pertraukos išėjo iš bunkerio ir pasibeldė į sodybos, esančios miške, Požėrų kaime, langą. Agentas Lukas čekistų buvo pamokytas, į ką kreipti dėmesį. Išleidęs J.Palubecką-Simą, žmoną su pranešimu pasiuntė pas čekistus: nurodė, kad Simo bunkeris visai netoli, o jis pats po žiemos išblyškęs, patinęs, bet nusiskutęs ir vilkintis tvarkinga uniforma. Gavę tokią žinią, čekistai Pamituvio kaime pas J.Bakšaitį (agentą Karpių) įrengė pasalą, nes buvo įsitikinę, kad Simas pas jį užeis. Naktį iš balandžio 13 į 14 d. į sodybą atėjo partizanas. Nespėjęs susivokti buvo kareivių surištas. Tačiau tai buvo ne Simas, o Pranas Narbutas-Rolandas, Vaidoto rinktinės ūkio skyriaus viršininkas.

P.Narbutą čekistai užverbavo per savaitę. Diktuojant čekistams parašė laišką Simui ir pakvietė į susitikimą (Pr.Narbutas nežinojo bunkerio vietos). Laišką nunešė ryšininkui A.Šimaičiui. Ėjo virve pririštas už kojos prie smogiko. Smogikas tūnojo už namo kampo, kai P.Narbutas kalbėjo su Šimaičiu. Gegužės 11 d. į Šapališkių kaimą pas A.Šimaitį atėjo J.Palubeckas. Radęs Simo laišką, J.Palubeckas paskyrė P.Narbutui susitikimą gegužės 12 d. Šimkaičių miške. Paskirtu laiku Rolandas ir Simas trumpai pasikalbėję išsiskyrė, sutarę susitikti gegužės 23 d. per Sekmines.

Naktį iš gegužės 22 į 23 d. čekistų grupė kartu su P.Narbutu nuvyko į Šimkaičių mišką. Kartu su Narbutu ėjo smogikai Alfonsas,

Bronius ir Jonas (tai gali būti A.Radzevičius, B.Kalytis ir J.Nuobaras), kurie užsimaskavo krūmuose. Už 60 m pasislėpė dar trys smogikai ir keturi čekistai, vadovaujami N.Dušanskio. 2 val. 20 min. atėjo Simas. Pasisveikino su Rolandu, pasikeitė keliomis frazėmis. Simas stovėjo nugara per porą metrų nuo smogiko Alfonso. Kai šis davė ženklą, P.Narbutas apkabino J.Palubecką ir užlaužė jam rankas. Iš krūmų iššokę smogikai pargriovė jį ant žemės ir užspaudė burną.

Pirmasis Simo tardymas buvo miške. Mušė kas tik norėjo ir kiek norėjo, reikalavo vesti į bunkerį. Nieko nepešę išsivežė į Vilnių.

Gegužės 23 d. bunkeryje likę J.Žemaitis, E.Palubeckaitė ir M.Žiliūtė nieko blogo nenujautė. Simui negrįžus sutartu laiku, Elena išėjo į kaimą pasiteirauti apie brolį. Ryšininkai nieko nežinojo. Trečią dieną po Simo išėjimo tapo aišku, kad kažkas atsitiko. Išdavystės iš jo nesitikėjo, tačiau visi trys svarstė, kaip toliau elgtis. Maisto teturėjo 4-5 paroms. Nutarė tiek ir laukti, o tada pereiti į atsarginį bunkerį Pavidaujo miško 24 kvartale.

Naktį į gegužės 29-ąją Simas palūžo. Pats nesuprato, kas įvyko: atlaikęs žiaurius kankinimus ir patyčias, patikėjo čekistų gera valia (vėliau J.Palubeckas manė, kad jį paveikė specialiais preparatais). Už paslaugas N.Dušanskis pažadėjo grąžinti iš kalėjimų ir tremties visus giminaičius, jam pačiam pažadėjo laisvę, o kitiems suimtiesiems išsaugoti gyvybę.

Kad J.Palubeckas galutinai patikėtų pažadais, surašė sutartį. Iš vienos pusės savo garantijas parašu patvirtino LSSR vidaus reikalų ministras J.Vildžiūnas, iš kitos pasižadėjimą išduoti bunkerį J.Palubeckas. Perskaitęs dokumentą Simas pareikalavo iš preambulės išbraukti žodžius, kad jis įsipareigoja išduoti "Visiškai laisva valia". Šis jo reikalavimas labai nepatiko čekistams, tačiau vis tik L.Martavičius išbraukė tuos žodžius ir savo ranka užrašė "Ištaisymais tikėti", o Simas užrašė datą "1953 m. gegužės 29-oji" ir pasirašė šalia vienas kito – ministras ir partizanas J.Palubeckas.

Auštant iš Vilniaus Jurbarko link išvažiavo mašinų kolona. Raseiniuose ir Jurbarke kovinėje parengtyje sutelkta plk.Gagarkino vadovaujama čekistinė kariuomenė, spec. paskirties būrys, smogikai, patyrę čekistinės kariuomenės vadai: plk.J.Sinycinas, mjr.N.Dušanskis, mjr.G.Liniovas ir kt.

Priartėjus prie Šimkaičių miško, atsirado nenumatyta kliūtis:

J.Palubeckas vėl užsispyrė, kad nerodys bunkerio, kol garantinio rašto neatiduos saugoti patikimam žmogui, kuris matytų, jog bunkerį jis išdavė ne savo valia. Pasitarę čekistai pasiūlė čia pat gyvenantį Šimkaičių kleboną Stasį Tvarijoną. Simas su pasiūlymu sutiko.

Naktį prikėlė kleboną. Kartu su J.Palubecku buvo LSSR VRM ministro pavaduotojas L.Martavičius ir Raseinių raj.skyriaus viršininkas pplk.Isaičevas.

Simas paprašė atleisti jam nuodėmes ir padavė užlakuotą voką. Kunigas paklausė, ar jo žygis nesusijęs su kraujo praliejimu. Simas atsakė, kad ne. Kunigas jį palaimino.

1953 m. gegužės 30 d. 11 val. čekistai atvedė Simą ir čekistą su spec.granatomis prie bunkerio. Simas parodė vėdinimo angą, per kurią čekistas vyr.ltn.Korniuščenka sumetė granatas ir užkimšo angą. Kai atkėlė bunkerio dangtį, visi atrodė žuvę. Per siaurą angą partizanus traukė užkabinę kabliu. Partizanai buvo be sąmonės, o M.Žiliūtė ir J.Žemaitis sužeisti granatos skeveldrų. Čekistai džiūgavo – operacija pavyko. Tuoj pat raportavo MVD ministrui L.Berijai, kad "pogrindžio prezidentas" ir partizanų generolas galų gale suimtas.

Pirmosios tardymo savaitės buvo be rezultatų. J.Žemaitis kalbėjo tik apie visiems gerai žinomus įvykius ir žuvusius partizanus. Simas, supratęs savo išdavystės mastą, išvis atsisakė bendrauti su čekistais. M.Žiliūtė kategoriškai atsisakė kalbėti su čekistais, vertindama juos kaip okupantus. E.Palubeckaitė neturėjo duomenų, kurie domintų čekistus.

1953 m. birželio 23 d. L.Berijai pareikalavus, J.Žemaitis kariniu lėktuvu buvo nuskraidintas į Maskvą. Birželio 25 d. 21 val. 50 min. "kalinys Nr.21" buvo nuvestas į 305 kabinetą. Už stalo sėdėjo L.Berija. Pokalbis truko vieną valandą. Kitą dieną L.Berija buvo suimtas.

L.Berijos ir J.Žemaičio pokalbio turinys nežinomas. L.Berijos archyvai tebėra įslaptinti. Maskvoje J.Žemaitį čekistai kvotė, norėdami sužinoti pokalbio su L.Berija turinį, taip pat apie Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio veiklą. Tačiau neišgavę jiems rūpimų žinių, 1953 m. rugpjūčio 28 d. J.Žemaitį išsiuntė į Vilnių. Vilniuje tardymo metu J.Žemaitis elgėsi oriai, neleido čekistams teršti Sąjūdžio kovotojų vardo. Jei tardytojai savo terminologiją bruko prievarta į

tardymo protokolus, J.Žemaitis tų protokolų nepasirašė arba išvis atsisakydavo kalbėti.

1954 m. gegužės 7 d. J.Žemaičio byla buvo baigta ir perduota kariniam tribunolui. Birželio 1-9 d. Vilniuje Karinio tribunolo patalpose įvyko teismo procesas. Kaltinami buvo: E.Palubeckaitė, J.Palubeckas, M.Žiliūtė ir J.Žemaitis. Kitų kaltinamųjų byloje nebuvo, nė vienas žmogus remiantis jų parodymais nebuvo nei suimtas, nei žuvęs.

Teismo pirmininkui skaitant kaltinamąją išvadą, kurioje jie buvo pavadinti tėvynės išdavikais, J.Žemaitis jį pataisė: "SSRS piliečiu aš savęs nelaikau [...], kad dabar Lietuva okupuota Sovietų Sąjungos". Paklaustas, ar prisipažįsta esąs kaltas, atsisakė apie tai kalbėti: "Parodymų teismui neduosiu. Kuo nors nusikaltusiu neprisipažįstu. [...] Sovietų valdžia – mano šalies ir mano asmeninis priešas".

Paskutiniame žodyje J.Žemaitis kalbėjo: "Aš, kaip ir kiti mano bendraminčiai, laikau, kad Sovietų Sąjunga savo ginkluotomis pajėgomis įsiveržė į mūsų šalį", – tribunolo pirmininkas bandė nutraukti kalbą, bet J.Žemaitis tęsė: " Šį sovietinės vyriausybės žingsnį laikau neteisėtu ir todėl laikau, kad neturiu tarnauti sovietinėje armijoje [...]. Visus pogrindžio, kurio dalyviu aš buvau, veiksmus, nukreiptas prieš sovietinę valdžią, aš laikau teisingais ir nelaikau nusikalstamais. [...] Koks bus teismo sprendimas – man žinoma. Aš vis tiek laikau, kad kova, kurią aš vedžiau devynerius metus, turės savo rezultatus".

Tribunolas nusprendė J.Žemaitį ir J.Palubecką sušaudyti, M.Žiliūtę nuteisė dvidešimt penkeriems metams, o E.Palubeckaitę dešimčiai metų lagerių.

Mirties nuosprendis J.Žemaičiui įvykdytas 1954 11 26 d. Maskvoje, Butyrkų kalėjime. K.Palubeckui mirties nuosprendis įvykdytas ten pat gruodžio 2 d. M.Žiliūtė iš lagerio buvo išleista 1960 m. liepos 11 d., E.Palubeckaitė – 1956 m.birželio 26 d.

***

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio, o tuo pačiu ir J.Žemaičio pastangos nenuėjo veltui, bet turėjo ateitin siekiančių pasekmių. Šimtai tūkstančių lietuvių, suvarytų į Gulago salyną, buvę laisvi, pajutę laisvės kovos skonį, nepanoro nešti vergų jungo. Jau 1953-1955 m. kar-

tu su kitų tautų sūnumis ir dukromis Vorkutoj, Norilske, Džezkazgane sukilo. Sustojo sunkioji šiaurės pramonė. Susiorganizavę pavergtieji pajuto savo galią, atgavo orumą. Supleišėjo imperijos pamatai. Visų sukilimų pirmose gretose kovojo lietuviai, kovos patirtį įgavę pasipriešinimo Sąjūdyje Lietuvoje. Po šių įvykių 1956 m. atsivėrė tūkstančių konclagerių vartai. Didžioji dalis kovotojų-katorgininkų grįžo Lietuvon. Sugrįžo daugiau patyrę, bet nepalūžę, ir vėl čia, Lietuvoje, skelbė imperijos griūtį, tęsė pasipriešinimo veiklą. Nesnaudė ir čekistai.

Kaip J.Žemaitis numatė, pasipriešinimas okupantams vyko ideologinėje plotmėje ir tęsėsi visą okupacinį laikotarpį, įgaudamas pačias įvairiausias formas: kaip blaivybės sąjūdis, Helsinkio grupė, etnografinių ansamblių kūrimasis, gaivinant lietuviškus papročius ir etninę kultūrą, net sportinių varžybų forma. Pasirodo ir galingai nuskamba per pasaulį Lietuvos katalikų kronikos, įkurta Lietuvos Laisvės Lyga leidžia leidinius, smerkiančius okupaciją. Paskelbiamas Molotovo-Ribentropo aktas, mitingai prie Mickevičiaus paminklo minint šio gėdingo akto penkiasdešimtmetį. Mūsų pilietinė visuomenė drąsiai ėjo į pasipriešinimo kovą su okupantais, grūdino savo dvasią ir nugalėjo dvasios stiprybės dėka. J.Žemaičio tikslas – Lietuvos laisvė ir nepriklausomybė – atėjo per Sąjūdį ir Sausio 13-osios įvykius.

Jonui Žemaičiui pagal 1949 02 16 Deklaracijoje suteiktus įgaliojimus Likimas neskyrė laiko eiti atkurtos Respublikos ketvirtojo prezidento pareigas. Tačiau imperijos aukščiausias organas jį prezidentu pripažino. Ištrauka iš 1953 05 26 SSKP CK nutarimo "Lietuvos SSRS klausimu". Savo pranešime L.Berija pabrėžė: "Lietuvos pogrindžiui vadovauja buvęs buržuazinės Lietuvos kariuomenės kapitonas J.Žemaitis, pogrindyje išrinktas Lietuvos prezidentu".

Kelintasis Lietuvos prezidentas apdovanos po mirties J.Žemaitį Vytauto Didžiojo ordinu su aukso grandine? Taip būtų prisiminti visi Žuvusieji, jų ir mūsų prezidentas... Neskurdinkime savo valstybės istorijos, nutylėdami didvyrių užpelnytus vardus ir darbus.

ŠIMKAIČIŲ MIŠKO KARŽYGIAI 1944-1954 M.

Jonas Jokubauskas-Jonulauskas-Skroblas, Aurys, Merkys

Vienas iš Jungtinės Kęstučio apygardos steigėjų, štabo narys. Skyriaus viršininkas, tvarkęs tiek informacijos – žvalgybos, tiek ir ūkio reikalus. Gimė 1908 m. Pakasokio k., Šilalės vls., ūkininko šeimoje. Dešimties vaikų būryje buvo vyriausias. Įgijęs pedagogo specialybę mokytojavo Padauguvio, Lygainių ir Mozūriškių mokyklose. Atliko būtinąją karo tarnybą. Išėjęs į atsargą tapo aktyviu Šaulių sąjungos nariu.

Pasipriešinimo okupacijoms veiklą pradėjo dar pirmosios bolševikinės okupacijos metu – karas jį išgelbėjo nuo represijų. Nacių okupacijos metais Jonas (Skroblas, Aurys) aktyvus Lietuvos laisvės armijos grupių organizatorius savo tėviškėje – Žemaitijoje. Jonas bendradarbiauja su LLA Tauragės aps. štabo viršininku kpt.J.Babiliumi-Ridiku, Šarūnu, taip pat su kitų Tauragės valsčių štabų viršininkais, tarp jų ir su Eržvilko valsčiaus LLA štabo viršininku ltn. P.Ruibiu-Garbštu. Šie kontaktai lėmė tolimesnį Jono-Aurio kelią. Mokytojaudamas Mozūriškėse, užmezga kontaktus su pasipriešinimo dalyviais. Tuo metu Tauragės apskrities pasipriešinimui pradeda vadovauti Eržvilko LLA štabas, kuris kovotojus suorganizuoja į rinktinę, suteikdamas jai Lydžio vardą. Jonas, priklausydamas Šilalės vls. pasipriešinimo aktyvistams, savaime paklūsta rinktinės štabui ir vadovybei.

Jonas, negalėdamas taikstytis su bolševikiniu melu, 1945 m. pasitraukia iš viešo gyvenimo ir pradeda partizanauti Lydžio rinktinėje, kuriai vadovauja ltn.Petras Ruibys-Garbštas, mokytojavęs Eržvilko gimnazijoje. Jonas, stodamas į rinktinę, pakeičia pavardę į Jonulausko, slapyvardį – į Merkį, įsigyja dokumentus nauja pavarde. Be to, jo sesuo Oktavija, dirbanti vienoje iš Šilalės įstaigų sekretore, parūpino jam komandiruočių pažymėjimų. Šie dokumentai leido Merkiui laisvai judėti ir aprūpinti Lydžio štabą spausdinimo priemonėmis, akumuliatoriais, kitomis techninėmis priemonėmis, taip pat jis netrukdomas galėjo vykdyti žvalgybinę veiklą bei rinkti medžiagą Lydžio rinktinės laikraščiui „Laisvės Varpas“. Pakeitęs pavardę ir gyvenamąją vietą Merkys tarsi įkrito į vandenį ir dingo iš

čekistų akiračio. Pastarieji jo neatsekė net po žuvimo. Net partizanai jį težinojo kaip Merkį, o artimesni kaip J.Jonulauską. Žuvus kovos draugams iš LLA, pažinojusiems jį asmeniškai, Merkys visiškai užsislaptino. Merkys Lydžio rinktinėje tampa štabo nariu, kartu vadovauja informacijos – žvalgybos skyriui.

1946 m. antroje pusėje Merkys kartu su Lydžio rinktinės operatyvinio sk.viršininku J.Kasperavičiumi-Šilu, Visvydu, rinktinės vadu H.Danilevičiumi-Vidmantu, štabo viršininku J.Mociumi-Šviedriu atstovauja Lydžio rinktinei kuriant Jungtinę Kęstučio apygardą. 1946 m. rugsėjo 12 d. steigiamajame posėdyje dalyvavo, be jau išvardintų Lydžio rinktinės štabo narių, Žalčio rinktinės – J.Čeponis-Tauragis, Gaučas (neįvardintas), Šerno rinktinės – P.Bartkus-Rimgaila, Vytauto Didžiojo rinktinei atstovauja Rimgaila (pagal rinktinės vado įgaliojimą). Posėdžio pirmininku vienbalsiai išrinktas Angis (Visvydas, Šilas), sekretoriumi – Merkys. Šiame posėdyje išrenkama ir apygardos vadovybė; JKA vadu išrenkamas J.Kasperavičius-Angis (jis štabo ir operatyvinio skyriaus viršininkas), organizacinio skyriaus viršininku – Rimgaila (jis ir ūkio skyriaus viršininkas), informacijos skyriaus viršininku laikinai skiriamas Merkys[1].

1946 m. rugsėjo 21 d. posėdyje, kuriame vėl sekretoriauja Merkys, jam paskiriamos ir ūkio dalies viršininko pareigos[2].

Galutiniame JKA štabo narių pareigų paskirstyme Merkiui priskiriamos tik ūkio dalies viršininko pareigos (ten pat).

Merkys iš Lydžio rinktinės štabo pereina dirbti į Jungtinės Kęstučio apygardos štabą. Kartu su P.Paulaičiu-Aidu perima „Laisvės Varpą“ iš Lydžio rinktinės ir organizuoja jo leidybą apygardos štabe. Merkys vėl važinėja po Lietuvą ieškodamas techninių priemonių, rinkdamas informaciją laikraščiui, dalyvauja šio laikraščio leidyboje.

1947 m. balandžio 9 d. žuvus JKA vadui J.Kasperavičiui-Angiui ir suėmus P.Paulaitį-Aidą, kai iš štabo buvo paimti nebaigti naikinti slapti dokumentai, apygardos štabą reikėjo atkurti iš naujo. Atkuriamasis JKA vadų suvažiavimas įvyko 1947 m. gegužės 20-25d. Paupio miške ties Gėgių k., Šimkaičių vls. Šiame suvažiavime dalyvavo du štabo nariai: organizacinio skyriaus viršininkas P.Bartkus-Sąžinė (Rimgaila) ir ūkio dalies viršininkas J.Jonulauskas-Merkys,

---

[1]Laisvės kovų archyvas. Nr.12. P.28-64.

[2]Ten pat.

Savanorio rinktinės vadas J.Žemaitis-Matas (Vytautas), Lydžio rinktinės vadas H.Danilevičius-Vidmantas. Šiame pasitarime* Jungtinės Kęstučio apygardos vadu išrenkamas kapitonas Jonas Žemaitis-Matas, Tylius, Vytautas.

Nuo tada Merkio vadu tapo legendinis partizanas J.Žemaitis-Matas, Tylius, Vytautas. Išrinkimas tapo pradžia centralizuotos partizanų vadovybės kūrimo. Merkys buvo vienas iš tų, kurie rėmė šias J.Žemaičio-Mato, Tyliaus, Vytauto pastangas.

1947 m. spalio pradžioje Merkys, pasitelkęs Šimkaičių valsčiaus organizacinio sk. viršininką (prieš porą mėnesių pasitraukusį pas partizanus) J.Ambrozaitį ir Eržvilko vls. OS viršininką A.Slušinską-Daunį, lydimas štabo apsaugos būrio kovotojų J.Kriščiūno, J.Mankaus ir kitų, vykdė ūkines-organizacines užduotis. Pasitarimas įvyko Eržvilko vls., Dūdlaukio k. pas Ignatavičių. Apie šį pasitarimą Šimkaičių čekistams pranešė išdavikas, slapyvardžiu Marusia[2]. Čekistai nesuskubo užklupti partizanų Dūdlaukyje. Persekiodami juos užklupo Šimkaičių vls., Pleteriškių k. pas ūkininką Valaitį. Susirėmimo metu Merkys buvo sužeistas. Nors kiti partizanai buvo beišeiną iš apsupties, A.Slušinskas-Daunys grįžo į mūšio lauką ir užsikėlęs Merkį ant pečių traukėsi į nepavojingą zoną. Tai pastebėjęs čekistų snaiperis iš šautuvo su optiniu taikikliu nukovė Merkį ir Daunį (susirėmime dalyvavęs stribas S.Dabašinskas papasakojo Daunio broliui J.Slušinskui). Merkio čekistai neatpažino.

Mūšyje žuvo J.Jonulauskas-Jokubauskas-Merkys, Antanas Slušinskas-Daunys, Žvainys, Juozas Ambrozaitis, Jonas Mankus ir Juozas Krikščionaitis. Jų kūnai buvo išniekinti prie Šimkaičių stribyno ir užkasti Šimkaičių miško pakraštyje.

Antanas Slušinskas-Daunys, Žvainys

Gimė 1925 m. Paalsio k., Viduklės vls., ūkininko šeimoje. Tėvai valdė 32 ha ūkį, kuris buvo dviejose vietose – Paalsio ir Polų kaimuo-

---

* Šio suvažiavimo 55-ųjų metinių proga Paupio verslininkai, visuomenės paraginti, Paupio-Vadžgirio kryžkelėje, partizanų vadų suvažiavimo vietoje, pastatė stogastulpį. – *P.G.*

[2]Parnarauskas J. Iš nežinios iškeltas//Valstiečių laikraštis. 1997 10 14.

se. Tėvai vaikus išauklėjo patriotiškai. Dar vokiečių okupacijos metais vyresnysis brolis Jonas ir jaunesnysis Antanas dalyvavo ginkluotame susirėmime su bolševikiniais banditais, terorizavusiais vietos gyventojus ir nužudžiusiais Polų kaimo jaunuolį Stepą Krūmaitį. Kaimo vyrus pasipriešinti banditams suorganizavo Jonas Slušinskas. Polų kaimo vyrų grupė: Jonas ir Antanas Slušinskai, J.Mankus, A.Barauskas, J.Parnarauskas, A.Daubaras ir S.Krūmaitis (nužudytojo brolis) stojo mūšin su banditais ir išvijo juos apylinkės.

Abu broliai Slušinskai, saugodami šeimą nuo represijų, nutarė išeiti į okupantų kariuomenę, tačiau pakeliui į Rusiją pabėgti ir stoti į partizanų gretas. Pakeliui pabėgti iš ešelono pavyko tik Jonui (prie Žaslių), ir jis grįžęs į gimtąsias apylinkes 1945 m. tapo Lydžio rinktinės Railos (A. Stoškaus) štabo apsaugos būrio partizanu. Antanui pakeliui pabėgti nepavyko ir jam teko tarnauti Archangelsko srityje. Grįžęs į tėviškę Antanas-Daunys tuoj pat įsijungė į pogrindinę veiklą – vadovavo apylinkės organizaciniam sektoriui, vėliau valsčiaus OS sektoriui. Vėliau pakeitė slapyvardį – tapo Žvainiu. Dalyvavo Lydžio rinktinės Rolando būrio operatyvinėje veikloje. Žvainys prie Eržvilko kapinių užminavo trispalvę, pakeltą virš žuvusių Mindaugo būrio vienuolikos partizanų kapo. Stribas, plėšęs trispalvę nuo kapo, buvo užmuštas.

1947 m. spalio 3 d., gelbėdamas sužeistą Merkį, Antanas Slušinskas-Žvainys žuvo.

Reikia paminėti dar vieną epizodą: mūšyje dalyvavo du partizanai tuo pačiu vardu ir pavarde – Antanai Slušinskai. Antrasis partizanas, slapyvardžiu Lapinas, ryžosi gelbėti Merkį ir Žvainį, tačiau pamatęs, kad padėtis beviltiška, išklausė Žvainio paskutinį prašymą – perduoti sužadėtinei jo atsisveikinimą. Brolio teigimu, Lapinas paskutiniąją bendražygio valią įvykdė – pranešė sužadėtinei apie žūtį.

Jonas Mankus

Gimė 1924 m. Polų k., Eržvilko vls., Lietuvos nepriklausomybės kovų savanorio Petro Mankaus šeimoje. Jonas buvo vyriausias. Po jo gimė Stasys, Antanas ir Vincas bei trys seserys. Tėvas valdė 3,5 ha ūkelį, todėl Jonas, baigęs Rutkiškių pradžios mokyklą, dirbo tėvo ūkyje. Visa šeima buvo priešiškai nusiteikusi okupantų atžvilgiu.

Jonas dar vokiečių okupacijos metais dalyvavo kaimo vyrų orga-

nizuotoje ginkluotoje kovoje su bolševikiniais banditais. Kai bolševikai antrąkart okupavo Lietuvą, visa Mankų šeima rėmė partizanus. Už ryšius su partizanais Jono brolį Stasį čekistai suėmė ir mirtinai nukankino. Nenustatyta, kurie Tauragės ar Raseinių čekistai jį nukankino ir kur užkasė jo kūną.

Jonas partizanauti pradėjo 1945 m. Lydžio rinktinės, Kadagio kuopos Saturno, vėliau – Rolando, šiam žuvus – Vytenio apygardos štabo apsaugos būryje.

1947 m. spalio pradžioje dalis štabo apsaugos būrio karių lydėjo štabo narį Merkį jam vykdant įprastinius uždavinius. Spalio 3 d. Jonas Mankus su kitais partizanais žuvo Pleteriškių kaime, Šimkaičių valsčiuje.

Juozas Krikščionaitis-Krikščiūnas

Gimė 1927 m. Lenkčiuose, Eržvilko vls., ūkininko šeimoje. Pradinį išsilavinimą įgijo tėviškėje. Pirmąją bolševikinę ir nacinę okupaciją praleido kaime. Antrąkart bolševikams okupavus Lietuvą, Juozui grėsė tarnyba okupacinėje armijoje. Tačiau jis pasirinko pasipriešinimo kelią ir 1945 m. pradėjo partizanauti Lydžio rinktinės Kadagio kuopos Rolando, vėliau JKA štabo apsaugos būryje. Žuvo 1947 m. spalio 3 d. mūšyje su čekistais Pleteriškių k., Šimkaičių vls., gindamas apygardos štabo narį Merkį, kurį jam buvo pavesta lydėti. Kartu žuvo A.Slušinskas, J.Mankus ir J.Ambrozaitis.

Juozas Ambrozaitis

Gimė 1920 m. Paišlynio k., Šimkaičių vls., ūkininko šeimoje. Baigęs pradžios mokyklą, dirbo tėvų ūkyje, ten praleido pirmąją bolševikinę ir nacinę okupacijas. Nuo 1945 m. rėmė partizanus, buvo ryšininku, tapo Lydžio rinktinės Šimkaičių vls. organizacinio sektoriaus nariu, vėliau sektoriaus vadovu. 1947 m. vasarą čekistai išaiškino Juozo pogrindinę veiklą, tačiau jam laiku pavyko pasitraukti į partizanų būrį. Nuo liepos mėn. partizanavo Lydžio rinktinėje ir vykdė paskutiniuosius organizacinio sektoriaus darbus. Žuvo 1947 m. spalio 3 d. Pleteriškių kaime.

Stanislovas Narkevičius-Patinas

Gimė 1908 m. Skaudvilės vls., Pavarčio k., ūkininko šeimoje. Tėvas valdė 60 ha ūkį. Baigęs vietinę pradžios mokyklą ūkininkavo savo ūkyje, ten ir praleido pirmąją bolševikinę ir nacinę okupacijas. Antrosios bolševikinės okupacijos pradžioje pasitraukė iš savo ūkio ir atvyko į Plėkių dvarą Šimkaičių vls., kur jo žmona mokytojavo. 1945 02 05 Narkevičių suėmė. Čekistai nuvarė pėsčius į Šiluvą, kur tuomet buvo Raseinių apskrities įstaigos, tarp jų ir čekistinės. Ten dirbęs tardytoju Radislovas Raudys atpažinęs Narkevičių kaip dvarininką dėl nežinomų priežasčių nutarė sunaikinti – tardant tiesiog užmušti. Po dviejų tokių tardymų į kamerą atneštas be sąmonės Narkevičius ryžosi bėgti. Ir tai jam pavyko. Išbėgo iš areštinės be apavo ir viršutinių rūbų, nors buvo šalta žiema. Tardytojas buvo įsitikinęs, kad taip sužalotas, be rūbų šaltyje Narkevičius neišgyvens, todėl nepaskelbė paieškos. Tačiau Narkevičiui pavyko išgyventi ir parsigauti pas gimines, kurie jį išgydė. Pagijęs įstojo į Žaibo partizanų būrį, kuriam vadovavo Soročka-Rikis. Veikimo zona – Viduklės valsčius. Vėliau S.Narkevičius-Patinas persikėlė į Vadžgirio k., pas J.Girdzijauską, kur buvo įrengta slėptuvė keturiems partizanams. Šiai grandžiai vadovavo Br.Kisielius-Simas. Kartu su juo buvo J.Bacys-Rimas ir Valaitis (manoma, kad Kazys iš Paparčių k.). Jiems talkino šeimininko darbininkas Čepkauskas. 1945 m. lapkričio 26 d. Br.Kisieliui-Simui žuvus, likusiai grandžiai vadovauti ėmėsi S.Narkevičius-Patinas. Toliau rengė pasalas stribams, vykdė propagandinį darbą prieš okupantus.

1945 m. Kūčių dieną partizanai prausėsi troboje, ruošėsi šventinei vakarienei. Tuo metu ūkį apsupo Šimkaičių įgula. Patinas, Rimas ir Čepkauskas pasislėpė rūsyje, o Valaitis prieangyje tarp maišų su grūdais. Čekistai netruko aptikti rūsį, kur slėpėsi tik revolveriais ginkluoti partizanai. S.Čepkauskas mėgino prisistatyti čekistams kaip jų agentas, bet buvo nukautas. Po trumpo susirėmimo Patinas ir Rimas nusišovė. Valaitį suėmė ir išvežė į Šimkaičius, bet netrukus jis iš stribyno pabėgo.

Žuvusiųjų kūnai buvo išniekinti prie Šimkaičių stribyno, vėliau užkasti miško pakraštyje.

Girdzijauskų šeima buvo suimta ir įkalinta. J.Girdzijauskas žiaurių tardymų metu sužalotas mirė Gulage.

Kūčių vakarą Šimkaičių stribai padegė visas J.Girdzijausko trobas ir sudegino iki pamatų.

Jonas Bacys-Rimas

Gimė 1920 m. Paparčių k., Šimkaičių vls., ūkininko šeimoje. Pradinį išsilavinimą įgijo vietinėje mokykloje ir toliau ūkininkavo tėvų ūkyje. Iš kitų kaimo žmonių išsiskyrė augalotumu, tvarkingumu ir punktualumu. Partizanas nuo 1944 m. Lydžio rinktinės Kulkio (Paupio) būryje. Kai Kulkys buvo paralyžiuotas, J.Bacys perėjo į Br.Kisieliaus-Simo grandį. Jam žuvus – S.Narkevičiaus grandį ir persikėlė į Vadžgirio k. pas J.Girdzijauską. Ten 1945 m. gruodžio 24 d. žuvo kartu su S.Narkevičiumi ir S.Čepkausku.

Stanislovas Čepkauskas

Gimė 1923 m. Bliūdžių k., Šimkaičių vls., mažažemio ūkininko šeimoje. Baigęs pradžios mokyklą, dėl skurdžios padėties tarnavo pas ūkininkus. Nuo antrosios okupacijos pradžios slapstėsi nuo kariuomenės. Buvo Šimkaičių čekistų užverbuotas, tačiau vykdė partizanų pavedimus. Priklausė S.Narkevičiaus grandžiai, dalyvavo grandies operatyvinėje veikloje. 1945 12 24 kartu su S.Narkevičiumi ir J.Baciu ruošėsi Kūčių vakarienei. Čekistams apsupus ūkį, pasislėpė rūsyje. Kadangi buvo užklupti netikėtai, su savimi turėjo tik trumpus ginklus, tad gintis buvo neįmanoma. S.Čepkauskas bandė prisistatyti čekistų agentu ir išėjo iš slėptuvės, tačiau čekistai jį nukovė ir kartu atakavo kitus du. Po trumpo susirėmimo partizanai nusišovė.

Bronislovas Kisielius-Simas

Gimė 1922 m. Kalupių k., Šimkaičių vls., stambaus ūkininko šeimoje. Tėvas valdė 40 ha ūkį. Baigė Vadžgirio pradžios mokyklą. Dirbo tėvo ūkyje ir lavinosi agronomijos srityje. Baigė Raseinių žemės ūkio mokyklą. Dėl gilesnių žinių žemdirbystės srityje, pažangių ūkininkavimo metodų buvo gerbiamas ūkininkų ir bendraamžių. LLA karys nuo 1943 m. Kadagio kuopos Paupio, vėliau Saturno, dar vėliau Rolando būrio partizanas. Partizanauti pradėjo nuo antrosios bolševikinės okupacijos pradžios 1944 m.

Simas ir partizanaudamas neapleido savo ūkio. Kartkartėmis dalyvavo ūkio darbuose kartu su savo bendražygiais. Tuo pačiu partizanai pasigamindavo maisto produktų savo reikmėms. Simas buvo nusiteikęs savo gerai tvarkomą ūkį išlaikyti iki Lietuvos išlaisvinimo.

Tą 1945 m. lapkričio dvidešimt šeštąją Simas su S.Dobilaičiu-Dobilu ir B.Dabašinsku ūkiniame pastate valė iškultus javus. Namiškiai pranešė, kad nuo miško pusės supa čekistai. Simas, kaip grandies vyresnysis, įsakė pasitraukti iš ūkio nepastebėtiems, kad nenukentėtų namiškiai ir nesudegintų ūkio. Partizanai traukėsi skirtingomis kryptimis: Simas traukdamasis pietų kryptimi perėjo Šaltuonos upelį ir žuvo Stulgių k. prie Šimkaus sodybos. Dobilas traukėsi vakarų kryptimi: perkirto Paupio-Vadžgirio kelią ir žuvo Kalniškių k. prie J.Kisieliaus-Krapiko sodybos. Dabašinskas traukėsi į šiaurę ir žuvo Kalupių k. Simo sprendimas buvo lemtingas – visi trys žuvo, ūkis buvo sunaikintas, namiškiai suimti.

Kūnai išniekinti prie Šimkaičių stribyno. Užkasti miško pakraštyje.

Stasys Dobilaitis-Dobilas

Gimė 1924 m. Paviščiovyje, Eržvilko vls., ūkininko šeimoje. Baigęs pradžios mokyklą, dirbo tėvo ūkyje, kur ir praleido pirmąją bolševikinę ir fašistinę okupacijas. Nuo antros bolševikinės okupacijos pradžios Dobilas Kadagio kuopos Saturno, vėliau Rolando būrio partizanas. Žuvo 1945 11 26 Kalniškių k., ties J.Kisieliaus-Krapiko sodyba. Kartu žuvo B.Kisielius ir B.Dabašinskas.

Kūnai išniekinti prie Šimkaičių stribyno. Užkasti Šimkaičių miško pakraštyje.

Benedas Dabašinskas

Gimė 1924 m. Juodaičių k., Girkalnio vls., ūkininko šeimoje. Baigė pradžios mokyklą ir dirbo tėvų ūkyje. Pirmąsias okupacijas praleido tėviškėje. Partizanas nuo 1944 m. Lydžio rinktinės Kadagio kuopos Paupio, vėliau Saturno, dar vėliau Rolando būriuose. Po metus trukusios partizaninės kovos žuvo 1945 11 26 Kalupių k. kartu su B.Kisieliumi ir S.Dobilaičiu.

Kūnai išniekinti Šimkaičių stribyne. Užkasti Šimkaičių miško pakraštyje.

Antanas Tamulis-Uosis

Gimė 1923 m. Paparčių k., Šimkaičių vls., ūkininko šeimoje. Pradžios mokyklą baigė tėviškėje, toliau darbavosi tėvo ūkyje. Jo tėvas Kazimieras buvo aktyvus Šaulių sąjungos narys. Antanas 1943 m. įstoja į LLA ir tampa aktyviu jos kariu. Tėvo vadovaujama visa Tamulių šeima 1944 m. birželio mėn. Paparčiuose susiremia su gausesniu bolševikinių diversantų būriu ir išveja juos iš kaimo. Atėjūnai, paragavę sutelktos, automatiniais ginklais ginkluotos Tamulių šeimos ugnies, daugiau nebegrįžta į Paparčius.

Po antrosios bolševikinės okupacijos Kazimieras Tamulis-Kulkys organizuoja partizanų būrį Paupinės miške. Pirmieji būrio nariai sūnūs Antanas-Uosis ir Kazimieras-Kadagys. Paupio būrys priklausė Lydžio rinktinės Kadagio kuopai. Tačiau Antano-Uosio partizaninis kelias buvo trumpas. 1945 07 26 partizanai A.Tamulis, J.Žukauskas, J.Norkus su kinkiniu,kurį vadelėjo J.Steponaitis, jaunuolis iš Paviščiovio, pateko į čekistų pasalą. Žuvo A.Tamulis, J.Žukauskas, J.Steponaitis, J.Norkus buvo sužeistas ir paimtas į nelaisvę.

Žuvusiųjų kūnus nuvežę išniekino prie Šimkaičių stribyno. Užkasti Šimkaičių miško pakraštyje.

Juozas Steponaitis-Stasio

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro 1998 09 18 archyvinėje pažymoje nurodoma, kad Juozo Steponaičio, gimusio 1928 m., tarp žuvusiųjų Šimkaičių vls. nerasta. Tačiau žuvimo faktas akivaizdus. Galima spėti, kad neginkluotą septyniolikmetį čekistai nepaėmė išniekinimui į Šimkaičių stribyną, o paliko žuvimo vietoje. Artimieji jį palaidojo šeimos kape Paupyje, tačiau įrašo ant šeimos paminklo nepadarė. Šios versijos teiginius tvirtina Lietuvos Laisvės Kovos sąjūdžio Kęstučio apygardos štabas, tyrinėjantis šios apygardos žuvusiųjų skaičių ir aplinkybes.

Juozukas gimė 1928 m. Paviščiovio k., Eržvilko vls., stambaus ūkininko šeimoje. Tėvas Stasys valdė 40 ha žemės. Baigęs pradžios mokyklą talkininkavo tėvui ūkio darbuose. 1945 m. liepos mėn., vyk-

dydamas partizanų pavedimą, tėvo kinkiniu vežė partizanus A.Tamulį-Uosį, J.Žukauską ir J.Norkų-Auksaplaukį. Patekę į Šimkaičių čekistų pasalą žuvo kartu su A.Tamuliu-Uosiu ir J.Žukausku. J.Norkus-Auksaplaukis buvo sunkiai sužeistas į galvą ir paimtas į nelaisvę. A.Tamulio ir J.Žukausko kūnai išniekinti prie Šimkaičių stribyno ir užkasti miško pakraštyje.

Po Juozuko žūties Šimkaičių stribai mirtinai nukankino jo tėvą Stasį Steponaitį. Kūną paliko prie Paupio miško.

Pastaba. LGGRTC pažymoje rastas Juozas Steponaitis, Mato, g.1900 (1908) m. Žvirblaukio k., Eržvilko vls., MGB informatorius slapyvarde Ražas, savo ruožtu bendradarbiavęs su partizanais, neslėpdamas nuo jų, kad jį užverbavo čekistai. Pažymoje nurodoma, kad jis 1948 m. birželio mėn. rastas užmuštas. Ar jis buvo atvežtas į Šimkaičius, nenurodoma. Įrašas byloja, kad slapta palaikė ryšius su partizanais ir juos rėmė. Gali būti, kad MGB nustatė, jog yra nepatikimas ir priėmė atitinkamus sprendimus.

Galimas atvejis, kad šis Steponaitis buvo palaidotas žuvimo vietoje, o į Šimkaičių miško pakraštį nepateko nė vienas iš Steponaičių.

Juozas Žukauskas

Gimė 1923 m. Paviščiovio k., Eržvilko vls., ūkininko šeimoje. Pradžios mokyklą baigė tėviškėje. Talkindamas tėvams ūkio darbuose praleido pirmąją bolševikinę ir fašistinę okupaciją tėviškėje. Užėjus antrajai bolševikinei okupacijai buvo verčiamas tarnauti okupacinėje armijoje, tačiau Juozas pasirinko pasipriešinimo kelią ir 1945 m. įstojo į Lydžio rinktinės Saturno būrį, kuriame partizanavo iki žūties. 1945 m. liepos 26 d. žuvo patekęs į pasalą Šimkaičių stri-bams kartu su A.Tamuliu-Uosiu, vežėju J.Steponaičiu.

A.Tamulis ir J.Žukauskas nuvežti į Šimkaičius ir užkasti miško pakraštyje.

Kazys Tamulis-Perkūnas, Kadagys

Gimė 1926 m. Paparčių k., Šimkaičių vls., ūkininko šeimoje. Tėvas valdė vidutinio dydžio ūkį. Tėvai susilaukė sūnaus Antano, dukros Onutės ir jauniausiojo Kazio. Kazys pradinį išsilavinimą įgijo vietinėje pradžios mokykloje, liko namuose ir talkino tėvams ūkio

darbuose. Pirmąją bolševikinę ir nacinę okupacijas praleido tėviškėje. Vokiškosios okupacijos metais Kazys, nors ir jaunas, kartu su vyresniuoju broliu ir tėvu aktyviai dalyvavo antinaciniame pasipriešinime. 1944 m. vasarą mūšio lauke kartu su visa šeima Kazys susikovė su bolševikais ir išvijo juos iš Paparčių kaimo.

Nuo 1944 m. spalio mėn. Kazys ir brolis Antanas tėvo organizuotame ir vadovaujame būryje Paupinės miške. Tačiau partizaninės batalijos trunka daugiau nei pusmetį. 1945 m. liepos mėn. žūva brolis Antanas, o tėvą pakerta paralyžius. Šeima, spręsdama šią problemą, pakeičia pavardę, įsigiję dokumentus persikelia į Skaudvilės apylinkės Sodulės k. Dirbo tarybiniame ūkyje, 1948 m. rudenį vėl išėjo partizanauti į Kęstučio apygardos Butageidžio rinktinės pirmos kuopos Aušrelės būrį iš pradžių skyriaus vadu, vėliau būrio vado pavaduotoju. Partizaninę kovą Kazys tęsė beveik pustrečių metų ir žuvo 1951 m. sausio 16 d. susirėmime su Skaudvilės čekistais Skaudvilės vls.: vienų duomenimis, Kietelių k. (tai būtų Batakių kryptis), kitų duomenimis, Mykalaičios k. (tai būtų link Lybiškių geležinkelio stoties). Kartu žuvo M.Kasputis-Aidas.

Kūnai išniekinti Skaudvilės bažnyčios šventoriuje. Kūną iš šventoriaus paėmė čekistai. Palaidojimo vieta nenustatyta.

Vytautas Pažereckas, Juozo

Gimė 1927 m. Gudelaukio k., Raudonės vls., Lietuvos nepriklausomybės kovų savanorio šeimoje. Tėvas Juozas, kaip savanoris, gavo 9 ha žemės ir ūkininkavo. Vytautas pradžios mokyklą baigė Raudonėje, talkino tėvų ūkyje. Pirmąją bolševikinę ir nacinę okupacijas praleido tėviškėje. Po antrosios okupacijos Vytautas apsisprendė netarnauti okupacinėje kariuomenėje ir slapstėsi keisdamas gyvenamą vietą. 1946 m. čekistai Vytautą aptiko Paskynų k., Šimkaičių vls. Susidūrimo metu Vytautas žuvo. Kūnas išniekintas prie Šimkaičių stribyno ir užkastas miško pakraštyje.

Juozas Pažereckas, Juozo

Gimė 1900 m. Naubariškių k., Raudonės vls., valstiečio šeimoje. Nepriklausomybės kovų savanoris. Kaip savanoris gavo 9 ha žemės Gudelaukio k., Raudonės vls. Ūkininkavo ir tarnavo policijoje, buvo

nuovados viršininku Raudonėje, Kelmėje ir Kražiuose. Pirmąją bolševikinę ir nacinę okupacijas praleido savo ūkyje. Nuo antrosios okupacijos pradžios slapstėsi. Žuvo kartu su sūnumi 1946 m. Paskynų k., Šimkaičių vls.

Išniekintas prie Šimkaičių stribyno ir užkastas miško pakraštyje.

Stasys Pažereckas, Juozo

Gimė 1928 arba 1927 m. Pavidaujo k., Šimkaičių vls., mažažemio ūkininko šeimoje. Pradinį išsilavinimą įgijo tėviškėje. Pirmąją bolševikinę ir fašistinę okupaciją praleido dirbdamas tėvų ūkyje. 1946 m. Stasys pasitraukė į Lydžio rinktinės Kadagio kuopos Bitino, vėliau Mikučio būrį. Žuvo 1949 m. kovo 1 d. Pavidaujo miške.

Kūnas išniekintas prie Šimkaičių stribyno ir užkastas miško pakraštyje.

Vytautas Pažereckas-Skautas, Benedo

Gimė 1929 m. Jakaičių k., Jurbarko vls., ūkininko šeimoje. Pradžios mokslus baigė tėviškėje. Bolševikinę ir nacinę okupacijas praleido ūkyje. Antrąkart bolševikams okupavus Lietuvą Vytautas nusprendžia netarnauti okupacinėj kariuomenėj. Susisiekia su Lydžio rinktinės Kadagio kuopos Panteros, vėliau Pavasario būriais, ryšininkauja. 1949 m. palaiko ryšį tarp Kęstučio ir Tauro apygardos štabų.

Žuvo Šimkaičių apylinkėse[1]. LLKS Kęstučio apygardos atstovo V.Meškausko teigimu, Skautas žuvo 1951 m. vasario 2 d. Endrikių k., Slavikų vls., Šakių apskr. Tikėtina, kad buvo užkastas Šimkaičių miške.

Matas Barčas-Jogaila, Audronis

Gimė 1912 m. Ridikiškių (Pocaičių) k., Eržvilko vls., ūkininko šeimoje. Pradinį išsilavinimą įgijo tėviškėje. Ūkininkavo tėvo ūkyje. Tarnavo Lietuvos kariuomenės Tauragės pulke. Matas, jo broliai

[1]LGGRTC 1998 09 18 archyvinė pažyma (Pagal: LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1172 . L.116).

Kazys, Alfonsas ir sesuo Petronėlė, bolševikams antrąkart okupavus Lietuvą, tapo aktyviais pasipriešinimo dalyviais – partizanų rėmėjais. Jogaila partizanauti pradėjo 1946 m. Lydžio rinktinės Gintaro būryje. 1947 m. vasario 13 d. žuvus būrio vadui Gintarui (B. Misevičiui) Jogaila perėmė vadovavimą būriui. Pagal tradiciją būrys pasivadino Jogailos vardu. Būrys priklausė Kadagio kuopai, todėl savo dislokacijos nekeitė, vykdė bendrą kuopos operatyvinę veiklą jai paskirtose ribose. Jogaila būriui vadovavo kiek ilgiau nei metus. 1948 m. kovo 18 d. mūšyje su čekistais žuvo kartu su savo pavaduotoju – kulkosvaidininku Kėkštu, Jerbiškių k. prie Vidaujos intako.

Kūnas atvežtas prie Šimkaičių stribyno išniekinimui. Užkastas miško pakraštyje.

Juozas Jakštaitis-Kėkštas

Gimė 1928 m. Paikų k., Gaurės vls. (kitais duomenimis, Kalniškių k., Eržvilko vls.), ūkininko šeimoje. Pradžios mokyklą baigė gimtinėje. Pirmąją bolševikinę ir fašistinę okupacijas praleido kaime. Partizanų nukreiptas 1945 m. įstojo į Eržvilko stribų būrį ir teikė partizanams žinias apie čekistų operacijas. Supratęs, kad yra įtariamas ir sekamas, 1946 m. pereina į Lydžio rinktinės Kadagio kuopos Gintaro būrį. Pasižymi kaip narsus kulkosvaidininkas susirėmimuose su čekistais. 1947 m. pradžioje žuvus Gintarui, būrio vadovavimą perima Jogaila (M.Barčas) ir Kėkštą paskiria savo pavaduotoju.

Kėkšto partizaninių kovų kelias tęsiasi iki 1948 03 19 mūšio su čekistais Jerbiškių k. prie Vidaujos intako. Žuvo kulkosvaidžio ugnimi dengdamas draugų atsitraukimą. Kartu žuvo būrio vadas M.Barčas-Jogaila.

Kūnas išniekintas prie Šimkaičių stribyno, vėliau užkastas miško pakraštyje.

Gediminas Žilaitis-Mėnulis

Gimė 1928 m. Lapgirių k., Šimkaičių vls., ūkininko šeimoje. Mokėsi Vadžgirio pradžios mokykloje ir baigė penkis skyrius. Toliau mokytis sutrukdė antroji bolševikinė okupacija. Dirbo tėvų ūkyje ir talkino Kadagio kuopos Gintaro, Bitino ir Rolando būriams. 1946 m., kai atėjo laikas tarnauti okupacinėje kariuomenėje, Gediminas

išėjo partizanauti į Gintaro būrį. Gediminas-Mėnulis žuvo 1947 m. kovo 9 d. mūšyje su čekistais Butkaičių k., Eržvilko vls. kartu su J.Valantiejumi-Romu, A.Butkumi-Vėtra ir J.Stoniu.

Kūnai išniekinti Eržvilko miestelio šventoriuje. Gedimino giminės ir bendražygiai kūną nuo šventoriaus slapta paėmė, įdėjo į karstą ir ruošėsi palaidoti kapinėse, tačiau Šimkaičių stribai karstą su palaikais aptiko Žilaičių sodyboje, kūną paėmė ir vėl išniekino prie Šimkaičių stribyno. Gedimino kūnas užkastas Šimkaičių miške.

Vytautas (Vitoldas) Palubeckas-Viktoras

Gimė 1918 m. Pavidaujo k., Šimkaičių vls., ūkininko šeimoje. Pradinį išsilavinimą įgijo tėviškėje, toliau ūkininkavo tėvų ūkyje, kur ir praleido pirmąją bolševikinę ir fašistinę okupacijas. Antrąkart bolševikams okupavus Lietuvą, Vytautas nusprendė netarnauti okupacinėje kariuomenėje ir 1944 m. pasitraukė pas partizanus į „Batalioną Nr.8“, vėliau „Trijų lelijų“ kuopą. Žuvo 1948 m. lapkričio 8 d. prie Paslauskienės miško susirėmime su Šimkaičių čekistais – sužeistas nusišovė.

Išniekintas prie Šimkaičių stribyno. Užkastas Šimkaičių miške.

Zenonas Mileris-Kazas, Aidas

Gimė 1914 m. Šimkaičiuose[1], Venclovi̇škių k., Raudonės vls.[2], ūkininko šeimoje. Pradinį išsilavinimą įgijo tėviškėje. 1934 m. pašauktas tarnauti dragūnų pulke. Kaip drausmingas ir sumanus kareivis nukreiptas į mokamąją kuopą, kurią baigė puskarininkio laipsniu. Likęs virštarnybiniu už gerą pareigų vykdymą pakeltas viršila. Pirmosios bolševikinės okupacijos metais kaip kariškis išvengė represijų. Nacinės okupacijos metais mobilizuotas į vermachtą. Iš ten pasitraukė artėjant frontui prie Lietuvos, slapstėsi. Atrosios bolševikinės okupacijos pradžioje suimtas, pateko į filtracijos stovyklą Kalinine. Organizavo grupinį pabėgimą. Pabėgo devynių asmenų grupė ir grįžo į Lietuvą 1945 m. rudenį. Nuo tada Lietuvos laisvės gynėjų rinktinės (Bataliono Nr.8) Skirsnemunės būrio vadas. Kovi-

[1]Steponaitis V. Laisvės kovos aukos Pietų Žemaitijoje. P.109.

[2]V.Meškausko surinktos žinios.

niam vienetui vadovavo apie metus. 1946 m. spalio 6 d. susidūrime su čekistais Paalsio k. sužeistas nusišovė.

Kūnas išniekintas prie Šimkaičių stribyno ir užkastas miške.

Šaltiniai ir literatūra

1. Gaškaitė N. Žuvusiųjų prezidentas. V.1998.

2. Parnarauskas J. Iš nežinios iškeltas//Valstiečių laikraštis. 1997 10 14.

3. Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas//Laisvės kovų archyvas.Nr.12. P.28-33.

4. Partizanų vardinis sąrašas ant paminklo Šimkaičių miško pakraštyje: 3.1. J.Ambrozaitis; 3.2. J.Bacys; 3.3. M.Barčas; 3.4. S.Čepkauskas; 3.5.B.Dabašinskas; 3.6. S.Dobilaitis; 3.7. J.Krikščionaitis; 3.8. Z.Mileris; 3.9. S.Narkevičius; 3.10. G.Žilaitis; 3.11. J.Pažereckas (tėvas); 3.12. V.Pažereckas (sūnus); 3.13. V.Palubeckas; 3.14. A.Slušinskas; 3.15. J.Steponaitis; 3.16. A.Tamulis; 3.17. K.Tamulis; 3.18. B.Kisielius; 3.19. J.Mankus; 3.20. J.Jakštaitis; 3.21. J.Jokubauskas.

Neįvardinti paminkle, bet užkasti miško pakraštyje: 3.22. J.Žukauskas (žuvęs kartu su A.Tamuliu); 3.23. S.Pažereckas ir (LGGRTC pažyma 1998 09 18); Vytautas Pažereckas-Skautas, Benedo. (LGGRTC 1998 09 18 archyvinė pažyma).

P.S. Stribo S.Dabašinsko teigimu, Šimkaičių miške gali būti užkasta iki 70 žuvusių ir nužudytų.

5. LGGRTC 1998 09 18 archyvinė pažyma apie Šimkaičių apylinkėje žuvusius partizanus (19 pavardžių) ir 2001 01 18 Nr.5 dėl Jurbarko r. Šimkaičių seniūnijoje žuvusių partizanų (3 pavardės).

6. Steponaitis V. Laisvės kovų aukos pietų Žemaitijoje. K.1998.

7. Railos būrio partizano A.Slušinsko prisiminimai apie brolį A.Slušinską, pusbrolį J.Mankų, papasakoti autoriui.

8. Partizanės O.Tamulytės prisiminimai apie brolius Antaną ir Kazį Tamulius, papasakoti autoriui.

9. Autoriaus atsiminimai apie kaimynus B.Kisielių, J.Bacį, bendraklasį G.Žilaitį, taip pat apie partizanų Tamulių kovas.

10. V.Meškausko surinkta medžiaga ir patikslinimai apie sąraše paminėtus žuvusiuosius.

LLA VYTIES (VYTENIO) RINKTINĖ

1944 m. liepos mėn. į Lietuvos teritoriją įsiveržė sovietų armija. Vokiečiai traukėsi į Vakarus. 1944 m. rugpjūčio pabaigoje fronto linija nusistovėjo ties Žagare-Kuršėnais, palei Ventos ir Dubysos upes. Spalio pradžioje ties Kuršėnais sovietai pralaužė vokiečių gynybą ir greitai buvo okupuota visa Lietuva. Dar vasarą krašte kilo masinis pasipriešinimas antrajai sovietų okupacijai.

Vokiečių okupacijos metais, vykstant antinaciniam judėjimui, Lietuvoje jau veikė politinė karinė organizacija Lietuvos Laisvės Armija. 1943 m. ji įkūrė 4 apygardas: Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio. Prasidėjus kitai sovietų okupacijai, LLA buvo pasiruošusi kovai naujomis sąlygomis. LLA vado 1944 m. liepos 20 d. įsakymu organizacija padalinta į du sektorius: VS (veikiantį) ir OS (organizacinį)[1]. VS nariai – vanagai-partizanai – pagrindinė pasipriešinimo jėga, OS – tai rezervas, legaliai gyvenantys asmenys, atliekantys ryšių aprūpinimo, žvalgybos ir kt. funkcijas. Pagrindinis LLA tikslas buvo Lietuvos laisvės iškovojimas ir valstybės atstatymas[2].

1944 m. liepos pabaigoje-rugpjūčio pradžioje LLA Šiaulių apygarda veikė kaip gerai organizuota struktūra. Mat vakarinė Lietuvos dalis dalis (kuri priklausė LLA Šiaulių apygardai) dar nebuvo sovietų okupuota, joje veikimo sąlygos buvo palankesnės. Į Šiaulių LLA apygardą įėjo Šiaulių, Telšių, Mažeikių, Kretingos, Tauragės aps. bei joms prilygintos Kuršėnų ir Radviliškio LLA apylinkės[3]. LLA Kuršėnų rinktinės pagrindą sudarė kuršėniečio mokytojo Stasio Jarmalos vadovaujama pogrindžio organizacija – Vytauto Didžiojo sąjunga. Liepos pabaigoje ji perėjo į LLA, o rugpjūčio mėn. Kuršėnų vls. Pažižmėlių miške jau buvo apie 45 partizanai[4]. 1944 m. rugpjūčio mėn. LLA Šiaulių apygardos štabo pareigūnai inspektavo vanagų rinktines. Jie Kuršėnų rinktinės vadu vietoje LLA apylinkės štabo vado S.Jarmalos paskyrė ltn.Česlovą Čekanauską[5]. 1944 m. gruodžio mėn. pagal LLA Saturno (Šiaulių) apygardos vado įsakymą Nr.4 apygardos ribose turėjo veikti 1-oji Stumbro (Šiaulių), 2-oji Vilko (Telšių) ir kt. rinktinės.

Be antisovietinio pasipriešinimo organizavimo "iš viršaus", procesas gaivališkai vyko "iš apačios". Kuršėnų krašte miškuose telkėsi

nuo mobilizacijos besislapstantys vyrai, savanoriai, inspiruojami patriotinių jausmų, bei asmenys, nepaklusę sovietų kareivių savivalei bei terorui. 1944 m. rudenį Kuršėnų partizanai buvo priversti veikti pafrontės sąlygomis.

1945 m. iš sausio 19 į 20 naktį desantu iš lėktuvo nuleista 4partizanų grupė. Lakūnui suklydus, desantas nusileido ne Kuršėnų krašto miškuose, o Tauragės apskrityje. Kuršėnų grupę sudarė LLA nariai, baigę vokiečių karinės žvalgybos – Abvero mokyklą FAK-210: Vytautas ir Henrikas Chaleckai, Algimantas Kapturauskas ir Zenonas Rombergas[6]. Jų veiklos tikslas – įsijungti į ginkluotą pasipriešinimą. LLA Kuršėnų apylinkės partizanus organizuoti ir jiems vadovauti ėmė broliai Chaleckai, kilę iš Kuršėnų. Mokytojas Henrikas Chaleckas gimė 1918 m., jo brolis tarnautojas Vytautas gimė 1924 m. Nacių okupacijos metais abu gyveno Kuršėnuose, V.Chaleckas dirbo valsčiaus administracijoje. 1944 m. judant frontui, jie pasitraukė į Vakarus į Abvero mokyklas. Tėvas Jonas Chaleckas nepriklausomybės metais tarnavo Lietuvos pasienyje, turėjo kapitono laipsnį. Chaleckų vadovaujami partizanai veikė grupėmis Kuršėnų, Užvenčio, Luokės, Papilės vls. H.Chaleckas-Tigras vadovavo apie 15 partizanų štabo apsaugos būriui. Jis tiesiogiai palaikė ryšius su LLA Saturno (Šiaulių) apygardos štabu[7].

1945 m. balandžio mėn. buvo suimta LLA Šiaulių apygardos vadovybė, tačiau netrukus štabas buvo atkurtas ir tų pačių metų birželio mėn. vėl saugumo sunaikintas. Kūrėsi kitos, labiau prisitaikančios prie naujų sąlygų vadovaujančios struktūros. Vieno iš LLA vadų Adolfo Kubiliaus-Vaišvilos iniciatyva 1945 m. kovo pradžioje buvo sudarytas LLA Žemaičių legiono štabas. Jis perėmė dalį LLA Šiaulių apygardos funkcijų. Legionui vėliau priklausė Telšių, Kretingos, Mažeikių, Tauragės aps. ir vakarinė Šiaulių aps. dalis. Šie organizaciniai pokyčiai, matyt, pasiekė ir Kuršėnų partizanus. 1945 m. gegužės mėn. pradžioje Stumbro (Šiaulių) rinktinės, buvusios LLA Kuršėnų apylinkės štabo viršininkas S.Jarmala-Briedis su H.Chalecku-Tigru surengė pasitarimą, kuriame dalyvavo Liūto, Gedimino, Tigro, Ąžuolo grupių partizanai. Liūto būriui, veikusiam Luokės vls. Ilgšilio miške ir Raudėnų apyl. Girlaukės, Medragių, Šeškių k., vadovavo Stasys Norkus. Tigro būriui, veikusiam Kuršėnų vls. Pažiužmės miške, Luokės vls. Petrikių k., vadovavo Antanas Šimkus-Tigras. Ąžuolo būriui – Leistrumas. Gedimino būriui, vei-

kusiam Luokės vls. Užpelkių, Gintenių k. apylinkėse – Antanas Spirgys-Lakštingala [8].

Per 1945 m. pirmąjį pusmetį okupacinė valdžia skelbė ne vieną amnestiją, tačiau partizanų skaičius nemažėjo, jų veiksmai aktyvėjo. Miško brolių susidūrimai vyko Luokės ir Kuršėnų vls. paribių miškuose. 1945 m. balandžio mėn. buvo organizuota pasala Kuršėnų stribams, trys nukauti. Nors gegužės mėn. ir baigėsi Antrasis pasaulinis karas, besislapstantys nuo mobilizacijos vyrai registruotis neskubėjo. Žemaitijoje, kur partizaniniam judėjimui didžiausią įtaką darė LLA statutinės nuostatos, registracija be partizanų vadų leidimo buvo draudžiama. 1945 m. birželio mėn. Žemaičių legiono Margio rinktinėje, veikusioje vakarinėje Šiaulių aps. dalyje, buvo apie 200 kovotojų[9]. Rinktinę sudarė Kuršėnų, Šaukėnų, Užvenčio, Luokės valsčių partizanai.

1945 m. okupantai vykdė plačią karinę kampaniją prieš partizanus, jų šeimos narius bei rėmėjus. Siekdami įbauginti vietinius gyventojus, kareiviai degino sodybas, plėšė jų turtą. 1946 m. birželio mėn. pradėjo tremti gyventojus. 1945 m. liepos mėn. iš 31 į rugpjūčio 1 naktį Kuršėnų vls. Švendrių k. įvyko baisi tragedija. NKVD iš areštuoto partizano sužinojo, jog minėtame kaime Klemanskio sodyboje yra bunkeris. Leningrado fronto užnugario apsaugos junginio 217-ojo pasienio pulko 1-asis batalionas (apie 60-70 kareivių) surengė operaciją[10]. Tą kartą buvo sudegintos dvi sodybos, žuvo 7 žmonės. Apie šį įvykį pasakoja Kazys Klemanskis (g.1927 m.): " Mūsų sodyba buvo ant kalniuko pamiškėje. Šeimoje buvo keturi vaikai, brolis Stasys Klemanskis slapstėsi nuo sovietinės armijos. Enkavėdistai į sodybą atėjo prieš saulėlydį. Trobos viduje pradėjo mus kamantinėti, man ir tėvui rankas surišo už nugaros. Paskui visus išvarė į kiemą. Atrišo rankas. Enkavėdistai trenkė man buože į krūtinę. Ir vėl suvarė atgal į jau padegtą trobą. Prieš tai nušovė šunį, išvarė gyvulius. Pirmiausia padegė ūkinius pastatus. Lipskių sodyba jau degė. Troboje visi sugulėme ant grindų. Pradėjo šaudyti pro langus. Aš, tėvas ir keturiolikmetis Alfukas nubėgome į kaminą. Alfukas kažkur pasiliko. Aš ir tėvas ištrūkome pro duris, esančias kamine ir vedančias į kitą kiemo pusę. Pasileidome bėgti link kūtės. Už kūtės peršovė bėgantį tėvą. Aš pasileidau per rugių lauką į Vilimienės sodybos pusę. Bėgau susilenkęs, o kulkos lėkė pro ausis. Atsisukau

– jauja, troba ir visa sodyba degė. Nubėgau į mišką, įkritau į duobę ir taip išsigelbėjau"[11].

Sudegė senasis Adomas Lipskis (g.1874 m.), motina Julija Lipskienė (g.1894 m.), kareiviai nužudė sūnų Viktorą Lipskį (g.1926 m.). Sudegė Ona Klemanskienė (g.1900 m.), dukra Joana Klemanskytė (g.1921 m.), sūnus Alfonsas Klemanskis (g.1931 m.), nužudytas tėvas Antanas Klemanskis (g.1898 m.). Lipskius ir Klemanskius palaidojo Raudėnų kapinėse.

Rudeniop Margio rinktinės partizanai taip pat patyrė skaudžių nuostolių. 1945 m. rugpjūčio mėn. buvo sužeisti broliai Chaleckai. Spalio mėn. suimti 32 partizanai, daugiausia iš Gedimino būrio, veikusio Luokės vls[12]. Neaiškus buvo ir Margio rinktinės vadovybės klausimas. Vado praktiškai nebuvo. Ryšiai su LLA Žemaičių legiono štabu buvo nutrūkę. Buvęs rinktinės štabo viršininkas S.Jarmala-Briedis gyveno legaliai. Jis išvengė 1945 m. birželio mėn. areštų, kai buvo likviduotas LLA Šiaulių (Saturno)apygardos štabas[13].

1946 m. pradžioje LLA Žemaičių legiono vado mjr.Jono Semaškos-Liepos nurodymu buvo sudarytas naujas rinktinės štabas. Jam vadovavo S.Jarmala-Briedis. Rinktinės štabui priklausė Jurgis Keras-Bijūnas, kpt.Jonas Chaleckas, broliai H.Chaleckas-Tadas ir V.Chaleckas-Chirurgas, Klimaitis ir kt[14]. Rinktinės veiklos ribos apėmė Šiaulių aps. Kuršėnų, Papilės, Gruzdžių, Tryškių, Užvenčio, Šaukėnų vls. ir net Telšių aps. Luokės vls. Šių valsčių miškuose bazavosi V.Chalecko-Aitvaro, J.Kero-Bijūno, Juozo Einingio-Kirgyzo, Kazio Vengrio-Prancūzo, Kosto Mačiulio-Kosto vadovaujami būriai ar kuopos.

S.Jarmala-Briedis, Barzda, Audrūnas gimė 1908 m. Alytaus aps. Mokytojavo Šiaulių aps. Lygumų miestelyje, nacių okupacijos metais – Kuršėnuose. LLA narys, Kuršėnuose suorganizavo pogrindinę organizaciją Vytauto Didžiojo sąjungą. Vadovavo LLA Kuršėnų apyl., buvo LLA Stumbro (Šiaulių) rinktinės štabo viršininku. 1946 m. spalio mėn. S.Jarmala, kilus nesutarimams su broliais Chaleckiais dėl partizaninės kovos formų, buvo pakeistas, įsigijo dokumentus ir pasitraukė iš Kuršėnų krašto[15]. Tais pačiais metais jis pradėjo dirbti Eržvilko gimnazijoje, nuo 1948 m. jai vadovavo. S.Jarmala palaikė ryšius su Kęstučio apygardos partizanais, bendradarbiavo jų leidžiamoje spaudoje. 1949 m. liepos 2 d. buvo suimtas. Jam pavyko ištrūkti. S.Jarmala pabėgo pas partizanus. Apygardos

štabe pasižymėjo kaip spaudos darbuotojas. Žuvo 1949 m. Pašaltuonių apyl.[16]

1946 metais jau buvo susiformavusios apygardos, rinktinės. 1946 m. balandžio mėn., sėmus Žemaičių legiono vadus, buvo sudarytas naujas štabas. Minėta struktūra ėmė veikti kaip LLA Žemaičių apygarda. Dar 1945 m. pabaigoje buvo suformuota Vyties rinktinė. Šaltiniuose įvairuoja du pavadinimai: LLA Vytis ir Vytenis. Pirmuoju atveju MGB (MVD) dokumentuose nurodoma, jog suformuota Šiaulių LLA rinktinė Vytis[17]. Kitu atveju 1948 m. paimtas gyvas rinktinės rajono vadas Antanas Navickas-Vilkas nurodė Vytenio rinktinės pavadinimą[18].

Kaip jau minėta, rinktinės štabe kilo nesutarimų. 1946 m. spalio mėn. S.Jarmalą pakeitė J.Keras-Bijūnas. J.Keras gimė 1905 m. Šiaulių aps. Šaukėnų vls. Nuo 1936 m. dirbo Žagarėje policijos viršininku, vėliau buvo perkeltas į Kuršėnus. 1941 m. repatrijavo į Vokietiją (jo žmona buvo vokietė). 1942 m. grįžo į Lietuvą ir vadovavo Kuršėnų policijai[19]. Antrą kartą sovietams okupavus kraštą, pasitraukė į mišką.

1946 m. pradžioje partizanai aktyviai dalyvavo antirinkiminėje kampanijoje. Vasario mėn. vyko "rinkimai" į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. Laisvės kovotojai gaudavo nurodymus trukdyti "rinkimus". Nors "rinkimų" metu okupacinė valdžia ir sustiprindavo apsaugą, 1946 m. vasario 16 d. septyni partizanai Kuršėnų vls. Kubelių k. sunaikino rinkiminį punktą, atėmė rinkėjų sąrašus[20]. Palaipsniui partizaniniame kare vis didesnį svorį įgavo ideologinė kova su sovietizacija. Tam tarnavo spauda. Rinktinė leido laikraštį "Vytis", tačiau dėl spaudos priemonių trūkumo jis išeidavo nereguliariai[21]. LLA Vytenio rinktinės 1946 m. spalio 1 d. leidinyje "Atsišaukimas į bolševikų suklaidintus lietuvius" buvo rašoma: "Dabartinių mūsų tautos ir valstybės okupantų – raudonųjų budelių tikslas galutinai palaužti mūsų krašto ekonominį ir kultūrinį gyvenimą, apiplėšiant ir sužlugdant tautos ūkį ir persunkiant bolševikiška idealogija mūsų tautinę sąmonę, paminant po kojų tautinę mūsų kultūrą bei jos pradus. Mokslas, menas, politinis auklėjimas <> naudojami tam, kad jų pagalba greičiau iš mūsų sąmonių išgyvendintų tikrąją tėvynės meilę, religiją, tautinį jausmą, kad mūsų šventoji Motina Lietuva virstų bolševikiška provincija ir barbariškų terorų arena mūsų atžvilgiu"[22].

Pagal LLA programinį paskirstymą Žemaičių legionui turėjo priklausyti Joniškio ir Šiaulių apskrityse veikusios partizanų karinės formuotės. Legiono – vėliau apygardos vadovybė siekė išlaikyti ryšius ir vadovauti šiems junginiams. Ji siuntė instrukcijas, įsakymus bei nurodymus. 1947 m. pavasarį Šiaulių aps. Gulbino miške J.Keras-Bijūnas susitiko su Gruzdžių, Papilės, Kruopių vls. veikusių būrių vadais ir informavo, kad jie priklauso jo vadovaujamai rinktinei[23]. 1946-1948 m. Lietuvoje vyko ryškūs partizaninių struktūrų vienijimosi ir centralizacijos procesai. Laisvės kovotojų vienijimo centru tapo Jungtinės Kęstučio apygardos (Pietų Žemaitija) vadovybė. Apygarda sujungė Šiaulių, Joniškio aps. veikusias rinktines. 1947 m. Žemaičių apygardos štabe įvyko skilimas. Šia situacija tuoj pasinaudojo saugumas: MGB agentūros veiklos išdavoje patys partizanai, vadovaujami kpt. J.Ivanausko-Vyganto, sušaudė apygardos vadu pasiskelbusį K.Juozaitį-Meteorą. 1947 m. spalio mėn. buvo suimtas J.Ivanausko vadovaujamas Žemaičių apygardos štabas[24].

1947 m. nesėkmingi buvo ir J.Kero-Bijūno rinktinei: žuvo daug partizanų. Joje veikė keletas rajonų, kuriems priklausė šie būriai: V.Chalecko-Aitvaro 12 partizanų, S.Norkaus-Jurgio 10 partizanų, K.Vengrio-Prancūzo 8 partizanų, Alfonso Vodeikio-Balandžio 6 partizanų ir Leono Misiūno 6 partizanų. Rinktinės štabas tuo metu bazavosi Kuršėnų vls. Pamockės k. apylinkėse[25]. 1947 m. vasario 12 d. Kuršėnų vls. Butkaičių k. buvo organizuota čekistų operacija. Tada žuvo būrio vadas S.Norkus-Sakalas (g.1910 m.), jo brolis Jonas Norkus-Arūnas (g.1920 m.) iš Kuršėnų vls. Marmių k., Teodoras Kybartas-Daktaras iš Padubysio vls. Viekviedžių k. Paimtas gyvas sužeistas Bronius Kaulinis-Tigras (g.1922 m.) iš Padubysio vls. Stonaičių k. Emilija Kaulinytė-Lakštingala (g.1929 m.) apie šį įvykį pasakojo: "1947 m. vasario 16 d. išvakarėse į Butkaičių k. atšvęsti Nepriklausomybės šventės atėjo Sakalas su savo vyrais. Ir čia, kaip vėliau išaiškėjo, buvo suregzta išdavystė. Taigi visi atėjusieji išsiprausė pirtyje, gerai įsiklausė, ar negirdėti kaime šunų lojimo, ir susėdo už stalo. Sukalbėjo partizanų maldą ir ėmė šnekučiuotis. Kadangi lauke buvo labai šalta, sargybinis kas 10-20 min. išeidavo pasiklausyti, ar kaime ramu. Greitai sargybinis sugrįžo ir pranešė, kad nuo miško pusės girdėti šunų lojimas ir nakties tamsoje blykstelėjo metama papiroso nuorūka. Tuoj vadas Sakalas įsakė pasiruošti kovai. Už keliolikos minučių pasigirdo beldimas į uždaras langines ir rusiška šnekta.

Sakalas ir Vitalijus (Kajetonas Matijošaitis – *A.M.*) pasitarę, nusprendė veržtis dviejomis kryptimis: Sakalo vyrai – Tigras, Daktaryčia, Arūnas su galingesniais ginklais-kulkosvaidžiais turėjo trauktis miško pusėn, o Vitalijus, Vėtra (Zigmas Jonaitis – *A.M.*), Žaibas (Juozas Kazlauskas – *A.M.*) ir kt. – į lauko pašlaitę. Sakalas tarpduryje kulkosvaidžiu dengė šokančius pro langus partizanus. Jie šliaužė sniegu ir nešaudė. Enkavėdistai, iššovę raketą, pradėjo kovą. Sakalui pavyko pašalinti jų kulkosvaidininką ir su savo grupe perbėgimais išsiveržė iš sodybos į laukus miško link. Vitalijus su savo vyrais nušliaužė į pakalnę. Jie suprato, jog apsupta buvo tik iš miško pusės ir Sakalo partizanams padėti nebegalės, nes užstojo sodybos pastatai. Enkavedistai leido Sakalui priartėti arčiau miško, kur buvo sutelkta daugiausia kareivių ir raketomis apšvietė visą kovos lauką. Žuvusius partizanus enkavedistai nuvežė į Kuršėnus ir suguldė prie stribyno būstinei. Vitalijaus grupei laimingai, be persekiojimo pavyko pasitraukti"[26].

Žūtys tęsėsi. Saugumo agentas Gužutis išdavė, kad Kuršėnų vls. Ožkėnų k. J.Glodenio sodyboje yra užėję partizanai. 1947 m. gegužės 3 d. organizuotos čekistų operacijos metu žuvo rinktinės štabo viršininkas Petras Baranauskas-Šešupė (dirbęs Kuršėnuose kooperatyvo buhalteriu), kuopos vadas Jonas Klimaitis-Izidorius ir paimtas gyvas partizanas Antanas Šimkus (iš Ožkėnų k., buvęs policininkas)[27]. 1947 m. liepos 10 d. Kuršėnų vls. Pakepštenių k. buvo nukautas rinktinės štabo pareigūnas Alfonsas Vodeikis-Balandis, partizanai Rupšys ir kitas neatpažintas asmuo. 1947 m. spalio 21 d. Šaukėnų vls. Pusgudžių k. susišaudymo metu žuvo rinktinės štabo viršininkas Kazys Baltrušaitis-Povas (g.1912 m.)[28]. K.Baltrušaitis, kilęs iš Kuršėnų vls. Repšių k. nepriklausomybės, metais tarnavo pasienio policijoje, vokietmečiu – Vilniuje geležinkelio policijoje. Tą kartą Pusgudžių k. Žukausko sodyboje kartu su K.Baltrušaičiu buvo nušauti dar du partizanai: A.Bajoras-Šarūnas iš Kirklių k. ir Banys. 1947 m. lapkričio 11 d. žuvo Papilės vls. veikusio partizanų būrio vadas Kazys Vengris-Prancūzas (g.1917 m.) iš Papilės vls. Strazdų k[29]. Taigi 1947 m. MGB sudavė stiprų smūgį J.Kero-Bijūno vadovaujamai rinktinei. 1947 m. spalio mėn. buvo nukauti 2 rinktinės štabo viršininkai, 2 rajono vadai, 3 kuopos vadai, 5 eiliniai partizanai, areštuota 30 ryšininkų bei rėmėjų[30].

Šias netektis nulėmė aktyvėjanti MGB agentų veikla. Agentūra

❒ Kazys Baltrušaitis-Povas, rinktinės štabo viršininkas. Fotografuota 4-ame dešimtmetyje

❒ Antanas Navickas-Vilkas, rajono vadas. Karlagas. 1956 m.

❒ Stasys Norkus-Sakalas. Vytenio rinktinės būrio vadas. Fofografuota 1932 m.

buvo pagrindinė emgėbistų veiklos priemonė. Prieš šnipus ir išdavikus pirmiausia buvo nukreiptas partizanų ginklas. 1947 m. balandžio mėn. pabaigoje Kuršėnų vls. Numšių k. apylinkėse buvo nukauti 5 rinktinės partizanai, sužeistas partizanas Jonas Bielskis pasitraukė ir slapstėsi. Jo tėvas Bonifacas Bielskis, Kuršėnų vls. Leičių k. ūkininkas, buvo MGB Kuršėnų vls. poskyrio informatorius, slapyvardžiu Patrijotas. B.Bielskis nurodė emgėbistams partizanų bunkerius, kuriuose buvo rasti ginklai ir dokumentai. Patrijotas prikalbino ir sūnų legalizuotis. 1947 m. rugpjūčio 23 d. partizanų Karo lauko teismo nuosprendžiu buvo sušaudyta visa šeima: tėvas, motina, sūnus Stasys, dukra Aldona ir legalizavęsis partizanas Jonas Bielskis. Saugumiečiai šį įvykį vertino taip: "Kadangi šeima iššudyta dėl to, kad sūnus Bielskis legalizavosi ir banditai bijojo, jog jis gali išduoti visus bunkerius ir ryšininkus, o informatorius Patrijotas vengdavo pateikti MGB smulkius duomenis apie Chalecko grupės dislokacijos vietą, mes šios žmogžudystės nelaikome banditizmu"[31].

Partizaninio karo sąlygomis sunku buvo surinkti tikslius duomenis apie agentus, be to, saugumas pakišdavo nekaltus arba jiems neįtikusius asmenis. Matyt, taip atsitiko su partizanų rėmėjo Juozo Poškaus šeima Kuršėnų vls. Pažiužmės k. MGB operatyviniai darbuotojai numatė per agentą Liepą, kuris tuo metu vaikščiojo kartu su rinktinės kovotojais, įteigti partizanams, jog J.Poškus yra MGB patikimas žmogus. Taip sustiprinti Liepos pasitikėjimą. Rėmėjas jokių žinių apie partizanus neteikė. 1947 m. spalio 24 d. J.Poškus buvo sušaudytas. Emgėbistai konstatavo: "Visiškai tikėtina, kad Poškaus žmogžudystė yra mūsų numatytos legendos įgyvendinimas"[32]. Taip buvo kompromituojami partizanai gyventojų akyse.

Tuo metu ne tik stiprėjo MGB spaudimas, bet ir 1947 m. gruodžio mėn., 1948 m. gegužės mėn. prasidėjo partizanų, jų rėmėjų ir ūkininkų šeimų trėmimai. Per masinį 1948 m. gegužės mėn. vežimą iš Kuršėnų aps. išvežtos 166 šeimos, iš viso 632 žmonės[33]. 1948 m. prasidėjo kolektyvizacija, ardžiusi lietuvių tautos materialinės gerovės pagrindą – žemės nuosavybę, keitusi įprastą gyvenimo sanklodą. Partizanai neigiamai vertino šiuos procesus, kurie buvo nukreipti prieš Lietuvos gyventojus ir juos pačius. Partizaninio karo sąlygos darėsi vis sudėtingesnės. Saugumo agentų pragaištinga veikla tęsėsi.

1948 m. gegužės mėn. Šiaulių aps. MGB skyriaus darbuotojai

❒ Broliai Matijošaičiai. Dešinėje rinktinės štabo viršininkas Juozas Matijošaitis-Meška. 1939 m.

❒ Stasys Matijošaitis-Vijūnas. Fotografuota 5-ame dešimtmetyje.

užverbavo agentą Arą (g.1893 m.) iš Kurtuvėnų vls. Jis pažinojo Antano Navicko-Vanago grupės rėmėjus. Aras ieškojo ryšių su partizanais. Tam tarnavo legenda, jog jo sūnus ruošiasi pabėgti iš tremties, įsigyti fiktyvius dokumentus ir įstoti į partizanų būrį. Agentas panaudojo rėmėją V.Lapuką "tamsoje" (t.y., jam nesuvokiant) ir sužinojo, kad Kuršėnų vls. Akmenaičių k. miške yra partizanų buvimo vieta[34]. Tais pačiais metais MGB Kuršėnų aps. skyrius dirbo su agente B.M. (pavardė žinoma – *A.M.*). Ji 1948 m. gegužės mėn. informavo saugumą, jog miške tarp Akmenaičių ir Laumakių k. yra partizanų bunkeris, kuriame slapstosi J.Keras-Bijūnas. MGB Šiaulių aps. operatyviniai darbuotojai, pridengę agentės informaciją Aro pranešimu ir suderinę veiksmus su Kuršėnų emgebistais, organizavo operaciją. 1948 m. gegužės 26 d. per susišaudymą kareiviai nužudė du partizanus, penki sėkmingai pasitraukė į Žigančių miškus. Kuršėnuose buvo išniekinti rinktinės vadas J.Keras-Bijūnas ir rinktinės štabo viršininkas Juozas Matijošaitis-Meška[35]. J.Matijošaitis gimė

1920 m. Kuršėnų vls. Gilaičių k. Prasidėjus pirmajai sovietų okupacijai, tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Antrosios okupacijos metais slapstėsi, vėliau išėjo į mišką.

Žuvus Vytenio rinktinės vadovybei, organizaciniai procesai nesutriko. Rinktinėje veikė 3 rajonai, kiekviename buvo apie 30 partizanų[36]. 1948 m. liepos mėn. naujasis rinktinės vadas Dailidė paskyrė A.Navicką-Vanagą 1-ojo rajono vadu. Per 1948 m. pusmetį nežuvo nei vienas rajono partizanas, į saugumo nagus neįkliuvo nei vienas ryšininkas.

Nors 1948 m. karo persvara krypo laisvės kovotojų nenaudai, partizanai tikėjo tarptautine teise ir išsivadavimo viltis siejo su tarptautiniais įvykiais. Jie manė, jog 1947-1948 m. ginkluotą konfliktą išspręsti gali padėti Vakarai. Laisvės kovotojai kūrė mobilizacinius planus ir tam ruošėsi. 1948 m. tęsėsi centralizacijos procesai Lietuvos partizaniniame judėjime. Tais pačiais metais gegužės mėn. buvo įkurta Vakarų Lietuvos sritis (Jūra). Deklaracija apie įkūrimą pasirašė trijų apygardų (Kęstučio, Prisikėlimo ir Žemaičių) vadai. Srities vadas, vienas iš pagrindinių partizaninio judėjimo centralizacijos iniciatorių Jonas Žemaitis-Vytautas savo pareigas birželio mėn. perleido Žemaičių apygardos vadui Aleksandrui Milaševičiui-Ruoniui. Žemaičių apygardai ėmė vadovauti apygardos štabo viršininkas Vladas Montvydas-Žemaitis. Ją sudarė Vytenio, Šatrijos (veikė Telšių aps.) Kardo (veikė Kretingos aps.) rinktinės[37].

1948 m. rugpjūčio 7-8 d. buvo planuojamas naujojo rinktinės vado Dailidės, rinktinės rajonų vadų bei štabo pareigūnų susitikimas su Žemaičių apygardos vadu V.Montvydu-Žemaičiu. Į Užvenčio vls. Vilkduobės mišką susirinko: rinktinės vadas Dailidė, štabo viršininkas V.Chaleckas-Aitvaras, štabo žvalgybos skyriaus viršininkas Stasys Jagminas-Sakalas, rajono vadas A.Navickas-Vanagas, kuopos vadas Petras Vilbasas-Bimbalas, partizanai: K.Matijošaitis-Vitalijus, Z.Jonaitis-Vėtra, Stasys Stašinskas-Patašonas, Aleksas Valčiukas-Machajadnas, Saulius ir kt[38]. 1948 m. rugpjūčio 7 d. į Šiaulių MGB skyrių prisistatė tik nuo tų pačių metų vasario mėn. partizanavęs Kazys Žemaitis-Gaubica (g.1927 m.), atidavė ginklą ir nurodė Užvenčio miške Vilkduobėje vyksiantį rinktinės vadų pasitarimą. Greitai saugumiečiai suorganizavo operaciją. Tą pačią dieną 18 val. 30 min. jie apsupo miško stovyklą. Laimei, į susitikimą nespėjo atvykti apygardos vadas V.Montvydas-Žemaitis. Mūšio metu žuvo rinktinės va-

das Dailidė, apie 10-11 partizanų prasiveržė iš apsupties žiedo[39]. Kitą dieną, krečiant mišką, sužeistas A.Navickas-Vanagas (g.1914 m. Padubysio vls. Sakudvilių k.) bandė nusišauti, bet nepavyko ir buvo paimtas gyvas.

Partizanų ryšių sistema visada buvo MGB taikinyje. Suėmus A.Navicką, panaudojus agentų K.Žemaičio, Aro ir kt. duomenis, emgėbistai suėmė apie 20 ryšininkų bei rėmėjų: Jadvygą Baranauskaitę-Varguolę iš Kurtuvėnų vls. Viekvedžių k., Juozą Augį iš Kurtuvėnų vls. Mostaičių k., Juozą Giržatą iš Šaukėnų vls. Aunuvėnų k., Juozą Caronkų iš Kurtuvėnų vls. Bunokiškės k., Jurgį Jagminą iš Kurtuvėnų vls. Trauleinių k., Praną Korsaką iš Kurtuvėnų vls. Bulėnų k., Antaną Petruitį iš Kurtuvėnų vls. Arvidiškių k., Vladą Urbietį iš Kurtuvėnų vls. Pavėkių k. ir kt.

1948 m. beveik pusę metų saugumas kontroliavo Prisikėlimo apygardos ryšių punktą, įsikūrusį pas Petrą Petravičių (ag. Žveją) Šiauliuose, Šilų 20. MGB operatyviniai darbuotojai studijavo Prisikėlimo ir Žemaičių apygardų susirašinėjimą ir ruošėsi smogti Vytenio rinktinei. Tačiau šis planas ne taip jau greitai buvo įgyvendintas.

Po Dailidės žūties buvo atkurtas naujas štabas, pakeistas rinktinės pavadinimas. Rinktinės vadu patvirtintas V.Chaleckas-Rimgaudas. Apie pasikeitimus junginyje brolis H.Chaleckas-Tadas rašė 1949 m. sausio 15 d. laiške ryšininkei, Papilės gimnazijos mokytojai Anelei Alejūnienei: "Paskutinį kartą matėmės, kada buvome su Bijūnu eglyne. Po to įvyko daug pasikeitimų, daug sunkių pergyvenimų ir taip pat reikėjo daug kartų išsisukti. Žuvo nemažai draugų. Po Bijūno žūties buvo paskirtas naujas ir Vytą įtraukė į štabo darbą. Aš birželio mėn. buvau paskirtas štabo viršininku Telšių rinktinėje, bet nuo spalio mėn. užėmiau tas pačias pareigas Šiaulių rinktinėje.

Rugpjūčio 7 d. papuoliau į apsuptį, bet su Vytu pavyko pasprukti. Žuvo naujas vadas, tada Vytas perėmė jo pareigas ir apygarda jį patvirtino.

Pradėjome vėl iš naujo dirbti, kadangi viskas pražuvo. Darbo daug. Po to mes nuvykome į Raseinių apygardą. Grįžęs su įsakymais, aš pasukau Šiaulių pusėn..."[40]

Rinktinę sudarė trys rajonai (1949 m. pervadinti į tėvūnijas), į jų sudėtį įėjo po tris kuopas. Rajono veiklos ribos apėmė tris valsčius. Ventos rajonui priklausė Kuršėnų aps. Raudėnų, Tryškių, Papilės, Kuršėnų vls. Veikė 1-oji, 2-oji, 3-oji kuopos. Jam vadovavo S.Vilba-

sas-Šauklys. Antrasis rajonas apėmė Kelmės aps. Šaukėnų, Užvenčio, Vaiguvos vls. Čia veikė 4-oji, 5-oji ir 6-oji kuopos. Kitam Dubysos rajonui priklausė Šiaulių aps. Padubysio, Šiaulių, Gruzdžių vls. Veikė 7-oji, 8-oji, 9-oji kuopos[41]. Rinktinės štabą sudarė: rinktinės vadas, štabo viršininkas H.Chaleckas-Tadas, štabo ūkio skyriaus viršininkas A.Valčiukas-Machajadnas, S.Vilbasas-Šauklys ir kt.

1949 m. vasario mėn. Prisikėlimo apygardos štabo bunkeryje įvyko Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas. Šiame suvažiavime priimti dokumentai pirmiausia buvo įgyvendinti Prisikėlimo apygardoje. Kadangi Žemaičių apygardos aptariamos rinktinės teritorija ribojosi su Prisikėlimo, per ryšininkus padauginti dokumentai operatyviai pasiekdavo žemaičių partizanus. Tuo metu Lietuvos partizaninis judėjimas buvo organizuočiausias. Dėmesys pirmiausia buvo skiriamas ideologinei veiklai. Žemaičių apygardoje buvo leidžiamas ir platinamas periodinis laikraštis "Laisvės balsas". 1949 m. apygarda pradėjo leisti literatūros almanachą "Malda girioje". 1949 m. prasidėjo masinė kolektyvizacija, tais pačiais metais kovo mėn. žmones sukrėtė dar vienas didžiulis trėmimas. Sovietizacija brovėsi į Lietuvos piliečių gyvenimą. Laikraštyje "Laisvės balsas" straipsnyje apie sovietinę tikrovę buvo rašoma: "Bolševikai savo atsiekė: Lietuva sukolektyvinta, bet drauge su kolektyvizacija mus užplūdo nesantaikos, įskundinėjimai, nedatekliai ir kitos negerovės – nuolatiniai sovietinės sistemos palydovai, nes šiandieniniai tavo viešpačiai tuo nesirūpina. Pagaliau – jis to tesiekia, kad jūsų tarpe pasėjus neapykantą, nes kada tautoje nebėra vienybės, tada bolševikui gausi pjūtis"[42].

Įskundinėjimai skaudžiai palietė ir rinktinės partizanus. 1949 m. vasario 23 d. Kuršėnų saugumas gavo anoniminį laišką, kuriame buvo nurodyta, jog Šaukėnų vls. Pusgudžių k. Bartašius, Barzdelienė ir Budrickas palaiko ryšius su partizanais. Vasario 25 d. naktį emgebistai organizavo karinę operaciją. 10 val. ryto Bartašiaus daržinėje buvo aptiktas bunkeris, kuriame gyveno 4 partizanai. Po įnirtingo pasipriešinimo buvo nukauti: kuopos vadas Kostas Mačiulis-Smauglys, jo žmona Bronė Mačiulienė-Drąsuolė, Juozas Pronskaitis-Audra, Zigmas Bartašius-Gandras. Partizanai buvo išniekinti Kuršėnuose. Tą pačią dieną Bartašiaus sodyboje buvo ištardyta šeimininko dukra Elena Paleckienė. Ji pasakė, jog pas Leonorą Vasiliauskienę Luokės vls. Girlaukės k. slapstosi partizanai. Saugumiečiai, iškratę L.Vasiliauskienės sodybą, rado bunkerį ir suėmė Ven-

tos rajono partizanus: Juozą Kybartą-Vengrą, Valę Kybartaitę-Meilutę abu iš Luokės vls. Gintenių k., Oną Paliulytę-Paulauskienę, Linksmutę iš Gintenių k. ir Bronę Paliulytę-Gailestingą[43].

1949 m. balandžio mėn. MGB Kuršėnų aps. skyrius užverbavo agentą Igną. Jis buvo štabo ryšininkių Onos ir Mortos Barzelyčių giminaitis iš Kuršėnų vls. Urkuvėnų k. Agentas gerai pažinojo ryšininkę Leosę Kukanauzaitę. Visas šias moteris Ignas "naudojo tamsoje", t.y. joms apie tai nežinant. 1949 m. naktį iš rugpjūčio 24 į 25 pas agentą Igną užsuko partizanai broliai Chaleckai, Machajadnas. Jis paprašė nuvažiuoti į Kuršėnus nupirkti vyno ir rūkalų. Tą pačią dieną Ignas pranešė saugumui, kad Urkuvėnų k., netoli Barzelyčių sodybos, miškelyje slapstosi 13-15 partizanų ir kad jie ruošiasi būti keletą dienų. Kitą naktį buvo numatyta netoli agento sodybos nusiųsti nedidelę MGB operatyvinę grupę. Ignas, tiksliai išsiaiškinęs partizanų buvimo vietą, turėjo signalizuoti operatyviniam darbuotojui, kuris su kareiviais ir racija slėpėsi Varputėnų miško pakraštyje. Šiems per raciją reikėjo susisiekti su Kuršėnuose esančiu pasipriešinimu. Tačiau iki rugpjūčio 26 d. ryto agentas jokio signalo nedavė. Kareiviai grįžo į Kuršėnus. Saugumiečiai, patikslinę žinias, jog partizanai dienoja Barzelyčių daržinėje, operaciją vėl numatė rugpjūčio 27 d. Auštant MVD 32 šaulių pulko 3 bataliono būrys išvyko į Urkuvėnus. Miškelyje netoli Barzelyčių sodybos emgėbistai aptiko 10 partizanų[44]. Prasidėjo mūšis. Rinktinės kovotojai prasiveržė iš apsupties žiedo, netekę tik vieno partizano – Juozo Kazlausko-Žaibo. Kareiviai vijosi juos 7 kilometrus. Antanas Stapušaitis, kilęs iš Kuršėnų vls. Dukurnių k., pasakojo: "(...) tą ankstyvą rytą buvo didelė rasa, o aš ganiau netoli miško. Saulė jau buvo patekėjusi, kai netoliese išgirdau smarkų šaudymą. Suklusau, nes supratau, kad kažkas negero atsitiko. Tais laikais visokių nuotykių netrūko. Netrukus iš miško išlindo ginkluotų vyrų būrys. Vienas atsiskyrė nuo būrio, priėjo prie manęs ir paprašė:

– Kai mes praeisim pro čia, tu, piemenuk, pavarinėk karves po tą pievą, kad neliktų brydės rasoje, kur mes praėjom.

Taip pasakęs, jis vėl nubėgo prie savo vyrų, ir visi pro mūsų sodybą patraukė link netoliese tekančios Ventos. Matyt, jie skubėjo prie seniau čia buvusio tilto per Ventą, bet, jo neradę, grįžo atgal ir nuėjo Pavakalnio link. Tikriausiai ten ir persikėlė per Ventą. Jiems praėjus, aš tuoj pavarinėjau karves ir laukiau, kas gi bus toliau. Už

kokios valandos pasirodė gerai ginkluoti kareiviai. Jie vedėsi šunis. Supratau, kad vijosi vyrus"[45].

Kareiviai, paviję partizanus Kurtuvėnų vls. netoli Pavėkių k., pamiškėje, nužudė 8 vyrus: rinktinės štabo viršininką H.Chalecką-Tadą, Žemaičių apygardos štabo pareigūną, slapyvardžiu Pulkininkas, Stasį Matijošaitį-Vijūną ir Šiaulių vls. Juodinkių k., Z.Jonaitį-Vėtrą iš Pavėkių k., Igną Paliulį iš Luokės vls. Gintenių k., Pranciškų Rimą-Rublį iš Pavėkių k., Aleksą Kuiziną iš Luokės vls. Barvydžių k. Du žuvę partizanai liko neatpažinti. Rinktinės vadas V.Chaleckas-Rimgaudas, įsilindęs karklyne į Vėkės upelį, pasinėrė į vandenį – tik galva liko kyšoti tarp žolių. Tuo metu kareiviai jo nepastebėjo, susikrovė žuvusius ir išsivežė išniekinti į Kuršėnus. Aprimus V.Chaleckas išlindo iš upelio ir nuėjo į Noliškių k. pas rėmėjus Tamošaičius. Tą dieną į Noliškius buvo išsiųsta operatyvininkų grupelė: MGB operatyvinis įgaliotinis Gavrilovas, MGB mokyklos kursantas Šlapšinskas, Česevičius ir 10 kareivių krėsti partizanų rėmėjų sodybų. V.Tamošaitis pasakojo, jog V.Chalecką iš sodybos ruošėsi išvežti šieno vežime. Kaime pradėjo sukinėtis emgėbistai. Partizanas šoko į sodą, įlindo į po obelimis esantį avietyną. Kareiviai, eidami pro šalį, pamatė obuolių pilnas obelis ir užsuko į V.Tamošaičio sodybą. Vienas tuoj įlipo į obelį, po kuria slėpėsi partizanas, ir papurtė ją, kad prikrėstų obuolių. Jis pastebėjo V.Chalecką. Pirmas šovė Rimgaudas ir emgėbistas Šlapšinskas nukrito ant žemės. Tačiau partizano automatas, ilgai išbuvęs vandenyje, užsikirto. Žūtis buvo neišvengiama[46]. Rinktinės vadas buvo išniekintas kartu su žuvusiais partizanais Kuršėnuose. Per kautynes naujai paskirtam rajono vadui K.Matijošaičiui-Vitalijui pavyko pasitraukti.

Su agento Igno pagalba MGB pavyko sudaužyti rinktinės branduolį. Siekiant užšifruoti agentą, jis su seserimis Barzelytėmis, savo tėvu ir kt. Urkuvėnų k. gyventojais buvo areštuotas. Po suimtųjų tardymų ir akistatų judas buvo paleistas ir apdovanotas 2000 rublių premija. 1949 m. Kuršėnų aps. emgėbistams patarnavo 22 agentai, 2 rezidentai, 153 informatoriai[47]. Esant tokiam agentūros tinklui ir po 1948-1949 m. didžiųjų trėmimų netekus patikimų žmonių kaimuose, vis sudėtingiau partizanams sekėsi išsilaikyti.

1949 m. rugsėjo mėn. Kelmės aps. MGB skyrius organizavo operaciją Šaukėnų vls., netoli Lieplaukės k. Šukuojant mišką, buvo nukauti rinktinės Ventos rajono vadas S.Vilbasas-Voveraitė (g.1927 m.)

ir kuopos vadas A.Valčiukas-Machajadnas (g.1908 m.)[48]. 1949 m. pabaigoje rinktinės vadovybės faktiškai nebebuvo. Žemaičių apygardos vadovybė bandė atkurti rinktinės štabą ir vadu buvo numačiusi paskirti K.Matijošaitį-Vitalijų. Tačiau į ryšį tarp apygardos ir tėvūnijos vado K.Matijošaičio įsiskverbė agentė Jurginas[49]. Planas nebuvo įgyvendintas, nes 1950 m. sausio mėn. Kuršėnų vls. Gergždelių k. pasaloje Vitalijus susisprogdino granata. Rinktinės nebeliko. Ventos rajono likučiai priklausė Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės Dubysos tėvūnijai. 1950-1951 m. Kuršėnų rajone dar veikė P.Vitkausko-Granito vadovaujami partizanai[50].

Paskutiniuosius šio krašto partizanus naikino MGB agentų-smogikų grupė. Jai priklausė buvęs rinktinės kovotojas Petras Bielskis-Aras ir Zigmas Sadauskas-Beržas – vidaus agentas Muzikantas. 1952 m. vasario 24 d. partizaną P.Bielskį-Arą specialiais preparatais užmigdė agentės Birutė ir Klara. Jis buvo paimtas gyvas ir atsidūrė Šiaulių saugume. "Po kelių dienų žiauraus tardymo ir norėdamas save išgelbėti tris kartus tikrinęs slėptuvę ir neradęs Varpūno, apie savo prapuolimą nieko nepranešiau. Mane lydėjo trys iš MGB pasiųsti provokatoriai iš Sokolovo gaujos. Atvykus ketvirtą kartą, pastebėjome grįžtant Varpūną ir Beržą. Provokatorių įsakymu Varpūną nušoviau, o tuo tarpu Beržas pabėgo. Į bunkerį provokatoriams įmetus dujinę granatą, buvo paimtas gyvas kartu gyvenęs Šimulis Antanas",– parodė P. Bielskis per partizanų kvotą[51]. Aras, vaikščiodamas su specialia grupe, nurodė ir daugiau partizanų buvimo vietų. Jo atvejis buvo ypatingas tuo, kad 1952 m. balandžio 18 d. su agentais smogikais Beržu ir Maskva susitiko su Dubysos tėvūnijos vadu Jonu Jankausku-Audroniu, pokalbio metu nušovė jį lydėjusius agentus ir pasidavė partizanams[52]. Bandymas ištrūkti iš MGB nagų P.Bielskiui baigėsi tragiškai. Jis partizanų Karo lauko teismo nuosprendžiu buvo sušaudytas.

Kuršėnų krašto laisvės kovos mažai kuo išsiskyrė iš Žemaitijos partizanų kovų. Čia partizanų veikla buvo organizuojama pagal LLA statutines nuostatas. Kuršėniškiai priklausė LLA Šiaulių apygardos 1-ajai Stumbro (Šiaulių) rinktinei. Vykstant pasikeitimams partizanų judėjime, Vakarų Lietuvoje buvo įkurtas Žemaičių legionas. Pradžioje Kuršėnų partizanai glaudesnių ryšių nebuvo užmezgę. 1945 m. rudenį legionui pradėjus vadovauti mjr.J.Semaškai-Liepai, ryšiai su Margio rinktine, veikusia vakarinėje Šiaulių aps. dalyje, buvo

atkurti. 1945 m. pabaigoje ji, matyt, buvo reorganizuota į LLA Vyties (Vytenio) rinktinę. 1946 m. balandžio mėn. įkurta Žemaičių apygarda apėmė minėtos rinktinės teritoriją. Nusistovėjo aiškus rinktinės pavaldumas apygardai. Po 1947 m. nesėkmių ir 1948 m. rinktinės vadų (J.Kero-Bijūno ir Dailidės) žūties buvo atkurtas rinktinės štabas ir pakeistas pavadinimas. MGB dokumentuose nurodomas – Pergalė. Paskutiniaisiais partizaninio karo metais rinktinės laisvės kovotojų organizacijų sudarymo principai, veiklos taktika buvo panaši kaip ir visoje Lietuvoje. Represinės struktūros naudojo tuos pačius slopinimo metodus. Rinktinė gyvavo nelabai ilgai, bet nebuvo taip žaibiškai sunaikinta, kaip kaimyninė Žemaičių apygardos Alkos rinktinė.

Nuorodos

[1] LLA vado įsakymas Nr.21, 1944 07 20, visiems organizacijos nariams //Laisvės kovų archyvas (toliau LKA) Nr.14. K.1995. P.18.

[2] Lietuvos laisvės armijos programa. Ten pat. P.15.

[3] K.Kasparas. Lietuvos karas. K.1999. P.118.

[4] Ten pat. P.120.

[5] Ten pat.

[6] K.Kasparas. Į tėvynę iš dangaus//LKA Nr.18. K.1996. P.37-38.

[7] K.Kasparas. Lietuvos karas. K.1999. P.344.

[8] Ten pat. P.344-345.

[9] Ten pat. P.497.

[10] J.Starkauskas. Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944-1953 metais. V. 1998. P.45.

[11] Tragedija Švendrių kaime. Užrašė A.Turauskas//Partizanų kovos Šiaulių krašte. 1996. P.128.

[12] K.Kasparas. Lietuvos karas. P.497.

[13] LYA. F.K-1. A.3. B.1449. L.129.

[14] Ten pat. B.1446. L.259,275.

[15] Ten pat. B.1450. L.73.

[16] Laisvės kovų aukos Pietų Žemaitijoje. Sudarė V.Steponaitis. K.1996. P.68

[17] LYA. F.K-1. A.3. B.1455. L.156.

[18] Ten pat. B.b.43094/3. T.1. L.12.

[19] Ten pat. A.3. B.1454. L.267.

[20] K.Kasparas. Lietuvos karas. P.428.
[21] LYA. F.K-1. A.3. B.1445. L.157.
[22] Ten pat. B.1449. L.210.
[23] Ten pat. B.1445. L.161-162.
[24] Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A., Ulevičius B. Lietuvos partizanai 1944-1953 m. K.1996. P.265-266.
[25] LYA. F.K-1. A.3. B.1455. L.157.
[26] Genocidas ir laisvės kovos. Užrašė A.Daunys. Šiauliai. 1994//Šiaulių "Aušros" muziejus (toliau - ŠAM). GEK.69118. P.446-449.
[27] LYA. F.K-1. A.3. B.1453. L.132.
[28] Ten pat. B.1454. L.33.
[29] Ten pat. L.76.
[30] Ten pat. B.1455. L.157.
[31] Ten pat. L.239.
[32] Ten pat. B.1455. L.3.
[33] Lietuvos gyventojų trėmimai 1940-1941, 1944-1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose. Sudarė E.Grunskis ir kt. 1995. P.472.
[34] LYA. F.K-1. A.3. B.1458. L.57.
[35] Ten pat. B.1259. L.79-80.
[36] Ten pat. B.1260. L.71.
[37] Ten pat. B.1458. L.58.
[38] Ten pat. B.b.43094/3. T.1. L.141.
[39] Ten pat. A.3. B.1458. L.114.
[40] Ten pat. B.1261. L.70-71.
[41] Ten pat. L.27.
[42] Straipsnis apie sovietinę tikrovę//Partizanai apie pasaulį, politiką ir save. Sudarė N.Gaškaitė-Žemaitienė. V.1998. P.204.
[43] LYA. F.K-1. A.3. B.1261. L.38-40.
[44] Ten pat. L.184-185.
[45] Pavėkių kautynės. Užrašė A.Daunys//Partizanų kovos Šiaulių krašte. 1996. P.137.
[46] Ten pat. P.138.
[47] LYA. F.K-1. A.3. B.1262. L.134.
[48] Ten pat. B.40/10. T.3. P.58.
[49] Ten pat. B.1262. L.135.
[50] Ten pat. A.16. B.778. L.139.
[51] Kvota//ŠAM. Kopija. P.1.
[52] LYA. F.K-1. A.16. B.976. L.72.

Petras Girdzijauskas

ŽEMAIČIŲ APYGARDOS ŠATRIJOS RINKTINĖS (NUO 1948 M. ATSIKŪRIMO RINKTINĖS) ŠTABO (RINKTINĖS) VADAS VLADAS GEČAS-TONIS

Vladas Gečas gimė 1918 m. Plungės aps., Plungės vls., Stalgėnų k. jauniausiuoju. Iki tol Gečai buvo susilaukę Juozo, Domicelės, Anicetos, Damijono ir Aurelijos. Tėvai valdė 30 ha ūkį. Nors ir gausi šeima, gyveno pasiturinčiai.

Vladas, dirbdamas tėvų ūkyje, 1930 m. baigė vietinę pradžios mokyklą ir toliau liko ūkininkauti iki 1939 m., kol buvo pašauktas į Lietuvos kariuomenę. Ten baigė mokomosios kuopos kursus ir buvo pakeltas į puskarininkius. Grįžęs iš kariuomenės Vladas išėjo iš tėvų ūkio ir pradėjo eigulio tarnybą Plungės miškų ūkyje. Įsigijo žemės sklypą, įsirengė gyvenamąjį namą. Gečo sodyba buvo nuošaliai, tarpumiškyje, todėl tapo okupantų persekiojamų asmenų prieglobsčiu per visą okupacinį periodą iki šeima buvo ištremta.

1941 m. Vladas vedė Sofiją Songailaitę, su kuria susilaukė dviejų sūnų ir dviejų dukterų. Jauniausioji duktė, pusantrų metukų amžiaus, nepakėlusi tremties sunkumų mirė Sibiro šaltyje.

Nuo antrosios bolševikų okupacijos pradžios Gečų sodyba buvo partizanų prieglobsčiu ir, be abejonės, emgebistų persekiojimų objektas. Vengdamas suėmimo jau 1945 m. Vladas pasitraukia į mišką ir įstoja į kapitono Juozaičio būrį Šatrijos rinktinėje. Prisiekė pasirinkdamas Tonio slapyvardį. Kaip turintis karinį laipsnį ir gerai pažįstantis miškus, apylinkes ir jų žmones, Vladas netrukus įgyja pasitikėjimą. Jam pavedama vadovauti Merkio būriui. Jis organizuoja būrio rėmėjų ir ryšininkų tinklą iš kaimynų, pažįstamų ir giminių. Tonio būrys drausmingas, mobilus. Gerai pažindamas miškus ir vietoves, Tonis būrį ne kartą išvedė iš apsupties, akiplėšiškai arti praeidamas pro priešo būstinę ar stovyklas. Dalyvauja ne tik ilgametėje propagandinėje kampanijoje prieš okupantus, bet nuolat vykdo kovines operacijas, tramdydami stribus, įgulos kareivius, ki-

tus kolaborantus. Išvaiko rinkimines apylinkes, stoja prieš kolchozų kūrimą. Tonis mūšiuose buvo du kartus sužeistas. Kai tik rėmėjai pagydė, jis vėl stojo rikiuotėn.

1949 m. Tonis, vadovaudamas būriui, perima Šatrijos rinktinės štabą, jį tvarko ir jam vadovauja. Įdomu tai, kad operatyvinėje medžiagoje emgebistai Tonį vadina tai štabo, tai rinktinės vadu. MGB vadai apie Tonio veiklą rašo: "Rinktinės dislokavimo rajone veikia platus rėmėjų ir ryšininkų tinklas, aktyviai vystantis pasipriešinimo veiklą". Todėl šiai rinktinei skiriamas išskirtinis dėmesys LSSR MGB 2N valdyboje. Vilniuje sudaromas Šatrijos rinktinės sunaikinimo planas kodiniu pavadinimu "Šakalai"[1]. Kaip teigia emgebistų ataskaita, jai sekti buvo paskirti kvalifikuoti MGB agentai: "Rugys", "Rūta" ir "Ganas". Be šių, plane numatyta užverbuoti dar tris agentus, turinčius giminystės ryšių su partizanais. Po tam tikro laiko užduotis įgyvendinama ir atsiranda dar trys emgebistų sekliai iš vietinių: "Žilius", "Beriozka" ir "Žilvitis". Šiam išdavikų tuntui įteikiami specialūs preparatai "Neptun", pilami į gėrimus ar dedami į maistą.

1950 m. gegužės 8 d. slaptame susitikime išdavikas "Ganas" nurodė, kur apsistoję Tonio rinktinės trys partizanai. Jie buvo nedelsiant apsupti ir mūšyje žuvo. Po šios operacijos MGB vadų nurodymu buvo nutrauktas čekistų siautėjimas ir kitoks aktyvumas, kad rinktinės vadovybė patikėtų ramybe ir grįžtų į savo dislokacijos rajoną. Šiuo emgebistų manevru Tonis ir kiti rinktinės vadai ir kovotojai buvo įvilioti į spąstus. 1950 m. birželio mėn. iš trečios dienos į ketvirtąją nakčia išdavikas "Rugys", į gėrimą įpylęs spec. preparatą, perdavė jį Tonio rinktinės vadovybei, o pats skubiai pranešė emgebistams rinktinės štabo ir apsaugos būrio dislokacijos vietą. Tiesa, ne visi partizanai ragavo gėrimą. Likę neapsvaiginti pastebėję klastą organizavo pasitraukimą iš stovyklavietės, deja, pavėluotai. Šatrijos štabą su apsaugos būriu apsupo LSSR MGB 2N valdybos ir Rietavo karinio dalinio 2/32 šeštoji kuopa. Birželio 4 d. 6 val. ryto Kungių k. įvyko mūšis, kurio metu žuvo Šatrijos rinktinės vadas Vladas Gečas-Tonis, Rietavo kuopos vadas Juozas Surgaila-Ramutis, skyriaus vadas Cezaris Armolis-Cezaris, skyriaus vadas Kostas Kelpša-Naktelė ir kt. Didvyrių kūnai buvo išniekinti prie Rietavo stribyno

---

[1] LYA. A.3. B.1404. L.107; A.15. B.2650. L.132.

ir slapčia užkasti liūne. Po Atgimimo palaidoti su apeigomis ir ilsisi bendrame karių-savanorių kape. Vladui Gečui-Toniui suteiktas kario-savanorio statusas, dimisijos kapitono karinis laipsnis, apdovanotas kario-savanorio medaliu.

Doc.Kazys Strazdas

JONO ČEREŠKOS ŠEIMOS TRAGEDIJA

Ukmergės aps., Balninkų vls., Čereškų k. gyveno Jono Čereškos, Jakubo, g. apie 1880 m., ir Emilės Čereškienės-Stalnionytės, Karolio, daugiavaikė šeima. Jonas vienkinkiu arkliuku arė laukus, sėjo javus, linus ir augino gyvulius. Emilė prižiūrėjo vaikus, ruošdavo šeimai valgį, verpė linus, audė audeklus ir padėdavo Jonui beveik 11 ha žemės ūkio darbus dirbti. Namuose vienas po kito gimė vaikai. Jų gimė net vienuolika, o išgyveno septyni. Vyriausia buvo duktė Elena, g.1910 m., paskui ėjo Balys, g. 1911 m., po jo Albinas, Karolis, g. 1917 m., Povilas, g. 1922 m., Bronė, g. 1923 m., Apolonija, g. 1926 m. Visi vaikai augo kartu. Jų būdavo pilnas kiemas. Jie teikė tėvams džiaugsmo ir rūpesčių. Paaugę vaikai lankė Balninkų mokyklą, buvusią už 3 km nuo Čereškų k. Kasdien pėstute reikdavo basiems nueiti į mokyklą ir grįžti. Dar paaugę dirbo stambesnių ūkininkų samdiniais, nes žemės turėjo nedaug, o šeima buvo didelė. Vyriausioji duktė Elena tarnaudama įsimylėjo Brazgių dvaro ūkininką Juozą Matikonį ir už jo ištekėjo. Albinas, netekęs dešinės rankos nykščio ir smagurio pirštų, kariuomenei netiko. Jis dar prieš Antrąjį pasaulinį karą vedė ir su šeima gyveno Žemaitkiemio vls., Berzgainių kaime pas tėvo tetą Kaziunę ir Antaną Kazlauskus. Dirbo jų ūkyje ir prižiūrėjo senukus Kazlauskus, nes jie neturėjo savo vaikų. Prieš mirtį Kazlauskai 10 ha žemės ūkį padovanojo Albinui Čereškai. Tėvas sūnui Baliui nupirko iš varžytinių Berzgainių k. 10 ha žemės sklypą ir jis ten gyveno. Tėvai Jonas ir Emilė Čereškos džiaugėsi, kad pagal savo išgales gerai išleido į savarankišką gyvenimą tris savo vaikus ir rūpinosi likusiais šeimoje keturiais vaikais: Povilu, Karoliu, Brone ir Apolonija. Karolis, baigęs tarnybą Lietuvos kariuomenėje, dirbo savo žemę. Lietuvos padangę sudrumstė Antrasis pasaulinis karas. Vokiečiams okupavus Lietuvą ir generolui P.Plechavičiui pakvietus vyrus į Vietinę rinktinę, Karolis nedvejodamas stojo į jos gretas ir tikėjosi karo pabaigoje, kai nusilps abu okupantai, ginklu atgauti nepriklausomybę.

1944 m. pavasarį, vokiečiams traukiantis, Balninkų k. apsistojo vokiečių fronto užnugario rezervinis dalinys ir savivaliavo. Vyrus imdavo apkasams kasti, arklius fronto poreikiams, plėšikaudavo ir merginas prievartaudavo. 1944 m. pavasarį vokiečių kareivis bandė išprievartauti 1926 m. Čereškų k. gimusią, pas tėvus atostogaujančią studentę Leonorą Stalnionytę, Balio, bet ji nesileido. Įpykęs vokietis, ją nušovė.

1944 m. pavasarį vokiečių armijoje tarnavęs girtas ukrainietis atėjo į greta esantį Čereškų k. plėšikauti ir tyčia peršovė darže kiaulėms lapus skinančiai Emilei Čereškienei abi šlaunis. Norėjo nušauti ir jos vyrą Joną, bet jis spėjo įbėgti į tvartą, užlipti ant tvarto lubų ir pasiėmęs ieną ruošėsi tvoti kareiviui per galvą. Kareivis lipti ant tvarto lubų nedrįso ir išėjo. Mačiusi šį įvykį jauniausioji duktė Apolonija greitai nubėgo į gretimą Balninkų k. ir pranešė vokiečių karininkui apie jo kareivio elgesį. Karininkas, pasiėmęs kelis kareivius, nuėjo į Čereškų sodybą ir išrikiavęs kartu su nusikaltėliu kareivius liepė Jonui Čereškai atpažinti, kuris kareivis peršovė jo žmoną. Jonui parodžius pirštu nusikaltėlį, jis buvo vietoje nuginkluotas, išrengtas iki baltinių, nuautas ir basas išsivarytas, o sužeistą Emilę Čereškienę vokiečiai savo karo transportu išvežė į Latviją, Jelgavos karo ligoninę ir kartu su kareiviais gydė. Jonas vargais negalais išprašė vokiečių karininko lydėti savo žmoną. Jelgavoje jis įsidarbino pas kunigą ir dažnai lankydavo ligoninėje savo žmoną Emilę. Gydytojui pažadėjus išrašyti Emilę namo, Jonas nuėjo pas kunigą paimti Emilės drabužių ir rengėsi, kol praeis frontas, ją apgyvendinti pas ūkininkus, o paskui grįžti namo. Tuo metu užskrido rusų lėktuvai ir subombardavo ligoninę, Jonas žmonos taip ir nerado.

Antrą kartą sovietams okupavus Ukmergę ir pradėjus vyrus imti į sovietų armiją, Balys, Povilas ir Karolis Čereškos išėjo Tėvynės ginti. Karolis ir Povilas partizanauti išėjo iš Balninkų vls., Čereškų k., o Balys – iš Žemaitkiemio vls., Berzgainių k. Karolis Čereška-Sruoga buvo linksmo būdo, mėgstantis humorą jaunuolis. Iki 1945 m. pabaigos priklausė J.Šibailos-Dieduko vadovaujamai Balninkiečių rinktinei, o 1945 m. pabaigoje jos pagrindu įkūrus Didžiosios Kovos apygardos B rinktinę, nuo 1946 m. priklausė jai. Povilas ir Balys Čereškos partizanavo Kaune ir priklausė Kaune įsisteigusiai ginkluotai Santakos, o nuo 1947 m. gegužės mėn. jos pagrindu įsteigtai Birutės rinktinei. Rinktinės štabas buvo Obuolių gatvėje. Čia

❒ Povilas Čereška, Jono, 1940 m.

❒ Balys Čereška-Vaidotas (priekyje) kalėjime, 1956 m.

❒ Jono Čereškos ir jo sūnaus Povilo Čereškos-Štampo, nužudyto Sibire, atminimo paminklas Žemaitkiemio kapinėse

rinkdavosi daug partizanų ir ryšininkų. Birutės rinktinės ryšį net su trim apygardom – Didžiosios Kovos, Vyčio ir Tauro – palaikė partizano Vaclovo Purlio-Pasaulio, Krizastino, g.1917 m. iš Berzgainių k., žmona ryšininkė Apolonija Mackėlaitė-Purlienė-Rugiagėlė[1].

Jono Čereškos sūnų lemtingos partizanavimo bėdos prasidėjo 1947 m., kai NKVD Kaune V.Buzo name aptiko Birutės rinktinės archyvą, kuriame buvo rinktinės narių bei partizanų sąrašai ir daug ginklų, taip pat Ukmergės aps. Balninkų vls. Juodpurių miške išdavikui pranešus apie partizanų bunkerį, kuriame buvo keturi DKA "B" rinktinės apsaugos bataliono antros kuopos partizanai. Radus archyvą, prasidėjo Birutės rinktinės narių areštai. Buvo suimtas V.Buzas, Balzaitė, Povilas Čereška-Štampas, Vaičiūno pavarde gyvenęs Balys Čereška-Vaidotas ir daug kitų, o Karolis Čereška žuvo kovos lauke už Tėvynės laisvę kartu su bendražygiais.

Balys Čereška, Jono, g.1911 m. Čereškų k. Baigęs karo tarnybą Lietuvos kariuomenėje, buvo Balninkų šaulių skyriaus ar kuopos narys. Sovietų okupacijos metais Vaičiūno pavarde gyveno Kaune. 1946 m. gruodžio mėn. Vaičiūnas-Čereška-Vaidotas užmezgė ryšį su pogrindžio dalyviais ir sudarė Santakos rinktinės štabą. 1947 m. vasario mėn. štabo susirinkimas išrinko Vaidotą Santakos rinktinės štabo viršininku. Kartu su V.Buzu, Diemedžiu įsigiję spausdinimo techniką – poligrafą ir rašomąją mašinėlę, spausdino bei platino antitarybinę literatūrą, gamino fiktyvius dokumentus ir jais bei ginklais aprūpindavo partizanus. B.Čereška-Vaičiūnas-Vaidotas palaikė glaudžius ryšius su DKA "B" rinktine, joje partizanavusiu savo broliu Karoliu Čereška-Sruoga ir kt. rinktinėmis. 1947 m. gegužės mėn. Vaidotas atvyko į Ukmergės aps. veikiančią DKA "B" rinktinės vado Plieno grupę ir joje dirbo iki 1947 m. rugsėjo mėnesio. Grįžęs į Kauną per V.Buzą ir Balzaitę užmezgė ryšį su Birutės rinktinės vadu Jakštavičium, Mažyliu, savo broliu Povilu Čereška-Štampu, Vladu Mongirdu ir 1947 m. rugsėjo 14 d. kartu su jais dalyvavo rekvizuojant iš Kauno biskvitų fabriko "Viktorija" 20 maišų miltų, 3 maišus cukraus ir kitų pogrindžio organizacijai reikalingų produktų. Deja, vos iškrovus maišus, kaipmat enkavedistai surado ir pasiėmė.

Birutės rinktinę sudarė 4 kuopos. Atskiroms kuopoms vadovavo Vytas Buzas-Vytautas, Algirdas Pečiukonis-Putinas, Poškus ir kiti. Rinktinė veikė Kauno miesto centre, Garliavoje ir arti Kauno gyvenamose vietovėse bei miškuose. Balys Čereška-Vaičiūnas-Vaidotas

suimtas 1947 m. rugsėjo 24 d. Kaune su ginklu tą pačią dieną kaip ir jo brolis Povilas-Štampas. Sulaikymo metu pas jį rasti valterio bei mauzerio sistemos du pistoletai, įvairių antspaudų, sovietinių valstybinių įstaigų firminių blankų[2]. Kalintas Kaune, Vilniuje, 1948 m. balandžio 8 d. Ypatingojo pasitarimo nuteistas 25 metams ir išvežtas į Komijos Vorkutlagą. 1956 m. liepos 18 d. ištremtas į Revučij, Nižnyj Ingušo rajoną, Krasnojarsko kraštą. 1970 m. balandžio 29 d. grįžo į Lietuvą[3].

Povilas Čereška gimė 1922 m. Balninkų vls., Čereškų k. Baigęs Balninkų mokyklą, dar prieš karą mokėsi Panevėžyje. Sovietų okupacijos metais partizanavo Kaune Štampo slapyvardžiu Santakos, o vėliau Birutės ginkluotose rinktinėse ir buvo vienas iš pogrindžio vadų. Dažniausiai jis Obuolių g. spausdindavo pogrindžio spaudą. 1947 m. rugsėjo 24 d. suimtas su ginklu Kaune. Kalėjo Kaune, o 1948 m. gegužės 19 d. Vilniuje.

1948 m. balandžio 8 d. Ypatingojo pasitarimo nuteistas 10 metų ir išvežtas į Kazachiją, Karagandos r. Steplagą. 1955 m. lapkričio 14 d. ištremtas į Karsnojarsko kraštą[4]. Ten pat buvo ištremta ir jo žmona Stasė Čereškienė-Urbonavičiūtė. Susitikę kartu gyveno ir tremtyje susilaukė 5 vaikų (vyriausioji buvo gimusi prieš tremtį ir užaugo pas žmonos brolį).

Tremtyje B.Čereška tęsė antitarybinę veiklą: agitavo žmones, kėlė trispalves vėliavas, todėl 1976 m. buvo nužudytas – pakartas. Žmonos Stasės ir giminių pastangomis jo kūnas atvežtas į Lietuvą ir palaidotas Žemaitkiemio kapinėse.

Karolis-Sruoga partizanavo savo gimtosiose vietovėse. Dalyvavo puolant Balninkus, kovėsi Ažumakio miško kautynėse ir veikė Alantos, Balninkų, Kurklių, Molėtų, Želvos bei Žemaitkiemio vls. teritorijose. Turėjo įsirengę bunkerius Žemaitkiemio vls. Brazgių šilelyje, Brazgių dvaro skardžiuje ir Balninkų vls. Juodpurių miške. Juose apsistodavo vėlyvą rudenį, žiemą, anksti pavasarį arba priešo armijai "šukuojant" miškus bei laukus. Karolis-Sruoga partizanaudamas pamilo ryšininkę Emilę Urbonavičiūtę, Gasparo, g.1923 01 01 Krūmiškių k., ir 1945 kartu su Emile susilaukė dukters Vilmos Anelės, o 1947 05 05 susituokė Kaune šv.Trejybės bažnyčioje.

Karoliui-Sruogai santuoka su Emile ir savo dukra Vilma Anele teko neilgai džiaugtis. Su savo bendražygiais vos kelioms dienoms apsistojo Juodpurių miško bunkeryje ir agentų Matvejev ir Vetrov

❒ Pirmoje eilėje iš dešinės Karolis Čereška

❒ Antroje eilėje iš kairės antras Karolis Čereška-Sruoga

buvo susekti ir išduoti. Karolio Čereškos-Sruogos archyvinėje žuvimo pažymoje teigiama, kad 1947 m. lapkričio 4 d., anksti rytą Balninkų MGB karinis dalinys ir "liaudies gynėjų" būrys apsupo Juodpurių mišką[5], rado išduotą bunkerį ir sulaikė partizanams maistą nešantį ryšininką-rėmėją Jurgį Tarelą iš Pagrindos k. Okupantai, atidengę bunkerio angą, įsakė partizanams pasiduoti, bet jie nutarė geriau mirti negu okupantui vergauti. Pirmasis iš bunkerio, vaizduodamas pasiduodantį, lipo DKA B rinktinės apsaugos bataliono partizanas Karolis Čereška-Sruoga. Išlindęs iš bunkerio iki juosmens, metė į priešą dvi granatas, bet abi nesprogo, o priešo atidengta ugnis suvarpė krūtinę ir Karolis susmuko į bunkerį. Kitus tris užmušė priešo į bunkerį įmesta granata. Taip didvyrių mirtimi žuvo Lietuvos kariuomenės leitenanto uniforma apsirengęs DKA "B" rinktinės apsaugos bataliono antros kuopos partizanų leitenantas vadas Juozas Zurza-Karpis, Stasio, g.1902 m. Žemaitkiemio vls., Zizdros vnk., Karolis Čereška-Sruoga, Jono, g.1917 m. Balninkų vls., Čereškų k., Pranas Urbonavičius, Antano, g.1921 m. Balninkų vls., Krūmiškių k., Vladas Purlys-Tauras, Krizostino, g.1925 m., Žemaitkiemio vls., Berzgainių k. ir partizanų ryšininkas-rėmėjas Jurgis Tarela, g.1902 m. iš Balninkų vls., Pagrindos k. Jų kūnai buvo išniekinti Balninkuose prie bažnyčios šventoriaus pakalnės apačioje, o užkasti apie 150 m nuo Balninkų kapinių.

Sąjūdžio metu jų palaikai iškasti ir iškilmingai palaidoti Dapkūniškių kapinėse. Po mirties Juozui Zurzai-Karpiui ir Karoliui Čereškai-Sruogai suteikti kario savanorio statusai.

Kasant Juodpurių miške partizanams bunkerį, juos aptiko Čereškų k. gyventojas, Juodpurių miško eigulys Simonas Petronis, Vinco, bet prisiekė partizanams, kad tylės kaip žuvis. Partizanai juo patikėjo. Vietiniai gyventojai vienbalsiai šneka, kad S.Petronis su sūnumi Juozapu susekę, kada visi keturi partizanai buvo bunkeryje, ir juos išdavę. Bijodami partizanų keršto, pakeitė gyvenamąją vietą. Vis tik partizanai išdavikus surado, sūnų nušovė, o eigulį likvidavo Juodpurių miške. Dabar iš Jono Čereškos septynių vaikų gyvos tik dvi dukterys: Bronė Rymienė, gyvenanti Kaune, ir Apolonija Šnirienė, gyvenanti Ukmergės r., Žemaitkiemio miestelyje.

Karoliui Čereškai-Sruogai žuvus, jo žmona Emilė ištekėjo antrą kartą už Prano Zuko ir antroje santuokoje dar susilaukė penkių vaikų[6].

Karolis Čereška-Sruoga glaudžiai bendradarbiavo su N.Liškausko-Beržo, A.Morkūno-Plieno ir Albino Gražio-Pipiro būriais. Ryšį su šiais būriais palaikė ryšininkės Karolio seserys: Bronė-Tulpė ir Apolonija Čereškaitės, taip pat jo žmona Emilė Čereškienė-Urbonavičiūtė, Jurgis Tarela iš Pagrindos k. ir kt. Bronę Čereškaitę-Tulpę 1946 m. rugpjūčio 9 d. suėmė Želvos enkavedistai. Tardė Želvoje, Balninkuose, kalėjo Ukmergės bei Vilniaus Lukiškių kalėjimuose. 1945 m. spalio 25 d. nuteista 6 metams, kalėjo Komijos Vorkutos kalėjime. 1948 m. grįžo į Lietuvą, o 1949 m. kartu su tėvu vėl ištremti į Irkutsko sritį Kemčino gyvenvietę[7].

Apie 1955 m. tėvas Jonas Čereška, padedant lietuvių prižiūrėtojai komendantei Marytei Apsarskienei (ji įsodino Joną į traukinį), iš tremties pabėgo, grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Žemaitkiemyje pas savo dukrą Apoloniją Šnirienę, o 1977 m. kovo 3 d. mirė Avižienių k. pas vyriausią dukterį Eleną Matikonienę.

❒ Tremtyje: – lietuvių komendantė Marytė Apsarskienė, padėjusi pabėgti iš tremties Jonui Čereškai, ir partizanų ryšininkė Bronė Čereškaitė-Tulpė apie 1955 m.

❒ Partizanų ryšininkė Karolio Čereškos žmona Emilija Čereškienė-Zukienė 75-ojo jubiliejaus metu 1998 m.

Bronė Čereškaitė-Tulpė grįžo į Lietuvą 1958 m. ir ištekėjo už buvusio partizano Jono Rimo, Povilo, kuris buvo suimtas su ginklu miške ir nuteistas 7 metams. Dabar Bronė Rimienė gyvena Kaune pas dukrą Dalę Žemaitienę.

Apolonija Čereškaitė taip pat buvo areštuota, tardyta, bet paleista. Vėliau ištekėjo už Albino Šniro ir dabar gyvena Ukmergės r. Žemaitkiemyje. Matikonių šeimą ištrėmė kaip buožę, nes turėjo 40 ha žemės. Jie grįžo į Lietuvą kartu su visais paleistais tremtiniais.

Čereškų k., kuriame buvo 20 sodybų, be minėtų Jono Čereškos vaikų, partizano kelią pasirinko dar du kito Jono Čereškos (su pirmuoju net ne giminės) sūnūs: Adomas Čereška, g. apie 1927 m., ir Stasys Čereška, g. apie 1921 m. Kad juos atskirtų nuo pirmųjų Čereškų, vadino Čirbais. Adomas Čereška žuvo 1945 m. Skiemonių apylinkėje, o Stasys Čereška-Girgždenis žuvo Šunakojų k. Taip tūkstančiai garbingų vyrų paguldė galvas už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, bet jų idėjos liko nenugalėtos.

Literatūra ir šaltiniai

[1] Aukštaitijos partizanų prisiminimai. III dalis. V. 2001. Pasakoja Apolonija Mickelaitė-Purlienė-Rugiagėlė.

[2] Algirdo Pečiukonio sukurto kino filmo "Birutiečiai" surinkta archyvinė medžiaga.

[3] Lietuvos gyventojų genocidas T.1. 1944-1947. V. 1998.; Aukštaitijos partizanų prisiminimai. III dalis. Pasakoja Apolonija Mickelaitė-Purlienė-Rugiagėlė.

[4] Ten pat.

[5] LGGRTC rezistentų teisių komisijos Karolio Čereškos byla Nr.Z-95. Juozo Zurzos byla Nr.V-305. Varkauskienei-Zurzaitei Komisijos Sovietų Sąjungos KGB veiklai Lietuvoje ištirti 1992 05 13 Nr.40 raštas.

[6] LGGRTC rezistentų teisių komisijos Karolio Čereškos byla Nr.2-95.

[7] Lietuvos gyventojų genocidas. T.1. 1944-1947. V. 1998.

Pastaba. Straipsnyje naudota ryšininkių Bronės Rimienės-Čereškaitės-Tulpės ir Emilės Zurzienės-Čereškienės prisiminimai apie Čereškų šeimos tragediją.

Gražina Zujienė

DR. ANTANAS GARMUS IR LIETUVOS RAUDONASIS KRYŽIUS PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS METAIS

Gydytojas, visuomenės veikėjas, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus (LRK) pirmininkas (1940 06 17[1] – 1941 07 03)[2], Antanas Garmus gimė 1881 02 18[3] Tursono kaime, Aukštosios Panemunės vls., Kauno aps. 1903 m. baigė Liepojos gimnaziją ir įstojo į Kijevo universiteto medicinos fakultetą. Nuo 1902 m. bendradarbiavo lietuvių spaudoje*, parašė apsakymų. Dėl dalyvavimo 1905 m. revoliucijoje A.Garmus universitetą turėjo palikti. 1904-1906 m. už politinę veiklą prieš caro valdžią buvo kelis kartus suimtas. 1905-1906 m. kalėjo Kalvarijos kalėjime**. Dr. Kaziui Griniui sumokėjus užstatą, laikinai išleistas iš kalėjimo A.Garmus pasitraukė į užsienį. 1907-1913 m. Šveicarijoje studijavo gamtos ir medicinos mokslus. Išklausęs Berno universiteto gamtos ir medicinos fakultetų kursą, disertaciją parašė iš fiziologijos ir "Valstybinio Berno universiteto senatas už labai rimtas zoologijos, mineralogijos, geologijos studijas ir parašytą disertaciją bei labai gerai išlaikytus egzaminus suteikė Filosofijos mokslų daktaro vardą"[4]. Medicinos egzaminų išlaikyti nespėjo.

Be to, Šveicarijoje Antanas Garmus studijavo bakteriologiją pas prof. Kolle, 2 metus buvo jo asistentu.

---

* A.Garmus rašė "Naujienose", "Ūkininke", 1906-1907 m. – "Naujojoje Gadynėje", 1906 m. – "Kovoje", 1907 m. – "Darbininke", "Žarijoje", "Lietuvos ūkininke", 1906-1909 m. – "Vilniaus Žiniose", nuo 1910 m. – "Lietuvos Žiniose".

** 1914 m. A.Garmus kalėjo Lomžos kalėjime.

Rusijoje trūkstant diplomuotų medikų, A.Garmui leista Pirmojo pasaulinio karo pradžioje dirbti gydytoju fronte, o paskui tas pačias pareigas eiti Penzos zemstvos Ramzajaus kaime su 15 tūkst. gyventojų. Vėliau paimtas į kariuomenę tarnavo fronte 75 divizijoje. Grįžti į tėvynę jam pavyko tik 1925 m. paskutiniu ešelonu, – prisiminė dr. A.Garmaus duktė Sofija.

Lietuvoje 1926 02 24 buvo išrinktas ir 3 metus dirbo Lietuvos universiteto medicinos fakulteto, Vidaus ligų katedros prof. Juozo Bagdono jaunesniuoju asistentu. 1928 m. įkūrus Kauno miesto Ligonių kasą jos pirmojo direktoriaus Juozo Stanionio pakviestas Antanas Garmus 3 metus buvo Kauno miesto ligonių kasos Medicinos sk. vedėju, gydytoju-patarėju (iki 1932 m.). Čia dirbdamas jis parašė ir 1929 m. išleido Kauno m. ligonių kasos taisykles gydytojams.

1932-1934 m. dr. Antanas Garmus – LRK tuberkuliozės sanatorijos Aukštojoje Panemunėje direktorius. 1934-1940 m. jis vertėsi laisva gyd. praktika, buvo Kauno miesto tarybos bei Medicinos draugijos valdybos narys. Redagavo jos leidžiamą "Sveikatą". Taip pat buvo Draugijos kovai su tuberkulioze ir Tarptautinės sąjungos kovai su tuberkulioze Paryžiuje centro valdybų narys. Dalyvavo tarptautiniuose kongresuose kovai su tuberkulioze Varšuvoje (1934), Lisabonoje (1937), Paryžiuje (1938).

"1940 06 15 d. sovietams okupavus Lietuvą, vad. liaudies vyriausybės sveikatos ministras dr. Koganas (*Leonas – G.Z.*) pašalino iš LRK pirm. pareigų dr. Jurgį Alekną, skirtą Lietuvos Respublikos prezidento 1938 07 1, ir jo vietoje birželio 17 d. paskyrė dr. Antaną Garmų. Kiti RK vyr.Valdybos nariai liko savo vietose iki 1941 m. galo ir vėliau LRK veikiant Savitarpinės Pagalbos sąstate iki 1944 VII"[5].

1940 06 20 -1940 12 15 dr.A.Garmus buvo Kauno burmistru. "Nuo to laiko kaipo vykdomojo komiteto narys einu laikinai Sveikatos Skyriaus Vedėjo pareigas" – 1940 12 27 rašė daktaras savo autobiografijoje[6].

Tuo metu A.Garmus iš keblios padėties yra gelbėjęs ne vieną tautietį, nes 1941 m. sausio 6 d. iš Kauno kalėjimo paleistas med. plk. Balys Matulionis savo autobiografijoje 1958 m. prisiminė:

"Be darbo būti anuo metu buvo pavojinga. Paprašiau darbo Kauno miesto sveikatos skyriuje. Skyriaus v-kas dr. A.Garmus mane ir

paskyrė... Kauno gydomųjų įstaigų raudonųjų kampelių inspektoriumi. Taurus žmogus ir didelis patriotas buvo dr. A.Garmus. Tada jis man pasakė: "Tu kabai ant plauko; tave reikia apsaugoti. Imk šitą paskyrimą; ten tau nebus jokio darbo, o vėliau, kai atsiras, duosiu tau tinkamo". Tikrai, daktaras Garmus savo žodį tesėjo: po 3 sav. iš tų "garbingų" inspektoriaus pareigų buvau atleistas ir gavau Kauno Tuberkuliozinės ligoninės direktoriaus vietą"[7].

1940 m. liepos 14-15 d. A.Garmus buvo išrinktas į Liaudies Seimą.

Rašytojas, diplomatas, tarpukario nepriklausomos Lietuvos atstovas Skandinavijos šalyse Ignas Šeinius*, 1939-1940 buvęs LRK vyriausiojo įgaliotinio pavaduotoju Vilniaus kraštui, vaizdžiai aprašė kaip 1940 m. Lietuvoje vyko rinkimai į Liaudies seimą:

"Balsavimo patalpoje, netoli Vytauto tilto (...) jaunas vyrukas (...) iškilmingai įteikia man popierinę perforuotą juostą – sąrašą iš dešimties kortelių su Kauno apskrities balsavimo kandidatų pavardėmis (...) Prie jokio stalo jokios eilės, nei dviejų balsuotojų, tuščia. Neskubu, apsidairau. Matau: kitam kambaryje stovi dvi peršlapusios moterėlės ir trumpina balsavimo juostą čia pat, pareigūnų akivaizdoje, sviesdamos nepatinkamas korteles su komunistiniais kandidatais tiesiai aslon. Popierinių krepšių nėra, jie paversti urnomis, sustatyti ant kėdžių palei stalus. Pasielgiau panašiai, pasilikdamas tik daktaro Antano Garmaus kortelę. Žinau, kad jis yra patriotas lietuvis, joks komunistas.

Taip sutrumpinęs kandidatų sąrašą ir įdėjęs jį vokan, prieinu prie balsų priėmimo, rodau jam savo Klaipėdos krašto pasą (...) negaliojantį, mano pasiliktą tik atminčiai (...) įspaudžia klaipėdiškin pasan daug reiškiantį "L.S. 1940", kitais žodžiais, "Liaudies Seimas 1940 metais"[9].

1942 m. rugpjūčio 30 d. buvę Liaudies Vyriausybės ir Liaudies Seimo nariai laisvu noru ir savo iniciatyva susirinkę Karo Muzie-

---

* Ignas Šeinius – 1939-1940 m. LRK atstovas Vilniuje rūpinosi iš Klaipėdos, Lenkijos ir Vilniaus krašto užplūdusiais pabėgėliais. Iki 1940 m. vasario Lietuva jau buvo internavusi apie 14000 lenkų kareivių, priglaudusi "per 30000 civilių pabėgėlių, 106000 vadinamųjų karo aukų – bedarbių fabrikų darbininkų, buvusių lenkų valdininkų ir tarnautojų ir lenkų pensininkų su šeimomis"[8].

jaus Didžiojoje salėje papasakojo apie tragiškąsias lietuvių tautai 1940 m. liepos mėn. dienas, viešai ir argumentuotai atskleidė, kaip smurtu, klasta, prievarta ir teroru Nepriklausoma Lietuvos respublika buvo prijungta prie TSRS. Buvusių Liaudies Vyriausybės ir Liaudies Seimo narių susirinkimą pradėjo, jam pirmininkavo ir pasakė atidarymo kalbą dr. A.Garmus – šiam susirinkimui kviesti sudarytos komisijos pirmininkas. "Į laisvę" 1942 rugpjūčio 31 d. numeryje spausdinama įvykusio susirinkimo rezoliucija, buvusio Liaudies Vyriausybės nario prof. Vinco Krėvės-Mickevičiaus ir Liaudies Seimo nario dr.A.Garmaus vieši pareiškimai (žr.priedą).

Dr.A.Garmaus pareiškimas, pavadintas "Lietuvos įjungimas į SSRS – Maskvos diktatas", atspausdintas ir "Lietuvos archyve"[10].

Dr.A.Garmus savo 1942 m. pareiškime atskleidė bolševikų įvykdytą rinkimų klastą, prisiminė sovietų okupacijos pradžią nuo 1940 m. birželio 15 d. iki liepos 21 d. kaip "didelio triukšmo, beprotiško skubėjimo viską griauti, keisti" dienas. "Sunku buvo susigaudyti (...), ką gi iš tikrųjų bolševikai mano su naujai užimtais Pabaltijo kraštais daryti, kokie jų tikrieji planai". Toliau jis rašo: "Tikrųjų bolševikų agentų – komunistų partijos narių prieš bolševikų invaziją Lietuvoje buvo labai mažas skaičius – berods nepilni 700 (...) Beveik po visų metų savo viešpatavimo, kai į komunistų partiją stengėsi pakliūti nemaža karjeristų, jos narių skaičius (...) tesiekė tik vos 3000, taigi jie tesudarė vos tik 0,1 procento visų Lietuvos gyventojų. Ir tai apie 75 procentai tų komunistų partijos narių sudarė žydai, likusius – Lietuvos rusai, lietuviai ir kitų tautybių žmonės. Tačiau tikrųjų darbininkų – fabrikų darbininkų jų tarpe beveik visai nebuvo. (...)

Nors komunistų partija buvo negausi ir menko intelektualinio lygio, bet vis dėlto tatai nė kiek nekliudė jai dėtis vienintele Lietuvos gyventojų atstove ir teisėta krašto reikalų tvarkytoja (...) Visuose fabrikuose, įmonėse ir įstaigose komunistų partija stengėsi pastatyti po vieną kitą savo narį ar bent ten surasti vieną kitą patikėtinį, kuris, terorizuodamas ir gąsdindamas kitus savo bendradarbius, stengtųsi aklai vykdyti komunistų partijos valią (...) Įsakydavo (...) dalyvauti demonstracijose, o kas nedalyvaus" bus prilyginti liaudies priešams. Demonstracijose, – toliau pareiškime dėsto A.Garmus, – vyraujantis elementas ten buvo svetimtautiškas (daugiausia žydai), kuris, susilaukęs bolševikų, tikrai džiūgavo (...) 20 dieną po bolševikų invazijos buvo paskelbti vadinamojo Liaudies Seimo rinkimai.

Jiems pasirengti tebuvo duotos tik 9 dienos, nes patys rinkimai turėjo įvykti liepos 14 d.(...) Tai iš tikrųjų tik šlykšti rinkimų parodija (...) Per vieną naktį staiga iš kažkur atsirado kažkokia "Lietuvos Darbo Sąjunga", kuri vienintelė turėjo teisę statyti kandidatus. (...)"

Liudas Dovydėnas "Atsiminimuose" rašo:

"Senas demokratas, atkaklus kovotojas už žmogaus teises prof. A.Garmus padarė LRK CK pareiškimą, klausdamas, kaip suderinti su demokratiniais principais tik vienos partijos dalyvavimą dabartiniuose rinkimuose ir tik tokiu sąrašu ir su tiek kandidatų, kiek buvo nutarta išrinkti delegatų. Jis klausė, kas ta per viena Darbo valstiečių partija, niekad nepaskelbusi savo programos, išdygusi iš po nakties, vos tik savaitę prieš balsavimą".

Vidaus reikalų komisaras Guzevičius paaiškino:

"Mes likvidavome visas partijas (...). Mūsų kelias jums, deputatai, turi būti aiškus: viena partija, viena idėja, viena taktika".

Šį epizodą savo knygoje Liudas Dovydėnas baigia išvada, kad akiplėšiškas melas yra sovietinio "režimo svarbiausioji priemonė sudaryti viešajai baimės opinijai, kuri be diskusijų ir svyravimų būtų palaikoma smurtu, šnipinėjimu"[11], šlykščia propaganda visam kam, kas nesovietiška.

Savo pareiškime A.Garmus toliau rašo:

"Ir štai vieną dieną iš ryto, perskaitęs laikraštį "Lietuvos Aidą", sužinojau, kad toji staiga išdygusi "Lietuvos Darbo Sąjunga" mane išstačiusi kandidatu į Liaudies Seimą, nors apie tai manęs visai niekas nesiteiravo ir mano sutikimo ar nesutikimo neklausė. Labai nustebau ir pasipiktinau (...) Niekuomet nesu buvęs komunistas, nieku nesu jiems pasitarnavęs (...) Tiesa, per 1905 m. revoliuciją aš buvau aktyvus jos dalyvis, už tai teko tuomet sėdėti kalėjime ir ilgą laiką gyventi emigracijoje", nes tuomet Rusijos carinė valdžia ignoravo lietuvių teises ir net 40 metų buvo uždraudusi lietuvišką spaudą. Pareiškime A.Garmus tęsia: "Taigi tai buvo didelis skirtumas tarp to tautiškai socialinio 1905 m. judėjimo Lietuvoje ir 1917 m. bolševikų revoliucijos Rusijoje ir vėlesnių komunistų bruzdėjimų kituose kraštuose. (...) Po 1905 m. ilgą laiką gyvenau užsienyje: Vokietijoje, Italijoje ir Šveicarijoje, ten baigiau aukštąjį mokslą ir pasinėriau į mokslinį darbą. Politika per daug nesidomėjau ir jokiai politinei partijai nepriklausiau. Toks pat likau ir po 1920 m., kai grįžau Lietuvon. Dirbau gydytojo ir savivaldybininko, Kauno miesto tary-

bos nario darbą. Be to, kaip gydytojas, buvau gana populiarus neturtingųjų gyventojų sluoksniuose, kurių ne vieną gydžiau nemokamai. Taip pat į jokią nešvarią aferą nebuvau įkišęs nagų. Matyt, tie dalykai: nemažas mano populiarumas darbininkų sluoksniuose, nedalyvavimas jokioje partijoje, turtų neturėjimas ir padoraus žmogaus vardas bei seno savivaldybininko stažas ir padarė mane laikinu Kauno miesto burmistru, o kiek vėliau – ir kandidatu į Liaudies Seimą. Ši "garbė" manęs iš tikrųjų nė kiek nedžiugino, nes jau iš dalies buvo galima nujausti, kad iš tokio bolševikinio seimo nieko gero negalime tikėtis, kad jis greičiausiai tebus tik dekoracija ir platforma komunistų partijai ir Maskvai įvykdyti savo planus. Tačiau vis dėlto susilaukti to, ko paskui susilaukėme, tuomet dar nesitikėjau".

Dr.A.Garmus reikalavo, kad jį išbrauktų iš kandidatų sąrašo, bet visos pastangos buvo veltui, nes sąrašai paskelbti. Pažįstami ir draugai ramino, o geri bičiuliai sakė: "Galbūt dar galėsi ką nors paveikti tame seime. Tegul renka. Argi bus geriau, jei į jį pateks vien tik Lietuvai nepageidaujamas elementas – komunistai?" Pats dr. A.Garmus rašo:

"Visa ta rinkiminė savaitė ir visas vėlesnis dalyvavimas tokio seimo posėdžiuose, kai ten reikėjo kasti patiems sau duobę, buvo viena kančia". Dr. A.Garmus tikėjosi "gal bent pasiseks ką nors Lietuvai žalingo sukliudyti. Mums ypač rūpėjo sužinoti galutinę Maskvos nuomonę, ko ji iš mūsų norės. Bet tuo metu Sovietų pasiuntinybėje Kaune sėdėjęs Lietuvos duobkasys G.Dekanozovas apie tai nesileido į kalbas. (...) Taigi tokie yra bolševikinėje santvarkoje tie "demokratiškiausi" pasaulyje rinkimai. Iš tikrųjų tai labai šlykšti, su bolševikiniu cinizmu pravedama komedija, kur apie bet kokią rinkėjų ar renkamųjų laisvą valią negali būti nė kalbos. (...) Prieš pat rinkimus visur nepaprastai pagausėjo mitingų, kuriuose be šabloniškų kalbų apie prasidėjusį "laimingą ir gražų gyvenimą", kuris dar labiau suklestėsiąs išrinkus Liaudies Seimą, buvo nemaža ir grasinimų ir gąsdinimų, kad jeigu tik kas neisiąs balsuoti, tas būsiąs liaudies priešas, o tokiems Sovietų Sąjungoje nesą vietos, ten jie esą greit sutvarkomi. (...) Buvo suimta ir į kalėjimus sukišta šimtai nieku nekaltų lietuvių veikėjų, buvusių aukštesniųjų valdininkų ir kt. (...) Daugelyje vietų balsuotojų skaičius buvo visai mažas, kai kur, nežiūrint prievartos ir grasinimų, jis siekė ne 90 procentų, kaip skelbė bolševikų propaganda, o buvo 15-16 procentų (...) Nebuvo sudary-

ta jokių rinkikų sąrašų (...) Rinkimų komisijos pridėdavo į urnas balsų tiek, kiek reikėjo (...) Daugiausiai balsų, be abejo, gavo jau minėtas "Melchioras Putelė" (iškirptas iš "Lietuvos aido"– *G.Z.*), kurio formatas kaip tik atitiko balsavimo korteles, o mažiausia, bent Kauno apygardoje – Jankelis Vinickis (...) Praėjus rinkimams, visi išrinktieji Liaudies seimo nariai liepos 21 d. turėjo susirinkti į pirmąjį posėdį."

Komunistų partija ragino savo patikėtinius įstaigose ir įmonėse šaukti tarnautojų susirinkimus, priimti rezoliucijas, kuriose buvo sakoma, kad "Liaudies Seimas prašytų Aukščiausiąją SSRS Tarybą, kad toji Lietuvą priimtų į Sovietų Sąjungos sudėtį ir Lietuvoje būtų įvesta Stalino konstitucija". Dr. A.Garmus primena, kad protestuoti "prieš tokių rezoliucijų skaitymą mažai kas tegalėjo išdrįsti, nes (...) NKVD (...) varė intensyvų moralinį ir fizinį terorą.

Sužinoję, kad tokių rezoliucijų seimui vis daugiau plūsta, mes, nepartiniai jo nariai, labai susirūpinome (...) Nutarėme pasimatyti su aukštaisiais Sovietų dignitoriais Kaune: G.Dekanozovu ir N.G.Pozdniakovu (...) 1940 m. liepos 18 ar 19 d. 14 val. G.Dekanozovas mane priėmė vienui vienas. Į klausimą, kokie Sovietų Sąjungos planai dėl Lietuvos, G.Dekanozovas atsakė: "Jūs klausiate apie Lietuvos nepriklausomybę? Taip. O ar jūs matote, kas vyksta už lango, matote...? (...) Po sovietų pasiuntinybės langais ūžė tankai (...), gatve žygiavo beveik vienų žydų manifestantų minios su raudonomis vėliavomis ir su ant lazdų pamautais (...) komunistų vadų atvaizdais (...) Matote, jei jau ne ši minia, kuri nušlavė jūsų nepriklausomybę, tai šie tankai rodo, kad Lietuva jau nebegali būti nepriklausoma (...)."

Iš G.Dekanozovo žodžių man visai paaiškėjo šėtoniškas jo planas: mes patys turime prašytis priimami į Sovietų Sąjungą, tai reiškia, kad savomis rankomis turime išsikasti sau duobę ir save palaidoti (...):

– Ne, taip nebus, mes nebalsuosime už Lietuvos prisijungimą (...).

– Tik pamėginkite. Yra priemonių daryti taip, kaip mes norime, o jų mes pakankamai turime..." – atsakė G.Dekanozovas.

Ilgai jam įrodinėjo A.Garmus, kad "Lietuvos įjungimas į SSRS (...) sukels stiprų priešbolševikinį judėjimą. O nuo to ne tik Lietuva daug nukentės, bet ir pačiai Sovietų Sąjungai bus ne į sveikatą".

Po pusantros valandos pokalbio su G.Dekanozovu dr.A.Garmus nuėjo pasimatyti su ministru pirmininku prof. Vincu Krėve-Mickevičiumi. Pareiškime A.Garmus rašo: "Iki Seimo susirinkimo dar buvo dvi dienos. Norėjau sužinoti, kokių informacijų turi mūsų vyriausybė ir ką ji galvoja(...)

– Baigta... Mes esame okupuoti. Dabar reikia gelbėti tai, kas dar galima išgelbėti, pirmoje eilėje inteligentiją. Gali tekti Liaudies Seimui balsuoti už prisijungimą..." – sakė ministras pirmininkas.

A.Garmus pareiškime prisimena, jog "vėliau paaiškėjo, kad G.Dekanozovas profesoriui V.Krėvei-Mickevičiui dėl mano pasikalbėjimo su juo pasakė: kogo, kogo a Garmusa – ja uničtožu... (ką, ką, bet Garmų aš sunaikinsiu...)".

Liepos 21 d. Valstybės teatre pirmasis Liaudies Seimo posėdis. Respublikos prezidentas J.Paleckis perskaitė pranešimą, kurio pagrindinė mintis buvo: "kelio atgal nebėra, ir Lietuvai reikia jungtis prie Sovietų Sąjungos". Pareiškime A.Garmus toliau rašo:

"Prieš pat balsavimą aš vis dėlto keletą kartų prašiau balso, bet Seimo pirmininkas (...) jo man nedavė (...) Kiek iš tikrųjų balsavo, kiek susilaikė ir kiek, nežiūrint to teroro ir grasinimų, gal būtų prieš pasisakę, taip ir liko neaišku. Tačiau tai bolševikams nekliudė paskelbti, kad Liaudies Seimas vienu balsu nutaręs prašyti Aukščiausiąją SSSR Tarybą, kad toji priimtų Lietuvą į SSSR sudėtį".

Pareiškimą A.Garmus baigia primindamas, kad pirmoji Liaudies Seimo sesija "dar išrinko delegaciją vykti į Maskvą, į Aukščiausiosios SSSR Tarybos posėdį ir prašyti, kad ji priimtų Lietuvą į SSSR. Į tą delegaciją taip pat pateko vieni tik patikimieji (...) Liaudies Seimas tebuvo tik seimo parodija(...) Liaudies Seimas nieku būdu nėra išreiškęs lietuvių tautos valios. Jis tegalėjo išreikšti tik keliolikos šimtų Lietuvos komunistų ir Maskvos viešpačių valią".

Ignas Šeinius 1940 m. liepos 20 d., likus vienai dienai iki lemtingo Lietuvai Seimo posėdžio, susitikęs su vienu artimesniu naujai išrinkto Seimo nariu (tikriausiai su LRK pirmininku dr.A.Garmumi, nes iš ankstesnio ir vėlesnio teksto matyti, jog minimi RK draugijos nariai – LRK įgaliotinio pavaduotojas I.Šeinius ir LRK pirmininkas A.Garmus – vienas kitu pasitikėjo*) sužinojo, kad liepos 19 ir 20 d.

* 1940 m. slapta pasitraukęs iš Lietuvos ir tais pačiais metais jau Švedijoje rašydamas memuarus, I.Šeinius neįvardijo dr.A.Garmaus, gyvenančio okupuotoje Lietuvoje, nenorėdamas naujai išrinktam Seimo nariui, be to, LRK pirmininkui ir buvusiam bendradarbiui pakenkti.

jie turėjo uždarus posėdžius. Posėdžiavę liepos 19 d. "du trečdaliai viso Seimo narių aiškiai pasisakė už visišką Lietuvos nepriklausomybę. Ši dauguma buvo nusistačiusi nei kiek nesusvyruoti, nors ir kažin kas atsitiktų." Maskvai ištikimi Seimo nariai posėdžiavo atskirai[12].

Prieš liepos 20 d. posėdį, – pasakojo naujai išrinktas Seimo narys (A.Garmus – *G.Z.*), – ... suėjo salėn Maskvai ištikimi komunistai (...). Vienas komunistų partijos valdybos narys, priėjęs prie manęs ir žiūrėdamas man tiesiai į akis, sako kietu geležiniu balsu: "Gerai įsidėmėk štai ką: kas drįs balsuoti prieš susijungimą su Sovietų Sąjunga, tas atsakys ne tik savo ir savo šeimos, bet ir visos Lietuvos inteligentijos galva! (...) Tą pat pasakė ir kiti komunistai, visiems kitiems Seimo nariams, kiekvienam atskirai (...) Paprašėm balso. Pakilo tas pat balsas, dar kietesniu tonu: "Nejau, draugai, nesuprantat, apie ką eina reikalas? Pasipils kraujas, jei kas drįs prieštarauti!"[13].

Dar sovietų okupacijos pradžioje – 1940 m. birželį ar liepą – RK tarnautojas I.Šeinius, matydamas okupantų vykdomas piktadarybes svarstė: "Kas laukia Lietuvos? Gal dešimtys, gal šimtas metų naujos, nepraregimos tamsos ir kruvinos vergijos. Gal dar aklesnės, dar nežmoniškesnės nei carų Rusijos"[14]. Niūrią Lietuvos ateitį regėjo ir dr.A.Garmus, nes iki 1925 m. gyvendamas Penzos gubernijos Ramzajaus kaime jis buvo 7 kartus šaudomas tai baltųjų, tai raudonųjų. Nuo mirties visais atvejais jį išgelbėjo pacientai, – pasakojo dr.A.Garmaus duktė Sofija.

Pagal NKVD suplanuoto antisovietinio elemento likvidavimo Lietuvoje instrukcijas, pasirašytas 1939 spalio 11 d. Maskvoje, A.Sniečkaus – 1940 m. liepos 7 d., A.Guzevičiaus – 1940 m. lapkričio 28 d., antisovietiniu elementu buvo laikomi ne tik tautinių partijų nariai, karininkai, dvasininkai, svetimų valstybių piliečiai, dvarininkai, mokytojai ir daugelis kitų piliečių, bet ir LRK tarnautojai[15].

Lietuvos gyventojų grupinį naikinimą politiniais, socialiniais, nacionaliniais ar religiniais motyvais bolševikai pradėjo dar iki okupacijos 1940 m. pradžioje. Tada buvo išvežta nemažai lietuvių iš Alytaus apskrities, Marcinkonių, Druskininkų ir kitų valsčių[16].

Iki "Seimo" rinkimų 1940 m. birželio mėn. 14-15 d. buvo izoliuoti žymiausi valstybės veikėjai, o liepos 11-12 naktį įvykdytas pir-

mas masinis areštas. Buvo suimta 2000 veikėjų vienu laiku visoje Lietuvoje.

Po Lietuvos "prisijungimo" prie SSRS, LRK įgaliotinio I.Šeiniaus gautomis žiniomis, į rytus buvo numatyta ištremti: 20000 lietuvių, 10.000 žydų, 30.000 Vilniaus krašto lenkų.

Iš Raudonojo Kryžiaus pareikalauta smulkių žinių apie visus "buržujus" – pabėgėlius" – lenkus ir žydus [17], kurie atbėgo į Vilniaus kraštą iš Lenkijos dėl karo veiksmų joje. LRK užregistravo ir priglaudė 7728 lenkus, 6860 žydus, 3723 lietuvius[18]. Po trijų savaičių Lenkija, puolama iš Vakarų ir Rytų, nustojo egzistuoti kaip valstybė. Lietuva internavo 13.500 karininkų ir kareivių ir apie 60.000 lenkų civilių pabėgėlių[19]. 1940 m. liepos 17 d. numatytas suimti ir pirmasis iš LRK darbuotojų – I.Šeinius[20]. Nusprendęs pasitraukti iš okupuotos Lietuvos, savo memuaruose užrašė: "Aplankiau visus pabėgėlių komitetus: lietuvių, lenkų ir žydų. Mintyse atsisveikinau su kiekvienu savo bendradarbiu[21]". 1940 m. rugpjūčio 5 d. LRK įgaliotinio pavaduotojas I.Šeinius savo dienoraštyje rašė: "Raudonojo Kryžiaus pirmininkas daktaras Garmus pasakojo man vakar, kad sveikatos ministeris Koganas galvoja likviduoti Raudonąjį Kryžių (...) Daktarui Garmui pastebėta ne tik iš daktaro Kogano, bet ir iš kitų vyriausybės žmonių pusės, kad Lietuvos Raudonasis Kryžius išimtinai susideda iš reakcionierių"[22]. Didėjant suėmimo grėsmei I.Šeinius po penkių dienų slapta perėjo SSRS sieną ir likusį gyvenimą praleido Švedijoje[23].

Antrojo masinio suėmimo dienomis (1941 birželio 14-24 d.) į Rusiją ištremta per 34260 asmenų. "Maskva buvo pareikalavusi išgabenti 700000 lietuvių". Tačiau nespėta dėl pradėto vokiečių-sovietų karo[24].

Bolševikų vykdomas teroras ir genocidas kėlė siaubą, skatino priešintis smurtui, brandino patriotinį sąjūdį, gavusį Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) vardą. LAF intensyviai ruošėsi sukilimui. 1941 06 22 Lietuvos teritorijoje prasidėjus karo veiksmams, laisvės trokštantis jaunimas sukilo. Birželio 23 d. sukilėliai paskelbė apie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Laikinoji vyriausybė greitai atkūrė tvarką įstaigose, įmonėse, ūkyje ir kt. Birželio 28 d. ji paskelbė, kad Lietuvoje veikia įstatymai, veikusieji iki 1940 06 15[25]. Taigi Lietuva pirmoji sukilo prieš okupantus ir paneigė sovietų tvirtinimą, kad lietuvių tauta laisvu noru įsijungė į Sovietų Sąjungą. Be to, birželio

23 d. 1 val. nakties, pabėgus visai NKVD vadovybei, išsilaisvino ar sukilėlių buvo išlaisvinti beveik visi Kauno ir kitų miestų kalėjimų kaliniai. 23-25 d. buvo išvaduota 2500 lietuvių, 718 lenkų, 168 žydai, 81 rusas[26]. Sutrukdyta išgabenti 1000 kalinių, tremtinių. Vokietijos-Sovietų Sąjungos karo antrosios dienos bei birželio sukilimo pirmosios dienos įvykiai labai svarbūs LRK. Jie yra užrašyti Kauno RK ligoninės direktoriaus, o LRK vyr. Valdyboje atsakingo už medicininį kadrų paruošimą plk. ltn., gydytojo Leono Kęsgailos-Kenstavičiaus dienoraštyje:

"1941 06 23. Kraujo transfuzijos stotis, kuri jau vakar visai neturėjo nei konservuoto kraujo, nei donorų, nebeveikė... Raudonojo Kryžiaus valdyba paėmė savo globon Karo ligoninę – laikinuoju vedėju paskirtas gyd. Stasiūnas... Pasirodo dar vakar pabėgo Paleckis su Pozdniakovu. Paleckis buvęs persijuosęs per petį rusišką dujokaukę. Pabėgęs ir visas CK. Vakar dar juos matė dr. Garmus iš ryto – visi jie buvę "be galvų". Dar vakar dingę tūli žydai gydytojai, tarp jų dr. Robinsonas ir keletas kitų I "valstybinės" ligoninės... Dabar laikinai tą ligoninę tvarko dr.Zacharinas (...) Kauno ligoninių lavoninės perpildytos raudonarmiečių lavonais... Karo ligoninėje jų 29, Raudoname Kryžiuje – 21, žydų ligoninėje – 31, senojoje miesto ligoninėje – 16. Ūmai pabėgus karo gydytojams rusams ir gydytojams žydams pasunkėjo darbas ligoninėse (...) Miesto gatvėse didokas susišaudymas, kas apsunkina sužeistųjų transportavimą net sanitarinėmis mašinomis. Iš buvusios miesto ligoninės išbėgdami rusai išsigabeno daug daiktų, ypač baltinių. Išgabenti ir medicinos įrankiai. Apie 14 val. pakliuvo ten 6 sužeistieji. Kadangi nebuvo nė vieno gydytojo ir nebuvo jokių gydymo priemonių, tai reikėjo juos pergabenti į visai arti esančią žydų ligoninę. Tačiau per Rotušės aikštę neįmanoma pereiti: iš dvasinės seminarijos langų rusų kareiviai šaudė net į moteris ir vaikus (...) Tik vėliau, kuomet šituos azijatus sudorojo partizanai – galima buvo praeiti (...) Iš ryto rusai susprogdino Žaliąjį tiltą, o vakare buvo susprogdintas ir Aleksoto tiltas (...) Pradėjo formuotis naujas saugumas. Pavakarėje man teko būti iškviestam į jo vadovybę (kampas Laisvės alėjos ir Vytauto) (...) Nuotaika visų pakilusi. Pasiryžimas didelis. Susitarėme dėl medicinos pagalbos: viskas bazuojasi Raudonojo Kryžiaus ligoninėje. Greitosios pagalbos automašinos bus kiekvienu momentu siunčiamos ten, kur jų pareikalaus pilietis "Duona"... (...)

Iš ryto pabėgo dr.Potašinskas. Lig pietų išsikraustė ir likusieji. Tarp kitko, gorkomo sekretorius pats norėjo pagauti Garmų. Ieškojo jo, bet nerado. Minėtas rusas, įeidamas į dr.Garmaus kabinetą, buvo beišsitraukiąs revolverį... Laimei, dr.Garmaus ten jau nebebuvo. Garmų paslėpiau Raudonojo Kryžiaus ligoninėje... Minėtas rusas teiravosi ir Ingelevičiaus, esą jam pirmininko padėjėjas reikalingas... Ir dr.Garmus, ir dr.Ingelevičius atsirado pas mane ligoninėje ir iš čia, t.y. iš mano kabineto, prasidėjo miesto sanitarijos reikalų tvarkymas: mano kabinetas virto lyg sanitariniu štabu... Vakare susišaudymas rusų kareivių su mūsų partizanais prie ligoninės – tarp ligoninės ir saugumo... Visa kuopa rusų bėgo visu pajėgumu. Kulkos lietė ligoninės sienas ir langus. Tačiau nei iš ligonių, nei iš personalo sužeistų nebuvo.

Iškėlėm prie ligoninės tautišką vėliavą ir sugiedojom himną "Lietuva, Tėvyne mūsų"... Gatve tebežygiavo raudonarmiečiai... Visas miestas pradėjo puoštis tautiškomis vėliavomis. Kai kur raudonarmiečiai jas draskė ir šaudė į tuos namus. Įvairiose gatvėse svaidėsi Lenino ir Stalino paveikslai arba jų sudaužyti biustai... Kai kuriuose magazinuose, kurių languose buvo išstatyti Lenino ir Stalino biustai, publika išmušė langus, išvilko į gatvę ir sudaužė biustus..."[27].

Taigi jau pirmąją birželio 23-iosios sukilimo dieną, sukilimo, prasidėjusio Vokietijos-Sovietų Sąjungos karo sumaištyje, LRK pirmininkas ir vicepirmininkas ėmė vadovauti ne tik LRK įstaigų darbui, bet tvarkė viso Kauno miesto sanitarijos reikalus. LRK ligoninės direktoriaus dr.L.Kęsgailos kabinetas laikinai tapo svarbia darbo vieta, iš kurios saugumo sumetimais LRK pirmininkas dr.A.Garmus, vicepirmininkas plk.Vl.Ingelevičius su plk.ltn. dr.L.Kęsgaila-Kenstavičiumi ir Greitosios pagalbos skyriaus vedėju gyd.Pr.Sližiu vadovavo ne tik viso Kauno sanitarijos žinybai, bet atliko ir Birželio sukilimo sanitarinio štabo funkcijas, tuo įeidami į Lietuvos istoriją kaip aktyvūs 1941 m. birželio 22-28 d. sukilimo dalyviai. LRK sanitarinės mašinos vežiojo ne tik sužeistuosius, bet ir ginklus sukilėliams (apie 25 tūkst.), radijo specialistus bei įrangą radiofonui. Per naktį iš sekmadienio į pirmadienį bolševikų sugadintas radiofonas buvo sutaisytas, paruoštas Lietuvos nepriklausomybės paskelbimui.

Dr.L.Kęsgailos-Kenstavičiaus dienoraštyje minimi faktai byloja apie LRK vadovų ryžtą prisiimti nepaprastą moralinę atsakomybę,

apie jų aktyvią pilietinę poziciją vos prasidėjus 1941 m. birželio sukilimui, kai buvo sprendžiamas Lietuvos likimas, jos laisvės klausimas. Kartu LRK Vyr.Valdyba dirbo vadovaudamasi savo statutu, nenutoldama nuo organizacijos demokratinių ir humanistinių tikslų. Tai patvirtins ir tolesnė LRK veikla bei jos darbuotojų moralinės nuostatos.

Deja, artėjant antrajai bolševikinei okupacijai, vadovaujantys LRK pareigūnai – LRK pirmininkas dr.A.Garmus, vicepirmininkas med.plk.Vl.Ingelevičius, greitosios med. pagalbos sk.vedėjas gyd.Pr.Sližys, savo veikla nusipelnę valstybei LRK valdybos nariai: prel.Kazimieras Šaulys, dr.plk.Antanas Matukas, inž.profesorius Jonas Šimolūnas, chirurgas prof.Vincas Kanauka, inž.doc.Kazys Krikščiukaitis ir daugelis kitų LRK tarnautojų buvo priversti pasitraukti į užsienį. Tuo tarpu Lietuvoje pasilikęs med.plk.ltn.Leonas Kęsgaila-Kenstavičius 1945 m. bolševikų buvo suimtas, nuteistas už "tėvynės išdavimą". Į tėvynę jis grįžo tik po 12 metų, be teisės gyventi Kaune su šeima.

Dr.Antanas Garmus LRK (tada ji vadinosi LTSR RK) Vyriausiajai Valdybai vadovavo sunkiu ir pavojingu pirmosios bolševikų okupacijos metu (1940 06 15 – 1941 06 25), kai vyko skubus ir žiaurus lietuvių tautos naikinimas.

Lietuvių tautos genocido priemonės buvo grasinimai, fizinis ir moralinis teroras, melas, klasta, smurtas, trėmimai, šaudymai, turto grobimas. Po okupacijos represinės struktūros tučtuojau sustabdė 188 draugijų veiklą, išgrobstė kultūros vertybes iš dvarų, muziejų, bibliotekų. Panaikino Lietuvos kariuomenę, griovė valstybės aparatą, ardė ūkį, sėjo neapykantą, kerštą, išdavystes. Mokymo procesas buvo ideologizuotas, mokytojus vertė auklėti "internacionalistą" – žmogų be tėvynės ir gimtinės, ugdyti ne asmenybes, o "sraigtelius", nesuvokiančius savo vaidmens tautos istorijoje. Mokymo ideologizacijos tikslu 1940 m. rugpjūčio 14 d. Kauno halėje įvyko mokytojų suvažiavimas. 10-ties tūkstančių inteligentų susirinkime, be žymių to meto valstybės veikėjų, pasisakė ir Kauno burmistras bei LRK pirmininkas dr.A.Garmus. Jis buvo liudininkas suvažiavime vykusio pasyvaus pasipriešinimo tarybinei valdžiai. Antros suvažiavimo dienos pabaigoje, po internacionalo, 8 ar 10 tūkst. mokytojų galingai, nuoširdžiai pradėjo giedoti Lietuvos himną. Gaudė visa halė, gaudė minia lauke, netilpusi salėje. Tokiu būdu 1940 m. rugpjūčio

14 d. mokytojai suvažiavime parodė, kad nepritaria bolševikinei ideologijai, pirmą kartą viešai, masiškai ir taikiai buvo pasipriešinta sovietų okupacijai, nuo kurios mokytojai labai nukentėjo. Prasidėjo "liaudies priešų" suėmimai, tardymai, kalinimas, trėmimai, šaudymas. Skubota švietimo, mokslo ir meno įstaigų bei organizacijų pertvarka atskleidė baisias okupacinio režimo užmačias – likviduoti Lietuvos šviesuomenę, inteligentiją, kuri visada pirmoji įsijungia į nacionalinio išsilaisvinimo judėjimą, jos šviesūs protai žadina tautinę sąmonę, palaiko Lietuvos kultūros savitumą, padeda tvirtėti krašto ekonomikai ir kultūrai, pasiaukojanti ir aktyvi inteligentijos veikla kelia visuomeninės pažangą, ugdo lietuvių tautinį atsparumą.

Šiuo klaikiu Lietuvos istorijos laikotarpiu LRK pirmininkui dr.Antanui Garmui teko ginti LRK nuo suardymo. Lietuvos komisarų tarybos pirmininkas vis ragino dr. A.Garmų pertvarkyti LRK pagal sovietų RK pavyzdį, pakeisti jo statutą, darbo apimtį, sveikatos komisariatui perduoti LRK "įstaigas ir kt.", bet Vyr.LRK valdyba vis delsė. Jos pirmininkas dr.Antanas Garmus ir vicepirmininkas (1938-1944) dr.Vladas Ingelevičius 1941 m. sausio mėn. buvo išsiųsti į Sovietų Sąjungos RK centrą gauti smulkesnių nurodymų. Centre buvo sutarta LRK pertvarkyti iki 1941 06 pabaigos, bet jau 1941 birželio pradžioje iš Sovietų Sąjungos RK centro buvo atsiųstas į Kauną buvęs Ukrainos RK pirm.Morozovas pertvarkyti LRK. Morozovas parašė naują LRK statutą, vietoje Vyriausios valdybos sudarė Vykdomąjį komitetą. Į jį "turėjo įeiti pirmininku komunistas gyd. Micelmacheris ir keli kiti komunistai, iš senos valdybos palikant tik kelis narius žemesnėse vietose". Dėl prasidėjusio nacistinės Vokietijos ir komunistinės Sovietų Sąjungos karo Lietuvos komisarų taryba nesuspėjo LRK pertvarkymo patvirtinti ir paskelbti. "Todėl 1940-1941 sovietų okupacijos metu LRK išliko nesuardytas ir toliau veikė"[26].

Prasidėjus karui LRK Vyr.Valdyba savo žinion paėmė Karo ligoninę su 150 lovų, Miesto ligoninę su maždaug 500 ligonių.

Pirmininkaujant dr.Antanui Garmui buvo praplėsta Kauno RK ligoninė. Prie jos įsteigtas modernus ortopedijos technikos skyrius (Vytauto pr. 61, dabar nugriautas), kuriam vadovavo gabus, šios srities mokslus baigęs Prahoje daktaras Petras Šileikis. 1941 m. vasario mėn. pradėjo veikti pirmoji Lietuvoje Kraujo perpylimo stotis. Ją organizavo Kauno RK ligoninės gyd. chirurgas plk.ltn.Juozas Sta-

siūnas, susipažinęs su Maskvos centrine, Paryžiaus ir Bordo (Bordaux) kraujo transfuzijos stotimis. Konservuotu krauju ji aprūpino Kauno, Panevėžio, Šiaulių ligonines. Kraujo transfuzijos stotį atidarė ir Vilniuje, tačiau jos vedėjui dr.Stasiui Stonkui darbas ėjo nelabai sklandžiai, o karui prasidėjus visai nutrūko. Kauno Transfuzijos stotis veikė Gedimino g.7 dviejuose aukštuose, o karui prasidėjus ji buvo perkelta į Kęstučio g.8 III aukštą. Sustiprintas ir praplėstas LRK Greitosios med. Pagalbos centras, įsteigtas Kaune 1937 09 29. Jo skyriai įsteigti didesniuose Lietuvos miestuose – Šiauliuose, Panevėžyje, Marijampolėje[29].

Vilniuje veikė 1939 m. rudenį įsteigta LRK ligoninė, prie jos įkurta Gailestingųjų seserų mokykla ir Vilniaus bei jos srities Greitoji medicininė pagalba.

Panevėžyje ir Šiauliuose įsteigtos Gailestingųjų seserų mokyklos, išleidusios po vieną seserų laidą jau Lietuvą okupavus vokiečiams.

Visa tai padaryta tik LRK lėšomis. Sovietai jokios paramos draugijos veiklai nesuteikė.

Po antro masinio trėmimo 1941 m. birželio 14-24 d. LRK iš Šiaulių ir Vilniaus išsiuntė ekspedicijas ieškoti tremtinių, kalinių, išvežtų vaikų į Oršą, Minską, Bobruiską, Molodečną, Daugpilį, Vitebską, Skirotovą. Steigė pagalbos punktus.

"Ekspedicijos išvežtųjų nesurado, tačiau jos buvo reikšmingos: vienur kitur sutikta sužeistų, kalinamų ar šiaip karo išblaškytų lietuvių, kuriems vienaip ar kitaip buvo padėta"[30]. LRK tuoj pat ėmėsi organizuoti plataus masto pagalbą Lietuvos piliečiams.

Jau liepos 2 d. LRK kreipėsi į visuomenę, kvietė kuo kas gali paremti nukentėjusius nuo karo, prašė padėti rinkti aukas pinigais, maistu, daiktais. Valsčių, apskričių ir miestų RK darbuotojus, gydytojus, savivaldybes kvietė imtis iniciatyvos steigti šelpimo komitetus. Dvasininkijos, švietimo darbuotojų prašė paskatinti visuomenę prisidėti prie nelaimingųjų šelpimo. LRK vyr.Valdyba rašė: "Lietuvos Raudonasis Kryžius šiuo metu rūpinasi nelaimės ištiktaisiais. Tūkstančiai senelių, kūdikių, našlių ir našlaičių liko be duonos, be pastogės, ir visų akys nukreiptos į Raudonąjį Kryžių. Be visų lietuvių paramos mes jokiu būdu neįstengsime suteikti nelaimingiesiems net minimalios paramos"[31].

Visa Lietuva išgirdo LRK raginimą padėti. Nuo birželio 26 iki

liepos 14 dienos – trumpiau nei per mėnesį – LRK Įgaliotinio įstaiga surinko 116895,30 rublių, gavo aukų daiktais, maistu. LRK per spaudą nuoširdžiai dėkojo visiems aukotojams. Pažymėjo, kad šelpimas sparčiai vyko dėl LRK darbuotojų bei visuomenės idealizmo ir entuziazmo. Tokiu būdu LRK ženkliai prisidėjo prie krikščioniškosios bendruomenės kūrimo.

Iš Lietuvos pasitraukus bolševikams savo darbą atgaivino LRK skyriai apskrityse. Nauji skyriai įsteigti Vilniaus krašte – Ašmenoje, Eišiškėse, Svyriuose ir Švenčionyse.

Vadovaujant dr.Antanui Garmui sudėtingomis karo meto sąlygomis ir birželio sukilimo dienomis LRK nesustabdė savo veiklos, o dar labiau ją išplėtė. Šelpė nukentėjusius, gydė civilius ir sužeistuosius sukilėlius, besitraukiančių rusų paliktus sužeistuosius, vokiečių karius, kol jie buvo perkelti į vokiečių karo ligonines. Globojo iš kalėjimų išėjusius politinius kalinius, grįžusius kalinius iš masinių rusų įvykdytų žudynių prie Červenio ir kt. Apie rusų vykdomus masinius trėmimus, kalinių ir civilių žudymus, beprasmiškai bėgančių rusų žiauriai nužudytus LRK Panemunės sanatorijos šešis tarnautojus, Panevėžio ligoninės tris chirurgus ir med. seserį LRK pranešė Tarptautiniam Raudonojo Kryžiaus komitetui, prašė jo pagalbos.

1941 m. liepos 11 d. "Į laisvę" kronika skelbė: "Papildomai pranešama, kad Pažaislio miške rasti RK A.Panemunės sanatorijos tarnautojai buvo bolševikų nužudyti pačiu žiauriuoju būdu. Jiems išdurtos akys, nusuktos galvos, žiauriai sudarkytos krūtinės, net sunku juos atpažinti".

Be tiesioginės gydytojo, mokslinės bei visuomeninės veiklos, Antanas Garmus po Pirmojo pasaulinio karo rašė "Lietuvos žiniose", per karą ir po jo redagavo rusų medicinos laikraštį "Kova su džiova", bendradarbiavo "Trimite", "Sveikatoje ir darbe", "Medicinoje", kalendoriuose, laikraščiuose. Spaudoje dažniausiai pasisakydavo tuberkuliozės klausimais, skaitė paskaitas apie bakteriologiją ir biologiją.

Šios paskaitos 1912 m. ir A.Garmaus disertacija buvo išleistos Amerikoje*. 1941 m. A.Garmaus surinktus "Gydytojų užrašus" bol-

* Mokslo populiarinimo knygos: 1913 m. "Sugyvenimo ir išnaudojimo paveikslai tarp gyvulių", 1914 m. – "Dėl ko žmogui reikia gert ir valgyt", 1915 m. – "Motina ir jos rūpesčiai vaiko likimu", 1928 m. – "Vilhelmas Kolle", 1929 m. – "Kauno m. ligonių kasos taisyklės gydytojams ir medikamentų sąrašas".

ševikų cenzūra spausdinti neleido. 1951 m. Amerikoje išleista jo atsiminimų knyga "Nemuno pakrantėms".

1940 09 01 – 1944 m. A.Garmus – VDU biologijos katedros vedėjas, docentas[32].

1944 m. rugpjūčio 15 d. A.Garmus žvejų laiveliu bandė pasiekti Švediją, bet vokiečių suimtas kalėjo Rygoje ir Vokietijoje. 1945 m. balandžio 13 d. amerikiečių kariuomenės buvo išlaisvintas. 1949 m. išvyko į JAV. 1954 m. Amerikoje jis buvo išrinktas lietuvių gydytojų draugijos garbės nariu

Antanas Garmus mirė 1955 m. liepos 23 d. Čikagoje, palaidotas Šv.Kazimiero kapinėse.

Nuorodos

[1] Curriculum Vitae, Kaunas 1940 12 27, Sofijos Garmutės-Vietrinienės archyvas; Lietuvių enciklopedija. T.7. Boston 1956. P.19: *A.Garmaus savitarpinės pagalbos pirmininkavimo pradžia – 1940 06 2.*

[2] Ten pat: *1941 07 03 – LRK pirmininko darbo pabaiga, o archyve (LCVA. F.R-978. A.2. B.2. L.3.) – 1941 09 16. Nuo liepos mėn. LRK tarnautojai Algimantas Augūnas ir Elena Krukauskaitė įstaigoje Antano Garmaus nėra matę.*

[3] Curriculum Vitae; Lietuvių enciklopedija. T.7. 1956. P.19: A.Garmaus gimimo diena 1881 02 19; tokia pati ir LRK archyve LCVA. F.1734. A.1. B.232.

[4] A.Garmaus diplomo originalas yra gyd.E.Miknevičienės archyve.

[5] Lietuvių enciklopedija. T.24. Boston 1961. P.540.

[6] Curriculum vitae.

[7] Fraternitas Lithuanica. JAV 1958. P.265.

[8] Šeinius I. Raudonasis tvanas. V. 1990. P.38.

[9] Ten pat. P.125.

[10] Garmus A. Lietuvos įjungimas į SSRS – Maskvos diktatas// Lietuvių archyvas: bolševizmo metai. T.2. K. 1942. P.35-46.

[11] Dovydėnas L. Rinktiniai raštai. T.1. Atsiminimai. V. 2002. P.162-163, 166.

[12] Šeinius I. Raudonasis tvanas. P.144.

[13] Ten pat. P.147-148.

[14] Ten pat. P.93.

[15] Brazaitis J. Vienų vieni. P.50-52.

[16] LRK Žinios. 1941. Rugpjūčio 7. Nr.2. P.4.
[17] Šeinius I. Raudonasis tvanas. P.169-170.
[18] Kedys J.P. Terorizuojama ir naikinama Lietuva 1938-1991. Klaipėda 1994. P.54.
[19] Ten pat. P.71.
[20] Šeinius I. Raudonasis tvanas. P.136-137.
[21] Ten pat. P.172.
[22] Ten pat. P.198.
[23] Ten pat. P.216.
[24] Brazaitis J. Vienų vieni. P.53.
[25] Lietuvos laikinosios Vyriausybės 1941 m. birželio 28 d. posėdžio protokolas//LCVA. F.R-496. A.1. B.2. L.9,12.
[26] 1941 m. Birželio sukilimas – tautos valios vykdymas. K. 2002. P.122.
[27] Leono Kęsgailos-Kenstavičiaus dienoraštis//Trimitas. 2000. P.30-31; Duktės Vydos Kęsgailaitės-Ragulskienės archyvas.
[28] Lietuvių enciklopedija. T.24. Boston 1961. P.540.
[29] LCVA. F.R-978. A.2. B.5. P.207.
[30] Gražiūnas A. Lietuva dviejų okupacijų replėse 1940-1944. V. 1996. P.105.
[31] Ten pat. P.106-108.
[32] Lietuvių enciklopedija. T.7. P.19-20.

PRIEDAI

Buvusių "liaudies seimo narių" susirinkimo, įvykusio Kaune 1942 m. rugpjūčio 30 d. eiga ir rezoliucija.

Parengta pagal to meto spaudą. Dokumentų kalba netaisyta, išskyrus originalo korektūros klaidas.

BOLŠEVIKINIO SMURTO IR KLASTŲ DEMASKAVIMAS

1942 m. rugpjūčio 30 diena lietuvių tautos istorijai liks reikšminga ir svarbi, nes tą dieną buvo viešai ir su tinkamais argumentais demaskuotas tas nežmoniškas smurtas ir klastos, kurias Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos vyriausybė panaudojo, kad Nepri-

klausomą Lietuvos Respubliką prievarta prijungtų prie Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos. Savo laisvu noru ir savo iniciatyva susirinkę į tautos šventovę – Karo Muziejų buvę LiaudiesVyriausybės ir Liaudies Seimo nariai atskleidė anais laikais bolševikų taip griežtai slėptą tiesą apie tas tragingąsias lietuvių tautai 1940 m. liepos mėn. dienas. Šiems asmenims kaip tik teko būti prieš jų pačių valią ir norą įtrauktiems į tų nelemtų įvykių sūkurį, teko susitikti ir aiškintis su aukštaisiais TSRS pareigūnais ir vėliau, kaip vadinamojo Liaudies Seimo atstovams, dalyvauti Liaudies Seimo posėdžiuose. Jiems tiesiogiai teko susidurti su visu bolševikiniu smurtu, teroru, baisiais grasinimais ir klastomis, jiems teko pamatyti visus sumaniai maskuoto bolševikinio imperializmo užkulisius ir patirti, kokį vaidmenį ten suvaidino klusnus Maskvos įrankis – Lietuvos komunistų partija.

Buv.Liaudies Vyriausybės ir Liaudies Seimo narių susirinkimas Karo Muziejaus Didžiojoje salėje buvo pradėtas 14 val. Jame dalyvavo ėjęs Liaudies Vyriausybės ministerio pirmininko pareigas tuometinis užsienio reikalų ministeris prof. V.Krėvė-Mickevičius ir buv.Liaudies Seimo nariai: prof. A.Garmus, agr.Pr.Mickis, L.Dovydėnas, H.Kačinskas, R.Juknevičius, St.Vaineikienė, V.Biržietis, P.Milančiūtė ir buv. Socialinio Aprūpinimo, o vėliau Miškų Pramonės Liaudies komisaras Jurgis Glušauskas. Į tą posėdį atsilankė nemaža lietuvių visuomenės veikėjų, mokslo, meno ir spaudos atstovų ir šiaip gausūs būriai visuomenės.

Buv.Liaudies Seimo narių susirinkimą pradėjo ir jam pirmininkavo šiam susirinkimui kviesti sudarytos komisijos pirmininkas prof. Dr.A.Garmus, kuris pasakė tokią atidarymo kalbą:

"*Gerbiamieji šio susirinkimo dalyviai! Šiandien šioje lietuvių tautos šventovėje savo laisvu noru ir savo iniciatyva susirinkome mes, buvę Liaudies Vyriausybės ir buvę Liaudies Seimo nariai, tam, kad atskleistume tiesą apie tą bolševizmo tiraniją, kuri Lietuvoje reiškėsi vos vienerius metus, tai yra nuo 1940 m. birželio 15 d. ligi 1941 m. birželio 22 d. Per tuos vienerius bolševikų valdymo metus mūsų tėvų tėvynei ir lietuvių tautai teko išgyventi daug liūdnų, šiurpių ir tragiškų valandų. Vos spėję įžengti į Lietuvą, bolševikai tuojau suklastojo lietuvių tautos valią ir fiziniu bei moraliniu teroru įvykdę Liaudies Seimo rinkimus, jėga ir grasinimais prieš to Seimo svarbesnius narius – lietuvius inteligentus išgavo Liaudies Seimo neva geravališką pritarimą*

įjungti Lietuvą į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą. Aš visų čia esančių buvusių Lietuvos vyriausybės ir buvusio Liaudies Seimo narių vardu kategoriškai pabrėžiu ir tvirtinu, kad toji Liaudies Seimo 1940 m. liepos 21 d. deklaracija, kuria Lie tuva įjungiama į Tarybų Sąjungą, buvo tik klastos, jėgos ir rafinuoto bolševikų teroro padaras. Nuogų faktų šviesoje to nelemto padaro atsiradimą mes šiandien ir norime išsamiau išdėstyti visai Lietuvai ir visam kultūringam pasauliui, o taip pat kitiems kraštams atidengti tuos bolševikų metodus, kuriais jie išniekino ir sutrypė lietuvių tautos teises. Mūsų visų žodžius lydi šviesa ir tiesa.

Šį susirinkimą sukvietė iš pačių buvusių Liaudies Seimo narių susidariusi komisija. Aš, kaip tos komisijos pirmininkas, susirinkimą laikau atidarytą.

Žodį gauna ėjęs Liaudies Vyriausybės ministerio pirmininko pareigas ir užsienio reikalų ministeris prof. Vincas Krėvė-Mickevičius".

Po to labai ilgą ir įdomų pranešimą, kokiose sąlygose teko dirbti po bolševikinės invazijos sudarytajai vadinamajai Liaudies Vyriausybei ir kaip Maskva nuo pat pirmųjų dienų pradėjo ardyti Lietuvos gyvenimą, padarė prof. V.Krėvė-Mickevičius.

Toliau buv.Liaudies Seimo narys ir Šiaulių apygardos rinkimų komisijos pirmininkas agr.P.Mickis stipriai liudytojų parodymais argumentuotame pranešime nušvietė visą Liaudies Seimo rinkimų eigą, kaip prievarta ir grasinimais žmonės buvo varomi balsuoti, kaip vis dėlto, nežiūrint tokio teroro, balsuotojų skaičius buvo mažas ir rinkiminėse komisijose buvo falsifikuojami balsavimo duomenys. Šis jo ir daugelio iš įvairių Lietuvos rinkiminių komisijų pirmininkų ar narių parodymais paremtas pranešimas aiškiai rodo, kaip visur per rinkimus tebuvo tik vienos klastos ir rinkimų duomenis klastojant nė kiek nebuvo varžomasi. Jau vien šie faktai paneigia bet kokią to Seimo kompetenciją, o tuo pačiu ir visur jo vardu paskelbtus nutarimus.

Po to savo plačiame pranešime dr.A.Garmus nušvietė, kaip komunistai, nedrįsdami dar Lietuvos visuomenei pasirodyti su savo tikruoju veidu, užsidengė fiktyvios Lietuvos Darbo Sąjungos skraiste ir kaip be jų pačių žinios ir sutikimo buvo išstatyti į Liaudies Seimą kandidatai. Toliau dr.A.Garmus vaizdžiai nušvietė Maskvos įgaliotinio Maskvoje G.Dekanozovo vaidmenį ir savo pasikalbėjimą su juo.

L.Dovydėnas plačiau papasakojo, kaip jie ne savo valia pateko į Liaudies Seimą ir kokios nuotaikos tarp tų atstovų vyravo. Jis labai vaizdžiai nušvietė, kaip vyko pirmasis Seimo posėdis ir kaip buvo balsuojama. Visa tai tebuvo tik viena šlykšti komedija, kur viskas iš anksto smulkmeniškiausiai buvo Maskvos surežisuota. Jokios teisės atstovai neturėjo ir lietuvių tautos valios jie negalėjo atstovauti ir neatstovavo.

Toliau H.Kačinskas, R.Juknevičius ir V.Biržietis savo pranešimuose taip pat pabrėžė, kaip ir jie be jų žinios ir sutikimo buvo išstatyti kandidatais į Liaudies Seimą ir kokie tikrieji buvo daugumos Seimo narių nusistatymai.

St.Vaineikienė ir P.Milančiūtė papasakojo, kaip jos, kaip atstovės, stengėsi į jas kreipusiems žmonėms padėti, kaip jos ieškojo teisybės ir kaip tos jų pastangos liko nesėkmingos. Juk Liaudies Seimo, o vėliau Aukščiausios Tarybos nariai buvę ne kas kita, kaip tik paprasti įrankiai komunistų rankose, ir jie jokios galios ir jokios teisės neturėjo. P.Milančiūtė dėjusi daug pastangų iš to Seimo pasitraukti, bet ir tai nepavykę.

Baigiant susirinkimą buv.Socialinio aprūpinimo ir vėliau Miškų pramonės liaudies komisaras J.Glušauskas savo ilgame ir išsamiame pranešime išnagrinėjo visą bolševikinį laikmetį. Jis argumentuotai nušvietė viso Lietuvos ekonominio, kultūrinio ir tautinio gyvenimo griovimo darbą, kurį su nepaprastu atkaklumu bolševikai Lietuvoje dirbo, nušvietė Lietuvos rusinimą, tarnautojų iš TSRS į Lietuvą siuntimą, NKVD, žydų įsigalėjimą, begalinius planavimus ir visą bolševikų sukeltą ūkinį chaosą ir daugybę kitų pergyventojo bolševikinio laikmečio klausimų.

Baigiant susirinkimą, buv.Liaudies Vyriausybės ir Liaudies Seimo nariai paskelbė rezoliuciją, kuria visam kultūringajam pasauliui demaskuojamas bolševikinis smurtas ir klastos, kurių pagalba Lietuva, bolševikų kariuomenės okupuota, buvo prijungta prie TSRS. Iš tos rezoliucijos matyti, kad tas Seimas niekuomet neatstovavo lietuvių tautos ir neišreiškė jos valios, kad visi to Seimo nutarimai tėra tik teroru paremtas Maskvos diktatas.

BUV. LIAUDIES SEIMO NARIŲ SUSIRINKIMO, ĮVYKUSIO KAUNE 1942 M. RUGPJŪČIO 30 D.,

REZOLIUCIJA

1942 m. rugpjūčio mėn. 30 d. susirinkę Kaune, mes, buvę Lietuvos vyriausybės ir buv. Liaudies Seimo nariai, viešai pareiškiame:

1. Smurtu **sulaužydama** duotus Lietuvos Respublikai iškilmingus pasižadėjimus visokiomis aplinkybėmis gerbti Lietuvos "suve-

Buv. Liaudies Seimo narių susirinkimo, įvykusio Kaune 1942 m. rugpiūčio mėn. 30 d.,

REZOLIUCIJA

1942 m. rugpiūčio mėn. 30 d. susirinkę Kaune, mes, buvę Lietuvos vyriausybės ir buv. Liaudies Seimo nariai, viešai pareiškiame:

1. Smurtu sulaužydama duotus Lietuvos Respublikai iškilmingus pasižadėjimus visokiomis aplinkybėmis gerbti Lietuvos „suverenumą bei teritorinį integralumą ir neliečiamybę" (1926 m. sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungos, 2 str.), 1940 m. birželio mėn. 15 d. Sovietų Sąjungos valdžia militariškai okupavo Lietuvą.

2. Maskvos ultimatumu sudaryta Lietuvos vyriausybė, kuriai iš pradžios buvo pažadėta gerbti Lietuvos nepriklausomybę, vėliau, Maskvai verčiant, buvo reorganizuota be e. Ministerio Pirmininko pareigas Prof. V. Krėvės-Mickevičiaus žinios ir pritarimo, aptikrinant daugumą komunistams, su M. Gedvilu priekyj, tikslu padaryti ją visiškai Maskvos jrankiu.

3. Taip reorganizuotai vyriausybei Maskvos vyriausybė įsakė pravesti rinkimus į Lietuvos Seimą, kad šis vėliau paprašytų įjungti Lietuvos Respubliką į Sovietų Sąjungą.

4. Liaudies Seimas negalėjo išreikšti ir neišreiškė Lietuvių tautos valios, nes: a) Liaudies Seimo sudėtis buvo iš anksto nustatyta Komunistų partijos, diriguojant Maskvos atstovui G. Dekanozovui ir Sovietų Sąjungos Pasiuntiniui Lietuvoje N. G. Pozdniakovui, kandidatus tegalėjo statyti tik „Lietuvos Darbo Sąjunga", komunistų partijos eksponitūra, ir kandidatų tebuvo išstatyta tiek, kiek buvo nustatyta iš viso Liaudies Seimo narių; b) kadangi iš anksto buvo nustatyta atstovų sudėtis, tai, kad padidintų įspūdį, buvo paskelbta, kad už kandidatų sąrašą į Liaudies Seimą balsavo 95,51% turinčių teisę balsuoti, o iš tikrųjų, kaip patvirtina Liaudies Seimo rinkiminių komisijų nariai, o taip pat kaip rodo buv. LTSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininko M. Gedvilo ir buv. LTSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo pirmininko J. Paleckio padaryti uždaruose posėdžiuose pareiškimai, tebuvo paduota tik 16—18% galiojančių balsavimo kortelių; c) visa eilė atstovų, kurie nepriklausė komunistų partijai, graslinamais buvo priversti būti atstovais ir balsuoti už prisijungimą prie Sovietų Sąjungos; d) balsuojant už prisijungimą prie Sovietų Sąjungos, atstovų balsai nebuvo skaitomi ir kartu su atstovais balsavo sėdėję jų tarpe paslaptingi asmenys.

5. Prieš šį smurtą nė vieneas Liaudies Seimo narys negalėjo pareikšti protesto, nes toks protestas esamomis sąlygomis buvo surištas su pavojumi gyybei. Maskvos įgaliotinis G. Dekanozovas ir SSSR pasiuntinybės nariai Liaudies Seimo atstovams pareiškusiems nusistatymą, kad per Liaudies Seimo posėdį nebalsuosime už prisijungimą prie Sovietų Sąjungos, atvirai grasė jiems ir jų šeimoms.

6. Mes viešai pareiškiame savo protestą prieš smurto ir falsifikacijos priemones, kurios buvo pavartotos prieš Lietuvos Respubliką ir Lietuvių tautą bolševikų valdžios tiek renkant Liaudies Seimą, tiek jam veikiant. Nei mes, nei kiti Liaudies Seimo nariai, dėl aukščiau suminėtų aplinkybių, negalėjome išreikšti ir neišreiškėme Lietuvių tautos valios prisijungti prie Sovietų Sąjungos.

7. Pats Liaudies Seimas savo 1940 m. liepos mėn. 21 d. deklaracijoje yra pasakęs: „Dabar liaudis, galingosios Raudonosios Armijos padedama, nuvertė smetoniškųjų pavergėjų jungą ir įsteigė savo valstybėje tarybų valdžią"... „jei Lietuvos liaudis galėjo savo šalyje įsteigti vienintėlę teisingą valstybės santvarką — sovietinę santvarką, tai visa tat yra tik Sovietų Sąjungos dėka", tuo būdu pats konstatuodamas Raudonosios Armijos įtaką jo ir kitų valdžios organų sprendimams.

Kaunas,
1942 m. rugpiūčio mėn. 30 d.

Buv. Liaudies Seimo nariai:
Dr. A. Garmus, L. Dovydėnas, H. Kačinskas, R. Juknevičius, V. Biržietis, agr. Pr. Mickus, St. Valneikienė, P. Milančiūtė.

Prof. V. KREVĖ-MICKEVIČIUS
Ėjęs Liaudies Vyriausybės ministerio pirmininko pareigas ir užsienių reikalų ministeris.

Jurgis GLUŠAUSKAS
Buv. LTSR Socialinio Aprūpinimo ir Miškų pramonės liaudies komisaras.

renumą bei teritorinį integralumą ir neliečiamybę" (1926 m. sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungos, 2 str.), 1940 m. birželio mėn. 15 d. Sovietų Sąjungos valdžia **militariškai** okupavo Lietuvą.

2. Maskvos ultimatumu sudaryta Lietuvos vyriausybė, kuriai iš pradžios BUVO PAŽADĖTA gerbti **Lietuvos nepriklausomybę,** vėliau Maskvai verčiant, buvo REORGANIZUOTA BE e.Ministerio Pirmininko pareigas Prof.V.Krėvės-Mickevičiaus ŽINIOS IR PRITARIMO, patikrinant daugumą komunistams, su M.Gedvilu prieky, tikslu padaryti ją visišku Maskvos įrankiu.

3. Taip reorganizuotai vyriausybei Maskvos vyriausybė įsakė pravesti rinkimus į Liaudies Seimą, kad šis vėliau paprašytų įjungti Lietuvos Respubliką į Sovietų Sąjungą.

4. Liaudies Seimas NEGALĖJO išreikšti ir NEIŠREIŠKĖ Lietuvių tautos VALIOS, nes: a) Liaudies Seimo sudėtis buvo iš ANKSTO nustatyta **komunistų partijos,** DIRIGUOJANT Maskvos atstovui **G.Dekanozovui** ir Sovietų Sąjungos Pasiuntiniui Lietuvoje **N.G.Pozdniakovui,** kandidatus tegalėjo statyti **tik "Lietuvos Darbo Sąjunga" – komunistų partijos ekspozitūra,** ir kandidatų tebuvo išstatyta TIEK, KIEK buvo nustatyta iš viso Liaudies Seimo narių, b) kadangi iš anksto buvo nustatyta atstovų sudėtis, tai kad PADIDINTŲ įspūdį buvo paskelbta, kad už kandidatų sąrašą į Liaudies Seimą balsavo 95,51 %, turinčių teisę balsuoti, O IŠ TIKRŲJŲ, kaip patvirtina Liaudies Seimo rinkiminių komisijų nariai, o taip pat kaip rodo buv.LTSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininko M.Gedvilo ir buv. LTSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo pirmininko J.Paleckio padaryti uždaruose posėdžiuose pareiškimai, TEBUVO PADUOTA TIK 16-18% galiojančių balsavimo kortelių, c) visa eilė atstovų, kurie nepriklausė komunistų partijai, grasinimais buvo PRIVERSTI būti atstovais ir balsuoti už prisijungimą prie Sovietų Sąjungos, d) balsuojant už prisijungimą prie Sovietų Sąjungos, atstovų balsai nebuvo skaitomi ir kartu su atstovais balsavo sėdėję jų tarpe PAŠALINIAI asmenys.

5. Prieš šį smurtą nė vienas Liaudies Seimo narys NEGALĖJO PAREIKŠTI PROTESTO, nes toks protestas esamomis sąlygomis buvo surištas su pavojumi gyvybei. Maskvos įgaliotinis **G.Dekanozovas** ir SSRS pasiuntinybės nariai Liaudies Seimo atstovams, pareiškusiems nusistatymą, kad per Liaudies Seimo posėdį nebalsuo-

sime už prisijungimą prie Sovietų Sąjungos, atvirai GRASĖ jiems ir jų šeimoms.

6. MES VIEŠAI PAREIŠKIAME SAVO PROTESTĄ PRIEŠ SMURTO IR FALSIFIKACIJOS PRIEMONES, KURIOS BUVO PAVARTOTOS PRIEŠ LIETUVOS RESPUBLIKĄ IR LIETUVIŲ TAUTĄ BOIŠEVIKŲ VALDŽIOS TIEK RENKANT LIAUDIES SEIMĄ, TIEK JAM VEIKIANT. NEI MES, NEI KITI LIAUDIES SEIMO NARIAI DĖL AUKŠČIAU SUMINĖTŲ APLINLYBIŲ, NEGALĖJOME IŠREIKŠTI IR NEIŠREIŠKĖMĖ LIETUVIŲ TAUTOS VALIOS PRISIJUNGTI PRIE SOVIETŲ SĄJUNGOS.

7. Pats Liaudies Seimas savo 1940 m. liepos mėn. 21 d. deklaracijoje yra pasakęs: "**Dabar Liaudis, galingosios Raudonosios Armijos** PADEDAMA, **nuvertė smetoniškųjų pavergėjų jungą ir įsteigė savo valstybėje tarybų valdžią"..., jei Lietuvos liaudis galėjo savo šalyje įsteigti vienintelę teisingą valstybės santvarką – sovietų santvarką,** TAI VISA TAT YRA TIK SOVIETŲ SĄJUNGOS DĖKA", tuo būdu pats konstatuodamas **Raudonosios Armijos įtaką** jo ir kitų valdžios organų sprendimams.

Kaunas, 1942 m. rugpjūčio mėn. 30 d.

Prof.V.Krėvė-Mickevičius,
Ėjęs Liaudies Vyriausybės ministerio pirmininko pareigas
ir užsienio reikalų ministeris
Jurgis Glušauskas,
Buv.LTSR Socialinio aprūpinimo
ir miškų pramonės liaudies komisaras
Buv.Liaudies Seimo nariai:
Dr.A.Garmus, L.Dovydėnas, agr.Pr.Mickis, H.Kačinskas,
R.Juknevičius, V.Biržietis, St.Vaineikinė, P.Milančiūtė

Š.: Į laisvę. 1942. Rugpjūčio 31; Karys. 1942.Rugsėjo 5.

❒ Bronius Valaitis išleistas iš lagerio 1956 m.

Bronius Valaitis

TIE METAI JUODI...

Keturis Sirvydų pradžios mokyklos skyrius baigiau 1940 m. pavasarį, prieš pat okupaciją. Todėl ir baigimo šventės džiaugsmą temdė liūdesys. Be to, nerimavau dar ir dėl to, kad nesitikėjau gauti mokslo baigimo pažymėjimo su Lietuvos herbu. Tačiau mano nuogąstavimai nepasitvirtino, netrukus gavau ir lietuvišką pažymėjimą. Tik jame pasirašė jau nebe Matusevičius, o Matūnas. Pasirodo, tas pats, tik sulietuvinta pavarde. Tai buvo mano pirmasis mokytojas, šaulių būrio vadas, taurus lietuvis. Sovietų areštuotas, vėliau 1941 m. sukilėlių išlaisvintas dar dirbo Pavilkijyje, paskui sovietų vėl suimtas.

Mūsų 5-ojo skyriaus mokytoją Lekėčių mokyklos vedėją, Jaunųjų ūkininkų ratelio vadovą Juozą Damijonaitį 1941 m. pavasarį su šeima išvežė į Sibirą.

Užėjus vokiečiams mokiausi Vilkijos gimnazijoje. Po trejų metų antrą kartą užėję sovietai iš pagrindų pakeitė mūsų mokyklos veidą. Laisvės ilgesio dvasia peraugo į pasipriešinimo kovą. Vyresniųjų klasių moksleiviai Aleksas Veverskis, Zigmas Mačiulis, Irenijus Trepkus, Gražina Matūnaitė, Stasys Stankevičius, Viktoras Tamulaitis (mano pusbrolis, žuvęs miške vos 17-os metų) ir dar daugelis kitų išėjo į partizanus.

Romas ir Genutė Grigai, Antanas Jonaitis, mano suolo draugas

Stasys Mizgaitis, Vladas Štilpa ir kiti atsidūrė lageriuose. Panašus likimas ištiko ir muzikos mokytoją, gimnazijos choro vadovą Antaną Girdžių, kapelioną Praną Bikiną. Daugelis moksleivių, kol kas išvengę represijų, būrėsi į pogrindžio organizaciją LLA, kurios nariu ir man teko būti.

Turbūt daugiausiai žmonių buvo suimta 1948 m. Tuomet areštavo gimnazijos direktorių, lietuvių kalbos ir literatūros mokytoją Antaną Paltanavičių, pradinės mokyklos vedėją Petrą Jodelę, 5-os laidos abiturientus, jau spėjusius tapti studentais: Algį Grigą, Alfonsą Marmą, Liudą Pakarklį, Kazį Šimanskį, Joną Skaisgirį, Mečių Zagorskį, Onutę Kučinskaitę, Benadą Kaletką; 6-os laidos abiturientus: Antaną Biskį, Praną Sabonaitį ir šių eilučių autorių; septintokus: Zenoną Anusaitį, Stasį Bartulį, Joną Vilkevičių; šeštokus: Algį Geniušą, Stasį Norkų, Marių Kadišą, Mindaugą Sutkų ir kitus.

Daug metų praslinko nuo to laiko. Mano buvusių mokytojų jau tikriausiai nebėra gyvųjų tarpe, o ir bendramokslių mažai belikę. Ne visiems buvo lemta sulaukti Laisvės, dėl kurios kovota ir taip ilgai kentėta.

... Prieš 40 metų, 1954 m. gegu-žės 16 d., Kazachstane, Džezkazgano sr. Kengyro lageryje prasidėjo politinių kalinių streikas-sukilimas, trukęs 40 parų. Tik birželio 26 d. rytą MVD kariuomenė, pasitelkusi 6 tankus, jį žiauriai numalšino.

Sukilimo dalyvių Marcelės ir Adolfo Dilių, Vlado Skukausko, Zigmo Bateikos ir kitų kengyriečių rūpesčiu 1994 m. birželio 25 d. Kaune buvo suruoštas 40-ų-jų sukilimo metinių minėjimas. Ta proga ir gimė ši poema.

Kulautuva-Kaunas, 1994 m. birželis

Negandom žymėti tie praslinkę metai
Papuošė kiekvieno galvą sidabru,
Tik tos pačios akys ir veidai tie patys
Spindi po nelaisvės ir kovos audrų.

Jūs, Kengyro broliai, jūs, Kengyro sesės,
Katorgą išnešę lagerių takais...
Kiek brangių draugų jau amžinai užgeso
Ir į mūsų būrį niekad neateis...

Neateis, be galios iš kančių sugrįžus
Priglaudė žemelė – Tėviške sava.
Stovi jiems kalneliuos akmenys ir kryžiai,
Gedulo vainikuos liūdi Lietuva...

Tartum slogus sapnas menasi tos dienos,
Kai jaunystė alpo plynėj dykumos,
Kur sargybos bokštai, aukštos mūro sienos,
Kur mirties šešėlis klaidžiojo nuožmus...

Nuoskaudom alsavo pasmerktųjų miestas,
Dvokiančios žeminės – būstai kalinių –
Vos tik spėsi nakčiai sąnarius ištiesti,
Tuoj apniks daugybė blakių alkanų.

Siurbė mūsų kraują blakės ir čekistai,
Siautėjo pridurkai, sotūs ir pikti.
Jei ieškot teisybės kartais kas išdrįstų,
Būtų jie bematant skaudžiai nubausti.

Kai visi brigadom buvom sugrupuoti,
Jų vadovai – mūsų praminti šernais –
Galią čia įgavo tokią nežabotą,
Tartum visi būtų tapę jų vergais.

Šernas darbą skyrė, neįvykdei – barė...
Žiūrėk – sumažėjo maisto davinys...
Jei jau nepajėgsi užsiropšt ant narų,
Tave į stipresnį šernas išmainys.

Teks kažką daryti – vyresni suprato,
Nes kitaip ilgai dar jie savivaliaus.
Pusbadžio ir darbo paversti klipatom
Šitiek jaunimėlio vysta čia dailaus!

Atsargos majoras Leonas Račiūnas
Ir Juozas Jankauskas, dirbęs saugume,
Abiturientas Vytautas Krikščiūnas
Ir studentas Mikas Klusas čia pirmi

Pogrindžio komandą kariškai sukūrė –
Sutelkė jaunimą kovai su blogiu.
Kas neabejingas – į drąsuolių būrį,
Negailėt sveikatos nei jaunų jėgų!

Neretai čia teko skriaudžiamus užtarti,
Kad silpni atgautų prarastas jėgas.
Palaikyti dvasioj, klystantį subarti
Ir vilties neleisti žiburiui užgest.

Lygia greta būrės šaunūs žemaitukai,
Valiaus Valantino kantriai vedami.
Į tą patį tikslą ryžto jiems netrūko –
Degė partizanų siela nerami...

Pareigą tesėjo jie pirmiau už viską.
Tai – Ignas Katinas ir Jonas Šerkšnys,
Algirdas Vyšniauskas ir Jonas Navickas
Ir kiti bebaimiai tvarką palaikys.

Ne tėvelis ankstų rytmetėlį kėlė
Pradalgėlę versti, kol skaidri rasa,
Ne motulė kvietė šaukė pusrytėlio,
Ne žiedais kvepėjo žemė ten visa...

Ten „podjomai“ klaikūs prakeiksmu pavirto,
Kančią atitolint meldėme Dangaus...
Sakėme ne kartą – jau verčiau numirti,
Nei patyčias kęsti kraugerio bjauraus.

Paskubom užsrėbus su balanda „pajkę“,
Penketais kas rytas grūdo pro vartus,
Kur pikti konvojai mus be gėdos keikė,
Kai darban lydėjo muštras jų rūstus.

Eisenos klipatų – kur tiktai pažiūri –
Baltuoja marguoja numerių lopais:
Ant rankovių, kelnių, nugarų, kepurių
Kalinio drabužiais stropiai „išpuoštais“.

Ėjo daugiatautės vargetų kolonos –
Tūkstančiai nuo Dniepro, Vyslos, Dauguvos,
Volgos ir Kaukazo, Nemuno ir Dono...
Po golgotų šalį, valdomą Maskvos.

Jei nepaklausys kas įkyrios komandos
Arba iš kolonos repliką paleis,
Tuoj bausmių konvojai įvairių suranda,
Kartais net pašaudę guldo ne juokais.

Kai iš darbo grįžtant kartą taip pašaudė,
Kad koloną kliudė – buvo sužeistų,
Tad vardan protesto mūsų narsi liaudis
Sutarė vieningai atsakyt streiku.

Prasiveržt į laisvę ten ne vienas ryžos,
Kai buranas maišė dangų su žeme.
Ar ilgai beneši sunkų bėglio kryžių?
Juk kazachas pirmas tuoj parduos tave.

Dar girdėt neteko, kad tatai pavyktų.
Matėm tik sugautus aikštės patvory,
Kai šunų konvojaus žiauriai apdraskyti
Leisgyviai gulėjo, tylūs, kruvini.

Visiškai atskirtos moterys, merginos
Tarp vielų spygliuotų, sienų nebylių,
Be namų, be meilės ilgesy kankinos...
Jas lankyt užginta net ir laiškeliu.

O laiškeliai skrido, žadino draugystę,
Jų srovės nestabdė karcerio grėsmė.
Kad jaunystės godos per anksti nevystų,
Kad viltis negestų netekties skausme.

Kalinio jaunystėj laisvos tiktai mintys -
Jų sparnuotam skrydžiui užtvarų nėra.
Kiek gražių svajonių žemiškų nupinta,
Kol viltinga meilė užgimė tyra...

O sunkiausia nešti darbo vergės buitį,
Nugalėti siaubą ištiktų mirties,
Kai negyvas traukė iš po molio luitų
Arba iš tranšėjos po krantų griūties.

Galvą ten padėjęs ir ne viens lietuvis
Atgulė smėlyne žemės nešvęstos:
Antanas Kučinskas nuo elektros žuvęs,
O Kazys Kemeklis kraudamas rąstus.

Už Algirdo Jurskio – iškilaus docento
Žūtį neatleisti niekam niekada!..
Neganda, pranokus lagerinę lemtį,
Liko ukrainiečių pogrindžio klaida.

Ir apskriejo kartą įdomi naujiena:
Mirė Džiugašvilis – budelis tautų.
Kai ČK gedėjo gaudesy sirenų,
Mums – suspindo laisvės viltys tuo metu.

Ar tos šviesios viltys ne per daug ankstyvos?
Ką galėtų reikšti ta viena mirtis?
Dar gajus šėtonas. Berija dar gyvas.
Tuo dar nesibaigia mūs dalia karti.

Nors bjaurių niekšybių neregėti mastai
Luošino mūs dvasią, sekino jėgas,
Išsvajotos laisvės vizija negęsta,
Ir už ją kovoti ryžtas neužges!

Štai ir penkiasdešimt ketvirtieji ėjo,
Katorga lingavo įprasta vaga...
Dar nuobodžiai būtum taip toliau kentėję,
Jeigu neužgriuvus neganda staiga.

Kai vienoj gamykloj kalinį nušovė,
Tuoj nutilo cechuos staklių gaudesys.
Stojo darbą metę frontu tarsi kovai:
– Duokit šen žudiką – suūžė visi.

Šunimis užpjudę, su triukšmu konvojai
Lagerin prieš laiką grūdo su keiksmais.
Nuotykį lagpunktai veikiai sužinojo
Ir tvirtai nusprendė, jog į darbą neis.

Bruzdesiams slopinti jie vagių etapą
Atsiuntė. Užplūdo nelaukti svečiai.
Skaudžiai apsiriko, nes ramiau netapo.
Viskas tartum tyčia vyko atvirkščiai.

Vagys lyg vaiduokliai, šmėklos nužmogėję,
Remiami valdžios čia manė viešpataus.
Bet paklust mūsiškiai juos griežtai įspėjo,
Jei nenor sulaukti atpildo rūstaus.

Keleto tautybių pogrindžio atstovai
Ėmė stropiai sekti elgesį vagių,
Kai į ūkio kiemą jie pirmieji brovės,
Kad vertybėms būtų sandėliuos saugu.

Kai kantrybės taurė nuo kančių ir smurto,
Nuo skaudžių patyčių tapo sklidina,
Kas gi dabar liko, jei nesusiburti
Ir ištart čekistams: – Baigta! Jau gana!

Ten, trečiam lagpunkte, šturmas prasidėjo.
Kliūtys – mūro sienos kaip kokios pilies.
Jas vagišiai vikrūs perlipo pirmieji,
Lyg pajutę skonį laisvės didelės.

Ir visur sujudo, suūžė barakai,
Ruošės nugalėti sienas mūrines.
Vyrai pasiryžę ėjo lyg atakon –
Tris zonas sujungt gal sutemos padės...

Tąsyk prasiveržti daugeliui pavyko
Net į pirmą zoną iš ūkio dalies.
Juk skubėt reikėjo gint nuo „bytavikų“
Sesę, jei mėgintų bent kurią paliest.

Pagaliau supratę, sutarė vieningai –
Užtvaras šturmuojant būtina drausmė.
Baimė, įtarimai pamažu pradingo,
Kai pasiekė tikslą orūs ir linksmi.

Eilę metų kantriai susirašinėję,
Saugoję slaptingą jausmą širdyje,
Ne vienam svajonė išsipildyt spėjo –
Patį pirmą kartą susitiko Ją...

Švintant prokurorai, vietiniai čekistai
Tris kartus įspėjo jau gana griežtai,
kad nedelsiant vyrai savo zonon grįžtų.
Nepaklausę – būsią šaudomi už tai.

Vyrai pasitarę priėmė tą notą.
Sąlyga – išvest iš lagerio karius.
Juk reikės atakon vėl iš naujo stoti,
Vėl gyvai pajusti bandymus žiaurius.

Svarstė ukrainiečiai, rusai ir lietuviai,
Svarstė lenkai, latviai, estai ir kiti,
Ar pavyks laimėti, ar neliks kaip buvę,
Kokie reikalingi žingsniai ateity.

Paskui sugužėjo aukšti karininkai,
Nuotaiką pataisę odekolonu.
Juos mūsų atstovai drąsūs pasitinka
Čia kartu aptarti ateities planų.

Reikalavom, aiškiai sąlygas išsakę:
Kuo greičiau nuimti nuo langų grotas,
Žudikus nubausti, nerakint barakų,
Užmokėt už darbą, peržiūrėt bylas.

Sugrąžint į zoną „būran“ uždarytus,
Leisti išardyti sienas vidujes,
Neriboti niekam siuntų, laiškų ryšio,
Anuliuot “trijulės“ paskelbtas bausmes...

Juk tuomet į darbą niekas neišėjo,
Todėl ir sukruto lagerio valdžia.
Kas tik reikalauta, viską prižadėjo,
Net už sienų griūtį būti atlaidžia.

Po ilgų derybų įkalbėt pavyko.
Reikia patikėti – galgi neapgaus.
Bus proga patirt, ar žodis bolševiko
Skiriasi nuo žodžio normalaus žmogaus.

Po darbų sugrįžę radom atitvertas
Mirties zonų juostas. Aikštė apšviesta...
Štai jau ir pamatėm, kiek jų žodis vertas –
Vien šlykšti apgaulė, kerštas ir klasta.

Nors tos naujos juostos ir mirtim grūmojo,
Ar pavyks praeit jas šiandien be aukų?
Vyrai, pasiryžę nugalėt pavojų,
Žygiui pasikėlė sutartu laiku.

Saugomų stropiausiai zonų sujungimui
Reikia barikados, sienoje angos,
Nes iš vachtos bokšto šūviams nenurimus
Mirties zonos šturmas būtinas staigus.

Šviestuvus iš timpų temstant vieni daužė,
Kiti atskubėjo nešini stalais,
Dar kiti čekistą įkaitu užlaužę
Laikė mirties zonoj, kol draugai praeis.

Stipresnieji rausė apkasą-tranšėją,
Barikadai tempė sieninius blokus.
Nors iš bokšto šūviai vis baisiau tratėjo,
Darės praėjimas jau beveik saugus.

Aukštos mūrų sienos jau tuomet ne kliūtis.
Žvanga ūkio kiemo vartų geležis.
Nėr kada svarstyti – būti ar nebūti,-
Tuoj į pirmą zoną angą išdaužys...

Pro prožektų ugnį ir pro kulkų lietų
Katorgos likimo nusiaubtais veidais
Ėjo, kad plačiausiai garsas nuskambėtų,
Lig raudono melo uždangą praskleis.

Tik staiga perkūnu sutratėjo šūviai.
Krito čia pirmieji, daugel sužeistų!..
Nesulaukę laisvės drąsūs vyrai žuvo –
Kazachstano smėlis dažėsi krauju.

Žuvo ukrainiečiai, lenkai ir lietuviai,
Žuvo įtikėję pergale greita.
Tik pasėta laisvės sėkla dar nežuvo,
Suvešės ji kartą brangiai atpirkta.

Povilas Seikalis ir Kazys Šiugždinis,
Markevičius Vytas, Rimdeika Kazys
Krito dar jauni, be laisvės, be Tėvynės,
Kur žinia ši juodu sielvartu pražys...

Neuždegs jiems žvakės, nenupins vainikų,
Į kapus su giesme jų nepalydės...
Nepaguos motušės, be vilties palikus,
Niekas begalinio sopulio širdies.

❒ Kengyro lagerio politinių kalinių sukilimo malšinimas 1954 06 26. *Paveikslas 1996 m., aliejus, 48x68 cm*

Švino lietūs dangų šiurpino tą naktį,
Kai žaizdom pasruvus sėlino mirtis,
Kai turėjo kojų sužeistų netekti
Alfa Kunigonis, Česlovas Bučys.

Pranas Sabonaitis, Vladas Valiušaitis
Laimė – ne lemtingu ženklinti švinu:
Vieną operavo, antras tebelaiko
Kūne „suvenyrą“ iki šių dienų.

Tarp nepaklusniausių kalinių atstovų,
Nuteistų režimo, uždaro, sunkaus,
Buvo išvaduotas dar ir Kuznecovas,
Kurs ir sukilimui mūsų vadovaus.

Veikiai komitetas buvo sudarytas
Iš specialistų įvairių tautų.
Iš lietuvių – Juozas Kundrotas, juristas,
Stojo kartu ginti teises pasmerktų.

Nežinioj vėl slinko valandos vienodai
Po klaikių žudynių, puotos kruvinos.
Dar negreit valdžia mūs zonoj pasirodė,
Galbūt jautė – zekai jiems nedovanos.

Lagerio valdovai, kur jūs išdidumas?
Kur Klikovkin, Šnėjer, Fiodorcov, kur jūs?
Kur Beliajev dingo, tas uolusis „kūmas"?
Jie tikriausiai rezga išpuolius naujus.

Jų už „sabantųjų" niekas nepaglostys,
Atsipirkt reikės bent antpečiais puikiais.
Galbūt ir aukščiau kam teks apleisti sostą
Ar su mūsų broliais vietom pasikeist.

Nuostabiausias ginklas, kurio jie neturi –
Tai tikėt Apvaizda, Laisve ir Tiesa.
Tenemano žemėj pragarą sukūrę,
Jog vergovės pančiuos galybė visa.

– Už gyvybę brolių, už terorą baisų
Atsakyt reikės jums, kraugeriai pikti!
Be genprokuroro mes į darbą neisim,
Čia be jokių teisių žūčiai palikti.

Ir minia lyg jūra rūsčiai subangavo -
Tai kovot prisiekė čia fone karstų...
Nepalūžt, laikytis drąsiai iki galo,–
Šaukė brolių kraujas, brolių prarastų.

Virš barakų juodą vėliavą iškėlę
Signalus pavojaus leidom aitvarais.
Augo barikados, nors čekistai šėlo,
Lakstė jie lapelių gaudyti laukais.

Rankose mūsiškių – metalinės lazdos,
Akmenys ir plytos – mūsų sviediniai.
Siūlo jie derybas, nepaliauja gąsdint –
Mūsų Komitetas laikos atkakliai.

Laikos ukrainiečiai, rusai ir lietuviai,
Lenkai, latviai, estai – laikosi visi.
Laikosi vieningai nepabūgę šūvių –
Juos visus sujungė laisvės ilgesys.

O derybos vyko jau ne pirmą kartą,
Tik nėra prie stalo svečio iš Maskvos.
Vėlei jų saugumą įkaitais už vartų
Keletas mūsiškių vyrų garantuos.

Kad tvarkos ir rimties niekas nepažeistų,
Dieną-nakt budėjo žmonės paskirti.
Normaliai gamino virtuvėse maistą,
Veikė čia dirbtuvės, kepykla, pirtis...

Sandėliuos produktų ištekliai riboti,
O neaišku, kiek dar priešintis reikės.
Davinį sumažint todėl sugalvota,
Kol pasiekti tikslą dar yra vilties.

Nė naktiniai šturmai nieko nepadėjo
Pro angas išgriautas zonos tvorose.
Vyrai jau ne kartą tuos kėslus baudėjų
Stojo gint ramybės užkarda drąsia.

Tų angų aiškėja paskirtis tikroji,
Kai pro jas išeiti ragino visus.
Bet, deja, mažai kas tuo pasinaudojo,
Nors įkyriai šaukė ruporai balsu.

Budi dieną naktį kalinių sargyba
Ties angom ir vartais, budi ant stogų.
Stropiai saugo trapią rimtį ir ramybę
Nuo klastos beveidės, nuo piktų jėgų.

Jeigu nevidonai elektrą nutraukė,
Pažadais tikėti jau tiesiog naivu.
Debesys pavojų mums padangę niaukė,
Tartum juodas varnas sklandė virš galvų.

Paniką mumyse jie sukelt mėgino,
Bet rankas sudėję vyrai nestovės –
Ėmėsi konstruoti net vandens turbiną,
Nors operacinei pagamint srovės.

Rūpesčiai prispaudė mūsų Komitetą,
Ne menkesnis teko pogrindžiui vaidmuo.
Vadovaut reikėjo, tęsti kas pradėta,
Rūpintis, kad būtų zonose ramu.

Ten trečiam Antanas Maziliauskas veikė –
Ėjo, kur svarbiausia užduoties dalis.
Čia – Stasys Mačiulis ir Pranas Vaičaitis,
Čia – Stasys Beita ir Adolfas Dilys...

Įvykių tragizmas klostės ne savaime,
Vyrai čia budėjo – bus visiems saugu –
Siekė, kaip išvengti galimų nelaimių,
Mokė pasikliauti parama draugų.

Tai Jonas Mačiulis, Feliksas Karbauskis,
Antanas Petrikonis, Zabiela Stasys,
Tai Antanas Oksas ir Jaras Petrauskas,
Jonas Povilionis, Alfonsas Ruigys.

Kad pavyktų teisių sau išsikovoti,
Kuo ilgiau išverti šitaip privalu,
Kol išgirs bedaliai iš kitų golgotų
Nusimest panūdę naštą siurbėlių.

Signalus išgirdę stojo į pagalbą
Lagerių draugingų drąsūs kaliniai.
Rūdnikai pirmieji streiką tuoj paskelbę,
Mūs siekius paremti ryžos būtinai.

Ne visiems tą kovą išlaikyti sekės,
Daugelį užgniaužė jau iš pat pradžių,
Ne juokais užgriuvo tiek vergų netekus
Penkmečio statybas nuostoliu didžiu.

Kai žarom vakarėm skliautai nusidažo,
Lig užsimiršimo žavinčiai ramu...
Nejučia užplūsta atminimai gražūs,
Širdys prisipildo ilgesio namų.

Ten, kur žalios lankos, kur daržely gėlės,
Ten, kur daug švelnesnė vakaro spalva,
Kur namiškiai brangūs, sodai tėviškėlės,
Ten visų sugrįžtant laukia Lietuva...

Sutemų šešėliai tarsi pasitraukia,
Kai trapių svajonių pasitikt eini.
Pasiilgę akys regi meilės auką,
Linki neištirpti tos aukos ugny...

Ką padės švelnumas tų svajonių dviese,
Kai aplinkui tuščia, juoda ir gūdu.
Nežinai dienos – gal vėlei kraujas liesis,
Vėl sustings gyvybė ant brangių veidų...

Ar tik ne prieš audrą šitokia ramybė?
Gal rūstus buranas stūgaus ryt ir siaus.
Nuojauta diktavo, jog pasiekėm ribą,
Už kurios iškyla lyg kažkas baisaus.

Sukvietė dar Juozas Poderis tautiečius
Kreiptis į Apvaizdą čia bendra malda –
– Žuvusiems šviesa Ten amžina tešviečia,
Likusius telydi laimė visada...

Draugiškai kartu dar Jonines atšventę,
Susikaupę meldėm tyliai širdyse,
Kad šėtono siaubą leistų išgyventi,
Kad sveikiems išlikti kūnu ir dvasia.

Praeitin skubėjo jau šešta savaitė,
Kai dienas skaičiavom netikros vilties.
Ar pavyks be kraujo mums gyviems išeiti,
– Ar jie mūsų lauktus pažadus tesės?

Ar dar maža kraujo nekaltai pralieta,
Sužeistų dejonių argi negana?
Tai ne jiems palenkti mūsų ryžto kieto –
Vienąkart išauš jiems atpildo diena!

Tą lemtingą rytą, kai visi miegojo,
Snaiperiai sargybas nutrenkė staiga,
Ir tuojau išgirdom – tankai atriaumoja.
Ką gi mums daryti? – Šitokia jėga!

Pagaliau pražuvę! Tą supratom aiškiai,
Kai pradėjo šaudyt, badė durtuvais,
Kai užgriuvę tankai gyvus žmones traiškė,
Kai barakų sienos taškėsi kraujais...

Trankios šūvių salvės skrodė ryto tylą,
Stingdė kraują klyksmas moterų kraupus...
Gintis nuo čekistų tūkstančiai pakilo.
Rinktis pasiryžę laisvę ar kapus.

Ar ginkluotą pulką sulaikyt galėjo
Mūsų barikados, plytgalių kruša,
Kai ropojo tankai, paskui juos baudėjai,
Kai drebėjo žemė kruvina visa?

Tarp kitų bedalių tai ir tu, Vladute,
Ten po tanko vikšrais tąsyk patekai.
Kiek čia ir betrūko – juk galėjai žūti,
Nors be kojos, rankos - vos gyva likai.

Siaubas vėl sukaustė širdis iškankintas,
Kai upelis kraujo liejos iš krantų. –
Užmuštų, nušautų – gal ne vienas šimtas!..
Blaškėsi daugybė sunkiai sužeistų...

Kraujas ukrainiečių, rusų ir lietuvių,
Lenkų, latvių, estų ir kitų tikrai
Veltui nenueis – be atgarsio nuščiuvę
Skleidžias jau pirmieji laisvės pumpurai!..

Tik vardai lietuvių, žuvusių tą rytą,
Spėjo jau išdilti net iš atminties.
Leipus ir kiti du mūs tautiečiai krito –
Jų ilgai savi ir Lietuva gedės...

Prieš ramius beginklius su kautynių tankais!?
Kyla iš griuvėsių skausmas ir rauda...
Nekaltų aukų jiems vis dar neužtenka,
Ar užteks pralieto kraujo bent kada?

Pagaliau beliko priešintis barakuos –
Čia kartu numirti bent nebus baisu...
Kai visiems išeiti jie griežtai įsakė,
Gintis pasikėlė tūkstančiais balsų.

Pro išdaužtus langus grasė ginklų tūtos,
Ašarinių dūmai degino akis...
Kiek pavyks be oro trokštantiems išbūti,
Kas puolimo siaubą tokį atlaikys?

Nuo keiksmų apkurtę jų atakos piktos
Mums kaskart beteikia vis mažiau vilties.
Pagaliau nuspręsta barakus palikti,
Nes gyviems uždusti čia nėra prasmės.

Kaip tikri belaisviai ten, prie Stalingrado,
Rankomis į viršų, priešų ujami,
Slinkom iš barakų, nuovoką praradę,-
Kas toliau?.. Beliko – gintis viltimi.

Dar negreit sveikuosius išginė už vartų,
Lavonus mašinom išvežė slapčia.
Kruopščiai mus rūšiavo, tikrino daug kartų:
Kas – į Magadaną, ką – palikti čia.

Dykumoj pulkais ten, saulėje iškepę,
Saugomi kareivių, troškom be vandens.
Po sunkių grumtynių, po ilgų atakų
Laukėme bylas kol mūsų iškedens.

Baigės iškovota nepriklausomybė
Po keturiasdešimt nerimo parų.
Iškankinti laisvės ilgesio beribio,
Liekame gyvi vien lūkesčiu tauriu.

Kai galiausiai šventė triumfą jie gėdingą,
Komitetą teisė net mirties bausme,
Kad jiems pasipriešint drįso įnirtingai –
Būk valdžios saugumui kilusi grėsmė.

Karcerin drąsiausius spėjo uždaryti,
Dar kitiems, išgrūdę rytą etapu,
Skyrė kaipo bausmę Tolimuosius Rytus,
Treti atgal grįžo tartum iš kapų.

Širdyse liks gyvos sukilimo aukos,
O labiausiai mūsų vyrai septyni –
Išsvajoto Laisvės ryto nesulaukę,
Pasitiko mirtį ryžto vedini.

Sukilimas mūs – tai Sausio 13-oji.
Tankai tik ir ginklai jau tobulesni.
Tik netobulėja nenugalimoji,
Smurtu ir klastingais pažadais dosni.

Sausio 13-oji, Sausio 13-oji!
Jau po daugel metų priespaudos sunkių
Vilniuje Kengyras vėl pasikartojo...
Tikim – paskutinis... Tuo ir aš tikiu.

Jūs, Kengyro sesės, jūs, Kengyro broliai,
Džiaugiamės – sovietų jungo nebėra.
Laisvė apraudota, niekinta lig šiolei,
Šiandien glaudžia tartum motina gera.

Po keturiasdešimt metų tų viltingų
Tokią brangią dieną jau savam būry
Suskambėjo himnas, pakiliai, galingai,
Skruostu nuriedėjo ašara sūri...

Kai po žemės vėtrų būsim iškeliavę,
Tokių kataklizmų jau nebus tada.
Tik išgirs gal ainiai iš senolių savo
Apie sukilimą, tapus legenda.

Sofija Dargužytė-Graužinienė

TREMTYJE

Sofijos Dargužytės-Graužinienės prisiminimai "Tremtyje" išvydo dienos šviesą 2001 m. Ramutės Šukienės leidykloje, Kėdainiuose. Išleista 150 egz.tiražu. Redaktorė taip pat Ramutė Šukienė. Knygelės leidyba rūpinosi Kėdainių miškų urėdijos urėdas Alfonsas Seržentas ir dukros. (Autorė Kėdainių miškų urėdijoje pradirbo daugiau nei 20 metų.) Sofija Graužinienė savo knygelės nebesulaukė – mirė 2000 m. sausio 12 dieną.

1945 m. liepos 17 d. Sofija Graužinienė su trimis mažamečiais vaikais buvo ištremta į Sibirą nuo Pagirių (Kėdainių r.), kur šeima turėjo tik hektarą žemės. Sofijos vyras Vaclovas Graužinis, Vyčio apygardos partizanas, sušaudytas 1951 m. Vilniuje ir tikriausiai užkastas tarp daugelio kitų Tuskulėnų kapinyne. Graužinienės šeima išbuvo tremtyje iki 1961 metų. 15 metų ir 8 mėnesius...

Šie prisiminimai ypatingi. Tai – odė bulvei, parašyta mažaraštės moters, nelankiusios nė vienos mokyklos klasės, ranka... S.Graužinienė nei kaltina, nei pyksta, nei reikalauja, ji net nekomentuoja. Rašo taip kaip buvo – nuogais, kraupiais faktais apie žmogaus menkumą, priklausomą nuo ideologijos ir santvarkos.

Aš, Sofija Dargužytė, gimiau 1917 m. Panevėžio apskrityje Ramygalos parapijos Džiugailių kaime, didelėje šeimoje.

Buvau jauniausia dukra. Mama mirė, kai man buvo 3 metukai.

Tėvai turėjo mažą gryčiutę, nedidelį daržą, kelis arus žemės. Tėvas visą gyvenimą dirbo dvare pas poną Budrevičių: kasė griovius, dirbo visokius ūkio darbus. Taip užsidirbdavo duonai. Laikėme karvutę ir paršiuką. Labai gerai prisimenu savo vaikystės dūminę gryčiutę: joje nebuvo nei kamino, nei grindų. Kai pakurdavo krosnį, reikėdavo atidaryti duris. Lubose buvo lenta uždengiama skylė. Kol kūrendavosi krosnis, būdavo ir ta lenta neuždengta, ir durys atidarytos. Kai iškūrendavo ir viską uždarydavo, būdavo šilta, labai gera ir ramu.

Septynerių metų aš jau pati užsidirbau duoną: vasarą ganiau gyvulius, o žiemą su vyresne sesute mezgėm pirštines ir kojines. Tėtis tada jau negalėjo sunkiai dirbti, nes jį kamavo dusulys, sunkiai kvėpuodavo. Būdavo gera sėdėti ant šiltos krosnies prie mažos lempelės ir megzti. Už darbą kaimo moterys išausdavo čerkaso suknelei ar sijonėliui. Apie mokyklą aš tik svajoti galėjau, nors labai norėjau mokytis. Neturėjau kuo apsiauti. Tėtė pamokė skaityti iš maldaknygės. Labai greitai išmokau, bet tai ir visi mano mokslai. Pavydėjau tiems, kurie galėjo mokytis.

Trylikos metų netekau tėvo. Nuo tada pradėjau tarnauti pas ūkininkus: dirbau visokius darbus iki 1939 m., o 1939 m. sausio 30 dieną ištekėjau už Vaclovo Graužinio, kuris neturėjo jokio turto kaip ir aš. Dirbome dvare kumečiais. Gruodžio 8 d. gimė dukra Janytė, 1941 m. – sūnus Stasys, 1944 m. liepos 19 d. – dukra Genutė.

Prasidėjo vyrų gaudynės į kariuomenę. Vyras slapstėsi pas gimines ir pažįstamus. Namuose būdavo retai. Kaip išmaniau, taip vargau viena su vaikais.

1945 m. pradėjo kalbėti apie žmonių vežimą. Labai bijojau to vežimo, tik raminau save, kad esu neturtinga. Galvojau, kad bus vežami tik turtingi žmonės.

Įvyko visai kitaip. 1945 m. liepos mėn. 17 d. buvo saulėta, graži. Atvažiavo trys mašinos su kareiviais ir keli pažįstami stribai. Ginkluoti. Pasakė, kad susiruoščiau per 10 minučių.

– Vešim, – sakė, – pas baltas meškas, į Sibirą.

Duonos puskepalis likęs, o rėčkoj paruošta kepti. Vienas rusų kareivis nubėgo pas kaimynus ir atnešė du kepalus duonos kelionei. Klausė, kur lašiniai paslėpti, gal užkasti. Aš negalėjau pasakyti, kad mūsų lašiniai pas kaimynus, nes būtų paėmę ir kaimynų lašinius, kumpius bei dešras. Taip ir išvežė su dviem kepalais duonos. Pasiė-

miau šiek tiek patalynės. Sukėlė mane ir vaikus į mašiną, ir prasidėjo mūsų kelionė į svetimą šalį iš Ukmergės apskrities, Pagirių valsčiaus, Žižmių kaimo. Atvežė į Pagirius, sustojo ir laukė kitų sunkvežimių su žmonėmis. Atvežė vieną vyrą ir du vaikus. Kitos mašinos buvo tuščios. Susirinkę žmonės norėjo perduoti mums maisto, bet stribai neleido jiems arčiau prieiti.

Per Ukmergę pasiekėm Vilnių. Labai skubėjom. Vilniuje pamačiau liūdną vaizdą: daug enkavedistų, kareivių ir ilga virtinė gyvulinių vagonų. Aplink – žmonių klyksmas, verksmas. Širdis drebėjo iš baimės matant tokį vaizdą. Mūsų kankintojai grūdo visus į vagonus labai talpiai. Kai kuriuose vagonuose buvo gultai. Ten įsitaisė žmonės. Vagone buvo galima tik sėdėti. Viduryje – skylė gamtiniams reikalams. Duris užkalė, langeliai lentomis užkalti. Tamsu kaip karste, tik maži plyšeliai šviečia. Kai viską sutvarkė, traukinys pajudėjo. Vagone karšta, tvanku. Vieni meldžiasi, kiti verkia...

Ir aš sėdžiu, verkiu. Janytė ir Stasiukas sėdi man ant kelių, o mažoji Genutė prie krūtinės ant mano rankų. Jai vagone suėjo vieneri metukai.

Vežė kelias dienas. Sustojo, atplėšė duris ir leido išlipti iš vagono, pastovėti ant žemės. Buvo tokia bala, krūmai, tai kareiviai saugojo, kad kas nepabėgtų. Suvarė atgal į vagonus ir užkalė. Kareiviai bijojo, kad galime pabėgti, o jiems reikės atsakyti.

Traukinys važiavo lėtai. Dusome nuo karščio. Privažiavę Kirovo priemiestį sustojom. Liepė išlipti iš vagonų, palikti daiktus. Pasakė, kad varys į pirtį, liepė nepamiršti savo vagono. Mes jau turėjome kandančių gyvūnėlių. Pirties pastatas didelis. Rūbus nunešė į kitą pusę kaitinti, o mus – senius, moteris ir vaikus – suvarė į pirtį. Nebuvo nei muilo, nei jokio indo, netgi suolo. Tik vanduo bėgo iš aukštai. Bijojau, kad mano maži vaikai nepaslystų. Vos tik spėjome sušlapti, jau gavome savo rūbus ir kareiviai nuvarė į vagonus. Pasakė, kad duos pieno. Mes jau savaitę buvome kelyje, o jokio maisto negavome. Susirūpinau, kad neturiu jokio indo tam pienui įsipilti. Turėjau siuvimo mašinos viršų (kareiviai įmetė mašinos viršų, o pati mašina liko Lietuvoje), tai į jį ir įpylė keturis samtukus pieno ar kefyro, o gal pasukų. Pakreipiau į šoną mašinos viršų, o vaikai rankutėmis sėmė ir gėrė. Labai norėjome duonytės, bet ji jau buvo pasibaigusi...

Kas bus toliau – nežinojom. Viena moteris turėjo siuvimo mašiną be viršaus.

– Duok tu man tą viršų, – pasiūlė ji, – o aš tau duosiu kareivišką katiliuką.

Taip ir padarėme.

Mus vežė toliau. Privažiavome Mendelejevo stotį. Liepė išlipti su visais savo daiktais ir būti perone. Pasakė, kad toliau traukiniu nevažiuosime – veš krovininėm mašinom. Sėdėjome perone. Į stoties pastatą neleido. Laukėme tų žadėtų mašinų. Dvi atvažiavo. Kiek į jas tilpo, tiek ir išvežė. Mes laukėme toliau. Laukiančiuosius saugojo jau ne kareiviai, o enkavedistai. Naktį buvo šalta, o jau dieną karšta. Pūtė stiprus vėjas. Trečią dieną ir mes važiavome toliau. Sakė, kad veš du šimtus kilometrų. Susodino kelias šeimas su visu turtu, sargyba. Važiavome kokią valandą. Prieš didelį kalną vairuotojas sustojo, liepė išlipti ir eiti pėstiems. Pasirodo, į kalną pavojingas kelias: po lietaus molingas, slidus. Mūsų "turtą" vežė mašinoj, o mes pėsti ėjome. Vyriausia mano dukra Janytė (penkerių metukų) ėjo verkdama: jai akmenukai dūrė kojytes. Neturėjau kuo apauti, nes batukai liko Lietuvoje. Ketverių metų sūneliui taip pat labai skaudėjo kojytes. Liepiau jam stipriai laikytis man ant pečių, o mažąją Genutę (jai buvo lygiai metukai) spaudžiau prie krūtinės. Taip lipome į kalną kokius du šimtus metrų. Vairuotojas iš kelinto karto pagaliau užvažiavo į tą kalną, sustojo ir mes susėdom į savo vietas. Kelias blogas, duobėtas, daug kalvų, todėl ne kartą reikėjo išlipti ir eiti pėsčiomis.

Tokia buvo mūsų kelionė į tremtį. Mašinos varomos ne benzinu, bet beržo kaladėmis. Taip važiavome dvi paras. Mus paliko, o mašinos grįžo kitų vežti. Toliau žadėjo vežti arkliais.

Upelio vanduo toks švarus, švarus. Ir oras labai geras. Kur pasižiūri – visur miškas, miškas. Daugybė uodų ir mažų muselių. Jos labai kando. Laukėme tų žadėtų vežimų. Duonytės visai nebeturėjome. Vaikai alkani, pikti. Turėjau nedidelį maišelį ruginių miltų (10-12 kg). Sakiau vaikams, kad valgytų tų miltų ir vandenėlio atsigertų.

Atvažiavo laukti vežimai. Į juos sukrovė mūsų mantą, o ant viršaus sulipo vaikai. Kurie netilpo, liko laukti savo eilės, o mes laimingai keliavome. Važnyčiotojas arklį vedė priekyje, o mes, suaugusieji, žengėme iš paskos. Mano vyresnieji sėdėjo ant vežimo, o

mažoji Genutė ant mano rankų. Raminau vaikus, kad nuvažiuosime į vietą ir gausime valgyti. Sūnus vis klausė, kada gi pagaliau baigsis mūsų kelionės. Klausėme savo sargų, bet jie nieko nežinojo. Gal devyni kilometrai, o gal ir penkiolika... Sutemo. Labai kando uodai. Miškas be galo, be krašto. Galų gale atvažiavome prie tokios pašiūrės, kur laikė kalades – mašinų ir traktorių kurą. Paliko mus nakvoti, pasakę, kad rytoj iš ryto duos valgyti. Atsikėlę apsižiūrėjome, kur esame. Vietovė vadinosi Vizėjaus vardu. Nemaža gyvenvietė, šalia miško – kolūkiečių nameliai. Tokie maži langeliai, mažyčiai. Iš viso tų namų koks trisdešimt. Čia pat didelis barakas ir keli pastatai, Miško ūkiu vadinami. Tekėjo upė, labai panaši į mūsų Nevėžį. Visoj gyvenvietėje nebuvo nė vieno šulinio. Žmonės viskam naudojo upės vandenį. Dirbamos žemės mažai, kur pasižiūri – miškas ir miškas.

Iš ryto pasirodė mūsų ganytojas, tikras komendantas, kuris mus visus surašė, suskaičiavo ir pasakė, kad mes čia atvežti visą likusį gyvenimą gyventi ir dirbti. Tiems, kurie gerai dirbs, bus leidžiama rašyti į Lietuvą ir gauti siuntinius, o be komendanto leidimo nieko negausime. Parodė, kur kontora. Susirinkome ten prašyti maisto. Mažai kas suprato iš mūsų rusų kalbą. Man buvo truputį geriau, nes suprasti supratau, tik kalbėti buvo sunku. Davė duonos ir sriubos korteles: vaikams dienai – du šimtai gramų duonos, suaugusiems – pusė litro sriubos ir penki šimtai gramų duonos. Pasakė, kad normos neišdirbusieji duonos negaus. Gavę korteles, bėgome į valgyklą to valgio. Aš gavau vieną kaušelį sriubos (0,5 litro) visai mano šeimai. Toje sriuboje kelios skiltelės bulvių, keli grybai ir... keli kirminai. Bulvės džiovintos. Susėdome ant pievutės ir valgėme iš to kareiviško katiliuko. Šaukšto neturėjome nei vieno. Pasirodo, jų ten ir nusipirkti nebuvo. Raminau vaikus, kad surasiu kalvį, kuris padarys peilį, o po to aš pati išdrošiu šaukštų kiek tik reikės. Duonos buvo mažai. Sunku padalyti po lygiai. Neaišku, iš ko ji kepta, tačiau būtume džiaugęsi ir tokia, jei tik gavę nors truputį daugiau.

Daug lietuvių šeimų neturėjo jokios pastogės. Naktimis buvo šalta. Stovėjo vienas didelis barakas, bet ten buvo pilna žmonių. Ragino eiti dirbti. Gąsdino, kad iš nedirbančių atima duonos korteles. Barakas ilgas, gale durys, į abi puses pertverti kambarėliai gal kokių penkiolikos kvadratų. Viename kambarėlyje apgyvendino kelias šeimas. Naktį visiems kojas ištiesti nebuvo kur. Mums pa-

šiūrėje buvo dar blogiau – labai šalta. Naktį šalome, o dieną kando uodai. Buvome labai nusiminę, verkėme, vaikai pyko, zirzė, nerimavo. Apipuolė utėlės. Nežinojome, kaip nuo jų apsiginti.

Komendantas pasakė, kad pastatys naują baraką, kuriame visi laisvai tilpsime. Kol kas tiems, kurie turi mažų vaikų, leido pagyventi pas vietinius. Su vaikais persikrausčiau pas vietinį gyventoją. Jo namelis nedidelis, viduje nebuvo jokių baldų, tik narai, ant kurių visi miegojo. Kuo dieną buvo apsirengę – taip ir miegodavo naktį. Mano šeima prisiglaudė ant grindų prie durų kampe. Susidėjome visą savo "turtą". Vis geriau kaip pašiūrėje. Vaikai susirgo, užtino akys, karščiavo. Jau net valgyti neprašė. Sužinojau, kad ten ir gydytojo nėra, tik seselė, kuri niekuo negalėjo padėti, nes nebuvo jokių vaistų. Patarė prašyti vietinių žmonių, gal jie turės kokių žolelių arbatai. Būtinai reikėjo eiti į darbą, nes galėjo atimti duonos korteles. Turėjau palikti sergančius vaikus. Prašiau duoti darbo arčiau namų, kad galėčiau nors per pietus vaikus pažiūrėti. Davė kapoti kaladėles (mašinų ir traktorių kurą), bet už tą darbą nedavė sriubos kortelių, tik 500 gramų duonos. Aš dar turėjau rupių ruginių miltų ir viriau skystą sriubą, bet vėl bėda – neturėjome druskos. Kas miške dirbo, gaudavo 200 gramų per mėnesį. Druska buvo labai branginama ir tie, kurie jos turėjo, nenorėjo su niekuo dalintis. Vaikai karščiavo. Aš ėjau į darbą. Vaikus palikdavau prie durų gulinčius. Per pietų pertrauką parbėgdavau pasižiūrėti. Upės vanduo, kurį gerdavome, buvo nešvarus.

Praėjo savaitė mūsų gyvenimo Vizėjuje. Visi žmonės dirbo. Ligoniai pradėjo mirti. Ėmė baimė, kad ir mano vaikiukai numirs. Į mus buvo žiūrima nepalankiai. Komendantas sakė, kad aš negerbiu tarybų valdžios, esu liaudies priešas.

– Jūs, – šaukė komendantas, – bėgot į miškus, ėjot su vokiečiais fašistais, o dabar esat čia. Jums dar per gerai leidžia gyventi.

Praėjo rugpjūtis. Laukėme algos. Dirbau 17 dienų ir už tai gavau 13 rublių (senais pinigais). Paaiškino, kad atskaitė už sriubą, kurią davė pirmas dienas skolon, kad reikia mokėti už butą. Dar priklausė mokesčiai už tai, kad ten gyvenom. Už metus 20 rublių, o iš mūsų reikalavo sumokėti 10 rublių už pusmetį.

Nugriovė seną baraką ir atvežė į Vizėjų statyti. Greitai pastatė sienas, uždengė stogą. Lapkričio mėnesį persikraustėme į naują baraką, po 3-4 šeimas į vieną kambarį. Gavome mažą metalinę kros-

❒ Sofija Graužinienė su vaikais Janyte, Genute ir Stasiuku. Užrašas po nuotrauka: *Brangiai sesutei – Atmintis. Tegul šis mažas šešėlis, Jum sesute, bus prisiminimas. Gal man reiks toj šaltoj urališkoj žemėj atsigult amžinai, jaunam dar gyvenime, ir gal jau šiam pasaulį nematyt Jūsų. Bus atminimas tie išgeltę ir raukšlėti veidai mūsų. Genutė – 2 metų, Janė septintų metų, Stasiukas šeštų metų.*

nelę. Grindų nebuvo. Prisinešėm eglišakių, paklojom vietoj grindų, bet per sienas pūtė vėjas ir ėjo šaltis per plyšius. Kamšėme kuo pakliuvo, bet vis tiek buvo labai šalta. Kol krosnelę kūrendavome, dar pusė bėdos, bet baigdavome kūrenti ir plaukai tuoj prišaldavo prie sienos. Aš pati guldavausi prie sienos, o vaikai – arčiau krosnies. Taip ir slinko mūsų juodos dienos. Šalo iki 30-40, dažnai ir per 40 laipsnių. Taip jau, matyt, buvo lemta – kęsti šaltį ir badą. Vaikai laukdavo manęs grįžtančios iš darbo ir tikėdavosi, gal ką parnešiu. Kartais rasdavau kelias sušalusias šermukšnio uogas. Ievos uogos skanios, bet retai jų parnešdavau. Badavome. Beje, badauti buvo pripratę ir vietiniai žmonės. Vietiniai dar turėjo nedidelius daržus. Sodino bulvių, svogūnų, bet labai mažai ir ne visada jie užaugdavo, nes vasarą būdavo šalnų, sunku išsaugoti. Prie daržų naktimis kūrendavo laužus. Gyvulius laikė tik pirmininkas ir brigadininkas. Turintiems karvę per metus reikėjo pristatyti 15 kg sviesto, už pirmaveršę – 9 kg. Karvės duodavo labai mažai pieno, todėl atiduoti nemažą prievolę valdžiai buvo nelengva.

Vasaros buvo trumpos, žiemos ilgos. Žmonės badavo, labai greitai mirdavo. Prie lentpjūvės būdelėje gyveno toks senukas, kuris per 10 minučių sukaldavo karstą. Nupjaudavo tris reikiamo ilgio lentas, sukaldavo šonus, užkaldavo galus, dar viena plačia lenta užkaldavo viršų ir karstas paruoštas. Pakinkydavo arklį į roges ir veždavo mirusįjį į kapines miško pakraštyje laidoti. Karsto lentos linkdavo, pasidarydavo plyšiai, pro kuriuos matydavosi lavonas... Duobes kasė negilias.

Pirmoji žiema buvo labai šalta, sniego daug. Apsirengti šiltų rūbų neturėjau. Vietiniai gyventojai pynėsi vyžas, o mes nemokėjom, todėl turėjom pirkti. Iš pradžių reikėjo gauti tokią pažymą, kad neturi kuo apsiauti. Tą pažymą galėjai gauti pas dešimtininką, po to reikėjo eiti pas meistrą, paskui pas buhalterį, sumokėti kasoj ir eiti į sandėlį gauti vyžas. Jos buvo tokios silpnos, kad kartais per dvi, tris dienas suplyšdavo ir tekdavo viską pradėti iš naujo.

Atėjo Naujieji metai. Žmonės krito kaip musės. Jau buvo mirę per 50. Dar buvo tokių, kurie turėjo maisto iš namų atsivežę, bet persišaldė. Turbūt klimatas netiko. Lietuvius vadino fašistais. Laiškų rašyti neleido, jų neišsiųsdavo iš Vizėjaus. Mums aiškino, kad tiems, kurie gerai dirbs, duos pažymą ir leis rašyti laiškus.

Mūsų jau nestebino žmonių mirtys. Sniego buvo labai daug.

Atveždavo malkų, užkurdavom laužą ir laukdavom, kol toje vietoje sniegas ištirps. Kai sniegas ištirpdavo, iškapodavom nedidelę duobę. Taip laidojom savo vargo draugus...

Žiema persirito į antrą pusę. Mano vaikams pagerėjo. Jie labai norėjo valgyti. Vaikams vis pasakojau, kad pavasarį gal leis namo. Sugrįšime į Lietuvą, sakiau, į savo namus. Klausinėdavo, kuris ką darys, ką valgysime, kaip ten bus gera...

Atvažiavusiai komisijai pasiskundėme ir paprašėme šiltesnių drabužių. Dvi moterys buvo drąsios: pakėlė savo skarmalus ir parodė šlaunis. Jos jau kitą dieną gavo tokias mazutuotas, nupešiotas kelnes, o man ir kitai tokiai kaip aš nieko nedavė. Vaikai buvo silpni, bet, ačiū Dievui, nė vienas nenumirė, o dienos ilgėja, pavasaris ne už kalnų. Tikėjau, kad stebuklas įvyks. Labai norėjau sugrįžti į Lietuvą. Tik negavau jokios pagalbos, jokios žinios iš Lietuvos.

1946 m. balandžio pabaigoje orai atšilo. Apsėmė mūsų gyvenvietę. Galvojome, kad žūsime. Susirūpino ir mūsų valdžia: šeimas, kuriose buvo mažų vaikų, išvežė į kaimus aukštesnėse vietose. Labai nusilpau, susirgau gelta. Man atrodė, kad ir saulė, ir dangus geltonas, kur bežiūrėjau – visur geltona spalva. Galvojau – jau viskas, nepamatysiu daugiau Lietuvos, niekas manęs neišgelbės. Tik kas bus su mano vaikais? Dar tokie maži, nemoka rusų kalbos, liks trys našlaičiai, kaip iškęs šaltį ir badą? Mane apėmė neviltis. Norėjau tik melstis ir Dievo prašiau: "Dieve, Dieve ir švenčiausia Marija, išgelbėk mus". Mano poteriai buvo nerišlūs, viskas maišėsi galvoje. Kuo viskas baigsis?

Baigėsi mėnuo, o kortelių duonai negavom. Naujas galėjome gauti tik Vizėjuje. Visiškai neturėjome ką valgyti. Gulėjau ir laukiau mirties. Seselė sakė, kad vaistų nėra, reiks mirti, o vaikais pasirūpins tarybų valdžia. Išveš į vaikų namus, gal jie ten ir išgyvens. Taip ramiai kalbėjo, sakė: "Čia jokios tragedijos nėra. Nei jūs pirma, nei paskutinė. Daug tremtinių miršta". Užgavo širdį tai, kad aš dar gyva, o ruošiasi laidoti. Gerai, kad vaikai tų baisių žodžių nesuprato. Šeimininkė, pas kurią gyvenome, buvo geros širdies moteris. Ji ėmėsi visų priemonių mane gelbėti. Turėjo mažą pirtelę, tai ją gerai iškūreno, parūpino žolelių arbatos ir liepė gerti ją karštą. Toje pirtelėje išvanojo mane beržine vanta. Praradau sąmonę. Ji pasikvietė savo dukrą ir parnešė mane namo. Taip gydė 10 dienų: nešiojo į

pirtį ir atgal. Buvau panaši į lavoną, bet akyse man jau truputį šviesėjo. Sveikata pradėjo gerėti.

Valgyti nebuvo ką. Ta geroji mūsų globėja ir čia gelbėjo. Netoli kaimo mišką kirto karo belaisviai, atvežti iš Vokietijos. Ir juos silpnai maitino. Pietums virdavo tirštą avižų miltų kisielių. Duodavo po kaušą ir dar 600 gramų duonos tam, kas padarydavo normą. Mūsų geroji šeimininkė nuėjo prašyti pas juos kokios nors pagalbos. Sakė: trys maži vaikai alkani ir jų motina kažin ar liks gyva. Virėjas patarė, kad mano penkiametė mergaitė ateitų į virtuvę pakurstyti. Dukra po tokio darbo parnešdavo ant beržo tošies prigramdžiusi kisieliaus likučių. Taip ir maitinomės...

Globėja nuėjo pas komendantą prašyti, kad duotų leidimą į Lietuvą nusiųsti laišką, gal kas nors atsiųs maisto ar pinigų. Po kiek laiko brolis atsiuntė du šimtus rublių. Už vieną šimtą rublių šeimininkė nupirko 10 kiaušinių ir liepė man pačiai suvalgyti kasdien po kiaušinį. Vaikai, sakė, tegul valgo kisielių. Jie kad ir numirs, tai maža bėda, o aš turinti gyventi. Už kitą šimtą ji nupirko mažą kibiriuką bulvių. Tame kibirėlyje tilpo 38 bulvės – vištos kiaušinio dydžio. Pirmą dieną išvirė vieną kiaušinį ir liepė man suvalgyti. Paėmiau vakare tą kiaušinį, stuktelėjau į grindis, norėdama sudaužyti. Sūnus išgirdo ir, atmerkęs akis, girdžiu, sako sesutei Janytei:

– Greitai kelkis! Nemiegok! Mes neprašysime mamytės kiaušinio, tik pažiūrėsime, kaip ji valgo...

Mažoji Genutė miegojo. Ką daryti? Atsikandau mažą gabaliuką to kiaušinio, o likusio daviau Janytei ir Stasiukui po truputėlį. Juk ir Genutei reikėjo palikti. Taip ir valgėme tuos dešimt kiaušinių dešimt dienų visi keturi...

Atėjo pavasaris. Atšilo. Sužaliavo žolė. Mūsų globėja prisirinkdavo visokių žolių, kurias tik buvo galima valgyti, "pirstikais" ir "pikanais" vadinamų, ir virdavo. Gavo truputį druskos. Mes jau sočiai valgėme žolienės, tik neturėjome duonos kortelių. Jų reikėjo eiti į centrą. Aš pamažu sveikau.

Į Vizėjų reikėjo eiti mišku, o miško keliukai ten klaidūs. Ėjau viena, palikusi vaikus. Mano mažoji, nė dvejų metukų neturinti, džiaugėsi, kad parnešiu daug duonytės ir duosiu valgyti, kiek norės. Gavau korteles už 12 dienų. Vaikams ir man priklausė po 200 gramų duonos. Seselė išrašė tokią pažymą, kad labai sirgau, todėl Vizėjuje

gavau nusipirkti 4 kilogramus avižinių miltų. Buvome patenkinti, linksmi – pagaliau turėjome maisto.

Turėjau pradėti dirbti. Juk reikėjo gyventi. Žinojau, kad dirbsiu, gausiu duonos kortelę. Jaučiau ir supratau, kokia brangi man Lietuva, nors žinojau, kad tėvai palaidoti, vyras slapstosi ir negali mums padėti. Laiškai buvo kontroliuojami. Neturėjome popieriaus, todėl negalėjau parašyti jokio laiško. Žinoma, galėjau plonai atplėšti beržo tošies ir parašyti ant jos, bet bent nedidelio gabaliuko popieriaus reikėjo vokui. Pieštuką pasiskolinti galėjau tik už duoną.

Vėl atėjo pavasaris. Sužaliavo medžiai. Galėjome rinkti ir valgyti jaunus liepų pumpurus. Jie gana skanūs. Mirdavo jau mažiau žmonių. Vėl prasidėjo bėgimai į Lietuvą. Moterys, kurios turėjo vieną vaiką, prašė vietinių gyventojų pasakyti kelią. Sodindavosi vaiką ant pečių ir bėgdavo. Jei jas sugaudavo – vaiką atimdavo ir veždavo į vaikų namus, o motinai paskirdavo trejus metus lagerio. Sunkiausia joms būdavo skirtis su vaiku. Kas nėra matęs savo akimis, tas niekada nepatikės, kaip yra baisu, kai vaikai jėga atplėšiami nuo motinų. Netgi sugebėjusius pasiekti Lietuvą sugaudavo. Visų jų laukė vienoda bausmė – treji metai. Vaikus palikdavo Lietuvoje iki 18 metų, o sulaukusius pilnametystės atveždavo į Vizėjų – jie taip pat gaudavo tokią bausmę.

Mūsų rūbai nesilaikė ant kūno. Nežinojome, kaip sulauksime žiemos, iš kur gausime aprangos. Vyžas pinti mokėjau: vaikams ir sau nupindavau, kai labai reikėdavo – ir kitiems. Reikėjo autų ar kokių nors kojinių.

Mus grąžino į Vizėjaus baraką. Jame buvo jau geriau: sudėjo grindis, sumūrijo krosnelę, tik kol nebuvo sniego, jos niekas nekūreno. Jei kas norėdavo virti, eidavo prie upelio ir ten, iš kelių akmenukų susidėję laužavietę, užsikurdavo ugnelę. Galėdavo virti, kiek tik nori.

Vasarą būdavo daug uogų: žemuogių, aviečių, juodųjų serbentų. Tik nebuvo laiko uogauti. Reikėjo dirbti, stovėti eilėse prie kortelių ir duonos. Vaikai išsiilgdavo, norėdavo kartu su manimi pabūti.

Vieną dieną prieš Kalėdas ir mums laimė nusišypsojo – gavom siuntinį. Jame buvo įdėta man ir vaikams šiltos kojinės, šilta skara, šiek tiek miltų, gabalas lašinių, druskos. Lašinius išmainėme į bulves. Gavome jų du kibirėlius. Pasidariau iš senos skardos tarką. Imu,

būdavo kiekvienam po bulvę, sutarkuoju su visomis lupenomis ir verdu skystą sriubą. Skanu ir sveika. Visų apetitas buvo neblogas – ką tik gaudavom, viską suvalgydavom. Betgi nežinojom ar gausime kada siuntinį, nes nebuvo kam siųsti. Tėvų jau neturėjau, vienas brolis gyveno sunkiai – augino aštuonis vaikus, kitas brolis – ligonis, o vyras slapstėsi. Turėjome tik vienintelį džiaugsmą – visi buvome gyvi, bet Genutė sirgo ir dienų dienas gulėjo barake.

Darbai buvo vis tokie pat. Žiemą gamino medieną, vežė prie upės ir krovė. Pavasarį, kai tik pradėdavo tirpti ledas, sprogdindavo upėje ledus ir plukdydavo medžius. Darbų visiems užteko: vieni ritino rąstus, plukdė, kiti juos stumdė, kad nesusilaikytų. Kartais prireikdavo traktoriaus pagalbos. Visi dirbo, stengėsi, kad tik greičiau išplukdytų medieną. Kai šį darbą baigdavom, duodavo porą laisvesnių dienų poilsiui. Kai kas gaudavo premijas.

Taip sulaukėm 1947 metų pavasario. Pavasario saulė karšta, staigiai atšildavo. Atsirasdavo begalė uodų ir mažų, skaudžiai kandančių muselių, vadinamųjų "moškių". Nuo birželio mėnesio barake jau negalėdavome kūrenti ugnies, išsivirti valgyti. Bet tą vasarą man nusišypsojo laimė: darželio vedėja ruošėsi išvažiuoti pas savo tėvus ir man išsimokėtinai pardavė ožką. Vaikams tai buvo didelis džiaugsmas. Turėjome savo ožką, per dieną gaudavome po 2 litrus pieno. Išvirdavau žolienės, įpildavau pienelio – visiškai neblogai pavalgydavome. Net mano mažoji Genutė pralinksmėjo ir aš pradėjau tikėti, kad dar pamatysime Lietuvą.

Labai nerimavau dėl Genutės. Buvo jau trejų metukų, bet dar nevaikščiojo. Prašiau komendanto, kad leistų nuvežti į vaikų ligoninę už 30 kilometrų nuo Vizėjaus. Leido. Važiavome traktoriumi. Vyresnieji vaikai liko pas kaimynus. Ligoninės gydytoja priėmė labai šaltai. Sakė, kad tik ligonius gydo ligoninėje.

– Tavo mergaitė jau beviltiška, ji visai prie mirties, – padarė išvadą.

Pažadėjo išrašyti siuntimą į rajono ligoninę. Man rūpėjo grįžti į Vizėjų, kur laukė kiti vaikai. Gydytoja teiravosi, kokia mano pačios sveikata. Atsakiau, kad gera. Tada ji paėmė man iš rankos kraujo ir suleido dukrai. Sakė, kad aš turiu būti labai laiminga – esu iš tų, kurie tarybų valdžios priešai, o jie, gydytojai, priima mus į ligoninę ir gydo. Aš viską ramiai išklausiau, laukiu, kas bus toliau. Davė lovą,

valgyt du kartus per dieną sriubos. Duonos nebuvo. Sakė – reikia savo turėti. Bet mūsų kortelės ten negaliojo. Nežinojau, ką daryti – kortelės negaliojo, maisto neturėjau ir nupirkti nebuvo. Gydytoja pasiūlė eiti namo, o mergaitę palikti. Labai jos gailėjau – juk nesuprato rusų kalbos, o gydytoja aiškino:

– Tu dar jauna, dar gali turėti vaikų, tai ko ja taip rūpiniesi?

Pasakiau, kad Vizėjuje dar trys vaikai palikti, kad aš jų vienodai gailiu, vienodai myliu ir nenoriu nei vieno palaidoti, nelaukiu jų mirties.

Toje ligoninėje gulėjo per 100 vaikų. Retas iš jų mokėjo rusiškai. Verkiau ir galvojau, ką daryti. Gydytoja sakė, kad mergaitei reikia gero maisto. Iš kur ir už ką jo galėjau gauti? Pati jau kokios trys dienos buvau nevalgiusi. Neliko nieko kito, kaip grįžti į Vizėjų.

Vakare viena moteris paklausė manęs, ar nemokėčiau sukirpti suknelę ar kokią palaidinukę. Atsakiau, kad moku viską ir pasiūti, ir sukirpti, tik nieko neturiu: nei žirklių, nei siūlų, nei adatos. Ta žinia greitai apskriejo visą ligoninę. Moteris, dirbusi virtuvėje, nučiuožė į kaimą su slidėmis ir atgabeno mažą siuvimo mašiną. Pagalvojau, kad man padėjo pats Dievas.

Gydytoja buvo viešėjusi Vokietijoje, Lietuvoje, turėjo visokių audinių. Pradėjau siūti. Man sekėsi. Gavau valgyti, mano mergaitė buvo gerai prižiūrima. Stengiausi gerai dirbti – gydytojai pasiuvau palaidinukę, jos dukrai – suknelę. Kas tik prašė visoms siuvau. Dukrai atsirado vaistų, vis geresnio maisto. Gydytoja patikrino ir mano sveikatą. Ji buvo prasta – sirgau mažakraujyste. Gydytoja išbarė, kad pati taip nusilpusi drįsau duoti kraujo vaikui. Moterys, kurių vaikai gulėjo ligoninėje, atnešdavo ir man ką nors iškepusios, davė bulvių. Aš jau nebadavau ir mažoji pagerėjo gerai prižiūrima. Gydytoja jau nebarė, tapo maloni. Išbuvau ligoninėje tris savaites. Atsigavau. Gydytoja, iš pradžių priekaištavusi, kad tremtiniai blogi žmonės, dideli priešai, man išvažiuojant į Vizėjų už visą ligoninėje būtą laiką išrašė nedarbingumo lapelį. Tos moterys, kurioms siuvau, davė pinigų.

Vizėjuje radau viską tvarkoje – vaikai sveiki, tik basi, visų vyžos suplyšo. Dieną jau ėjau į darbą, o vakare pyniau vyžas. Mano kortelės susitaupė – duonytės turėjom daugiau.

Rudenį į mūsų bazę Vizėjuje miško darbams atvarė ar atvežė

200 stambių, sunkiasvorių arklių. Greitai pastatė pašiūres, privežė pašarų ir paskelbė karantiną. Arklius gerai prižiūrėjo, saugojo ištikima sargyba. Jų, žinoma, niekas ir negalvojo vogti, bet avižos, kuriomis šėrė arklius, daug kam labai rūpėjo. Netrukus arkliai pradėjo sirgti. Du nugaišo. Mes, tremtiniai, labai norėjome mėsos. Valdžia susirūpino, sustiprino sargybą. Po du vyrus su lazdomis prie kiekvieno arklio stovėdavo dieną ir naktį. Sakė, turi atvažiuoti komisija iš srities ir ištirti, kokia liga susirgo nugaišusieji arkliai. Po to gal ir leisią žmonėms valgyti jų mėsą.

Labai daug prisnigo. Buvo tiesiog neįmanoma pravažiuoti, nespėjo valyti sniego. Žadėtoji komisija nesirodė. Kokios keturios dienos praėjo, o sargyba vis saugojo nugaišusius arklius. Sargai gavo duonos korteles, jiems ir pinigus mokėjo, o mes, tremtiniai, per dienas vargome miške. Vakarais visi bėgdavome žiūrėti, kaip ta arkliena – gal jau komisija buvusi, gal jau gausime mėsos. Pastipo dar vienas arklys. Pagaliau atvažiavo ilgai laukta komisija, apžiūrėjo arklius, surašė aktus. Vienas traktorius vežė žibalo statines, kitas – negyvus gyvulius toliau nuo mūsų gyvenvietės. Iš paskos sekė pulkas žmonių. Kas su kirviu, kas su peiliu – visi norėjo nors gabaliuko mėsos. Bridome per pusnis paskui traktorius. Nuvežę toli nuo gyvenvietės, supylė ant arklių žibalą ir padegė. Mes tikėjomės, kad, žibalui nudegus, bus geriau atsipjauti mėsos, bet sargyba savo pareigas ėjo sąžiningai. Sudegė visa mėsa. Liko tik didžiuliai kaulai, bet ir tai gerai, nes juos sukapojus viduryje būna šio to, tinkamo maistui.

Vasarą gera, šilta, tik dienomis daug uodų ir "moškių", o naktimis daugybė tarakonų. Jų buvo pilnos sienos, grindys ir jokio išsigelbėjimo, jokių nuodų. Taip ir kentėme...

Sužinojome, kad Kudimkaro mieste parduodama duona be kortelių. Kaip ten pakliūti? Nuvažiuoti nėra su kuo, o atstumas – 60 kilometrų. Išeiginė diena tik sekmadienis. Susitarę kelios moterys ėjome prašyti savo komendanto. Reikėjo iš darbo atsiprašyti, kitaip meistras galėjo atleisti. Jis pasakė, kad reiks atidirbti kitą sekmadienį. Sutikome, ir pulkelis moterų iškeliavome pirkti duonytės. Taip norėjome sočiai pavalgyti, kad ta kelionė ne tokia baisi atrodė. Nors alkanos ir pavargusios, bet laimingos. Žinojome, kad duona tikrai bus. Kai atėjome į Kudimkarą, dar nebuvo sutemę, bet saulė jau arti laidos. Prie parduotuvės – didžiulė eilė žmonių, nors atidaryti ją turėjo tik kitą dieną 10 valandą. Susėdome ant žemės ir snaudėme

❒ Sofija Graužinienė su savo vaikais Stasiuku, Genute, Janyte ir globotiniu Antanėliu prieš Rugsėjo 1-ąją. 1947 m.

❒ Sofija Graužinienė miško plukdymo darbuose Vizėjuje

❒ Vaikų darželyje 1947 m.

❒ Sofija Graužinienė su vaikais

visą naktį. Laukėme tos brangios duonytės. Pasakė, kad vienam žmogui parduos tik du kilogramus. Mums reikėjo daugiau. Prie parduotuvės vaikščiojo daug alkanų, apiplyšusių vaikų. Prašėme jų, kad pastovėtų kartu eilėje. Taip gavome daugiau duonos. Tiems vaikams atlaužėme po gabaliuką, gal po kokį 100 gramų. Taip ir aš padariau. Tą dieną nusipirkau 8 kepaliukus forminės baltos, skanios duonytės. Net seilės bėgo pagalvojus, kokia ji skani ir graži.

Tuoj pat reikėjo grįžti į namus. Kelias tolimas, kojos pūslėtos, skauda, o mes basos. Gerai dar, kad oras šiltas. Septynis kepaliukus susidėjau ant pečių, o vieną nešiausi glėbyje. Skubėjome, kad pirmadienio rytą sugrįžtume į darbą. Duona labai kvepėjo, bet buvo gaila daug suvalgyti. Laužiau po mažą gabaliuką ir dėjau į burną. Nekramčiau, tik čiulpiau, o ji taip greitai tirpo, kad iki namų visą kepaliuką sučiulpiau ir nežinojau, ar jau buvau soti, ar dar ne...

Mano vaikai, pamatę tokią galybę duonos, labai džiaugėsi. O prie duonos turėjome dar ožkos pieno. Gyvenk ir norėk.

Nedarbo dieną – sekmadienį – visi ėjome į mišką ruošti pašaro ožkai. Dar reikėjo prisiruošti malkų žiemai.

Dukrai suėjo septyneri. Reikėjo ją ruošti į mokyklą. Buvo labai liūdna, nes neturėjau kuo ją aprengti. Namie apmuturiuodavau visokiais skarmalais, o darželyje duodavo tokias pižamas. Būčiau galėjusi ką nors pasiūti, bet neturėjau jokio audinio. Laimė, visur yra gerų žmonių. Viena šeima suprato mano sunkią padėtį ir padovanojo savo dukros išaugtus rūbelius: suknytę, marškinėlius ir švarkelį. Kojines dar turėjome iš siuntinio, o vietoj batelių nupyniau dailias vyžas. Taip dukrą suruošiau į mokyklą. Mokykloje taip pat buvo ne ką geriau: nei sąsiuvinių, nei pieštukų. Tik rugsėjo 3 dieną nusiminę mokytojai ir mokiniai (klasėje buvo per 30 mokinių) sulaukė mokymo priemonės – vienintelio vadovėlio "Bukvar" rusų kalba. Kiekvienas mokinys galėjo vieną dieną per mėnesį parsinešti į namus vadovėlį pasimokyti. Pieštukų buvo labai mažai, juos perpjaudavo per pusę, o vietoj sąsiuvinių naudojo gabaliukus pageltusio laikraščio. Mokykla – vienas apšiuręs kambarys, o mokėsi rusai, komiai ir kitų tautybių vaikai.

Tais metais gavau antrą siuntinį iš Lietuvos. Visų nuotaika pagerėjo. Tikėjom, kad tremtis nebus amžina.

Nusibodo šaltis ir badas. Žiemos naktys ilgos, elektros neturėjome. Žiemą, būdavo, sėdime patamsyje, mažas krosneles kūren-

dami. Neturėjome jokio laikrodžio. Kas turėjo atsivežęs iš Lietuvos – seniai atidavė už maistą. Žiemą sunku atsikelti, o prieš darbą reikėdavo duonos nusipirkti ir į darbą nevėluoti. Vizėjaus gaisrinėje kabėjo laikrodis, pagal kurį sargai mušdavo valandas. Būdavo pakabinta didelė geležis, tai į ją duodavo dideliu plaktuku. Pradėdavo antrą valandą nakties ir taip iki ryto aštuntos. Gerai, jei vėjas palankus – išgirsdavome. Šeštą valandą jau reikėdavo skubėti į vagonėlį duonos nusipirkti, po to vaikus į darželį, mokyklą nuvesti, o aštuntą būti darbe. Vėluoti nebuvo galima, nes tada laukdavo visokie nemalonumai.

Reikėjo laišką parašyti į Lietuvą, bet nedidelį popieriaus lapelį galėjai gauti tik už duoną, o jos gaudavome tiek nedaug, kad atidavus eidavau į darbą nevalgius. Atrodė, prie visko pripratom, išmokom dirbti visokius darbus, gyvenimas ėjo įprasta vaga. Išvargome dvejus metus savo vergijos, bet dar nesimatė jokios prošvaistės.

Mano vaikiukai buvo truputį linksmesni, tik mažoji Genutė nesveika. Jai nuolat skaudėjo galvą ir akis, bet nebuvo jokios pagalbos. Seselė ir felčeris buvo, bet jie neturėjo jokių vaistų. Sakydavo, gal paaugs ir pasveiks, o jei numirs – anokia tragedija.

– Pagalvok, – sakė man, – per karą kiek žmonių žūva, o dėl vaiko nėra jokio reikalo paniką kelti.

Tokie žiaurūs žodžiai spaudė širdį, bet negalėjau visą laiką verkti. Vis tikėjausi, kad kaip nors ištversime ir visi laimingai grįšime į brangią tėviškėlę.

Vasarą ruošėmės žiemai. Ten miškuose buvo pilna juodųjų serbentų, ievų. Tik eiti reikėjo kelis kilometrus, o turėjome vieną laisvą dieną per savaitę. Turėdavome prašyti komendanto leidimo, gauti jo parašą, kad tikrai nepabėgsime. Be tokio leidimo galėjo nubausti. Skubėdavome rinkti ir džiovinti uogas. Taip pat rinkdavome grybus, juos sūdėme ir džiovinome. Rinkome, džiovinome ir visokias valgomąsias žoleles, kad tik lengviau būtų žiemą prasimaitinti. Daržo neturėjome.

Tremtinių labai sumažėjo: vieni išmirė, kiti pabėgo. Tuos, kuriuos sugavo bėgančius, ištrėmė trejiems metams lagerio į Krasnojarską. Po trejų metų juos vėl žadėjo atsiųsti į Vizėjų.

1947 metų žiema buvo šalta ir snieguota. Dirbome. Vietiniai gyventojai kalbėjo, kad greitai duona bus be kortelių ir norma vienam žmogui bus didesnė. Labai laukėme šios geros žinios ir sulaukėme.

1947 metų gruodžio 17-ąją sudarė naujus sąrašus. Dirbantys nuo tada gavo po kilogramą duonos, o vaikams paliko 200 gramų. Tie, kurie lankė darželį ar mokyklą, gaudavo dar po 100 gramų. Mano Genutė ir Antanėlis gaudavo tik po 200, nes Genutė sirgo, o Antanėlio neturėjau kuo aprengti ir leisti į mokyklą. Dalinomės duoną po lygiai. Tiesa, pradėjo duoti po 200 gramų cukraus kiekvienam. Mano šeima per mėnesį gaudavo visą kilogramą cukraus.

Antanėlio giminės iš Lietuvos atsiuntė siuntinį: šiltus marškinius, megztuką, kojines ir pirštines. Man tapo lengviau, nes Antanėlis galėjo padėti malkų prikapoti. Dar atsiuntė lietuviškos džiovintos duonytės. Tai prabangiai atšvęsime šventas Kalėdas!

Vėl pradėjo ilgėti dienos, vėl laukėme pavasario ir naujų žinių iš Lietuvos. Susitikę lietuviai dažnai šnekėjo apie Lietuvą, pasakojo, kas ką rašo, kokios ten naujienos. Laukėme permainų. Tik ne visi laiškai atkeliaudavo iki mūsų: dažnai jie būdavo atplėšti ir iškratyti, bet nebuvo kam pasiskųsti.

Gegužės pirmosiomis dienomis miško kirtimas baigėsi. Pradėjom plukdyti medieną. Dirbome dieną ir naktį. Visi dirbantieji gaudavo papildomai maisto – po didelį samtį avižų kisieliaus. Išplukdę medieną gavome porą poilsio dienų. Tais metais iš parduotuvės galėjome nusipirkti bulvių sėklai. Aš gavau penkis kilogramus, kadangi mano šeima buvo penkių asmenų.

1948 metų gegužės viduryje pasirinkau plotelį dirvono, sukasiau ir pasodinau tas bulves. Reikėjo aptverti. Buvo baisu, kad kas neiškastų. Pjausčiau viršūnėles ir sodinau. Iš viso pasodinau penkiasdešimt keturis kelmelius – pasilikau valgyti. Džiaugėmės ir jautėmės laimingi, turėdami savo daržą. O dar turėjome ožką ir dvi mažas ožkytes.

Visi truputį geriau jautėsi. Lietuvių tremtinių jau mažiau mirė. Žmonės priprato prie atšiauraus klimato, dažniau gaudavo siuntinius iš Lietuvos.

Mano vyriausiam Antanėliui sukako dešimt metų. Norėjau jam gauti kokio nors darbo. Prašiau komendanto ir meistro. Jie pasakė, kad yra toks darbas – reikia vežioti duoną į kitą kaimą už šešių kilometrų. Ten darbininkai kirto mišką. Duoną reikėjo nuvežti kasdien. Davė dviratį vežimą ir tokią sukaltą dėžę. Man ir Lietuvoje teko matyti tokį vežimą. Taigi pradėjo mano Antanėlis tarnybą eiti. Davė jam kortelę visam kilogramui duonos. Patenkinta galvojau, kad jis

pinigų gaus, bus lengviau visiems gyventi, bet ne taip buvo gerai, kaip galvojau. Algų dieną pasikvietė mane pas viršininką ir pasakė, kad vaikas suvalgė visą kepalą duonos. Pasirodė, jog tai teisybė – vaikas buvo kaltas. Jis vežė duoną brezentiniame maiše, o maišas buvo užplombuotas. Antanėlis pragraužė maišo dugną ir sutrupinęs suvalgė kepalą duonos. Bijojau, kad jo nenuteistų, bet mažamečio negalėjo teisti, tai kitaip baudė – nedavė jokio atlyginimo ir iš darbo išvarė. Pradėjau prašyti, kad priimtų jį į statybas. Su arkliu reikėjo statybines medžiagas arčiau privežti. Ten pavojaus nebuvo – medienos nesugrauš. Aš nusiraminau. Juk Antanėlis buvo geras, paklusnus berniukas. Kadangi jis buvo vyresnis už mano vaikus, tai ir dirbo daugiau. Ar malkų reikėdavo prinešti, ar ožkoms pašaro žiemai priruošti – vis Antanėlis.

Tremtyje gyvenome jau trečius metus. Viršininkai sakė, kad mes atvežti visam laikui.

– Pasistatykit, – sakė, – namą ir pamirškit tą savo Lietuvą. Bus gerai gyventi. Gausite visko, jei tik gerai dirbsite.

Gegužės mėnesio dienomis norėjome pasimelsti. Turėjome Marijos Švenčiausios Mergelės paveikslą. Pririnkome visokiausių lauko gėlių, papuošėme paveikslą ir tą kampelį, kuriame jis stovėjo. Vakare susirinko nemažas būrys tremtinių ir visi meldėmės. Giedojome Marijos šventą giesmę. Komendantas, tai sužinojęs, atėjo į baraką ir pradėjo mus barti.

– Ar jums Dievas duoną duoda, ar tarybų valdžia? – šaukė.

Įpykęs paėmė maldaknyges ir katekizmą. Perėjo visus barakus, surinko visas maldaknyges, rožančius. Nežinojome, kur jis visa tai padėjo, bet mes ir be maldaknygių meldėmės, kaip kas mokėjo.

1948-ųjų rugsėjį jau ir sūnui Stasiukui reikėjo eiti į mokyklą. Mokykla gavo sąsiuvinių, bet labai mažai, tai plėšė po vieną lapą ir dalino vaikams. Pieštukus taip pat dar pjaustė į dvi dalis, kad visiems užtektų. Mano vaikai neblogai pramoko rusų ir vietinę permių kalbą.

Atėjo ruduo. Darže puikavosi 52 kelmai bulvių. Malonu buvo savo užaugintą daržovę nusikasti. Vaikai skaičiavo, kiek laiko užteks tų bulvių valgyti, o mažoji Genutė buvo linksma ir vis klausė:

– Mamyte, kodėl neverdi nieko kito, tik sriubą ir sriubą? Argi blynukai tik pasakose būna?

Puikiai mokėjau viską išvirti ir iškepti, bet reikėjo skaičiuoti kiek-

vieną bulvę ir duonos gramus, todėl nebežinojau, kaip vaikams paaiškinti, kodėl tų blynukų neiškepu. Todėl kasdien viriau tą sriubą, kad į ją buvo galima įdėti ir bulvę, ir bulvienojus. Ką beišvirdavau – viską suvalgydavome. O jeigu į tą viralą įdėdavau kokį grybą... Bėda tik, kad mažai druskos duodavo.

Vasarą kankino visokie gyviai: "moškės" ir uodai, blakės ir tarakonai. Nebuvo jokių priemonių nuo jų apsiginti. Plikinome karštu vandeniu, bet jų buvo pilna. Barakų sienos tik lentom perkaltos, plyšiai dideli, todėl ėjo kiaurai per visą baraką ir gėrė mūsų kraują, o mes vis dėlto tikėjomės sulaukti geresnių laikų.

Į kai kurias šeimas sugrįžo vyrai, atsėdėję lageriuose savo bausmę. Jų sulaukusios moterys džiaugėsi, o mums buvo dar liūdniau, bet nuo likimo nepabėgsi. Kai kurie tremtiniai pradėjo statytis namus. Mediena nieko nekainavo, tik dirbti reikėjo. Valdžia nedraudė, žinojo, kad tų surėstų namelių niekas nei kur išveš, nei parduos, jei paliks, tai veltui.

Jau kelios šeimos laikė ožkas. Laiškus galėjome rašyti be jokio leidimo, tik tebebuvo sunku gauti popieriaus. Man giminaitis atsiuntė banderolę. Joje buvo 100 atvirukų su ženklais ir pusė kilogramo lašinių. Atvirukus gavau, o lašiniai "išgaravo". Liko tik taukuotas popierius. Betgi atvirukai irgi turėjo didelę vertę. Už dalį jų gavau darbinį maišą, pusę litro aliejaus, druskos, 25 kilogramus bulvių ir 1 kilogramą duonos. Iš to maišo pasiuvau sūneliui ilgas kelnes, nudažiau jas medžio žieve ir turėjau kuo papuošti vaiką į mokyklą. Džiaugėmės, kad jis turėjo ką apsirengti. Apavas visų buvo vienodas – nupintos dailios vyžos. Džiaugėmės tuo, ką turėjome, bet visi kalbėjome apie maistą. Pačios maloniausios kalbos buvo apie šventes Lietuvoje. Savo vaikams pasakojau, kaip mes gyvenome Lietuvoje, ką valgėme per šventes. Mano vyrai – Antanėlis ir Stasiukas sakė:

– Kai mes užaugsime ir išeisime į armiją, tai iš armijos grįšime į Lietuvą.

Vėl atėjo žiema. Antanėlis dirbo ir gaudavo visą kilogramą duonos. Į mokyklą jis nenorėjo. Jei būtų ėjęs į mokyklą, būtų gavęs tik 300 gramų duonos. Dirbdamas jos gaudavo visą kilogramą ir dar pinigų, galėjo geriau pavalgyti. Antanėlio mama gyveno Lietuvoje, slapstėsi pas gimines. Jų namus nugriovė ir viską paėmė valdžia. Mama gyveno sunkiai. Buvo dar trys broliai. Visi slapstėsi, kur pak-

liuvo. Nė vienas negalėjo Antanėliui padėti. Jis buvo geras vaikas ir manęs klausė. Mano vaikai gerai sugyveno su juo. Man atrodė, kad juos visus keturis vienodai myliu.

Kas gerai dirbo, tiems atveždavo audinių. Išdalindavo tai po tris, tai po penkis metrus. Visi tremtiniai dirbo ir jau geriau gyveno: pasisodindavo bulvių, susikasdavo miške žemės po mažą lopinėlį. Derlius būdavo geras, nes žemė ten labai derlinga – nereikėjo jokių trąšų. Tik dažnai būdavo šalnos, todėl visi savo daržus saugodavo, kaip kas išmanė: kūrendavo laužus, dengdavo eglišakėmis. Vasaros ten labai trumpos. Gegužės mėnesį dar būdavo sniego, bet jis greitai ištirpdavo. Didelė problema būdavo gauti bulvių sėklos. Į valgyklą atveždavo tik džiovintų bulvių sriubai. Eidavome į kaimą pirkti 10 ar daugiau kilogramų, bet vietiniai gyventojai už pinigus nenorėdavo jų parduoti. Reikėdavo keisti į ką nors. Gautas bulves supjaustydavome nedideliais gabaliukais, pasodindavome ir, jeigu nenušaldavo, užaugdavo didžiulis derlius.

1948 metų rudenį atvežė į mūsų bazę seną siuvimo mašiną. Kadangi aš buvau "gera siuvėja", davė man ja naudotis. Apsidžiaugiau, nors ir neturėjau iš ko siūti. Iš karo ligoninių atveždavo senų paklodžių ar užvalkalų. Iš jų reikėjo siūti darželio darbuotojoms chalatus ir vaikams patalynę. Pastatė ligoninę. Ten irgi reikėjo chalatų. Ligoninėje buvo 10 vietų, dirbo seselė ir felčeris. Susirgusį galėjo paguldyti į ligoninę.

Gavau lempą su stiklu. Turėjau daug siuvimo, bet mažai mokėjo už darbą. Buvo sunku išgyventi su keturiais vaikais, todėl pradėjau vėl dirbti miške, o naktimis, turėdama gerą lempą, siuvau. Taip dirbau "dviem pamainom" dvejus metus, dažnai visai neatsiguldama į lovą. Kai labai norėdavau miego, užsikniaubusi ant mašinos pasnausdavau ir vėl siūdavau. Vaikai augo, mokėsi. Davė po truputį šio to nusipirkti vaikams. Visų drabužiai buvo suplyšę – vieni lopai. Gyvenome tik tikėjimu grįžti į namus. Vaikai vis tebenorėjo klausytis kalbų apie Lietuvą. Jokių pasakų nemėgo, tik norėjo, kad kalbėčiau ir kalbėčiau apie Lietuvą...

Man atrodo, kad netikinčių tarp lietuvių nebuvo. Minėdavome visas religines šventes: Velykas, Sekmines, Kalėdas. Vėlinių dieną eidavome į kapines. Tą dieną mums leisdavo melstis, niekas nevarė iš kapinių. Susirinkdavo labai daug žmonių. Visi kartu pasimelsdavome, paminėdavome savo vargo seses ir brolius, kurie jau niekada

nesugrįš pas savo artimuosius. Po pamaldų visi ramiai pasikalbėdavome apie gyvenimo reikalus. Man buvo labai brangūs žodžiai apie tėvynę. Jau daugelį metų buvau tikra našlaitė. Galvojau, kad jei turėčiau gyvus savo tėvelius, gal jie mane vargelyje prisimintų ir pagelbėtų. Gyvendama Lietuvoje neįvertinau ir nežinojau, kokia brangi gimtoji žemė, o ten negalėjau be ašarų prisiminti savo tėvynės.

Atėjo 1949-ieji. Ten labai įdomios žiemos: kai pradeda šalti rudenį, tai per visą žiemą nebūna jokio atšilimo. Mažiausias šaltis – 20 laipsnių, o kartais būdavo ir iki 46 laipsnių.

Lietuviai tremtiniai tapo daug draugiškesni, dėmesingesni. Padėdavo vienas kitam, jei ištikdavo kokia bėda. Už korteles jau buvo galima nusipirkti kruopų. Dirbantys gaudavo po kilogramą perlinių arba sorų kruopų, 400 gramų cukraus, 200 gramų druskos, 1 kilogramą miežinių arba avižinių miltų. Mano šeima dar gaudavo beveik tris kilogramus duonos, o dar turėjome šlakelį pieno. Gyventi buvo labai nuobodu. Neturėjome nei knygų, nei laikraščių paskaityti. Vyrams duodavo po gabalą seno laikraščio suktinėms, bet jie retai turėdavo tabako. Kartais atveždavo tokio stambiai kapoto, vadinamo "koraški". Vyrai rasdavo išeitį – susisukdavo samanų, lapų ir rūkydavo.

Vėl atėjo pavasaris ir vėl plukdėme medieną. Maisto dar padaugėjo, bet dirbome labai daug valandų. Vėl laukėme uogų ir grybų. Mes pasisodinome net 90 kelmų bulvių. Jas mano vaikai skaičiavo net kelis kartus. Skaičiuodavo, kiek pasodinome ir kiek prikasime rudenį.

Blogai, kad neturėjome šviesos. Degindavome žibalą dėžutėse. Kalbėjo, kad įves elektrą. Tuo tikėjome. Tik netikėjome viršininkų kalbomis, kad mes, tremtiniai, ten gyvensime visą likusį savo gyvenimą.

Elektrą įvedė 1950 metais. Gyvenimas pagerėjo. Gavome nusipirkti kerzinių batų. Ir vaikams gavau batus. Vyžų daugiau nepyniau. Žiemai turėjome šiltus veltinius. Kai lietuvių tremtinių vyrai grįždavo iš kalėjimo, visi draugiškai sudėdavo pinigų ir nupirkdavo jiems drabužių. Tuos lietuvius, kurie 1946-1947 metais bėgo į Lietuvą ir buvo sugauti, atvežė pas mus į Vizėjų. Sakė, kad mūsų, tremtinių, tarybų valdžios priešų, vieta ten. Netikėjome jų žodžiais, kėlėmės ir gulėmės su mintimis apie Lietuvą, vylėmės, kad būsime laisvi.

Laisvi žmonės ten ilgai negyveno, važiuodavo kitur. Buvo visokių tautybių žmonių. Vieni atvažiuodavo, kiti išvažiuodavo. Aš iš tokių išvažiuojančių išsimokėtinai nusipirkau seną mažą karvutę ir paruošto žiemai pašaro. Per dvejus metus turėjau sumokėti sutartą sumą. Buvo smagu, kad turėjome savo karvę. Rudenį ji per dieną tedavė tik tris litrus pieno, bet vasarą tikėjomės gauti visus 10 litrų. Ten ne taip kaip Lietuvoje – karvės labai nedidelės, ilgaplaukės, kad žiemą nesušaltų. Kas turėjo karves, leisdavo jas ir žiemą į lauką. Jos vaikščiodavo keliu ir rinkdavo nubyrėjusį šieną. Vakare karves uždarydavo į tvartuką, sukaltą iš lentų. Tvartuką apkasdavo sniegu, kad būtų šilčiau. Ten gyvuliai pripratę prie didelių šalčių.

Nebadavome. Turėjome pieno, duonos gaudavome daugiau. Daugiau uždirbdavome. Miškui pjauti gavome elektrinių pjūklų ir galėjome įvykdyti normas. Tik už menkiausią prasižengimą labai bausdavo.

Lietuvis tremtinys Pranas Bartkevičius, kilęs iš Ukmergės apskrities, Deltuvos miestelio, buvo linksmas žmogus, humoristas. Jis, dirbęs lentpjūvėje meistru, kartą pasakė:

– Turėjau ir aš Lietuvoje tokią lentpjūvę. Gerai gyvenau, o dabar visą Rusiją pragersiu, galėsiu į Ameriką važiuoti.

Tą pačią dieną tiesiai iš darbo jį išvežė. Neleido net su šeima atsisveikinti. Metus nežinojome jo likimo. Vėliau parašė, kad gavo penkerius metus sunkaus režimo lagerio. Per metus galėjo parašyti tik du laiškus, jokių siuntinių neleido jam siųsti. Po penkerių metų grįžo susenęs, be sveikatos.

Tokia Zakšauskienė iš Zarasų kontoroj pažiūrėjo į Stalino paveikslą ir pasakė:

– Argi tau sąžinė leidžia mus badu marinti, tėvuliuk tu prakeiktas!

Jai buvo skirta treji metai lagerio, o vaikus išvežė į vaikų namus. Vėliau ji grįžo į Vizėjų, pasiėmė vaikus.

Jeigu kas neišeidavo į darbą be rimtos priežasties, vakare pas jį ateidavo specialiai tam skirtas žmogus, vesdavo pas komendantą – mūsų ganytoją, kuris dažniausiai nutardavo nepaklusnųjį uždaryti į gaisrinę. Tremtinys būdavo uždaromas kartais vienai parai, kartais ir daugiau. Jam neduodavo valgyti. Tarsi kalėjime. Bijodavom ką nors ne taip pasakyti, nes galėjome ir lagerio gauti. Tą visi gerai žinojome.

Taip gyvendami sulaukėme Stalino mirties. Reikėjo visiems liūdėti ir laikytis rimties, nes už menką pašaipą galėjo nubausti. Gerai visi žinojome, ko galime sulaukti, nes buvome neblogai ištreniruoti. Patylomis visi tremtiniai kalbėjo, kad gali būti koks nors pagerėjimas mūsų gyvenime, kurio labai laukėme. Duona iš tikrųjų pagerėjo. Galėjome jos daugiau nusipirkti.

Vaikai mokykloje mokėsi labai gerai. Jiems liepė stoti į pionierius, bet aš patariau neskubėti. Mokytojas kvietė į mokyklą ir klausė, kodėl vaikai nestoja į pionierių organizaciją. Pasakiau, kad kai būsime laisvi, tada galės būti pionieriais, o kol kas neturime laisvės.

Nuvažiuoti į rajono centrą Kudirmaką buvo būtinas ganytojo leidimas, o jo negavę jokiu būdu iš Vizėjaus negalėjome pasitraukti. Norėjau ten nuvažiuoti susitikti su pažįstamais lietuviais, sužinoti daugiau naujienų. Kartais važiuodavom traktoriumi, nes pėsčiomis tai užimdavo daug laiko. Galėjome eiti tik per atostogas. Po Stalino mirties pradėjo duoti atostogų. Iki tol laisvi buvo tik sekmadieniai ir valstybinių švenčių dienos. Šiaip darbas ir darbas, ir socialistinis lenktyniavimas. Neleido jokių grupinių susirinkimų. Jei kas mirdavo, tai apsilankydavo visokių pareigūnų ir žiūrėdavo, kad kas nesimelstų. Reikalaudavo, kad nesusirinktų iškart didelis būrys žmonių, kad nepradėtų politikuoti. Kiekvieną dieną mums primindavo, kas esame ir kaip įmanydami žemindavo. Pasipriešinti negalėjome. Turėjome kentėti, laukti ir tikėtis laimingos pabaigos.

Ir mano mažoji Genutė jau lankė mokyklą. Stengiausi kaip įmanydama, kad vaikai būtų sotūs, aprengti, kad nešaltų, nes buvo labai dideli šalčiai ir daug sniego. Namuose turėjome dailią plytų krosnelę. Gyvenome vieni – penkių asmenų šeima, bet mes, tremtiniai, negalėjome būti visiškai ramūs. Kažkoks kirminas graužė. Pasidarėme tarsi robotai: dirbome ir dirbome, nebuvo jokių linksmybių, jokio malonumo gyventi. Taip sulaukėme 1958-ųjų metų. Parašiau pareiškimą atostogų ir leidimo į Lietuvą, nes kai kurie lietuviai per atostogas apsilankydavo Tėvynėje. Tikėjausi, kad ir mane išleis. Leido važiuoti tik su sąlyga, kad nesivešiu visų vaikų. Važiavau į Lietuvą su Staseliu, o abi mergaitės ir Antanėlis pasiliko Vizėjuje. Jis buvo jau didelis vyras, dirbo gerai. Mudu su Staseliu buvome tokie laimingi, kad pamatysime Lietuvą. Ten išgyvenę buvome jau 13 metų, o per tuos metus neteko net obuolio pamatyti. Sūnus didelis

– jam jau septyniolika metų. Baigė septynias klases ir proftechninę mokyklą, turėjo mūrininko specialybę.

Abudu važiavome keleiviniu traukiniu (ne gyvuliniu) per Maskvą į Lietuvą pamatyti savo gimtųjų vietų. Kadangi tėvelių neturėjau, tai važiavome į Panevėžio apskritį, Ramygalos parapiją, Džiugailių kaimą. Ten greta vienas kito gyveno abu mano broliai ir dirbo kolūkyje. Vienas brolis turėjo aštuonis vaikus. Laikė vieną karvę, kelias vištas ir paršiuką. Dirbo nuo ryto iki vakaro, valandų neskaičiavo, o uždirbdavo kapeikas. Gerai, kad turėjo šiek tiek žemės, tai išgyveno šiaip taip.

Kitas brolis taip pat dirbo, nors jo sveikata buvo labai prasta. Ir amžius nejaunas – 65-eri. Sunkiai gyveno...

Man labai norėjosi juos pamatyti po tokios daugybės vargų ir bado metų. Pasakojau jiems savo vargus ir bėdas, bet sužinojau, kad ir čia, Lietuvoje, visko būta. Daug pažįstamų mirė, visokių žudynių buvo. Iššudė ištisas šeimas. Netgi pasirodė, kad mano vargai ne tokie baisūs. Vis dėlto lyginau savo gyvenimą su gyvenimu Lietuvoje ir jiems pavydėjau. Sakiau, kai tik gausiu laisvę, tai nė dienos negyvensiu vergijoj – grįšiu ir dirbsiu Lietuvoj. Tik kada tai bus dar neaišku. O gal ir nebus tos vergijos pabaigos? Lietuviai kalbėjo, kad nieko nėra amžino – yra pradžia, yra ir pabaiga.

Lietuvoje buvo žmonių, kurie nenorėjo šnekėtis su tremtiniais: bijojo, kad nebūtų kuo apkaltinti. Pas tokius atėjus iškart pajusdavai, kad reikia kuo greičiau išeiti. Bet buvo ir visiškai kitokių – labai gerų ir supratingų. Laikas greitai bėgo. Prabėgo tos trys savaitės ir reikėjo vėl važiuoti į nuobodųjį Vizėjų. Ruošiausi kelionėn. Mano abi brolienės labai geros. Jos priruošė man kelionėn lietuviškų dovanų. Aš verkiau ir jos verkė. Nežinojom, kada vėl susitiksime.

Grįžau į savo vergiją Vizėjų. Vėl tie patys darbai. Sugrįžau rugsėjo septintą dieną. Buvo jau pašalę, o mano bulvės dar nekastos, bet nesušalo žemėje, laimingai nukasėme. Mūsų ganytojas net nesupykęs – laiku grįžome. Situacija pamažu keitėsi. Dvi šeimos gavo leidimą grįžti į Lietuvą. Tik liepė pasirašyti, kad gyventų Lietuvoje kolūkyje ir jokio turto nereikalautų. Laukėme ir mes savo eilės. Buvo jau ne tokia baisi ateinanti žiema. Turėjome kuo apsiauti ir apsivilkti šilčiau. Vaikai geriau aprengti. Aš ir abu vyrai dirbome miško darbus. Sūnus, nors ir baigė proftechninę mokyklą, mūrininko darbo

negavo. Mūrininkų ten paprasčiausiai nereikėjo – visi namai buvo mediniai. Miške dirbti buvo jau daug lengviau: turėjome elektrinius pjūklus ir kitus įrankius, pritaikytus dirbti miške. Visi įvykdydavome normas, uždirbome neblogai. Lietuviai vis kalbėjo apie Lietuvą, apie grįžimą namo. Daugelis jau buvo atostogavę Lietuvoje. Pasakojo, kad ir ten ne pyragai. Lietuvos valdžia priešiškai žiūrėjo į tremtinius, bet, nepaisydami to, visi norėjome grįžti į Tėvynę. Ir ten viršininkai jau kitaip žiūrėjo į lietuvius, vis dažniau pagirdavo ir sakydavo, kad lietuviai patys darbščiausi. Netgi namas, kuriame gyveno lietuviai, buvo prižiūrimas, po langais žydėjo gėlės. Kitų tautybių žmonės nesodino gėlių, sakydavo, kad geriau pasisodinti svogūnų kelmelį, tai bent galės jį suvalgyti, o kam tos gėlės? Tiktai laiko gaišinimas.

Vizėjuje gyveno įvairių tautybių žmonių: vietinių permių, totorių, ukrainiečių, bukovinų, baltarusių, suomių, karo belaisvių, atvarytų iš pačios Vokietijos, buvo net keletas mongolų – iš viso 18 tautybių žmonių. Bet jokių bendravimo problemų – visi neblogai sugyveno. Vietiniai permiai buvo labai ramūs ir geri žmonės.

Į parduotuvę atveždavo visokių gėrimų. Gerdavo žmonės poilsio dienomis, nes nebuvo jokio kito užsiėmimo. Tiesa, du kartus per savaitę atveždavo kiną, tada eidavome žiūrėti. Vasarą kitaip – viena poilsio diena labai greitai prabėgdavo. Eidavome grybauti, uogauti. Laikraščių ir knygų vis dar neturėjome. Tik kartais parsiveždavo jų kas nors iš rajono ir duodavo visiems paskaityti. Atsiųsti iš Lietuvos bijojome prašyti, nežinojome, kaip reaguotų mūsų ganytojas. Kai kurie tremtiniai netgi sakydavo:

– Jau nėra ko norėti geriau. Žiūrėkime, kad tik nepablogėtų. Gal jau nebedaug liko. Kaip nors ištversime.

1960 metais kelios šeimos išvažiavo į Lietuvą. Kaip bus kitiems dar neaišku. Mano sūnui Staseliui reikėjo eiti į kariuomenę, jį kvietė į komisariatą. Kai mažas vargo ir badavo, tai niekam nerūpėjo, o užaugęs tapo reikalingas. Bet ką gi padarysi – toks gyvenimas. Antanėlis vyresnis, bet jo nešaukė tokių metų. Mano vyresnioji duktė Janytė baigė miškų technikumą. Ją pasiuntė dirbti į kitą rajoną. Stasiuką paėmė į kariuomenę, o Antanėlis apsivedė. Likome su Genute dviese.

Pradėjau rašyti ir prašyti, kad leistų į Lietuvą. Po ilgų prašymų ir

maldavimų pasakė, kad galiu važiuoti, tik liepė pasirašyti, kad nereikalausiu savo buvusio turto. Parašiau, kad nieko nereikalausiu.

1961 metų kovo mėnesį grįžau į Lietuvą. Apsistojau Kėdainiuose. Čia turėjau giminių. Bėdos ir čia nepaliko. Prasidėjo kančių keliai. Kad priregistruotų, reikalavo turėti reikiamą plotą. Susiradau, bet vėl nenorėjo registruoti, sakė, kad man negalima Lietuvoje gyventi. Negalėjau gauti darbo. Dirbti buvo ką, bet būtinai reikėjo prisiregistruoti. Nežinojau, ką man daryti. Praėjo trys mėnesiai. Dukra dar mokėsi vidurinėje mokykloje. Darbo vis negavau, pinigų neturėjau...

Man pagelbėjo geras, nuoširdus žmogus elevatoriaus direktorius Juozas Juškevičius, jau miręs. Jis pasakė, kad trūksta darbininkų ir pažadėjo priimti mane padiene darbininke. Dirbau trejus metus iškrovimo darbus. Buvo labai neramu – juk neregistruota. Neiškentusi vieną dieną nuėjau pas vyriausiąjį milicijos viršininką ir paklausiau, ką man daryti, kodėl manęs neregistruoja. Sakiau, kad aš noriu Lietuvoje gyventi ir dirbti, kad mano sūnus tarnauja armijoje ir grįžęs taip pat čia dirbs.

❒ Vizėjaus tremtinių susitikimas Ukmergėje, 1994 m. liepos 20 d. I eilėje, 4-ta iš kairės – Sofija Graužinienė

Kęstutis Kasparas. **Lietuvos Laisvės Armija.** Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Kaunas 2002 m. 228 psl. Iliustruota nuotraukomis ir dokumentų faksimilėmis.

Knygoje atskleidžiama vienos iš svarbiausių Pasipriešinimo organizacijų – Lietuvos Laisvės Armijos – istorija bendrame laisvės kovų kontekste.

AD MAJOREM LLA GLORIAM

O ėjo jau berods tokie metai, kai laikai pakvipo laisve ir nepriklausomybe, kai radosi disidentų: vienas kitas daugiau... Tačiau pusamžį prailgusi okupacija dar tebegraužė, kiekvieną žemės pėdą, lietuvišką iniciatyvą, tautinę savimonę, tėviškės dvasią. Susitikome, nors dar apsižvalgydami, keli bendrabyliai – teisti katorgos darbams už "tarybinės tėvynės" negerbimą, už kovą su josios apologetais ir kariauna. Susitikome kupini vilčių, patikėję dar neskelbiamų idėjų įgyvendinamumu. Susitikome jau ne gatvėje, ne knygyne, kaip retkarčiais vengdami "liudininkų" matydavomės: Aleksandras Tuinyla, Antanas Nasevičius, Pranas Veverskis, Andrius Rondomanskis. Taip susiradę vienas kitą likę gyvi Lietuvos Laisvės Armijos organizacinio štabo nariai. Bent jau taip buvome traktuojami vadinamojoje "Eidimto byloje" Nr.2098 dabartiniu metu saugomojoje Lietuvos ypa-

tingajame archyve *(F.K-1. A.BB. B.15742.)* Byloje paminėtas Kazys Veverskis – vienas LLA įkūrėjų, iniciatorius ir faktiškasis pirmasis vadas, žuvęs ties Raudondvariu 1944 12 28. Šios bylos kaltinamojoje išvadoje tvirtinama, kad įžengus raudonajai armijai į Lietuvos teritoriją joje veikė nacionalistinės karinės sukilėliškos organizacijos LLA rinktinės, turinčios tikslą ginkluotu būdu atplėšti Lietuvos respubliką nuo Tarybų sąjungos ir atstatyti joje kapitalistinę santvarką. Šios karinės-sukilėliškos Lietuvos Laisvės Armijos veiklai vadovavo Vyriausias štabas su Vyriausiuoju LLA Vadu. Remiantis šia VSK sudaryta byla, nenagrinėjant istorinės tiesos galime susidaryti įspūdį apie pagrindinį represinių tarnybų rūpestį, tiek vykdyti pateiktas "partijos ir vyriausybės" užduotis, tiek parodyti pačiai "partijai ir vyriausybei", kokį itin svarbų ir pavojingą darbą atlieka šios represinės tarnybos. Tuo pačiu pateisinant plėtros bei papildomo finansavimo reikalavimus. Be abejo, turint galvoje skirtingų laikotarpių okupacijų ir organizavimosi specifinę LLA veiklą, kai buvo formuojami apylinkių, tai apygardų štabai, įpinant ar išskiriant Organizacinio, tai Veikiančio sektoriaus funkcijas, keitėsi žmonės visose organizacijos pakopose. Byloje atsispindi tokia sumaištis ir įvykių, ir asmenų, ir pagaliau laikotarpių, kad sunku patikėti buvus tokiai neteisybei – tokiai prievartai! Ši, vos ne pavyzdinė byla buvo iškelta aštuoniems asmenims: Adolfas Eidimtas ir Albinas Karalius buvo sušaudyti Tuskulėnuose; Pranas Valiukas, Aleksandras Tuinyla, Pranas Veverskis, Andrius Rondomanskis nuteisti po 20 metų katorgos darbų ir po penkis metus "be pilietinių teisių"; Antanas Nasevičius, Valeras Gylys nuteisti po 10 metų kalėti ir po penkis metus "be pilietinių teisių".

Susitikome apsižvalgydami..., nes vis dar buvome kviečiami į saugumo tarnybas aiškintis-teistis-gintis. Norėjome sau pareikšti esą tais pačiais LLA nariais-kariais, subordinuotais vienas kitam ta pačia priesaika, ta pačia programa. Savaime suprantama, pirmas žodis priklausė Pranui Veverskiui, buvusism vienam LLA spiritus movens – pradininkų. Mes – užkietėję idealistai – galvojome, kad būsime surasti-pakviesti kartu pasidžiaugti grįžtančia laisve bent kaip vieni pirmųjų pradėję nepriklausomybinę kovą okupaciniais pogrindžio metais, sudarę prielaidas daugeliui kovos organizacijų susiformuoti. Tačiau vyraujanti šiais laikais survivalizmo doktrina diktuoja naują dėsningumą, pagrįstą grasiu tvirtininmu – "tau reikia – tu rūpin-

kis!" Nomina sunt odiosa – vardai neminėtini, kas čia dabar ką beįvertins. Kaip visais besikeičiančiais laikais, difuzijos būdu į ateinančią santvarką prasiskverbia prieštaringos-prieštaraujančios asmenybės-asmenys, nešini savo pasaulėjauta ir įprastu modus vivendi bei netolimai praeičiai būdingais stereotipais. Tuo tarpu mūsų praeitis kartu su mumis plauko Letos vandenyse – grynoje užmarštyje. Jei nors akies kampučiu nužvelgsime praeities okupacijų veiklą, kad ir tos pačios tarybinės santvarkos pakartotą atėjimą – pasibaisėsime tos valdžios cinizmu, žiaurumais, patyčiomis ir naudojamomis represinėmis taisyklėmis: kas ne su mumis, tas prieš mus! Arba, – geriau šimtą nekaltų nuteisti, negu vieną kaltą paleisti... Tūlas pilietis nustemba šios dienos valdžios žmonių "pastovumu". Matai, sako, jiems visur gerai, kaip prie komunistų, taip ir dabar... Kažkas čia ne taip, kaip derėtų būti? Čia vadinamas "valdžios pyragas", anksčiau šaukiamas komunistinės partijos domenu, dabar suraikytas į daugelį pyragėlių įvairiais žymimaisiais šaukiniais. Žmonės tik tie patys! Demokratija irgi ta pati... Žinoma, veiklos ir vertinimų taisyklės kiek pakeistos, bet esmė mūsų dienų demokratijos žaidimų priimtinesnė nusikaltėliui negu sąmoningam piliečiui. Pranas Veverskis remdamasis savo išvystytu humoro jausmu mėgdavo pajuokauti, girdi – demokratijos tiesos skirtos tiems, kas jų kratosi. Mes, jo draugai, už tokius juokavimus apšaukdavom jį "juodo jumoro" šaukliu. Pirmasis bendrabylių posėdis baigėsi vieningu susitarimu palaukti, kol susiburs daugiau buvusių LLA narių. Tikrai manėme, kad daugiatūkstantinė organizacija, ne taip seniai dominavusi tarp pogrindžio jungčių atsilieps, atsišauks...

LLA buvo viena ypatingai persekiojamųjų organizacijų tiek okupacijų metais, tiek ir praūžus karo audroms – postalinėje epochoje – netgi susidarius "žmogiško veido socializmui", tačiau į mūsų šaukimą spaudoje atsiliepimų buvo nedaug. Taipogi, po 1945-1947 metų partizaninių kovų, emigracijos ir įvairių reorganizacijų atsirado nauji vardai, pavadinimai ir, nors patys partizaninių kovų principai liko LLA-ietiški, Pasipriešinimas įgavo naują ir karinį, ir politinį vertinimų atspalvį. Taip kaip šiandieną patys Pasipriešinimo pradmenys, kartu su LLA idėjomis pateko į beslenkančios istorijos šešėlį. Dėka politinių žaidimų, pasipriešinimo svetimai prievartai įvaizdis pasidarė kreivo veidrodžio atspindžiu. Kokie istorikai sugebės išnarplioti daugialypę karo laikų, okupacinę teisybę, kai jie patys,

būdami sovietiško aukštojo mokslo absolventais, dar kol kas nesugeba atsikratyti "tarybinio mąstymo" stereotipų!? Jau vien antinacinės koalicijos sudarymo faktas nepaprastai apsunkina mūsų Nepriklausomybės kovų tyrimo ir pateisinimo būtinumą. Antra vertus, Lietuvos okupavimo-inkorporavimo tarybinės spaudos sudėtin pripažinimas-nepripažinimas irgi pakankamai efemerinis-daugiaprasmiškas. Netgi kol kas dar neturime sovietinių nusikaltimų prieš žmoniją patvirtinimų de jure. Ir kas žino kada ir, ar iš viso sulauksime Antrojo Niurnbergo, jau Tarybų Sąjungos atžvilgiu, kai ši valstybė nustojo egzistuoti. Istorijos maišyklėje įsukti politikai negali apsivalyti nuo komunistinio "lipalo" ir tempia visas istorines atliekas su savimi. Juk ir Lietuvos atsikūrimą "puošia" nemaža visiems žinomų komunizmo veikėjų. Taip, žaidimo taisyklės pasikeitė, bet pagrindiniai žaidėjai tie patys, juolab tie, kurie sugeba neišleisti finansinių-ūkinių vadelių iš mėšlungiškai sugniaužtų rankų.

Bet šiuo metu mums rūpi klausimai susiję su mūsų gyvenimo-veiklos pradžia, su LLA, kaip įkurtos Nacių okupacijos metais karinės organizacijos likimu – jos istoriniu įvertinimu. Ne be pagrindo Dalia Kuodytė (Laisvės Kovų Archyvas, Nr.14, 5 psl.) nustato, kad LLA organizacija ir jos reikšmė labai nevienodai vertinama Lietuvoje ir už jos ribų. "Vienu atveju buvo stokojama archyvinių duomenų, kitu – dėl politinių sumetimų". Matyti, iš "politinio mandagumo" nepaminėti politiniai sumetimai. O gal iš viso tokiam laikotarpiui praslinkus, karo aloginiai samprotavimai tapo neginčytina tiesa: jei kovojama prieš fašizmą, tai viena kovojančių šalių – Tarybų Sąjunga – visais požiūriais yra teisi ir negali niekam būti priešu, tuo labiau įvardinama okupantu. Tačiau mūsų – LLA programoje išreikštas Nepriklausomybės siekimas ir santykiai su kaimyninėmis šalimis – neginčytini! Iš pirmo mūsų, LLA veteranų susitikimo apžvelgus mūsų fizines, finansines galimybes bei sveikatos stovį liko – laukimas. Šiuo atveju suveikė "stipresniojo" dėsnis. Mums LLA nariams priėmus, kaip vieną pagrindinių direktyvų Lietuvos Laisvės Armijos Programą, kuria remiantis buvo sukurta tokia gausi karinė organizacija, net šiandieną – po pusės amžiaus – rūpi jos prisilaikyti. Juk tai yra mūsų vidaus reikalai – mūsų dvasios šauksmas! Bet kai kurie programos žodžiai šiandieną suprantami jau ne "šiek tiek kitaip" – jiems teikiama savotiška interpretuotė bei nacionalistinis atspalvis, arba ir visai ignoruojami. Jau pirmieji Programos

straipsniai, kurie LLA organizacijai teikė pagrindinę jėgą ir populiarumą dabar matomi kitoje šviesoje. Gali būti, kad tai ir sudaro tokį užgožiantį istorinį šešėlį, nes šiandieną komunizmą ir visą – bet kokią veiklą palydinčią šią istorinę sampratą stengiamasi ne pamiršti, bet nuduoti ją iš viso neegzistavus... Padarykime mažą ekskursą į praeitį, prisiminkime, kaip mūsų tauta – mūsų kraštas buvo įstumti į tą, taip vadinamą Tarybų sąjungą, kiek net nesuvokiamų kančių, netekties, paniekos, patyčių teko didesniajai tautos daliai išgyventi! Dar iki šios dienos visa (jau mūsų...) valdžia nesugeba susidoroti su šia istorine obsesija. Vien atskiri dėmenys, kaip Rainiai, Červenė, Tuskulėnai, Pravieniškės... liudija, kokiu būdu į Lietuvą įsiveržė tarybinė santvarka. Jei pasaulinė opinija ir žino pavienius išprievartautos mirties atvejus, tai pripažinti juos genocidu vengia. Komunistinė valdžia rėmėsi nediduku kolaborantų kiekiu, bet įvykdė žymiai daugiau genocido nusikaltimų, negu tasai visų keikiamas fašizmas. Ir štai – Kovo 11-osios Aktas. Dar kol kas "nežinome", kas kolaboravo, o kas atliko pilietinę pareigą kuriant nominalų gerbūvį. Žinome tiek, kad daug, labai daug asmenų buvusių socialistinėje valdžioje įsitaisė šiltas vietas ir dabartinėje. Politikoje paradoksų nebūna. Pasaulio įvykiai pakankamai dėsningi ir visi rikiuojasi pagal "pecunia non olet" vertę ir galų gale turi aiškiai piniginę išraišką. Manding, LLA organizavimosi pagrindai – grynas idealizmas ir nevertinimas asmeninės gerovės, be to – amžius, neleido mums įsijungti, pritapti prie šios dienos skubančio gyvenimo, netekusio mūsų suprantamų atsakomybės ir dorovės reikšmių. Naujoviško gyvenimo tempai bei taisyklė kuria modernią civilizaciją su savo, o mums labai sunkiai priimtinomis doktrinomis. Viename vėlyvesnių mūsų suvažiavimų, kai jau buvome netekę draugų-bendrabylių Aleksandro Tuinylos ir Antano Nasevičiaus, – diskutavome mums ypatingai opų klausimą: kodėl į mūsų kvietimą LLA nariai-kariai neatsišaukė? Ar juos slėgė per paskutinį penkiasdešimtmetį inplantuotas baimės jausmas, nuolatiniai saugumiečių kvietimai dėl eilinio kažkokio paaiškinimo, reikalavimai parašyti spaudai "kaip aš tapau doru tarybiniu piliečiu", ar kokia tai kita demoralizuojanti prievarta? O gal atsirado kitos – tinkamos sąlygos pademonstruoti-įteisinti šiandieną pripažįstamą pro oficio "nukentėjusio" nuo įvairių okupacijų statusą? O gal paprasčiausia – dabartiniai tautos vadai neįtraukė mūsų į raudonąją knygą, kaip nykstančią – baigiamą naikinti

populiaciją... Šiandieną liko vienas-kitas dar jaučiantis esąs LLA narys. Rodos, visai neseniai bendravęs, pagal laikmečio reikalavimus ir pagal savo pasirinktų vadų nuorodas vykdęs antiokupacinę veiklą, bet realaus gyvenimo verčiamas atstovauja ne LLA... Atrodytų, kad ir Seimas, ir Vyriausybė, ir pagaliau Vyriausiasai karinių pajėgų Vadas-Prezidentas galėtų, o gal ir privalėtų atkreipti kiek didesnį dėmesį į okupacijų metais vykusio Pasipriešinimo, taipogi LLA veiklą. Tuo labiau, kad po pirmųjų "Vanagų" kovų, po vadų žūties, be masinių suėmimų, tolimesnė pogrindžio veikla ir aktyvioji-partizaninė kova organizavosi Lietuvos Laisvės Armijos įdiegtais pagrindais. Atmintyje likę Nepriklausomybės kovų periodai – tie paskutinieji, tie likę bene patys žiauriausieji, šitie dar legendomis skrieja, dar neleidžia laikų pelenams padengti vis išsiveržiantį skausmą ir tautos netektį. Kurį laiką jau tik dviese aptariame nenuoramos likimo teikiamas problemas. Kurių – pagrindinių beliko viena vienintėlė, tai išleisti į gyvenimą LLA istoriją. Mes visiems esame dėkingi, visiems prisidėjusiems atmintimi, dokumentais, patarimais, lėšomis ir svarbiausia darbu, ypač Kęstučiui Kasparui. Su Pranu Veverskiu pavargdavom beskaičiuodami įvairias galimybes, bei kliūtis, arba vertindami šuoliuojantį laikotarpį. Šiandieną pasilikau jau vienas ir nežinau, kaip vertinti laikmečio reikalavimus, kai nėra kam pranešti džiugią naujieną, jog pagaliau LLA istorijos leidinys išvysta šviesą ir jį sutinkantį palankų ir suprantantį kovų už Nepriklausomybę reikšmę skaitytoją.

Rašyta Kaune 2002 06 10
aa.Pranui Veverskiui atminti, Jo kalbėseną pamėgdžiojant – ad majorem LLA gloriam!
Semper idem ir visuomet Jūsų
Andrius Rondomanskis

Birutė Pečiokaitė-Adomėnienė. **Likviduoti Skirmantą**. Atmintis, Kaunas 2002. 221psl. Iliustruota nuotraukomis ir dokumentų faksimilėmis.

Tai trečioji Birutės Pečiokaitės-Adomėnienės knyga, pasakojanti apie paskutiniasias Juozo Lukšos-Skirmanto gyvenimo dienas ir okupantų pastangas susekti ir nužudyti – "likviduoti" – legendinį partizaną.

Iš okupantų nusikaltimų dosje

Dr.Vincas Žilėnas

GYDYTOJAS, PAMYNĘS ŽMONIŠKUMĄ!

Tokia pirma mintis atėjo perskaičius Birutės Adomėnienės knygą "Likviduoti Skirmantą" (Atmintis. K. 2002). Kruopščiai surinkti KGB dokumentai akivaizdžiai įtikins net didžiausią skeptiką, kokios jėgos ir lėšos buvo skirtos Juozo Lukšos, atskridusio iš už "geležinės uždangos", sugavimui. Autorės įtaigiai surašyta 1950-ųjų metų chronologija atskleidė anaiptol ne durklo ir apsiausto riteriams būdingą švarių rankų dvikovą su priešais, bet klastingiausią čekistų "meduolio ir vėzdo" voratinklį. Norėdami paklupdytisivaizduojamus priešus azijietiški išsigimėliai nuo grandinės paleido už vilkšunius viršesnę "markuliados" gaują[1]. Deja, į šią mėsmalę stačia galva nėrė humaniškiausios profesijos žmogus, medikas Al-

[1] Tremtinys. 2002. Nr.37.

girdas Antanas Pavalkis – pseudopartizanas Genutis, NKVD ir MGB agentas Petras, buvęs gestapo agentas Anton...

1940-ųjų vasarą drauge su bolševikais iš Suvalkijos į Žaliakalnį atsidanginęs mėgėjas pritapti trečiuoju prie butelio netruko atsidurti Kauno NKVD akiratyje, nes apsigyveno name, kuriame 1939 m. rudenį glausdavosi ne vienas lenkų pabėgėlis. Tarp karo atblokštųjų ypač krisdavo į akį kariško stoto pusamžiai vyrai – iš pažiūros aiškiai priskirtini karininkų luomui. Ir tikrai – įtarūs čekistai netrukus ėmė sekti K.Petrausko 30 (dabar Tulpių 3) namo šeimininkės sūnų Teodorą Grušecką: Lenkijos, Prancūzijos, Anglijos žvalgybos grupės vadovą Kaune[1]. Kas be ko – buvęs moderniausios mūsų kariuomenės ginklo rūšies karys jau 1938 metais žinojo su kuo dalintis priešlėktuvinės rinktinės paslaptimis Lenkijos ultimatumo metu![2] Tikėtina, kad po pakartotino T.Grušecko arešto pokaryje rezonansinės bylos pėdsakais čekistai susekė seną savo agentą A.Pavalkį, užverbuotą dar 1940 m., įsislaptinusį Pavlovo institute Leningrade.

Studentas A.Pavalkis ilgai nedvejodamas iškeitė savo talentą į lengvabūdišką lėbavimą ir ... tapęs partizanų išdaviku-provokatoriumi Genučiu, agentu Petru, pražudė ne vieną miško brolį, tuo užtraukdamas nešlovę sau ir tėvams – garbiems Lietuvos pedagogams. Tai jis prieš pusę šimtmečio pirmas raportavo Kauno saugumui, kad jų laukiamas Skirmantas-Juozas Lukša, parašiutu nusileidęs ne Kim Philby (sovietų šnipo Anglijoje) praneštoje vietovėje, o priešingame Lietuvos kampe,– jau atvyko į Tauro apygardą. Ne veltui MGB generolai vertingiausiam savo agentui mokėjo 2000 rb. per mėnesį, o 1957 m. "pamalonino" Kauno medicinos instituto diplomu.

Tuo metu niekas nenutuokė, kodėl Suvalkijos moterims netikėtai buvo atsiųsta ir plačiai išreklamuota "specialistė" akušerė Bronė Pavalkienė. Kaip netruko paaiškėti – jos nelegalios veiklos nesaistė jokie baudžiamieji kodeksai, o milicininkai iš tolo apeidavo jos namus. Kodėl? Tik 12-aisiais Nepriklausomybės metais sužinome, kad dviveidžio chirurgo A.Pavalkio žmona buvo MGB užverbuota agentė Rūta, nusiuntusi į aną pasaulį ne vieną partizaną, ryšininką ar rėmėją... Ji čekistų ataskaitose buvo ypač vertinama kaip rafinuočiau-

[1] Sukilimas 1941 m. birželio 22-28 d.//II d. Kardas. 1995. P.461.
[2] Laisvės Kovų Archyvas Nr.8. P.141.

sia provokatorė, sugebėjusi net beviltiškose situacijose meistriškai apnarplioti savo voratinkliais ne vieną patiklų Tauro apygardos pogrindininką.

Autorė knygoje atskleidžia visą esmę šio tarptautinio, mūsų gėdai privilegijuoto ir reabilituoto avantiūristo, kuriam nieko nebuvo šventa. NKVD agentas, prasidėjus karui, neišdrįso išpirkti pirmojo bolševikmečio "suklydimų" – neatsuko ginklo į priešą, kaip tūkstančiai sukilusių jo bendraamžių. Bailokas iš prigimties, jis nebuvo linkęs daug rizikuoti, tad savo kaltę bandė išpirkti keliaklupsčiaudamas naujam šeimininkui. Tačiau gestapo įsakymus agentui Anton teko vykdyti... švaistantis ne vien asmeniniu ginklu: masinėms žudynėms vokiečiai išdalindavo žymiai "veiksmingesnę" ginkluotę.

Dėl to, atsidūręs amerikiečių zonoje Vakarų Vokietijoje ir pajutęs atpildo pavojų, pasiskubino sugrįžti atgal. Ir tikrai – MGB užmerkę akis netruko pratęsti jo pamėgtą "amatą". Neilgai kentęs bunkerio nepatogumus jis išdavė bendražygius, o už pavogtus iš partizanų pinigus nusipirkęs pasą dezertyravo į Leningradą. Emgebistų sugautas, jis nedvejodamas sutiko tęsti Judo darbą – bendradarbiauti partizanų bunkeryje. Šiandien aišku, kodėl tokie niekšai padlaižiavo vienam ar kitam okupantui – baimė dėl savo kailio ar butelis degtinės užtemdydavo protą, sukeldama nesuvaldomą potraukį skųsti.

Kriminalinis gaivalas kiekvienos santvarkos griūties akivaizdoje tampa neprognozuojamas – atpalaiduoti gyvuliški instinktai nuveda prie duobės. Vienam magėjo lengvai pasipelnyti, kitam – pasigerti veltui. Ideologijos būta mažiausiai. Tik retas aklą įniršį už išveztuosius gentainius bandė išlieti civilizuotame pasaulyje nepriimtinomis priemonėmis. Niekas nenorėjo mirti, bet sutikime – 1940-ųjų vasarą septyni procentai mūsų valstybės piliečių atėjūnus sutiko plojimais! Jų pasirinkta taktika – geriau nacionalizacija negu eksterminacija – buvo pražūtinga mums visiems.

Neįtikėtina, bet "litvakų" genocidą Lietuvoje sąlygojo ir J.Stalinas, kuriam tereikėjo atsiųsti vagonus ne lietuvių deportacijai, o žydų evakuacijai – bent vaikų, kaip anglai 1940 m. – ir šiandien neturėtume jokių tarpusavio problemų! Tad neverta ponams zurofams ieškoti Lietuvos patriotų gretose žydšaudžių. Pasirodo, jie, sovietmečiu išvengę Tuskulėnų, nekliudomai vaikščiojo tarp mūsų, iki

gyvos galvos buvo globojami visagalio KGB! Štai dėl ko Kauno III ligoninės vyr. gydytojas kiekviena proga pamalonindavo įvairiomis paskatomis ne tiek chirurgą, kiek arogantišką alkoholiką A.Pavalkį – savo profesijoje niekada nepasiekusį jokių ženklesnių aukštumų...

Atidžiau perskaičiusiems šią kruvinos tiesos knygą, ilgai nereikės aiškintis, kuris "blondinas" 1941-ųjų birželio 27 dieną stovėjo pasirėmęs metaliniu strypu "Lietūkio" garažo kieme Kaune.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abakumovas 76
Abišala Aleksandras 68
Abloževičiai 36
Abloževičienė Marija 62-63
Abromas Alfonsas 97
Abromas Fabijonas, sl.Pušelė 89, 100
Alejūnienė Anelė 143
Alekna Jurgis 163
Algimantas, žr. Miliulis Aleksas
Aleksandras, žr. Robertas Gedvilas
Altaravičius Jonas, sl.Nykštukas 86, 92, 99
Ambrozaitienė 94
Ambrozaitis Juozas 119, 121, 131
Angis, žr.Kasperavičius Juozas
Anton, žr. Pavalkis Algirdas-Antanas
Anusaitis Zenonas 187
Apsarskienė Marytė 160
Aras, žr. Bielskis Petras
Armolis Cezaris, sl.Cezaris 151
Armonas Antanas, sl.Tigras 95-96
Arūnas, žr. Norkus Jonas
Augis Juozas 143
Augūnas Algimantas 178
Aurys, žr.Jokubauskas-Jonulauskas Jonas

Babilius J., sl.Ridikas, Šarūnas 117
Bacys Jonas, sl.Rimas 122-123, 131
Bagdonas Juozas 163
Bajoras A., sl.Šarūnas 138
Bakšaitis J., sl. Artojas, Dešrius 112
Bakšys A. 111
Balčinas Petras, sl.Pušis 98
Baltrušaitis Kazys, sl.Povas 138-139
Baltūsis A., sl.Žvejys 108
Balzaitė 156
Banys 138
Baranauskaitė Jadvyga, sl.Varguolė 143
Baranauskas Petras, sl.Šešupė 138
Barauskas A. 120
Barčas Matas, sl.Jogaila, Audronis 128-129, 131
Bardauskienė Jurga 5
Bartašius Zigmas, sl.Gandras 144
Bartkai 97
Bartkus Petras, sl.Žadgaila, Rimgaila, Sąžinė 107, 109, 118
Bartulis Stasys 187
Bartušis Antanas, sl. Vytenis 82
Barzda Juozas 21-22, 26-27, 29-30, 32-34, 36-41
Barzdelienė 144
Barzelytė Morta 145
Barzelytės 146
Barzelytė Ona 145
Bateika Zigmas 187
Beita Stasys 200
Beliajev 198
Berija Lavrentijus 105, 114, 116, 192
Beriozka 151
Beržas, žr. Sadauskas Zigmas
Bielskis Bonifacas (ag. sl.Patrijotas) 140
Bielskis Jonas 140

Bielskis Petras, (ag. sl.Aras) 147
Bijūnas, žr. Keras Jurgis
Bikinas Pranas 187
Birgilas Povilas 112
Birutė 147
Biržietis V. 180, 182, 185
Biskis Antanas 187
Brazaitis J. 178-179
Briedis Pranas, sl.Jūra 83
Bučinskai 88
Bučinskaitė Julija 88
Bučinskas Bronius 88
Bučinskas Juozas (Bušininkas), sl. Jurginas 86-87, 99, 101
Bučinskas Silvestras 87
Bučinskas Vincas 97
Bučys Česlovas 197
Budraitis 27-29
Budrevičius 208
Budrickas 144
Butkus A., sl.Vėtra 130
Butrimas Stasys, sl.Gediminas 97
Buzas Vytas, sl.Diemedis, Vytautas 156

Caronkus Juozas 143

Chaleckai 73, 76, 135, 145
Chaleckas Henrikas, sl.Tigras, Tadas 70, 133, 135, 143-144, 146
Chaleckas Jonas 133, 135
Chaleckas Vytautas, sl.Chirurgas, Aitvaras, Rimgaudas 70, 73, 133, 135, 137, 140, 142-143, 146
Chormauskas 94
Čekanauskas Česlovas 132
Čepas, sl.Klevas 83
Čepkauskas Stanislovas 122-123, 131
Čeponis J., sl.Tauragis 107, 118
Čereška Adomas 161
Čereška Albinas 153
Čereška Balys, sl.Vaidotas 154-157
Čereška Jonas 153-156, 159-161
Čereška Karolis, sl.Sruoga 154, 156, 158-161
Čereška Povilas, sl.Štampas 154-157
Čereška Stasys, sl.Girgždenis 161
Čereškaitė Apolonija 159-161
Čereškaitė Bronė, sl.Tulpė 160-161
Čereškienė-Stalnionytė Emilė 153-154
Čereškienė-Urbonavičiūtė Emilė 160
Čereškienė-Urbonavičiūtė Stasė 157
Čereškos 153-154
Česevičius 146
Čirbai, žr. Čereška Adomas ir Čereška Stasys
Činikas Antanas 10
Čiūra Antanas 60

Dabašinskas Benedas119, 124, 131
Dabašinskas S. 131
Dailidė 142, 143
Daktaras, žr. Kybartas Teodoras
Dambrauskaitė Onutė 96
Dambrauskas Stanislovas 96
Damijonaitis Juozas 186
Danilevičius H., sl.Vidmantas 105, 118-119
Dapkienė O. 112
Dargužas Mečys, sl.Aras 98
Dargužytė, žr.Graužinienė Sofija
Daubaras A. 120
Daunys, žr. Slušinskas Antanas
Daunys A. 148
Dekanozovas G. 167-169, 181, 184
Dikavičius Česlovas, sl.Maironis 91, 98
Diliai Adolfas 187
Dilys Adolfas 200
Dobilaitis Stasys, sl.Dobilas 124, 131
Dobilas, žr. Dobilaitis Stasys
Dovydėnas Liudas 166, 178, 180, 182, 185
Drąsutis Kostas 68
Dušanskis Nachmanas 102, 113
Džiugašvilis 192

Eičas Vincas, sl. Laimutis 82, 85-87, 101
Eidrigai 8
Eidrigevičiai, žr. Eidrigai
Einingis Juozas, sl.Kirgyzas 135

Ėrkis Jurgis 90

Fiodorov 198

Gagarkinas 113
Galinaitis Augustinas, sl.Nevėžis 90, 100
Ganas 151
Garmus Antanas 162-175, 178, 180-181, 185
Garmutė-Vietrinienė Sofija 178
Gaškaitė-Žemaitienė Nijolė 131, 148
Gaubstys Fridrikas, sl.Vytautas 83, 87, 101
Gaučas 118
Gavienia Simas, sl.Drąsutis, Sakalas 88, 98
Gavrilovas 146
Gečai 150
Gečas Alfonsas, sl.Jogaila 97
Gečas Vladas, sl.Tonis 150-152
Gedvilas Robertas, sl.Remigijus 88-89
Gedvilas M. 184
Geniušas Algis 187
Genys 94
Genutis, žr. Pavalkis Algirdas-Antanas
Gerulaitis J. 112
Gintaras, žr. Misevičius B.
Girdzijauskai 122
Girdzijauskas J. 122-123
Girdzijauskas Petras 102, 104, 150
Girdžius Antanas 187
Giržatas Juozas 143
Glodenis J. 138
Glušauskas Jurgis 180, 182, 185
Granitas, žr. Noreika Zenonas
Graužinienė-Dargužytė Sofija 207, 213, 221-222, 234
Graužinis Vaclovas 207-208
Gražiūnas A. 179
Gražys Albinas, sl.Pipiras 160
Grigai 186
Grigas Algis 187
Grigonis Leonardas, sl.Užpalis 109
Grinius Kazys 162
Grybinas Aleksandras, sl.Faustas 109
Grunskis E. 148
Guzevičius A. 166, 170
Gužaitis P. 107
Gužas Vytautas, sl.Kardas 109
Gužauskas Kazimieras, sl.Slapukas 83, 87
Gužutis 138

Hitleris 24, 29, 69

Ignas 145-146
Ignatavičius 119
Ingelevičius Vladas 173-175
Irtmonas, sl.Žiogas 95
Isaičevas 114
Ivanauskas J., sl.Vygantas 137

Jagminas Jurgis 143
Jagminas Stasys, sl.Sakalas 142
Jakas Juozas 90
Jakštaitis Juozas, sl.Kėkštas 129, 131
Jakštas Stasys, sl.Karžygis 97
Jakštavičius, sl.Mažylis 156
Jančas Jonas, sl.Lakūnas 89, 100
Janėnaitė Rozalija 7
Jankauskas Jonas, sl.Audronis 147
Jankauskas Juozas 189
Jarmala Stasys, sl.Briedis, Barzda, Audrūnas 132, 135-136
Jasaitis 101
Jocys Stasys 5
Jodelė Petras 187
Jogaila, žr. Barčas Matas

Jogminaitė Ona, žr.Stonienė
Jokubauskaitė L. 83
Jokubauskas-Jonulauskas Jonas, sl.Skroblas, Aurys, Merkys 117-119, 131
Jonaitis Antanas 186
Jonaitis Zigmas, sl.Vėtra 138, 142, 146
Jonelienė J. 90, 96-97
Juckienė P. 96
Juknevičius R. 180-181, 185
Jundulas Povilas 78-79
Juškevičius Juozas 234
Juozaitis K., sl.Meteoras 137
Juozaitis 150
Juraška A., sl.Galiūnas 97
Jurgaitis, žr. Ėrkis Jurgis
Jurginas 147
Jurkis Algirdas 192
Juteriai 11, 13
Jūra 94

Kačenauskaitė Irena 5, 43, 50, 61
Kačinskas H. 180, 182, 185
Kadagys, žr.Tamulis Kazimieras
Kadišas Marius 187
Kakta Pranas, sl.Šturmas, Šarūnas 89, 100
Kaktai 90
Kaletka Benadas 187
Kalytis B. 113
Kanauka Vincas 174
Kapturauskas Algimantas 70, 73, 133
Karbauskis Feliksas 201
Karnukovas 96
Karpius, žr. Bakšaitis A.
Karpinskas Vaclovas 71, 73, 75
Kasčiukaitytė Bronė 102
Kasparas Kęstutis 148-149
Kasperavičius Juozas, sl.Šilas, Visvydas 105, 108-109, 118
Kasputis M., sl.Aidas 127
Kašėta A. 148
Katinas Ignas 189
Kaulinis Bronius, sl.Tigras 137
Kaulinytė Emilija, sl.Lakštingala 137
Kazlauskai 153
Kazlauskas Juozas, sl.Žaibas 138, 145
Kedys J.P. 179
Kemeklis Kazys 191
Kelpša Kostas, sl.Naktelė 151
Keras Jurgis, sl.Bijūnas 135-137-138, 141, 148
Kerstenas 111
Kęsgaila-Kenstavičius Leonas 171-174, 179
Kęsgailaitė-Ragulskienė Vyda 179
Kėkštas, žr. Jakštaitis Juozas
Kimštas J. 109
Kisielius J., sl.Krapikas 124
Kisielius Bronislovas sl.Simas 122-123, 131
Kybartas Juozas, sl.Vengras 145
Kybartas Teodoras, sl.Daktaras 137
Kybartienė Valė, sl.Meilutė 145
Klara 147
Klausas 69
Klemanskienė Ona 135
Klemanskis Alfonsas 135
Klemanskis Antanas 135
Klemanskis Kazys 134
Klemanskytė Joana 135
Klemanskis Stasys 134
Klikovkin 198
Klimaitis Jonas, sl.Izidorius 135, 138
Klusas Mikas 189
Koganas 163
Kolle 162
Kontvainis 18
Korniuščenka 114
Korsakas Pranas 143
Krėvė-Mickevičius Vincas 165, 169, 180-181, 184-185
Krikščionaitis-Krikščiūnas Juozas 119, 121, 131
Krikščiukaitis Kazys 174

Krikščiūnas Vytautas 189
Krukauskaitė Elena 178
Krūmaitis Stepas 120
Kubilius Adolfas, sl.Vaišvila 133
Kučinskaitė Elena, sl.Voveraitė 92
Kučinskaitė Onutė 187
Kučinskas Alfonsas, sl.Briedis 92
Kučinskas Antanas 191
Kuizinas Aleksas 146
Kukanauzaitė Leosė 145
Kundrotas Juozas 198
Kunigonis Alfa 197
Kuodytė D. 148
Kuznecovas 197
Kviaukai 100
Kviaukas Emilis 89

Lapinas, žr. Slušinskas Antanas
Lapukas V. 141
Leistrumas 133
Leninas 173
Lesčinskai, žr. Lešinskai
Lesšinskai, žr. Lešinskai
Lešinskai 101
Lešinskaitė Ona, sl.Akacija 87, 98-100
Lešinskas Juozas 98
Lešinskienė, Šatkutė Cecilija
Lėmanas 68-69
Liepa 140
Liesis Bronius, sl.Naktis
Liniovas G. 113
Lipskiai 134
Lipskienė Julija 135
Lipskis Adomas 135
Lipskis Viktoras 135
Liškauskas N., sl.Beržas 160
Lukas 112
Lukočius Antanas, sl.Rūtelė 91-92
Lukočius Danielius, sl.Maironis 83-87, 91, 99, 101
Lukočius Vladas , sl.Mėnulis, Putinas 84-87, 99, 101
Lukočius Petras 90
Lukša Juozas, sl.Daumantas, Skirmantas 90,
Lukšys Povilas 108

Machajadnas, žr. Valčiukas Aleksas
Mackėlaitė-Purlienė Apolonija, sl.Rugiagėlė 156
Mačiulienė Bronė, sl.Drąsuolė 144
Mačiulis Jonas 201
Mačiulis Kostas, sl.Kostas, Smauglys 135, 144
Mačiulis Stasys 200
Mačiulis Zigmas 186
Malinauskaitė Aurelija 132
Mankai 121
Mankus Jonas 119-121, 131
Mankus Petras 120
Markevičius Vytas 196
Markulis J., sl.Erelis 108
Marma Alfonsas 187
Marozas Jonas 92
Marozovienė Ona 97
Martavičius L. 113-114
Marusia 119
Masaitis Simas, sl.Sakalas 88
Maskva 147
Matijošaitis Juozas, sl.Meška 141
Matijošaitis Kajetonas, sl.Vitalijus 138, 142, 146-147
Matijošaitis Stasys, sl.Vijūnas 141, 146
Matikoniai 161
Matikonienė Elena 160
Matikonis Juozas 153
Matusevičius 186
Matukas Antanas 174
Matulionis Balys 163
Matutis, sl.Lakūnas 83
Matūnaitė Gražina 186
Matūnas 186
Matvejev 157
Maziliauskas 200

Medelis 96
Merkys, žr.Jokubauskas-Jonulauskas Jonas
Meškauskas V. 128, 130-131
Micelmacheris 175
Mickelaitė-Purlienė Apolonija, sl.Rugiagėlė 161
Mickis Pr. 180-181, 185
Miknevičienė E. 178
Mikuckis 70
Milajus Česlovas, sl.Viktoras 97
Milančiūtė P. 180-182, 185
Milaševičius Aleksandras, sl.Ruonis 105, 142
Mileris Zenonas, sl.Kazas, Aidas 130-131
Miliulienė Ona 88
Miliulis Aleksas, sl.Neptūnas, Algimantas 87-89, 91, 98
Misevičius B., sl.Gintaras 129
Misiūnas Leonas 137
Mišeikis Vladas, sl.Tarzanas 83
Mizgaitis Stasys 187
Mocius J., sl.Šviedrys 118
Mockus Petras 97
Mockutė Elena 97
Mockutė Stanislava 97
Modelis 34
Mongirdas Vladas 156
Montvydaitė-Giedraitienė Irena 80, 101
Montvydas Vladas, sl.Žemaitis 142
Morkus K. 21, 26, 29, 32-34, 36-37, 41, 47, 52-54
Morkūnas A., sl.Plienas 160
Morkūnas P., sl.Rimantas 111
Morozovas 175

Narbutas Pranas, sl.Rolandas 102, 112
Narkevičius Stanislovas, sl.Patinas 122-123, 313
Naujokas Jonas 89, 100
Navickas Antanas, sl.Vilkas, Vanagas 136, 139, 141-143
Navickas Jonas 189
Nisenas 69
Noreika Zenonas 83, 89
Norkus A. 89
Norkus Jonas, sl.Arūnas 137
Norkus Stasys, sl.Jurgis, Sakalas 133, 137, 139
Norkus Stasys 187
Norkus J., sl.Auksaplaukis 125-126
Nuobaras J. 113
Nurmis 77

Oksas Antanas 201
Ozbergis Pranas, sl.Drugelis 90, 100
Ozgirdai 92, 96
Ozgirdas Jonas 80-81, 84, 87, 91-95

Pakarklis Liudas 187
Paleckienė Elena 144
Paleckis J. 169, 172, 184
Paliulis Ignas 146
Paliulytė Bronė, sl.Gailestinga 145
Paliulytė-Paulauskienė Ona, sl.Linksmutė 145
Paltanavičius Antanas 187
Palubeckaitė Elena 113-115
Palubeckas J., sl.Simas 105, 111-115
Palubeckas Vytautas (Vitoldas), sl.Viktoras 130-131
Parnarauskas J. 120, 131
Patinas, žr. Narkevičius Stanislovas
Paulaitis P., sl.Aidas 118
Paulikas Z. 83
Pažereckas Juozas 127, 131
Pažereckas Stasys 128, 131
Pažereckas Vytautas 127, 131
Pažereckas Vytautas, sl.Skautas 128, 131
Pečiokaitė-Adomėnienė Birutė 235
Pečiukonis Algirdas, sl.Putinas, Poškus 156, 161

Petkevičius Alfonsas 11
Petkevičius Antanas 8
Petkevičius Jonas, sl.Varnas Pranas 5, 7-8, 40
Petkevičius Jonas 7
Petkevičius Kostas 7
Petras, žr. Pavalkis Algirdas-Antanas
Petrauskas Jaras 201
Petravičius Petras (ag. sl.Žvejas) 143
Petrikas Antanas, sl.Ryklys 90, 98
Petrikonis Antanas 201
Petronis Simonas 159
Petruitis Antanas 143
Pipras P., sl.Dumčius 83
Pyragius Jonas 70
Plechavičius Povilas 18-19, 29, 32, 107, 153
Pocius Leonas, sl.Šilas 90
Poderis Juozas 202
Poškus Juozas 140
Potapenko Taras 74-76
Potašinskas 173
Povilionis Jonas 201
Pozdniakovas N.G. 168, 172
Plutonas 89
Pronskaitis Juozas, sl.Audra 144
Puidokas Alfonsas, sl.Dobilas 93
Pulkininkas 146
Pupkulis Valteris, sl.Laimutis 97
Purlys Vaclovas, sl. Pasaulis, Krizas-tinas, Tauras 156, 159

Račiūnas Leonas 189
Radzevičius A. 113
Ramanauskai 96
Ramanauskas Adolfas, sl.Vanagas 109, 111
Raštikis S. 29
Raudys Radislovas 122
Rimas, žr. Bacys J.
Rimas Jonas 161
Rimas Pranciškus, sl.Rublis 146
Rimdeika Kazys 196
Rimienė, žr. Čereškaitė Bronė
Rimgaudas, žr. Chaleckas Vytautas
Ringaila, žr. Bartkus P.
Rymienė Bronė 159
Robinsonas 172
Rokaitis Petras, sl.Mindaugas 90, 96-97
Rolandas, žr.Narbutas Pranas
Rombergas Zenonas 68, 133
Ruibys Petras., sl.Garbštas 117
Ruigys Alfonsas 201
Rugys 151
Rupšys 138
Ruseckas 21-22
Rūta 151

Sabaitienė Irena 5, 25
Sabonaitis Pranas 187, 197
Sačauskas Alfonsas, sl. Sakalas 83
Sadauskas Stasys, sl.Bijūnas, Svajūnas 89-90, 100
Sadauskas Zigmas, sl.Beržas (ag. sl.Muzikantas) 147
Sakalas, žr. Norkus Stasys
Sakalauskas Stasys, sl.Labutis 93
Saltonas Leandras 40
Samuolis 15, 20-21
Savickas Juozas, sl.Jurginas
Semaška Jonas, sl.Liepa 135, 147
Senis, žr. Veverskis Kazys
Seržentas Alfonsas 207
Simas, žr.Palubeckas J.
Simas, žr. Kisielius Bronislovas
Sinycinas J. 113
Sinkevičius Algirdas 68
Skaisgiris Jonas 187
Skrickiai 112
Skrickytė O. 112
Skirmantas, žr. Lukša Juozas
Skroblas, žr. Jokubauskas-Jonulausks Jonas
Skukauskas Vladas 187

Sližys Pr. 173-174
Slušinskai 120
Slapšinskas Vytautas 12
Slušinskas Antanas, sl.Daunys, Žvainys 119-121, 131
Slušinskas Antanas, sl.Lapinas 120-131
Slušinskas Jonas 119-120
Smetona 9, 24
Sniečkus Antanas 170
Sokolovas 147
Songailaitė Sofija 150
Soročka, sl.Rikis 122
Spirgys Antanas, sl.Lakštingala 134
Stalinas 64, 76, 168, 173, 230-231,
Stalnionytė Leonora 154
Stanionis Juozas 163
Staniškis Sergijus 111
Stankevičius Stasys 186
Stapušaitis Antanas 145
Starkauskas J. 148
Stasiūnas Juozas 172, 176
Stašinskas Stasys, sl.Patašonas 142
Statkus A. 112
Steponaitis Juozas 125, 131
Steponaitis Juozas, sl.Ražas 126
Steponaitis Stasys 126
Steponaitis V. 130-131, 148
Stirbienė Julija 94
Stonienė 94
Stonys Antanas, sl.Delfinas 97
Stonys Jonas 97, 130
Stonys Vincas, sl.Žalgiris 91, 93, 95
Stonkus Stasys 176
Stoškus A., sl.Raila 120
Strazdas Kazys 153
Sruoga, žr. Čereška Karolis
Stumbras, žr. Šertvytis Algirdas
Sudeikiai 96
Sudeikis Albinas, sl.Algirdas 96
Sudeikis Antanas, sl.Girėnas 84, 93-94, 96
Sudeikis Zigmas, sl.Darius 93-94
Surgaila Juozas, sl.Ramutis 151
Sutkus Mindaugas 187
Sveikalis Povilas 196

Šaltis Antanas, sl.Šalčiūnas 96
Šatkus Alfonsas, sl.Dobilas 85-87, 99, 101
Šatkus Zigmas, sl.Šaltis, Šiaurys 85-87, 98-101
Šatkutė Cecilija 98
Šaulys Kazys 174
Šeinius Ignas 164, 169-171, 178-179
Šertvytis Algirdas, sl. Strumbras 77
Šerkšnys Jonas 189
Šibaila Juozas, sl.Merainis, Diedukas 109, 154
Šilas, žr. Kasperavičius Juozas
Šileikis Petras 175
Šimaitis A. 112
Šimanskis Kazys 187
Šimašius Antanas, sl.Radvila 95, 97
Šimkus, žr. Noreika Zenonas
Šimkus Antanas, sl.Tigras 133, 138
Šimolūnas Jonas 174
Šimulis antanas 147
Šiugždinis 196
Šlapšinskas 146
Šlimas Izidorius, sl. Kęstutis 82
Šmygovas 79
Šnėjer 198
Šniras Albinas 161
Šnirienė, žr. Čereškaitė Apolonija
Štampas, žr. Čereška Povilas
Štilpa Vladas 187
Šukienė Ramutė 207
Švedienė, žr.Lešinskaitė Ona

Tamošaičiai 146
Tamošaitis V. 146
Tamulaitis Viktoras 186
Tamulis Kazimieras, sl.Kulkys 125
Tamulis Kazimieras, sl.Kadagys, Perkū-

nas 125-126, 131
Tamulis Antanas, sl.Uosis 125-126, 131
Tamulytė O. 131
Tarela Jurgis 159-160
Tigras, žr. Kaulinis Bronius
Timinskas, sl.Balandis 88
Tiškevičius 106
Tyrelis 94
Toleikis Antanas, sl.Uranas 90, 100
Tonis, žr. Gečas Vladas
Trepkus Irenijus 186
Trijonis P., sl.Jaunutis 83
Turauskas A. 148
Tvarijonas Stasys 114

Ulevičius Bonifacas 148
Urbietis Vladas 143
Urbikas Vytautas 5, 7
Urbonas 29
Urbonavičius Pranas 159
Urbonavičiūtė Emilė 157
Uosis, žr.Tamulis Antanas

Vaičiaitis Pranas 200
Vaičiulis Aleksas, sl.Kęstutis 90, 95
Vaičiūnas, žr.Čereška Balys
Vaidotas, žr. Čereška Balys
Vaineikienė St. 180, 182, 185
Vaitkus Bronius 97
Valaitis 119, 122
Valaitis Bronius 186
Valantiejus J., sl.Romas 130
Valantinas Valius 189
Valčiukas Aleksas, sl.Machajadnas, Saulius 142, 144, 147
Valionytė Elena 106
Valiušaitis Vladas 197
Varkauskienė-Zurzaitė 161
Varnas Pranas, žr. Petkevičius Jonas
Varpūnas 147
Vasiliauskienė Leono ra 144
Vengris Kazys, sl.Prancūzas 135, 137-138
Venskaitis S. 89
Vetrov 157
Veverskis Aleksas 186
Veverskis Kazys, sl. Senis 21, 25, 68
Vėtra, žr. Jonaitis Zigmas
Vidmantas, žr. Danilevičius H.
Vilbasas Petras, sl.Bimbalas 142
Vilbasas S., sl.Šauklys, Voveraitė 144, 146
Vilčinskas Jonas, sl.Algirdas 111
Vildžiūnas J. 113
Vilkevičius Jonas 187
Vilimienė 134
Vinickis Jankelis 168
Visvydas, žr. Kasperavičius Juozas
Vitalijus, žr. Matijošaitis Kajetonas
Vitkauskas P., sl.Granitas 147
Vitkus V., Žvirblis 83
Vylius Ignas 69-70
Vyšniauskas Algirdas 189
Vlasovas 33
Vodeikis Alfonsas, sl.Balandis 137-138

Zacharinas 172
Zagorskis Mečys 187
Zakšauskienė 230
Zaskevičius S. 106
Zujienė Gražina 162
Zukas Pranas 159
Zukienė, žr.Čereškienė Emilė
Zurza Juozas, sl.Karpis 159, 161
Zurzienė-Čereškienė Emilė 161

Žaibas, žr. Kazlauskas Juozas
Žemaičiai 106
Žemaitienė Aldona 5
Žemaitienė Dalė 161
Žemaitis Kazys, sl.Gaubica 142-143
Žemaitis Jonas, sl.Vytautas, Matas, Tylius 102-103, 105-116, 119, 142
Žilaičiai 130
Žilaitis Gediminas, sl.Mėnulis 129, 131
Žilius 151
Žiliūtė Marytė 111, 113-115
Žilvitis 151
Žickus S., sl.Vasaris 83
Žukauskas Juozas 125-126, 131
Žukauskas 138
Žukovskis 70
Žvainys, žr. Slušinskas Antanas

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Akmenė 78
Alanta 157
Alijošiškės 92
Alytus 135, 170
Alsėdžiai 27, 45, 76
Amerika 72, 177-178, 230
Anglija 72
Anunvėnai 143
Ašmena 177
Arvidiškiai 143
Archangelskas 120
Austrija 70
Aukštaitija 21, 161
Aukštoji Panemunė 163, 177
Aukštupiai 87, 89, 94
Avižieniai 160
Ažumakio miškas 157

Baisogala 55, 58-59, 109
Batakiai 88, 127
Baltarusija 13-14, 54
Balninkai 153-154, 156-157, 159
Baltijos kraštas 111
Barvydžiai 146
Berlynas 6, 8
Bernas 162
Berzgainiai 153-154, 156, 159
Bobruiskas 176
Bordo (Bordaux) 176
Boston 178
Bubiai 23-24
Brazgiai 153, 157
Budviečiai 81-82, 87, 89, 91, 100
Bulėnai 143
Bunokiškė 143
Butkaičiai 137
Bliūdžiai 123
Buikiškė 101
Butkai 97
Butkaičiai 130
Ceikiškė 82

Čekija 70
Čereškai 153-154, 156-157, 159, 161
Červenis 177, 239
Čiūrai 60, 62
Čikaga 178

Dancigas 33-34, 69
Damerau 35-36, 56
Dapkūniškiai 159
Daugpilis 176
Dauguva 190
Degučiai 94
Deltuva
Dirvėnai 82
Dniepras 190
Donas 190
Dotnuva 68
Druskininkai 170
Dubysa (upė) 132
Dukurniai 145
Dūdlaukis 119
Džezkazganas 116, 187
Džiugailiai 207, 232

Eišiškės 177
Elbentas (upelis) 98
Eržvilkas 117, 119-121, 124-126, 128-130, 135
Europa 102
Ežeruona (upelis) 100

Fontenblo 106

Gaudaičiai 90
Gaurė 129
Gergždeliai 147
Gėgiai 105, 108, 117
Gilaičiai 142
Ginteniai 134, 145-146
Girkalnis 124
Girlaukė 133, 144
Gorainiai 97
Graužai 97
Gruzdžiai 135, 137, 144
Gudelaukio 127
Gudija 16
Gulagas 115, 122
Gulbino miškas 137

Eidrigiai 8
Europa 65, 78

Helsinkis 116

Iešnalės ež. 40, 46, 59
Ilgšilio miškas 133
Italija 166

Jalta 64
Jakaičiai 128
Jelgava 154
Jerbiškės 129
Jonava 87
Joniškis 79, 137
Juodpūrių miškas 156-157, 159
Jurbarkas 99, 113, 128
Juodaičiai 124

Kaišiadorys 19
Kalininas 130
Kalnelių miškas 9
Kalniškiai 124, 129
Kalupiai 123-124
Kalvarija 79, 162

Kalvarijos miškas 78
Karaganda 157
Karaliaučius (Kaliningradas) 23, 32, 57, 87
Karklėnai 73
Karklėnaliai 73, 76
Karlagas 139
Kasbarynų miškas 90
Kaukazas 190
Kaunas 5, 13, 20, 68, 78, 106-107, 132, 154, 156-157, 159, 161, 162-164, 166-169, 172-173, 175-179, 183, 185, 187
Kaupiai 92, 98
Kazachija 157
Kazachstanas 187, 196
Kaziškė 89
Kelmė 5, 23-24, 55, 58, 128, 144, 146
Kengyras 187, 188, 197, 205
Kęsčiai 87, 89
Kėdainiai 107, 207, 234
Kieteliai 127
Kijevas 162
Kirovas 209
Klaipėda 47, 80, 90, 106, 108, 164, 179
Komija 88, 157, 160
Konica, Koninas 34, 68-69
Kražantės upė 58
Kražiai 128
Kremlius 46
Krasnojarskas 157, 224
Kretinga 132-133
Kryžkalnis 23-24
Kruopiai 137
Krūmiškiai 157, 159
Kudirmakas 220, 231
Kubeliai 136
Kulautuva 187
Kungiai 151
Kurkliai 157
Kuršas 73-74
Kuršėnai 73, 132-135, 137-138, 140-142, 143-147
Kurtuvėnai 26, 141, 143, 146

Lapgiriai 129
Lapkasiai 97
Latvija 29, 154
Lauksargiai 89-90
Laumakiai 141
Ledjūris 102
Leišiai 140
Lekėčiai 186
Leningradas 134
Lenkčiai 121
Lenkija 8, 66, 106, 164, 171
Lietuva 5-8, 10, 12-13, 18-23, 25-37, 40, 42, 44-46, 50, 53, 56, 59-60, 64-68, 70-71, 78, 80-81, 88, 90-91, 102, 105-106, 109-110, 115-118, 120-121, 124-125, 127-130, 132-133, 137, 140, 143-144, 148-149, 153, 157, 159-161, 163-168, 170-171, 173-176, 178-184, 186, 188, 201, 203, 209-211, 215-219, 223-234, 236
Lisabona 163
Lybenfelde (Meillauken) 69
Lybiškiai 127
Lyda 14-18
Lygainiai 117
Lygumai 135
Luokė 41, 133-134, 144, 146
Lodzė 68
Lomža 106, 162

Magadanas 204
Marcinkonys 170
Marijampolė 176
Marinpolis 63
Marmiai 137
Maskva 6, 13, 74, 114, 165, 167, 169-171, 176, 180-182, 184, 190, 199, 232
Mažeikiai 20, 41, 132-133
Medragė 133
Memenčiai 59
Mendelejevas 210
Minaičiai 109
Mikytai 20-23, 28
Minskas 14, 176
Mykalaičia 127
Molėtai 157
Molodečnas 176
Mostaičiai 143
Mozūriškis 117

Naubariškis 127
Naujamiestis 7
Nemakščiai 105
Nemunas 21-22, 190
Nevėžis (upė) 60, 211
Nevėžininkai 7, 66
Niurnbergas 65
Nižnyj Ingušas 157
Noliškiai 146
Norilskas 116
Numšiai 140

Obelyno miškas 83
Orša 176
Ožkėnai 138

Paalsys 119, 131
Pabaltijis 65, 76
Pabudvietis 82, 92
Padauguvys 117
Padubysis 137, 143-144
Pagėgiai 83, 90, 94, 96
Pagiriai 207, 209
Pagrinda 159
Paikai 129
Paišlynis 121
Pajuostė 13
Pašaltuonis 136
Pakasuokis 117
Pakepštinė 71, 73-74
Pakepšteniai 138
Pakuonis 68
Palanga 106
Palolytis 82
Pamituvys 112
Pamockė 137
Panevėžys 5, 7, 9, 13, 17, 21, 41, 54, 58-59, 63, 66, 90, 132, 176-177, 207, 232
Paparčiai 122-123, 125-127
Papartynės miškas 78
Papilė 79, 133, 135, 138, 143
Paryžius 163, 176
Paskynai 127
Pašilė 76
Paupinė 105
Paupinės miškas 125, 127
Paupys 119, 125
Paupio miškas 108, 126
Pavakalnis 145
Pavartis 121
Pavėkiai 143, 146, 149
Pavidaujis 128, 130
Pavidaujo miškas 128
Pavilkijys 186
Paviščiovys 124-126
Pažaislio miškas 177
Pažiužmė 140
Pažiužmės miškas 133
Pažižmėliai 132
Penza 163, 170
Petrikiai 133
Pietų Lietuva 108, 109
Pietų Žemaitija 108, 137, 148
Pyragių miškas 107
Plateliai 27, 40, 45
Platelių miškai 68
Pleteriškiai 119, 121
Plėkiai 122
Plokštynės miškas 77
Plungė 27, 40, 150
Polai 119-120
Potsdamas 64
Poznanė 33
Požėrai 112
Prancūzija 21, 106
Pravieniškės 13
Prienai 13
Pryšmantai 87, 89, 92, 101
Putokšliai 94, 97
Pusgudžiai 138, 144

Radviliškis 109, 132
Rainiai 13
Ramzajus 163, 170
Ramygala 207, 232
Raseiniai 8, 105-106, 113-114, 121-122, 143
Raudėnai 74, 133, 135, 143
Raudonė 127-128
Raudondvaris 236
Reksčiai 90, 96
Rekstukai 90
Repšiai 138
Revučij 157
Ridikiškiai (Pocaičiai) 128
Rietavas 28, 151
Ringiai 92
Ringiniai 89-90
Ryga 23, 178
Rytų Aukštaitija 16
Rytų Lietuva 18
Rytprūsiai 21, 68-71
Rokiškis 13
Rukai 90
Rusija 120, 166, 170-171, 230
Rutkiškiai 120

Sakalinė 88
Sakudvilis 143
Salaspilis 29
Salos 64
Seda 26
Seredžius 107
Sibiras 13, 90, 96, 102, 150, 186, 207
Skaudvilė 90, 127
Skiemonys 161
Skirsnemunė 130
Skirotovas 176
Slavikai 128
Sovietų Sąjunga 6, 47, 64-67, 115
Stalgėnai 150
Stalingradas 204
Strazdai 138
Steplagas 157
Stirbaičiai 83, 101
Stokaičiai 96

Stulgiai 124
Suvalkija 90
Svyriai 177

Šakiai 128
Šapališkiai 112
Šatrijos kalnas 41, 45-46, 49-50, 53, 55
Šaukėnai 134-136, 143-144
Šeškiai 133
Šiauliai 26, 79, 107-108, 132-137, 140, 142-144, 147-149, 176, 181
Šiaurės Lietuva 77
Šilalė 90, 92, 94, 97, 117
Šilutė 97
Šiluva 106-107, 122
Šimkaičiai 68, 99, 102-105, 114, 118-119, 121-131
Šimkaičių miškas 111-113, 117, 119, 124-126, 129-131
Štargardas 33, 69
Šubertinė 82, 89, 91, 94
Švedija 171
Šveicarija 162, 166
Švenčionys 177
Švendriai 134, 148

Tarybų Sąjunga 237
Tarnagala 60, 62
Tauragė 23, 72, 80-84, 88-91, 94, 96, 98, 117, 121, 128, 132-133
Teheranas 64
Telšiai 27-28, 41, 47, 132-135, 142-143
Tilžė (Sovietskas) 7, 21, 90
Tyrelių miškas 87, 91-94, 98, 100
Tytuvėnai 55, 58
Trakimiškė 90
Tryškiai 10, 71, 135, 143
Trauleiniai 143
Tuskulėnai 207, 236, 239

Ukmergė 153-154, 159-161, 209, 230, 234
Ukraina 66, 76, 175
Upytė 8-13, 55, 59-60, 63-64
Urkuvėnai 145-146
Užpelkiai 134
Užventis 24, 55, 133-135, 142, 144
Užvenčio miškas 142

Vadaktai 59-60
Vadaktėliai 60
Vadžgiris 122-123, 129
Vaideliai 92
Vaiguva 144
Vainutas 82, 97, 101
Vaitkiškė 83, 87
Vakarų Gudija 66
Varniai 76
Varputėnų miškas 145
Varšuva 33, 70, 163
Veliuona 68
Venclovškiai 130
Venta (upė) 132, 145
Vidauja (upė) 129
Viduklė 119, 122
Viekšniai 24
Viekviedžiai 137, 143
Viešvėnai 41, 49
Vievis 18-19, 23
Vilkduobė (vietovė Užvenčio miške) 142
Vilkija 186
Vilnius 17, 19-20, 25, 28, 66, 89, 92, 113-115, 132, 138, 150, 157, 160, 164, 171, 176, 207, 209
Virbalis 78
Virtukų miškas 107
Virvytės upė 49
Visbarai 92, 94
Visbutai 90
Vitebskas 176
Vizėjus 211, 212, 214-219, 221, 224, 230-233
Vysla 190
Vokietija 20-21, 26, 29-30, 32, 40-41, 48, 54, 57, 59, 62, 65-68, 70-71, 78, 106, 166, 173, 178, 216, 219
Volga 190
Vorkuta 116, 160
Vorkutlagas 157

Zarasai 13, 230
Zizdros vnk. 159

Žagarė 132, 136
Žasliai 120
Želva 157, 160
Žemaitija 21-23, 26, 28, 45, 49, 117, 130-131, 134
Žemaičių Naumiestis 82, 100
Žemaitkiemis 153, 155, 157, 159-161
Žižmiai 209
Žygaičių miškas 72, 141
Žygaičiai 80, 81-83, 87, 89-92, 96-97
Žvingiai 90
Žvirblaukis 126